

Veres Előd

Mediatizált öngyilkosságok

- a „Werther effektus” szociológiai vizsgálata -

Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

Témavezető: Fokasz Nikosz

© Veres Előd, 2008

Budapesti Corvinus Egyetem

Szociológia Tudományok Doktori Iskola

Mediatizált öngyilkosságok

- a „Werther effektus” szociológiai vizsgálata -

Ph.D. értekezés

VERES ELŐD

2008

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK	1
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	4
ÁBRÁK JEGYZÉKE	4
I. BEVEZETÉS.....	7
I. 1. GOETHE, 1774	8
I. 2. TROTTER, 1807	9
I. 3. PARRISH, 1837	9
I. 4. WINSLOW, ESQUIROL, FARR, GRAY, RAY ÉS O'DIE	10
I. 5. FILMSZAKADÁS	11
I. 6. WERTHER EFFEKTUS, 1974	14
I. 7. VALÓSÁG VAGY FIKCIÓ?	15
I. 8. TEORETIKUS ALAPVETÉSEK	16
I. 9. MÉDIAAJÁNLÁSOK	17
I. 10. ÉS A HAZAI HELYZET	18
I. 11. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	20
II. DURKHEIMI ALAPOK	21
II. 1. ÁTTEKINTÉS	21
II. 2. AZ UTÁNZÁS DURKHEIMI FOGALMA	22
II. 3. RAGÁLY KONTRA JÁRVÁNYSZERŰ TERJEDÉS	23
II. 4. AZ UTÁNZÁS EMPIRIKUS VIZSGÁLATA	26
II. 5. VERBÁLIS MAGYARÁZAT?	29
III. TARDE MÁRKI HAGYATÉKA	32
III. 1. ÁTTEKINTÉS	32
III. 2. AZ UTÁNZÁS TARDE-I TÖRVÉNYSZERŰSÉGEI	36
III. 2. 1. <i>Az utáNZás törvényszerűségei, 1890</i>	36
III. 2. 2. <i>A büntetés filozófiája, 1890</i>	40
III. 3. KRIMINOLÓGIAI ADAPTÁCIÓ	43
III. 4. SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI ÁLTALÁNOSÍTÁS	48
III. 4. 1. <i>Bodo-doll kísérlet</i>	49
III. 4. 1. 1. UtáNZott agresszió	51
III. 4. 1. 2. GENDER és MODELL interakció	52
III. 4. 2. <i>A megfigyeléses tanulás elmélete</i>	54
III. 5. SZUICIDOLÓGIAI ALKALMAZÁSOK	58
III. 5. 1. <i>Az öngyilkosság tanulásméleti megközelítése</i>	59
III. 5. 2. <i>Az öngyilkosság memetikai megközelítése</i>	61
III. 5. 2. 1. Memetikai koevolúció	61
III. 5. 2. 2. A kultúra szuicidogén mémjei	64

III. 6. ÖSSZEGZÉS	66
IV. „MÉDIAHATÁS” ELMÉLET	68
IV. 1. ÁTTEKINTÉS.....	68
IV. 2. HIPODERMIKUS FECSKENDŐ MODELL.....	69
IV. 3. KÉTLÉPCSŐS MODELL.....	70
IV. 4. KULTIVÁCIÓS KUTATÁSOK	71
IV. 5. KOGNITÍV MÉDIAHATÁSOK.....	72
IV. 5. 1. <i>Agenda-setting</i>	73
IV. 5. 2. <i>Priming (Előfeszítés)</i>	76
IV. 5. 3. <i>Second Level of Agenda Setting</i>	79
V. A WERTHER EFFEKTUS „MÉDIAHATÁS” VIZSGÁLATA.....	80
V. 1. ÁTTEKINTÉS	80
V. 2. A VIZSGÁLATOK CSOPORTOSÍTÁSA	84
V. 2. 1. <i>Vizsgálati típusok</i>	84
V. 2. 1. 1. Ökológiai vizsgálatok	85
V. 2. 1. 1. 1. Híradás vizsgálatok	89
V. 2. 1. 1. 2. Filmhatás vizsgálatok	89
V. 2. 1. 1. 3. Egyéb ökológiai vizsgálatok.....	90
V. 3. KÉT REPLIKÁCIÓS LÁC.....	90
V. 3. 1. <i>David Phillips, Wasserman és Stack replikációi</i>	91
V. 3. 1. 1. A sugalmazás hatása, 1974	91
V. 3. 1. 2. Utánzás és öngyilkosság, 1984	95
V. 3. 1. 3. Hírességek és öngyilkosságok, 1987	98
V. 3. 2. <i>East Enders, 1986. február 27.</i>	104
V. 4. ÖSSZEGZÉS	110
VI. „TÁRSADALMI KONSTRUKTIVIZMUS”	113
VI. 1. ÁTTEKINTÉS.....	113
VI. 2. ÚJ PARADIGMA	115
VI. 3. MÉDIA KONTRA INDIVIDUÁLIS KERETEK	116
VI. 4. FÜGGETLEN, KONTRA FÜGGŐ KERETEK.....	117
VI. 5. KERET-TIPLÓGIA.....	118
VI. 6. EGY MODELL MŰKÖDÉSBN	120
VI. 6. 1. <i>Frame buildign</i>	120
VI. 6. 2. <i>Frame setting</i>	122
VI. 6. 3. <i>„Újságírók, mint közönség”</i>	123
VI. 7. ÖSSZEGZÉS.....	124
VII. A HAZAI HELYZET	126
VII. 1. ÁTTEKINTÉS.....	126
VII. 2. AZ ÖNGYILKOSSÁGOKKAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK VIZSGÁLATA	129
VII. 2. 2. <i>Elemzési szempontok</i>	132

VII. 2. 3. 1991-'92 felvétel.....	136
VII. 2. 4. 2004-'06-os adatfelvétel.....	139
VII. 2. 5. A tapasztalatok általánosítása.....	140
VII. 2. 6. Értékelés és összegzés.....	148
VII. 3. EGY DINAMIKAI VIZSGÁLAT	155
VII. 3. 1. Bemenő változók.....	156
VII. 3. 2. Hurst analízis, Nemlineáris idősor-elemzés.....	161
VII. 3. 3. Összegzés.....	164
JEGYZETEK.....	166
1. JEGYZET – AZ ÍROTT SAJTÓ VIZSGÁLATA.....	166
2. JEGYZET – TELEVÍZIÓS HÍRADÁSOK VIZSGÁLATA.....	169
3. JEGYZET – FILMHATÁS VIZSGÁLATOK.....	171
4. JEGYZET – EGYÉB ÖKOLÓGIAI VIZSGÁLATOK.....	179
5. JEGYZET - TARTALOMELEMZÉSES VIZSGÁLATOK.....	183
HIVATKOZÁSOK LISTÁJA.....	189
FÜGGELÉK.....	197

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat – A Bobo-doll kísérletben részt vevők átlagos agresszió-értékei.....	50
2. táblázat – Az agresszió kifejezés különbségei a Bobo-doll kísérletben.....	51
3. táblázat – A Werther-effektus vizsgálatok megoszlása vizsgálat-típusok és függő változók szerint.....	85
4. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatának megoszlása a mediatisált tartalom fiktív vagy valós jellege és a média 5 elemű típusa szerint.....	86
5. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatának megoszlása a mediatisált tartalom fiktív vagy valós jellege és a média 7 elemű típusa szerint.....	86
6. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatának megoszlása a mediatisált tartalom fiktív vagy valós jellege és a média 3 elemű típusa szerint.....	87
7. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatának megoszlása a függő változók és a média 3 elemű típusa szerint.....	88
8. táblázat – Davis Phillips 1974-es vizsgálatában szereplő híradások felsorolása a publicitás intenzitása szerint.....	93
9. táblázat – Platt 1987-es vizsgálatának 1. összefoglaló táblázata.....	108
10. táblázat – Platt 1987-es vizsgálatának 2. összefoglaló táblázata.....	109
11. táblázat Fekete et al. 1994-es összefoglaló táblázata.....	137
12. táblázat – A Népszabadságban és a Blikkben megjelent szuicid tartalmú híradások száma 2004-'06-ban...	141
13. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása az <i>öngyilkosságról és öngyilkossági kísérletről szóló híradások</i> száma és aránya szerint.....	141
14. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradásokban említett <i>negatív és pozitív konzekvenciák</i> szerint.....	143
15. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradások <i>pszichiatrizálo és kriminalizáló minősítései</i> szerint.....	144
16. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradásokban említett <i>különböző motivációk</i> szerint.....	145
17. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a <i>híradásokban említett kivitelezési módok</i> szerint.....	146
18. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása <i>konkrét hely említése</i> szerint.....	147
19. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a <i>prevenció említése</i> szerint.....	148
20. táblázat – Bozsonyi és Veres 2002-es vizsgálatában a Hurst exponens értéke és szignifikanciája nemek szerint.....	162

Ábrák jegyzéke

1. ábra – A diszkrét idejű logisztikus függvény iterálásával képzett „S” görbe.....	38
2. ábra – A Társadalmi Kognitív Elmélet triadikus modellje.....	48
3. ábra – Bandura társadalmi tanuláseméletének folyamat-ábrája.....	56
4. ábra – Szándékos önmérgezéssel kórházba szállított betegek száma az East Enders 1986. február 10-i (első) és március 16-i (második) vetítése körül.....	107
5. ábra – A framing vizsgálatok folyamat-modellje.....	119
6. ábra – Az öngyilkosságok napi gyakoriságú időSORA, 1970-2000.....	157
7. ábra – Az öngyilkosságok havi gyakoriságú időSORA, 1970-2000.....	158
8. ábra – Az öngyilkosságok havi szezonális ingadozása.....	159
9. ábra – Az öngyilkosságok heti periodicitása.....	160
10. ábra – A detrendelt, szazonális és heti periódusok, valamint a lineáris valószínűségi folyamatok hatásától megtisztított nagy felbontású időSORA autokorrelációi.....	161
11. ábra – A Hurst alalízis párbeszédpanel-képe.....	164

„A nyomdafesték, csakúgy, mint a karbolsav, jóra és rosszra is felhasználható. ... Megfelelően használva mindkettő betegségtől óvhat, de míg a karbolsav gyorsabban ható méregként gyakran öngyilkosság és gyilkosság eszköze, addig a nyomdafesték helytelen módon használva lassabban ható alattomos méregként ösztönzést adhat mindkét gyilkossághoz.”¹
(Phelps, E. B. [1911])

¹ “Printers’ ink, like carbolic acid, has great potentialities for both good and evil, and both of the chemical compounds named have certain intimate relations with suicide and crime. Properly applied, both are prophylactic in their effect; and yet, the one, the quicker – acting poison, is often employed as an instrument of suicide and crime, and the other - the slower-acting, insidious, poison - is not infrequently so misused as to make it an incentive to both forms of killing.”

I. Bevezetés

Egy átlagembernek ritkán van közvetlen tapasztalata az öngyilkosságról, mégis innen-onnan gyakran hall valamit. Az átlagember minden bizonnyal sokáig emlékszik is az ilyen esetekre, jóllehet a témát egy idő után kiszorítják más események. A hétköznapi névtelenségbe burkolódzó öngyilkosairól így többnyire nem sokat tudunk, de a történelmi emlékezet számos szuicidium emlékét őrizi, ezek a kultúra mélyebb rétegeibe alászállva évtizedeken, évszázadokon vagy akár évezredekken át velünk élnek. A legősibb írott emlék talán a bibliai Saul király öngyilkossága (Sam. I. 31. 4.), aki a filiszteusok megszegyénítő bosszúja elől „menekülve” dőlt kardjába, vagy a görög mitológiából ismert Aegeus athéni király esete, aki elveszettnek hitt fia miatt abba a tengerbe vetette magát, amelyet később róla neveztek el. A sort lehetne folytatni számos fiktív vagy valós történettel, olyan esetekkel, amelyek a Görög mítoszokban², orosz³, skandináv⁴, valamint amerikai művekben⁵ maradtak fenn. A fentiek mellett számos olyan történetet is ismerünk, amelyek az Operáktól⁶ a „Heavy Metal”-ig⁷ terjedően zeneművekben kerültek feldolgozásra.

Ezek a kultúrtörténetből kiragadott példák **(Fekete S. [2004])** azt mutatják, hogy az öngyilkosság kulturális alkotásokban történő megjelenítése az emberi történelem terméke, attól függetlenül, hogy azok közönsége az évszázadok alatt jelentősen átalakult. Jürgen Habermas *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* **(Habermas, J. [1999])** c. munkájában közönséggé összegyűlt magánszemélyek világának nevezi azt a „polgári nyilvánosságot”, amely a 18-19. század fordulóján Európa polgári államaiban

² Antigoné, Oidipus király vagy az Odüsszeiából ismert szirének öngyilkossága

³ Tolsztoj Anna Kareninája vagy Dosztojevszkij Bűn és bűnhődéséből Szvidrigaljev öngyilkossága, az „Ördögökből” Matrijoska, egy megerőszkolt kislány és a büntudattól gyötrődő Sztavrogin öngyilkossága

⁴ Ibsen Rosmersholmjából Rebekának és férjének az öngyilkossága vagy Hedda Gabler esete

⁵ Strindberg Júlia kisasszonya, Heller „Valami történt” c. munkájában az apa és Virginia szuicidiuma, Arthur Miller „Bűnbeesés után” c. munkájából Maggie és Quentin szuicid kísérletei vagy O’Neil: „Szerelem: Elektra” c. munkájából Christiane, Orin és Lavinia öngyilkosságai

⁶ Puccini Pillangókisasszonyából Csocsoszán és apja, Berlioz „A trójai nők” c. operájából Kasszandra és az őt követő trójai nők szuicidiuma vagy Nielsen Saul és Dávidjából Saul és szolgálójának az öngyilkossága.

⁷ Pl. Judas Priest: Stained Class

alapvetően megváltoztatta a közéletről, politikáról ill. az irodalmi alkotásokról szóló diskurzusok tartalmát és minőségét is. Ez az a kor, amikor regények, levelezések és naplók megjelenítésével megteremtődik a magánszféra kulturális kidolgozásának a nyilvánossága.

I. 1. Goethe, 1774

Ennek a kornak a terméke az a napló formában megírt szentimentális regény is, amely főhősét öngyilkosságával emelte a halhatatlan tragikus hősök magasságába. Goethe 1774-ben megjelent *Az ifjú Werther szenvedései* c. munkája azonban a kortársak szemében is túllőtt a célon, hiszen a főhős „hallhatatlansága” rögtön a kiadást követően megdöbbentően egyértelművé vált: számos fiatal – kísértetiesen hasonló módon – Werthert utánozva végzett saját életével. A kortársak meghökkenését csak fokozta, hogy Werther sajátos öltözködési stílusával (kék kabát, sárga, mély kivágású ing és hosszúszerű Wellington-csizma), egy meglehetősen ízléstelennek tartott divathullámot is elindított, így hát a regény kiadását Itáliában, Lipcsében és Koppenhágában (Rose, W. [1929] hivatkozik rá: Phillips, D. P. [1974]) be is tiltották.

Közvetlen bizonyítékok (pl. búcsúlevelekben Wertherre történő hivatkozások) ugyan soha nem igazolták a regény és egyik-másik öngyilkosság kapcsolatát, a kortársak mégis Goethe-t hibáztatták a kialakult helyzetért. Úgy tűnik Goethe sem akarta (vagy tudta) mentegezni magát, ezért inkább magára vállalt mindent: „A barátaim ... azt gondolták, hogy a költészetet át kell fordítani a valóságba, hogy saját életükben utánozniuk kell egy olyan regényt, mint ez, és hogy – néhány esetben – le kell lőjék magukat; ami viszont kezdetben néhány esetet jelentett, az később általánossá vált...”⁸

⁸ „My friends ... thought that they must transform poetry into reality, imitate a novel like this in real life and, in any case shoot themselves; and what occurred at first among a few took place later among the general public...” (Goethe-t idézi: Rose, W. [1929] In: Phillips, D. [1974] p. 340)

I. 2. Trotter, 1807

Az Európában lábra kapó furcsa járvány „tudományos” magyarázatára sem kellett sokáig várni, Thomas Trotter 1807-ben megjelent pszichiátriai értekezésében (**Trotter, T. [1807]**) azért szentel helyet a regényolvasás szenvedélyének is, mert szerinte „jelenleg ez az idegrendszeri betegségek legfőbb kiváltó oka. Az a tudat, amely elszórakoztatja magát a mai modern megfogalmazások szerelmi-betegség giccseivel, racionális lények szintjétől elrugaskodva keres élvezetet magának. A romantikus szerelem zabolázatlan leírásaiból olyan elképzelt világot alkot, amely a folyó élet racionális világában morális útmutató nélküli szenvedélyt hagy. Egészen a jobb érzésekkel felruházott nők tudatáig, ez a fajta irodalom-mérgezés gyakran végzetesnek bizonyult ...”⁹.

I. 3. Parrish, 1837

Pár évtizeddel később egy philadelphiai kvéker orvos, Isaac Parrish 1837-ben *Analecta* címmel megjelentetett esettanulmányában (**Parrish, I. [1837]**) a „pszichológiai kiérzékenyítettség” fogalmával valamivel tudományosabb magyarázatot adott a sajtó szuicid mintaközvetítő hatására, mint Trotter: „Az újságokban vagy máshol megjelenő öngyilkosságnak adott publicitás az egyik legerősebb öngyilkosságra ösztönző tényező akkor, ha erős az önpusztítás titkolt diszpozíciója.”¹⁰ – írja Parrish.

A Parrish esettanulmányában szereplő fiatal lány akkor lett a híradásokra kiérzékenyítve, amikor szemtanúja volt férfi háztartásfője öngyilkossági kísérletének. Ez után nem sokkal, nyilván a kiérzékenyítettséget jelezve, beszámolók szerint a fiatal lány olyan esetről olvasott az újságban, ahol egy bukott üzletember arzénal mérgezte meg

⁹ “The passion of novel reading is intitled to a place here. In the present age it is one of the great causes of nervous disorders. The mind that can amuse itself with the love-sick trash of most modern compositions of this kind, seeks enjoyment beneath the level of a rational being. It creates for itself an ideal world, on the loose descriptions of romantic love, that leave passion without any moral guide in the real occurrences of life. To the female mind in particular, as being endowed with finer feelings, this species of literary poison has been often fatal ... “ (**Trotter, T. [1807] In: Leonard, E. C. [2001]**).

¹⁰ “The publicity which is given to cases of suicide, in the newspapers, and by other means, forms one of the strongest incentives to the commission of the act, in those who have a secret disposition to destroy themselves.” (**Parrish, I. [1837] In: Leonard, E. C. [2001]**).

magát. Az olvasott híradás és a véghezvitt szuicidium feltételezett kapcsolatát Parrish azzal a boncolási eredménnyel bizonyította, miszerint a fiatal lány halálát arzénos gyomorgyulladás okozta. Parris esettanulmánya nagy visszhangot váltott ki a korabeli orvos társadalomban és rögtön az *Analecta* megjelenési évében a *Boston Medical and Surgical Journal* az alábbi gondolatokkal vezette fel írását: „Ez az eset is azt bizonyítja, amit régóta igaznak hiszünk, azt, hogy a publicitás, amelyet az újságok közvetítésével majdhogynem mindegyik öngyilkosság megkap, előre nem látható problémák forrása, és épp ezért illene azt korlátok közé szorítani.”¹¹

I. 4. Winslow, Esquirol, Farr, Gray, Ray és O'Die

Parrish 1837-ben publikált esettanulmányát Forbes Winslow majdhogynem teljes egészében bemásolta az öngyilkosság anatómiájáról szóló könyvének (**Winslow, F. [1840]**) „Utánzás, vagy az öngyilkosság epidemiológiája” c. fejezetébe, így a század közepétől szakmai körökben egyre ismertebbé vált a jelenség. A szakmai köröket ekkor még természetesen az emberi elme titkait fűrkésző orvos pszichiáterek jelentették, így az öngyilkosságok fertőzésszerű terjedését többnyire egyéni pszichés okokra vezették vissza.

A század neves francia elmeorvos, Esquirol pl. – Goethe munkájára explicit módon is utalva – örülségről szóló értekezésében (**Esquirol, E. [1845]**) kifejti, hogy a fikatív ill. valós történetekben megjelenő öngyilkosság utánzásra ösztönöző tényező és hogy az utánzás háttérében minden bizonnyal az elme pillanatnyi zavara áll. Ezzel a koncepcióval Esquirol hosszú évtizedekre elplántálta a „pillanatnyi elmezavar” koncepcióját a megmagyarázhatatlannak tűnő öngyilkosságok „megmagyarázására”.

A század közepén Amariah Brigham, az *American Journal of Insanity* főszerkesztője csodálattal idézte a híres angol orvos statisztikust, William Farr-t: „Öngyilkosságot

¹¹ "this case tends to confirm what has long been thought true-that the great publicity which is given, through the medium of the newspapers, to nearly every case of suicide that occurs, is productive of incalculable mischief, and ought not, therefore, to be continued" (In: **Leonard, E. C. [2001]**).

gyakran utánzásból követnek el. Egy egyszerű paragrafus öngyilkosságot sugallhat húsz embernek. A tett néhány részlete vagy bizonyos kifejezések megragadják a fantáziát és beteges izgalmi állapotban az utánzás diszpozíciója ellenállhatatlannak bizonyul” **(Brigham, A. [1845])**¹². John P. Gray, későbbi szerkesztője ugyanennek a szaklapnak azt írja, hogy az újságokban megjelenő öngyilkosság öngyilkosságot szül „az általános betegségekben szenvedők és az ideiglenesen mélypontra levők körében. Az a tény, hogy A és B öngyilkosságot követett el, hasonló körülmények között C-ben ugyanezt a tettet váltja ki. Az emberek így nem csak utánozzák vagy követik társukat, hanem maguk számára igazolást is találnak mások viselkedésében.” **(Gray, J. P. [1878])**¹³ Az Amerikai Pszichiátriai Társaság egykori elnöke, Isaac Ray 1863 azt a feljegyzést tette, miszerint „az öngyilkosság járványszerűsége régóta ismert, és hogy kétségtelenül a szimpátia alapelvén nyugszik.” **(Ray, I. [1863/1968])**¹⁴ Pár évvel később, 1882-ben egy kanadai orvos a fertőzéselmélet két aspektusát hangsúlyozza: egyik oldalról kiemeli azt, hogy a „rossz példa sokkal könnyebben és éppen ezért sokkal általánosabban kerül követésre, mint a jó”, másik oldalról pedig azt hangsúlyozza, hogy „letört embereknek nincs szükségük erős sugalmazásra ahhoz, hogy végzetes energiát kapjanak öngyilkossági indíttatásukhoz.” **(O’Dea, J. J. [1882])**¹⁵

I. 5. Filmszakadás ...

Számos további példát lehetne még hozni a XIX. századból az öngyilkosság egyéni-pszichés oki magyarázatára, de a század végétől, egészen pontosan Durkheim 1897-ben megjelentetett *Öngyilkosságról* szóló munkája után az ilyen megközelítések lassan

¹² "suicide is often committed from imitation. A single paragraph may suggest suicide to twenty persons. Some particulars of the act, or expressions, seize the imagination, and the disposition to repeat it, in a moment of morbid excitement, proves irresistible" **(In: Leonard, E. C. [2001])**.

¹³ "the common ills and temporary adversities of life... The fact that suicide has been resorted to by A and B, induces C to the same act under similar circumstances. Man not only thus imitates or follows his fellow-man, but justifies, to himself, his conduct by that of others" **(In: Leonard, E. C. [2001])**.

¹⁴ "the epidemical character of suicide has long been recognized, and depends, no doubt, on the principle of sympathy" **(In: Leonard, E. C. [2001])**.

¹⁵ "bad example is more easily, and hence more commonly, followed than good." He felt that depressed persons did not need "a strong suggestion to give fatal energy to a suicide impulse" **(In: Leonard, E. C. [2001])**.

eltűntek a szakmai irodalomból. Mindezt Farberow 1972-ben publikált bibliográfiai összegzése is mutatja: ebben a munkában Farberow az 1897-után született több ezer öngyilkosságról szóló tanulmányt tematikusan indexálva veszi számba (**Farberow, N. L. [1972]**), de az indexben az „utánzás” vagy „fertőzés” kulcsszavak meg sincsenek említve. Szintén 1972-ben jelent meg Lester bibliográfiája is (**Lester, D. [1972]**), Ő élesebb szemű volt, mint Farberow, és 7 utánzással foglalkozó tanulmányt talált. Az utánzással foglalkozó tanulmányokat Lester külön fejezetbe csoportosította, de megállapítása szerint „Egészében nézve ... a fertőzés és befolyásolhatóság hatását nehéz mind dokumentálni, mind elutasítani ... Világos, hogy a kérdés vizsgálata nem ad lehetőséget megbízható következtetések levonásához”¹⁶. Kérdés, hogy mi áll az egykor oly jelentős vizsgálati vonal megszakadásának a hátterében? A választ – és ami azon túl van – úgy vélem, megtaláljuk Durkheim 1897-ben megjelentetett öngyilkosságról (**Durkheim, E. [2000]**) szóló munkájának utánzással foglalkozó részében. Láthattuk, hogy a példák nyomán kibontakozó öngyilkosságok halmozódását a XIX. század orvos pszichiátere az utánzás egyéni-pszichés oki tényezőire vezették vissza. Különösen érdekes Durkheim hozzáállásában, hogy Az öngyilkosság (1897) társadalmon kívüli tényezőkkel foglalkozó I. részének utánzással foglalkozó negyedik fejezetében elvileg csak azokat a megközelítéseket illeti kritikával, amelyek az öngyilkosságok terjedésében az utánzásnak a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, hiszen az utánzást, mint egyéni pszichés oki magyarázatot alapvetően Ő is elfogadta – igaz csak az öngyilkosságok *ragályszerű* terjedésének leírásában! Mert az öngyilkosság saját állásfoglalása szerint nagyon is ragályos: „Nem kétséges, hogy az öngyilkosság gondolata ragályszerűen terjedhet” (**Durkheim, E. [2000] p. 123**) – írja, majd néhány sorral lejjebb így folytatja: ”Talán nincs is más jelenség, amely ragályosabb lehetne” (**Durkheim, E. [2000] p. 125**). Világosan kell látni azonban, hogy Durkheim

¹⁶ “On the whole, therefore, contagion and suggestibility effect are equally difficult both to document and to rule out ... Clearly, the analysis of this topic is at too early a stage for reliable conclusions to be drawn.” (In: **Phillips, D. [1974] p. 341**)

eszmefuttatásában az öngyilkosságok nagyfokú *ragályossága* csak potenciális lehetőségét adja az olyan társadalmi jelentőségű öngyilkossági *járványok* kialakulásának, mint amelyet pl. az ifjú Werther „utóélete” kapcsán feljegyeztek, így hát munkájában a ragályszerű kontra járványszerű terjedés egymáshoz való viszonya lesz koncepcionális jelentőségű kérdés.

A ragályszerű és járványszerű terjedés egymáshoz való viszonyát Durkheim az utánzás fogalma által vizsgálta, mondván ha az utánzás oka az öngyilkosságok ragályosságának, akkor elvileg oka lehet a járványszerű terjedésnek is. Ezt a 0 hipotézist empirikus adatok felhasználásával igyekszik kizárni és arra a megállapításra jut, hogy „ha bizonyos is, hogy az öngyilkosság egyénről egyénre ragályos, sehol sem állapítható meg, hogy az utánzás úgy terjesztené, hogy ez befolyásolná a társadalmi öngyilkossági arányszámot” (Durkheim, E. [2000] p. 138).

Az öngyilkosságok ragályszerű kontra járványszerű terjedésének egymáshoz való viszonya – miként korábban említettem – koncepcionális jelentőségű Durkheim számára, de nem csak, sőt nem elsősorban az öngyilkosságok vizsgálata szempontjából. Igen tömören megfogalmazva azt mondhatjuk, hogy Durkheim koncepciójában az öngyilkosságok ragályszerű terjedése úgy viszonyul az öngyilkosságok járványszerű terjedéséhez, miként az egyéni tény viszonyul a társadalmi tényekhez, vagyis az új tudomány alapelvei szerint az előbbi semmiképpen sem lehet az utóbbi oka. (Ezzel a kérdéssel a Durkheimi alapok c. fejezetben részletesen is foglalkozom) Durkheim határozott állásfoglalása szerint ugyanis „ma már megengedhetetlen az a feltevés, hogy a társadalmi tény csupán általánossá vált egyéni tény” In: (Durkheim, E. [2000] p. 141), és úgy tűnik ennek megcáfolására – Farberow és Lester összegzései szerint – 1972-ig komoly kísérletet nemigen tettek.

I. 6. Werther effektus, 1974

Az elített összegzések megjelenése után két évvel, David Phillips az *American Sociological Review* 1974. júniusi számában amerikai és angol statisztikai adatok felhasználásával azt kívánta bizonyítani, hogy az öngyilkosságokról szóló újsághíreket követően az öngyilkosságok száma szignifikáns emelkedést mutat. Phillips ebben a munkában Goethe hőse után Werther effektusnak nevezte az általa vizsgált jelenséget, így a Durkheim előtt oly jelentős vizsgálati vonal újabb-kori folytatása Werther effektus vizsgálatok néven vált ismertté.

Természetesen Durkheim mellett szó nélkül David Phillips sem akart elmenni, ezért bevezető gondolatai között rögtön tisztázni igyekszik a Werther effektus és a durkheimi szociológia viszonyát: „A Werther megírása után több mint száz évvel, Durkheim áttekintette az öngyilkosság és a sugalmazás kapcsolatát vizsgáló munkákat, de nem talált meggyőző bizonyítékot az utánzás és a társadalmi öngyilkossági ráta kapcsolatára. Durkheim elismerte, hogy az utánzás néhány személyt befolyásolhat egy jól ismert öngyilkosság közelében, azonban azt határozottan állította, hogy az utánzás nem befolyásolja az öngyilkosság nemzeti szintjét. Még annyit is megengedett, hogy sugalmazás néhány esetet előre hozhat, de szerinte ezek minden valószínűség szerint akkor is megtörténtek volna, ha nincs a sugalmazás.”¹⁷ Mindezek után sajnálattal állapítja meg David Phillips, hogy „Az öngyilkosságot vizsgáló hallgatók inkább Durkheim-et, mintsem Goethe-ét vagy Tarde-ot követték; és az Öngyilkosság nyolcvanas évekbeli publikálásától a sugalmazás öngyilkosságokra gyakorolt hatását alig tanulmányozták,¹⁸ .

¹⁷ “More than one hundred years after *Werther* was written, Durkheim (1897) reviewed research linking suicide and suggestion (e.g., Tarde, 1903) and found no conclusive evidence relating imitation and the social suicide rate. Durkheim acknowledged that imitation might influence a few persons in the immediate vicinity of a well-known suicide, but he asserted that imitation does not affect the national level of suicides. He conceded that a few suicides might be precipitated by suggestion but he felt that these would probably have occurred eventually even in the absence of suggestion” (In: Phillips, D. [1974] p. 340)

¹⁸ „Students of suicide have tended to follow Durkheim rather than Goethe or Tarde; and in the eighty years since *Suicide* was published, the influence of suggestion on suicide has seldom been studied” (In: Phillips, D. [1974] p. 340)

David Phillips ezzel a munkájával úgy tűnik, nem csak egy rég elfeledett kérdést elevenített fel, hanem Tarde-ot felelmegetve a durkheimi szociológia alapvetéseit is feszegeti. Úgy vélem, mindezek tükrében válik érthetővé mindaz a sok kritika, amely munkáját – és általában a Werther effektus vizsgálatokat – követte. Kérdés csak az, hogy a mára rendkívül sokrétű és szerteágazó Werther effektus vizsgálatokkal sikerült-e bizonyítani azt, amit Durkheim elvileg kizárt: az utánzás és az öngyilkosságok fertőzőszerű terjedésének kapcsolatát?

I. 7. Valóság vagy fikció?

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a Werther effektus empirikus vizsgálata mennyiben bizonyítja az utánzási hatás – Durkheim által kétségbe vont – társadalmi relevanciáját. Madelyn Gould 2001-ben megjelent *Suicide and the Media* c. írásában **(Gould, M. S. [2001])** a témában született angol nyelvű publikációk eredményeit összegzi és arra a megállapításra jut, hogy „az öngyilkos fertőzés létezését többé nem kell megkérdőjelezni.” Pirkis & Blood a *Suicide and the Media* c. 2001-ben megjelent összefoglaló tanulmányukban **(Pirkis J. & Blood R.W. [2001])** öt tulajdonság alapján értékelték a vizsgálatok tapasztalatait és arra a következtetésre jutottak, hogy „Az okozatiság megállapítására létrehozott fenti objektív kritériumokat használva megállapítható, hogy legalábbis néhány esetben, a kapcsolat valószínűsíthetően okozati. Specifikusan az újságokban, televízióban és könyvekben bemutatott valós öngyilkosságok esetében a kapcsolat – annak kritériumai alapján – elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy okozatinak tekintsük. A bizonyítékok kevésbé egyöntetűek a filmekben, televízióban és zenei művekben bemutatott kitalált öngyilkosságok esetében.”¹⁹ Paul Marsden a *The 'Werther Effect' Fact or Fantasy?* c. 2000-ben

¹⁹ „Using the above objective criteria to establish causality, it demonstrated that, at least in some cases, this association is likely to be causal. Specifically, the association satisfied sufficient criteria to be deemed causal in the case of non-fictional presentations of suicide in newspapers, on television and in books. The evidence is more equivocal in the case of fictional presentations of suicide in films and on television, and in music.” **(In: Pirkis J. & Blood R.W. [2001] p. IX)**

megjelent értekezésében (Marsden. P. [2000]) arra a megállapításra jutott, hogy „az öngyilkosság publicitásából derivált statisztikai változók és az öngyilkosság között generált egyszerű kapcsolatok nem bizonyítják empirikusan a médiában megjelenő öngyilkosságok fertőző hatását”²⁰. (A témában született vizsgálatok koránt sem teljességre törekvő felsorolását, rövid ismertetését és főbb eredményeit lásd a dolgozat 1-5 jegyzeteiben.)

I. 8. Teoretikus alapvetések

Úgy vélem, ebben a helyzetben a Werther effektust vizsgáló empirikus szociológiai vizsgálatok – sokszor valóban egymásnak ellentmondó – eredményeinek (lásd a dolgozat 1-5 jegyzeteiben felsorolt replikációs láncokat) értelmezése végett hasznos és érdemes áttekinteni azt, hogy Durkheim egykori nagy ellenlábasa, a méltatlanul elfeledett, ámde a Werther effektus vizsgálatokban gyakran felemlegetett Gabriel de Tarde márki miként vélekedett az „Utánzás törvényszerűségeiről” és hogy életműve, szellemi hagyatéka miként járta át a társadalomtudományi gondolkodás egyes szegmenseit, köztük a Werther effektus vizsgálatát (erre nézve lásd a dolgozatban: „Tarde márki hagyatéka” c. rész).

Steven Stack – a Werther effektus vizsgálatok szociológiai elméletben is jártas intellektualizálója – 1987-ben publikált „Hírességek és öngyilkosságok: osztályozás és vizsgálat, 1948-1983” c. munkájában (Stack, S. [1987]) az utánzás tarde-i törvényszerűségeiből deriválta kutatási hipotéziseit, melyeket összefoglalóan „médiahatás elméletnek” nevezett. Stack explicit megfogalmazása szerint tehát a Werther effektus vizsgálatának nagyon fontos médiaelméleti vonatkozásai is vannak; mindezt szem előtt tartva, a szociológiai elméleti vonatkozások mellett úgy vélem, hasznos és érdemes áttekinteni azt is, hogy vajon maga az általános médiaelmélet mit

²⁰ „assessing the empirical plausibility of mediate suicide contagion by simply generating associations between statistical variables that are derivatives of suicide publicity and suicide is less than compelling” (In: Marsden. P. [2000] p. 90)

mond a Werther effektus utánzási hatás koncepciójáról (lásd a dolgozatban: „Médiaelméleti vonatkozások” c. rész). A kérdés relevanciáját alátámasztani látszik McQuail – A tömegkommunikáció elmélete c. könyvében adott – találó megjegyzése, miszerint „a tömegkommunikáció történetének nagy ígérete az, hogy a médiának szignifikáns hatása van” (McQuail, D. [2003]). Úgy vélem könnyű belátni azt, hogy az említett ígéretek beteljesülése (vagy be - nem- teljesülése) teoretikus szinten miként befolyásolja a Werther effektus eredményeinek értelmezését. Mindezek mellett a médiaelmélet segítséget adhat a Werther effektus vizsgálatának újszerű megközelítési lehetőségeinek vázolásában is. Úgy tűnik, ilyen szempontból a médiaelmélet „Társadalmi konstruktivizmus”²¹ névvel ellátott paradigmája alkalmas keretet ad a Werther effektus olyan sokoldalú megközelítésére, amelyben még egy modern, a sajtó öngyilkosságokról szóló hírkészítési gyakorlatát szabályzó médiaajánlás hatását is modellezni lehet.

I. 9. Médiaajánlások

A Werther effektus vizsgálatok pozitív eredményeire, *par excellence* az írott sajtóban megjelenő öngyilkosságok utánzási hatására hivatkozva ilyen irányelveket a WHO-n kívül (WHO [2000]) – hogy csak az ismertebbeket említsem – az Egyesült Államokban (United States Department of Health & Human Services [1994]), Ausztráliában (Penrose-Wall, J. Baume, P. & Martin G. [1999]), Új-Zélandon (New Zealand Youth Prevention Strategy [1999]) Svájcban (Michel, K. Frey, C. Wyss, K. & Valach, L. [2000]) és Ausztriában már nyilvánosságra hozták. A megfogalmazott ajánlásokban explicit módon is megjelenik az a magukhoz fűződő elvárás, hogy újságírókra és szerkesztőkre gyakorolt hatásán keresztül visszahatnak a társadalom szuicid magatartásra. Az irányelvek magukhoz fűzött elvárásait igazolni látszik Ausztria esete: Eترزdorpher és munkatársai több helyütt rámutattak arra, hogy a bécsi metró-öngyilkosságok feltűnő

²¹ McQuail, fogalomhasználata

megszaporodása láttán, az Osztrák Szuicidprevenációs Társaság (Austrian Association for Suicide Prevention) kezdeményezésére 1987-ben megfogalmazott médiaajánlások egyértelműen beváltották a hozzájuk fűzött reményeket (**Etzersdorpher, E. & Sonneck, G. [1998]**, valamint **Etzersdorpher, E. & Sonneck, G. & Nagel Kuess, S. [1992]**) (Gould összegzése szerint az Ausztriában elfogadott 1987-es médiaajánlás hatására szignifikánsan csökkent az öngyilkossági ráta, az első évben 7%-kal, majd 20%-al a következő négy év átlagában és 75%-kal a médiaajánlás megfogalmazását közvetlenül kiváltó bécsi metró-öngyilkosságok vonatkozásában²².) Mindezek mellett azonban fel szeretném hívni a figyelmet arra is, hogy egy médiaajánlás elfogadtatása és pontjainak gyakorlatba történő átvitele számos ellenállásba is ütközhet, erre jó példa Jim Tully és Nadia Elsaka tapasztalata Új-Zéland 1999-ben végleges formába öntött médiaajánlásának elfogadtatásáról és pontjainak figyelembevételéről – ill. egészen pontosan: *figyelembe – nem - vételéről*. (Jim Tully erről a témáról „Negotiating Protocols for News Media Reporting of Suicide” címmel előadást tartott a Granadai Egyetem 2007. július 10-13 között megrendezett második nemzetközi társadalomtudományi konferencián)

I. 10. És a hazai helyzet ...

Ami a hazai helyzetet illeti meglepő, hogy számos anekdotikus történet, a magyar politikatörténetből, irodalom- és művelődéstörténetből jól ismert szuicidium (Széchenyi-Teleki modell, József Attila és a Szárszó-jelenség (**Fekete S., Kelemen G. [2004]**), a Latinovics-minta (**Fekete S., Osváth P. [2004]**), az 1960-as évek Fejér-megyei „áramütéses” szuicid-epidémiája, a '80-as években tapasztalt Baranya-megyei gramoxonos-, valamint az első magyar szépségkirálynő, Molnár Csilla mintája nyomán

²² „Following implementation of media guidelines for news reporting by the Austrian Association for Suicide Prevention in 1987, a significant decline in suicide rates occurred within the first year (7% decline). In the 4-year period following implementation, the suicide rate decreased nearly 20%, with an even sharper decline (75%) in subway suicides (a particular focus of the media guidelines).” (In: **Gould, M. S. [2001]** p. 214)

lábba kapó lidokain befecskendezéses öngyilkossági epidémiája (Fekete, S. et al. [1992]), a hazai sajtó tartalomelemzéses módszerrel bizonyított heroizáló bemutatási stílusa (Fekete, S. et al. [1994]) ellenére nem lettek olyan sajtóajánlások megfogalmazva, mint amilyeneket tőlünk pár kilométerre Ausztriában már az 1980-as évek derekán elfogadtak. Az elvárás márpedig úgy vélem igen időszerű, hiszen 1/ jóllehet 1987-óta folyamatos csökkenést mutat hazánkban az öngyilkosságok arányszáma és az európai országok között mutatott első helyünket is „elveszítettük”, de még így is rendkívül magasnak tekinthető az a 29-30 öngyilkosság, ami százezer lakosra jut évente, 2/ a témában született vizsgálatok eredményeire hivatkozva egyértelműen állítható, hogy a hazai média olyan kulturális mintázat szerint fogalmazza a híreket, amely bizonyos társadalmi csoportokban vikariáló modellkövetésre ösztönöz, 3/ a kor követelménye, hogy a média döntéshozói és a társadalom képviselői (médiaszakemberek, szociológusok, pszichológusok, stb.) közös kommunikációs platformot hozzanak létre. A hazai sajtóajánlás megfogalmazásának és elfogadtatásának a kérdése mindenesetre nem új keletű igény, erre nézve álljon itt Fekete Sándor tollából az a gondolat, amely a sajtóhírek nemzetközi összehasonlítása alapján már 1994-ben felvetette ennek szükségességét: „Mind a német, mind a magyar anyagban a látványos módszerű öngyilkosságok jelentősen felülreprezentáltak, a szenzációkeresés attitűdje érhető tetten. A terápiás, preventív lehetőségek, a cselekményre vonatkozó alternatívák megmutatása igen csekély arányú. Mindez arra utal, hogy a média lehetőségei a szuicid híradásokban a protektív-preventív vonatkozásokat illetően korántsem kimerítettek. Németországban a Német Szuicidprevenációs Társaság és a média szakembereinek közös konzultációi, felelős dialógusai esélyt látszanak adni arra, hogy az újságírói szabadság lényegi korlátozása nélkül alakuljon ki egy közös, felelősségteljes álláspont a médiumok, a pszichiátriai és szuicidológia képviselői között a gyakorlati kérdéseket illetően. A már említett bécsi metró-szuicidium járvány megszűnésében a két szakma

osztrák szakembereinek konzultációi játszottak döntő szerepet. Hasonló dialógus talán Magyarországon sem lenne haszontalan.” (Fekete, S. et al. [1994])

Bízok abban, hogy ez a felvetés átkerül egyszer a gyakorlatba is! Dolgozatomban ennek fontosságát és jelentőségét a Werther effektus vizsgálatának sokoldalú bemutatásával kívánom aláhúzni. Írásomhoz az angol Szamaritánusok és a WHO sajtóajánlásait azzal a határozott céllal mellékelem, hogy ha valaki – akár e dolgozat nyomán – a Werther effektus hitelességét elfogadja, két mintát is találjon a hazai sajtóajánlások kidolgozásához.

I. 11. Köszönetnyilvánítás

Mindenek előtt Fokasz Nikosz tutoromnak szeretnék köszönetet mondani azért, mert szakmai észrevételei, irodalomajánlásai mellett bátorítást is adott a tételeim kidolgozásában. Köszönetet szeretnék mondani Dr. Moksony Ferencnek is, aki a Budapesti Corvinus Egyetemen Ph.D. munkám megírásához ösztönzést adott. Nagyon köszönöm Dr. Fekete Sándornak és Dr. Szabó Kálmánnak azt, hogy téziseim opponenseiként új szempontú megközelítésekre irányították figyelmem. Köszönöm Dr. Fekete Sándornak azt, hogy a nemzetközi szakirodalomban méltatott empirikus összehasonlító vizsgálatuk adatbázisát rendelkezésemre bocsátotta. Nagyon köszönöm a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Tudományok Doktori Iskola vezetőjének és oktatóinak, Dr. Lengyel Györgynek, Dr. Hrubos Ildikónak és Dr. Moksony Ferencnek, hogy kutatási fórumok szervezésével megteremtették az elmélyült kutatómunka végzéséhez szükséges humán infrastruktúra feltételeit. Utoljára, de nem utolsó sorban, Dr. Zonda Tamásnak és Dr. Bozsonyi Károlynak köszönöm azt, hogy elméleti és gyakorlati felkészültségükkel, számos közös munka kidolgozásával bevezetettek az öngyilkosság-tudományok világába.

II. Durkheimi alapok

II. 1. Áttekintés

Miként az első fejezetben említésre került, az anekdotikus leírások és esettanulmányok nyomán egyre szélesebb szakmai körökben ismerté vált öngyilkossági epidémiákat a XIX. század orvos-pszichiátereinek egyéni momentumokkal, többnyire alkati-pszichés tényezőkkel vagy – a közgondolkodásból máig kiirthatatlan – „pillanatnyi elmezavarral” magyarázták, míg Durkheim a század végén társadalmi okokra hivatkozik. Öngyilkosságról szóló munkájában, midőn az öngyilkosságok járványszerű halmozódásának okát keresi. Természetesen a kérdés napirendre vételével Durkheimnek határozott célja volt, az konkrétan, hogy az önálló identitását éppen megalapozó szociológia művelésétől elrettentsen mindenkit, aki egyéni alkati tényezőkkel magyarázna társadalmi természetű jelenségeket. Durkheim számára az elhatárolódás és kritikák természetes célpontja adott a fentebb említett orvos-pszichiáterek személyében, de a korabeli szociológiát alapvetően meghatározó Tarde-től történő elhatárolódása további magyarázatra szorult.

Tarde az 1890-ben eredeti nyelven megjelent (**Tarde, G. [1890a]**), 1903-ban angol nyelvre fordított (**Tarde, G. [1903]**) és 1962-ben reprint kiadott (**Tarde, G. [1962]**) „The Laws of Imitation” c. munkájában kifejti sokszor hangoztatott alaptételét, miszerint „Minden társadalmi eredetű szociális hasonlóság közvetve vagy közvetlenül az utánzás különböző formáinak a gyümölcse”²³. Kérdés viszont, hogy ez a Tarde által kifejtett utánzás milyen magyarázatot adhat a társadalmi jelenségek alakulására nézve? Durkheim szerint semmilyen, az csupán szavakban létező üres „magyarázat”, hiszen az utánzás társadalmi relevanciája még ott sem igazolható, ahol az egyébként elvárható lenne: az öngyilkosságok alakulásában.

²³ 'All resemblances of social origin in society are the direct or indirect fruit of the various forms of imitation' (In: **Tarde, G. [1962]**)

A tétel háttérében természetesen az utánzás sajátos fogalmi meghatározása van, ezért tekintsük át először azt, hogy utánzáson Durkheim mit értett?

II. 2. Az utánzás durkheimi fogalma

Durkheim az utánzást alapvetően pszichológiai fogalomnak tekinti, ezért a terminológiai pontosság kedvéért megkülönbözteti a fogalommal jelölt tények alábbi két csoportjától:

„1. Előfordul, hogy ugyanazon társadalmi csoportban, amelynek minden eleme alá van vetve ugyanazon ok vagy több hason ok hatásának, valamilyen nivellálódás keletkezik a különböző tudatok között, s ennek következtében mindenki azonos módon gondolkodik vagy érez. Igen gyakran nevezik utánzásnak azoknak a műveleteknek az összességét is, amelyekből ez az egyezés létrejön. Ekkor a szó a meghatározott számú egyénben egyidejűleg fellépő tudatállapotoknak azt a tulajdonságát jelöli, hogy hatást gyakorolnak egymásra, kombinálódnak, s ebből végül új állapot keletkezik. Amikor a szót ebben az értelemben használják, gyakran hallani azt a megállapítást, hogy a kombinálódás forrása a kölcsönös utánzás: az összesség utánoz mindenkit, és mindenki utánozza az összességet. Az így felfogott utánzás, úgymond „városaink lármás tömegeiben, forradalmaink nagy jeleneteiben” nyilvánul meg leginkább. Itt látható a felfogás szerint a leginkább, hogyan tudják kölcsönösen átalakítani egymást a tömegben levő emberek az egymásra gyakorolt hatás révén.” (Durkheim, E. [2000] p. 115-116)

„2. Így nevezték azt a szükségletet is, amely arra készíti bennünket, hogy harmonikusan együtt éljünk a társadalommal, amelynek részesei vagyunk, s evégett magunkévá tegyük az általánosan bevett gondolkodási és cselekvési módokat. Ezért követjük a divatot, ezért alkalmazkodunk a szokásokhoz, minthogy pedig a jogi és erkölcsi gyakorlat valójában pontosan megfogalmazott és különösen meggyökeresedett szokásokból áll, amikor erkölcsösen cselekszünk, tulajdonképpen ezen a módon cselekszünk. Amikor

nem látjuk az általunk követett erkölcsi elvek értelmét, csak társadalmi tekintélyük miatt alkalmazkodunk hozzájuk. Ebben az értelemben különbséget tesznek a bevett szokások követése és a divat utánzása között aszerint, hogy elődeink vagy kortársaink szolgálnak-e modellül.” (Durkheim, E. [2000] p. 116)

Végül a harmadik meghatározásban az utánzással jelölt tények azon csoportját vázolja, ahol az utánzás tisztán egyéni-pszichés mechanizmusa érvényesül: „3. Végül előfordulhat, hogy egy előttünk vagy a tudtunkkal lezajlott aktust kizárólag azért reprodukálunk, mert láttuk vagy hallottunk róla. Önmagában véve nincs semmi olyan sajátos jellege, amely indokolná, hogy mi is elismételjük. Nem azért másoljuk le, mert hasznosnak tekintjük, és nem azért, mert hasonlítani akarunk a modellhez, csak egyszerűen le akarjuk másolni. Róla alkotott képzetünk automatikusan determinálja azokat a mozdulatainkat, amelyekkel újra végrehajtjuk.” (Durkheim, E. [2000]) p. 116)

Durkheim valójában csak az utánzás ez utóbbi mechanizmusát tekinti valós magyarázatnak, hiszen ez esetben az utánzás *önmagában* magyarázó oka az utánzott cselekvés reprodukciójának, az összes többi esetben viszont (a fogalommal jelzett társadalmi jelenségek 1. 2. csoportjában) az „utánzás” csupán a cselekvés külső megjelenési formájára utal és talmi csillogású magyarázatként valójában semmit nem mond a cselekvés valódi okáról. Durkheim ezt úgy fejezi ki, hogy sokan az ilyesféle utánzással „csak azt adják tudtunkra, hogy az általuk reprodukált tény nem új, azaz hogy reprodukált, de semmiféle magyarázatot nem kapunk sem arra, hogy miért jött létre, sem arra, hogy mi miért reprodukáltuk”. (Durkheim, E. [2000] p. 122)

II. 3. Ragály kontra járványszerű terjedés

Ami az öngyilkosságok utánzását illeti, Durkheim 3. pontban adott fogalmi értelmezéséhez leginkább Esquirol „pillanatnyi elmezavar” koncepciója áll legközelebb, de hasonló egyéni-pszichés oki magyarázatot ad az öngyilkosságok halmozódására

William Farr is, midőn kifejti, hogy „Öngyilkosságot gyakran utánzásból követnek el. Egy egyszerű paragrafus öngyilkosságot sugallhat húsz embernek. A tett néhány részlete vagy bizonyos kifejezések megragadják a fantáziát és beteges izgalmi állapotban az utánzás diszpozíciója ellenállhatatlannak bizonyul”²⁴ – emlékezhetünk vissza a megközelítésre. A bevezető részben utaltam még John P. Gray, Isaac Ray ill. O’Dea megközelítéseire is, az idézetekből világos, hogy mind olyan oki magyarázatokat adtak, amelyek Durkheim utánzás fogalmával ekvivalensnek tekinthetők. Durkheim számára tehát elfogadható, reális, sőt kulcsfontosságú magyarázatot adnak ezek a megközelítések, de világosan kell látni azt is, hogy érvényességüket szűk körűnek tekinti, véleménye szerint csak több-kevesebb egyéni esetet magyarázhatnak, ezért az utánzás okozta egyéni esetek kisebb vagy nagyobb mértékű többszörös ismétlődésére a „ragály” fogalmát illesztette.

Más oki magyarázatot feltételez ugyanakkor ott, ahol az öngyilkosságok száma feltűnő halmozódást mutat: Josephus Flavius pl. A zsidó háború c. munkájában arról az esetről számol be, amikor Jeruzsálem bevételekor 40 zsidó ölte meg magát egy katakombában, vagy Montaigne beszámolójában a xanthosziak, akik „halomra gyilkolták magukat”²⁵. Ezek a tömeges öngyilkosságok Durkheim szerint alapvetően különböznek az utánzás okozta egyéni esetektől, hiszen „nem valószínű, hogy a tömeges öngyilkosságokat egy vagy két egyéni eset indítaná el, s a többiek ezeket másolnák. A jelek szerint inkább kollektív döntésből, valóságos társadalmi *konszenzusból* erednek, semmint egyszerű ragályból” (Durkheim, E. [2000] p. 124). Az utánzás egyéni-pszichés oki magyarázatára visszavezethető *ragályszerű* terjedéstől tehát társadalmi eredete alapján különbözteti meg Durkheim a tömeges öngyilkosságok jelenségét, amit aztán a *járvány* fogalmának bevezetésével specifikál.

²⁴ "suicide is often committed from imitation. A single paragraph may suggest suicide to twenty persons. Some particulars of the act, or expressions, seize the imagination, and the disposition to repeat it, in a moment of morbid excitement, proves irresistible" (Brigham, A. [1845] In: Leonard, E., C. [2001])

²⁵ Montaigne-t idézi Durkheim. (In: Durkheim, E. [2000] p. 124)

Ragályszerű terjedés, kontra járványszerű terjedés: két fogalom Durkheim koncepciójában, amelyek önálló entitásukból következően különülnek el egymástól. A két fogalom persze két tudomány kapcsolatát is jelképezi, hiszen Durkheim a társadalomtudományok autonómiájának a hirdetésével a nem reduktív szociológiát, mint önálló társadalomtudományt alapozta meg. Ebben az értelmezésében a nem reduktív társadalomtudomány azt jelenti, hogy a társadalmi tények (lásd pl. az öngyilkosságok járványszerű terjedése) olyan objektív entitások, amelyek *sui generis* léteznek és autochton, más társadalomtudományi diszciplínák (*par excellence* pszichológia) kompetenciakörébe tartozó törvényektől (lásd pl. az öngyilkosságok ragályszerű terjedése) független törvények irányítanak. Mindez kifejezésre jut Durkheim első számú tételében is, miszerint: „Valahányszor társadalmi jelenséget közvetlenül pszichikai jelenség segítségével oldottak meg, biztosak lehetünk afelől, hogy a magyarázat hamis.” (Durkheim, E. [2000] p. 132). Mindez a fentiekben megfogalmazott anti-pszichologizmus a későbbiekben vízvázalasztónak bizonyult a módszertani individualizmus és a módszertani kollektívizmus szétválasztásában is, igaz Orthmayr Imre: Módszertani individualizmus c. írásában arról szól, hogy éppen a Popper-féle módszertani individualizmusban jelenik meg egy olyan anti-pszichologizmus, amely Durkheim idézett tételére erősen „rímel”: Popper – írja Orthmayr – „nemcsak annyit állít, hogy értelmes társadalmi magyarázatok nem redukálhatók *kizárólag* egyéni attitűdök, célok, cselekvések stb. leírását tartalmazó *explanans*okra, hanem teljesen kiiktatja a *sui generis* egyéni vonások önálló szerepeltetését a magyarázatból; az intézményekről pedig erősen esszencializmus-gyanús definíciót kínál. Egyszerűen, módszertani individualizmus helyett inkább erőteljes módszertani kollektívizmust képviselnek fenti sorai.” (Orthmayr I. [1997]).

A ragályszerű kontra járványszerű terjedés önálló entitásainak bizonyítása tehát úgy tűnik Akhilleuszi pontja a durkheimi szociológia egészének és a módszertani

kollektívizmus koncepciójának is, nézzük tehát meg, miként bizonyította ezt Durkheim empirikus adatok felhasználásával.

II. 4. Az utánzás empirikus vizsgálata

Ha az utánzás okozta ragályszerű terjedésnek társadalmi szintű jelentősége van, akkor annak mindenképpen meg kell mutatkoznia az öngyilkosságok arányszámaiban és „tapasztalni kellene, hogy egy ország vagy egy helység bizonyos esetekben, hogy úgy mondjuk, átadja a maga jellemző arányszámát a szomszédos területeknek” (Durkheim, E. [2000] p. 126). A vizsgálathoz Durkheim a korabeli Franciaország járásonkénti egymillió lakosra jutó öngyilkossági arányszámai alapján sugárzási központokat kívánt körülhatárolni. Még egyszer hangsúlyozandó, nagy a tétje a vizsgálatnak: ha Franciaország területén sikerül sugárzási központot körülhatárolni, akkor a durkheimi szociológia egyik alaptétele kérdőjeleződik meg! Kérdés persze, hogy miről ismerszik meg a sugárzási központ? Durkheim szerint ha az alábbi három tételnek egyszerre megfelelnek a járások, akkor sugárzási központra akadtunk:

1. A sugárzási központokban magasabbak az öngyilkossági arányszámok, mint a környező járásokban (ezeket a göcöket sötét foltok jelzik a tematikus térképén): „Ha ugyanis, mint az természetes, az öngyilkosságot valóban előidéző okok mellett ezen a területen maga az utánzás is hat, itt az esetek számának föltétlenül nagyobbak kell lennie.” (Durkheim, E. [2000] p. 127).
2. A tematikus térképen sötét foltokkal jelzett sugárzási központok a környező vidék figyelmének is a középpontjában kell állnia: „Világos, hogy az emberek nem utánozhatják, ha nem kísérik figyelemmel. Ha az emberek másfelé tekintenek, hiába gyakori itt az öngyilkosság, nem vesznek róluk tudomást, ezért nem is reprodukálódnak. Az emberek pedig csak olyan pontot figyelnek, amely fontos helyet foglal el a vidék életében. Más szóval, a fertőzési jelenségeknek a

fővárosok és a nagyvárosok körül kell a legélesebben jelentkezniük.” (Durkheim, E. [2000] p. 127).

3. A sugárzási központtól az öngyilkossági arányszámok csökkennek: „... a példa hatása egyébként azonos feltételek mellett gyengül a távolsággal, a határ menti területeken annál kisebb hatást kell megfigyelnünk, minél távolabb esnek a központi góctól, és megfordítva.” (Durkheim, E. [2000] p. 127).

A fenti jellemzők alapján Franciaországban Párizs tűnik sugárzási központnak – legalábbis akkor, ha megyés-szintű felbontásban nézzük az arányszámokat; ha azonban nagyobb felbontású *járásonkénti* térképen hasonlítjuk össze a területi egységeket, rögtön kiderül, hogy valójában nem is a szorosán vett Párizs (Seine megye) öngyilkossági arányszáma magas, hanem sokkal inkább a környező járásoké: míg Párizs egymillió lakosra jutó arányszáma ötszáz alatt marad (471), addig a környező járásokban mind a fölött mozog (Coulommiers: 500, Versailles: 514, Melun: 518, Meaux: 525, Corbeil: 559, Pontoise: 561, Provins: 562): „Furcsa góc az, amely alatta marad azoknak a másodlagos gócoknak, amelyeket a feltevés szerint neki kellene tulajdonítania” (Durkheim, E. [2000] p. 131).

Franciaország egymillió lakosra jutó arányszámait járásonként bemutató tematikus térképén Normandia területén is megfigyelhető még egy sötétebb folt, nézzük meg, hátha ezek sugárzási központok! Azt várhatnánk, hogy a központi szerepet játszó Rouenban a legmagasabb az arányszám, de mégsem: két egymással még csak nem is szomszédos járásban, Neuchatelben (509) és Pont-Audemerben (537) sokkal magasabb annál.

Dél-Franciaországból hoz még két példát Durkheim: az egyik egy igazi metropolis, Marseille, a másik a nagyvilági élet központja, Nice; mindkettő a figyelem középpontjában álló nagyváros, de egyik sem vezet az öngyilkosságok alakulásában. Hasonlóképpen számokkal alátámasztva mutatja be Durkheim azt, hogy számos megyében nem a megyeszékhely *járása* vezet az öngyilkosságok arányszámaiban.

De ha már tényleg az új tudomány (durkheimi empirikus szociológia) rendje függ a vizsgálatok eredményeitől, Durkheim egy másik vizsgálattal is bizonyítani kívánja igazát: „Megpróbálkozhatunk egy másik kísérlettel is, amely véleményünk szerint alátámasztja a fenti bizonyítékokat” (Durkheim, E. [2000] p. 135) – írja, és újabb vizsgálatában abból a null-hipotézisből indul ki, hogy ha a korabeli lapokban megjelenő öngyilkosságokról szóló híradások utánzásra ösztönöznek, akkor azokon a területeken, ahol a sajtó inkább leköti az emberek figyelmét, ott magasabbnak kell lennie az öngyilkosságok arányszámainak, mint ahol kevésbé köti le a sajtó az emberek figyelmét. Kérdés persze ez esetben is, hogy honnan ismerzik meg az a területi egység, ahol a sajtó jobban leköti az emberek figyelmét? Durkheim szerint ez elég nehéz kérdés, mert valójában nem az újságok száma mérvadó (Svájcra hivatkozik, ahol majdnem minden helységben kiadnak egyet), hanem az egyes lapok olvasószáma, így pl. a Times, a New York Herald vagy a Petit Journal óriási olvasóközönsséggel bírnak. ”A példák itt egymásra halmozódnak, és kölcsönösen erősítik egymást. Nyilvánvaló azonban, hogy lehetetlenség összemérni a különböző európai lapok olvasóközönsségét, s azt sem lehet felbecsülni, hogy információik milyen mértékben helyi jellegűek. Mindamellet, anélkül hogy szabályszerűen be tudjuk bizonyítani álláspontunkat, nemigen tudjuk elképzelni, hogy e két vonatkozásban Franciaország és Anglia mögötte maradna Dániának, Szászországnak, sőt még a különböző német tartományoknak is. Pedig itt aránylag sokkal kevesebb az öngyilkosság. Vagy Franciaországon belül maradv, semmi sem jogosít fel arra a feltevésre, hogy az emberek a Loire-tól délre lényegesen kevesebb újságot olvasnak, mint északra; márpedig tudjuk, milyen erős a kontraszt e két terület között. Nem akarunk azonban a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítani egy olyan érveknek, amelyet nem tudunk jól meghatározott érvekkel megalapozni, mégis azt hisszük, elég erős valószínűségekre épül ahhoz, hogy némi figyelmet érdemeljen.” (Durkheim, E. [2000] p. 135-136). Ez az érvelés persze a későbbiekben kevésnek bizonyult, különösképpen azért, mert a tétel igazolásától vagy cáfolásától a durkheimi

szociológia egysége függött. Ezért – miként a későbbiekben látni fogjuk – a Werther effektus 1974-től kibontakozó empirikus szociológiai vizsgálata alapvetően az utánzási hatás társadalmi relevanciájának igazolásával kívánta Durkheim sarkalatos pontjait kiforgatni állásából.

II. 5. Verbális magyarázat?

Durkheim fenti vizsgálatával az öngyilkosságok járványszerű terjedésében az utánzás szerepét igyekezett cáfolni, de hangsúlyozandó, hogy munkájában – saját maga által is kiemelve – nem ez a hangsúlyos elem: „E fejezet egyik legfőbb tanulsága azonban az, hogy milyen megalapozatlan az az elmélet, amely az utánzást mindennemű kollektív élet elsőrendű forrásának tekinti.” (Durkheim, E. [2000] p. 140). – írja Durkheim, és ezzel valójában az új tudomány sáncait építi. Más helyütt így fogalmaz: „Ha az utánzásnak már ebben az esetben (értsd az öngyilkosságok esetében– beszúrás tőlem) sem tulajdoníthatunk társadalmi méretű befolyást, még kevésbé rendelkezhet azzal más esetekben; következésképpen a számlájára írt hatalom merő képzelgés” (Durkheim, E. [2000] p. 140-141). Kiknek szól a célzás? – joggal tehetjük fel a kérdést. Úgy vélem, semmiképpen sem a pszichológia tudományát űzőknek, hanem sokkal inkább azoknak, akik utánzást emlegetve kívánnak szociológiát művelni. Márpedig jócskán van ilyen – elég ha csak visszaemlékezünk az utánzással jelölt tények első és második csoportjára – de az érintettek közül kiemelkedik Gabriel de Tarde, aki az „Utánzás törvényszerűségeivel” úgy tűnik, a társadalmi jelenségeket egyéni-pszichés okokra vezeti vissza: „Minden társadalmi eredetű szociális hasonlóság közvetve vagy közvetlenül az utánzás különböző formáinak a gyümölcse”²⁶ – hangzik az ismert szentencia.

Durkheim és Tarde ellentéte ebben a megközelítésben úgy tűnik, alapvetően a módszertani individualisták által is gyakran kritizált (lásd pl. Popper) pszichologizmusra

²⁶ 'All resemblances of social origin in society are the direct or indirect fruit of the various forms of imitation' (In: Tarde, G. [1962])

vezethető vissza, igaz jól tudjuk maga a pszichologizmus is több irányzatra bontható (Orthmayr megkülönböztet Tradicionális pszichologizmust, Vulgáropszichologizmust valamint Induktivista pszichologizmust) és hogy a módszertani individualizmusnak számos egyéb, nem feltétlenül módszertani megkülönböztető jegye is van: a módszertani implikációkat hordozó ismeretelméleti tulajdonságokon kívül Orthmayr – Arthur Danto megközelítésére hivatkozva – ontológiai, logikai, magyarázó és verifikációs sajátosságokat említ (**Orthmayr I. [1997]**). Mindezeket figyelembe véve úgy vélem, az utánzás törvényszerűségeinek „pszichologizmussal” történő leírása csak részletkérdés abban a sokkal általánosabb vitában, amely valójában a makro-szintű jelenségek elsőbbségét képviselő Durkheim „széles értelemben vett módszertani kollektivismusa” és a mikro-szintű jelenségek elsőbbségét képviselő Tarde „széles értelemben vett módszertani individualizmusa” körül forog.

Az utánzás körül kialakult vita nagyban hasonlít a módszertani individualisták és a módszertani kollektivisták azon tipikus szópárbajára, amelyet Agassi munkájára hivatkozva Orthmayr említ: "Amikor az individualista azt állítja, hogy a társadalmi és történelmi színen csak az egyének felelősségteljes cselekvők, akkor a holista (értsd: kollektivista – beszúrás tőlem) azzal vág vissza, hogy a társadalom több, mint az egyének pusztá gyűjteménye. Az individualista viszontválasza erre az, hogy nem létezik semmiféle hozzátett entitás, ami az egyének összességét társadalommá változtatná; az egyének együttese a társadalom, amennyiben erős egymásrahatás van közöttük; ez az egymásrahatás annak köszönhető, hogy amikor bármely egyén (racionálisan) cselekszik saját céljait és érdekeit követve, akkor számításba veszi más egyének létét, céljait és érdekeit. A holista erre azt feleli, hogy az individualista nem értette meg a lényegét; az emberek céljai nem létrehozzák a társadalmat, hanem a társadalomtól függenek; úgyszólván a különböző társadalmak tagjainak eltérő céljai és érdekei vannak. Az individualista viszont azt válaszolja, hogy a holista téveszt célt, mivel a társadalmi elrendezést Isten által adottnak tekinti, ahelyett, hogy az emberi cselekvésből magyarázná. A holista pedig

úgy érvel ezzel szemben, hogy az emberi cselekvés nem meghatározza a társadalmi elrendezést, hanem azáltal behatárolt vagy irányított (talán azért, mert a társadalmi erők erősebbek, mint bármely egyes egyén)...” (Orthmayr I. [1997])

Az idézett szópárbajt nem részleteinek fontossága miatt idéztem hosszabban, hanem azért, mert Orthmayr értékelése különösen tanulságos az utánzás körül kialakult vita értékelésére nézve is: "Ebben a polémiában egyik fél sem állít képtelenséget" – írja Orthmayr, majd így folytatja: „Csak azok az állítások szembeszökően tarthatatlanok, amelyeket az egyik fél a másiknak tulajdonít (pl. az a holistának tulajdonított nézet, hogy a társadalom Istenadta képződmény). De amit saját nevükben mondanak, abban nincs semmi durván elfogadhatatlan.” Mindezt az értékelést elfogadva (az „igazságszolgáltatás” szándékát feladva!) most azt nézzük meg, hogy Tarde márki életműve, szellemi hagyatéka miként hatotta át a társadalomtudományi gondolkodás egyes szegmenseit, köztük a Werther effektus vizsgálatokat.

III. Tarde márki hagyatéka

III. 1. Áttekintés

Gabriel Tarde 1890-ben eredeti nyelven „Les Lois de l'Imitation” (Az utánzás törvényszerűségei) címmel megjelent munkájában (Tarde, G. [1890a]) a társadalmi változások leírására bevezeti az *invenció* és *utánzás* fogalmakat: Tarde szerint a társadalmi invenció az elitek egymás közti interakciójából születik és az utánzás három törvényszerűségének alávetve terjed a társadalomban. Hasonlóképpen 1890-ben jelent meg Tarde másik jelentős munkája, a *La philosophie pénale* (A büntetés filozófiája) (Tarde, G. [1890b]), amelyben a bűnözői magatartás terjedését magyarázta az utánzás törvényszerűségeivel. Tarde – aki melleleg fő foglalkozása szerint bíró volt – ez utóbbi munkájában egyértelműen szembehelyezkedik Cesare Lombroso olasz elmeorvos azon nézetével, mely szerint a bűnözői magatartást született-, ill. egyéni alkati-lelki tényezők határozzák meg és az utánzás törvényszerűségeivel azokra a szociális körökre mutat, amelyekben a későbbi delikvensek egymástól megtanulják a bűnözés speciális ismereteit: „a gyilkosok és megrögzött tolvajok többsége elhagyott gyermekként kezdi pályafutását a városi utcák és közterek bűnözésre nevelő iskoláiban; lehetnek akár kisebbek vagy nagyobbak – fecskék csapataihoz hasonlóan – fosztogató utcagyerekek bandájába verődve kezdetben portyákra indulnak, később pedig lopnak, csak azért, mert otthonukban híján vannak az ételnek és a nevelésnek is”²⁷ - írja Tarde a Büntetés filozófiájában. Az utánzás három törvényszerűsége ebben a megközelítésben úgy vélem, egyértelműen túlmutat az egyéni-pszichés magyarázatokon, hiszen Tarde (pl. Lombroso „Született gonosztevők” tanával szemben) a bűnöző magatartás terjedésére és a terjedés szociális következményeire alapvetően tanuláselméleti oki-magyarázatot

²⁷ “The majority of murderers and notorious thieves (begin) as children who have been abandoned, and the true seminary of crime must be sought for upon each public square and/or each crossroad of our town, whether they be small or large, in those flocks of pillaging street urchins, who like bands of sparrows, associate together, at first for marauding, and then for theft, because of a lack of education and food in their homes” (In: Pfohl, S. [1994])

ad. Mindezt persze explicit módon így nem fogalmazta meg Tarde, ezért munkáit szociológus körökben az utánzás durkheimi fogalma és jelentősége alapján „írták le”. Mindezek után nem véletlen, hogy a későbbiekben Tarde elmélete nem is szociológiai, hanem sokkal inkább kriminológiai és szociálpszichológiai vonatkozásai által nyert kisebb-nagyobb elismerést a társadalomtudományok világában. Ami a kriminológiát illeti, Edwin H. Sutherland 1939-ben megjelent *Principles of Criminology* (A kriminológia alapelvei) c. munkájában (Sutherland, E. [1939]) Tarde „filozófiájának” a szellemében fogalmazta meg Megkülönböztető Érintkezés (Differential Association) elméletét: „Amikor egyes személyek bűnözőkké válnak, ezt azért teszik, mert bűnöző viselkedés–mintákkal kerülnek érintkezésbe, és mert el vannak szigetelve a bűnözőellenes viselkedés-mintáktól” – írja Sutherland. Ebből az idézetből is látszik, hogy Sutherland átírata szerint „A bűnözői viselkedés megtanulásának fő része intim személyi csoportokban következik be” (Sutherland 3. pontja). Ennek a körnek a határait a későbbiekben Ronald Akers teszi képlékennyé, midőn Sutherland harmadik pontját lényegében az „intim személyi” kitétel elhagyásával revizionálja: „A bűnöző viselkedés megtanulásának fő része azokban a csoportokban történik, amelyek a személyiség megerősítésének a legfőbb forrásait integrálják.” – írja Akers munkatársával az 1966-ban megjelent *A Differential Association – Reinforcement Theory of Criminal Behavior* c. kriminológia-elméleti munkában (Burgess, R. & Akers, R. L. [1966]). A személyiség megerősítésének legfőbb forrásai ezzel Akers megközelítésében nem csak családi, rokoni vagy baráti ismerősökre terjedhet ki, hanem elvileg akár egy távoli, személyes ismerősnek tartott médiaszereplőre is. Ez a médiaszereplő aztán különös jelentőséget kap Albert Bandura társadalmi tanuláselméletében, hiszen megközelítésében a viselkedést nem feltétlenül csak közvetlen tapasztalatok kondicionálják, hanem egy érzelmi azonosulásra alkalmas modellszereplő viselkedésének megfigyelt következményei is.

A megkülönböztető érintkezések által létrehozott szociális körök tehát kiváló környezetet biztosítanak a bűnözés speciális ismereteinek kidolgozásához, elmélyítéséhez és terjesztéséhez, függetlenül attól, hogy a „tananyagot” személyes ismerősök, vagy személyes ismerősnek *tartott* médiaszereplők szállítják. Mindezek mellett fontos azonban azt is látni, hogy Tarde elméletében ezeknek a tanuláselméleti ill. szociálpszichológiai folyamatoknak nagyon fontos szociológiai vetületei is vannak, az utánzás törvényszerűségei szerint ugyanis a bűnözői ismeretek továbbadása nem áll meg az egyes szociális körök határainál, hanem azokon túllépve újabb terjesztési körök kikristályosodási magjává, és ezáltal társadalmi változások, társadalmi konfliktusok hordozó-tényezőjévé is válhat. Miként a fentiekben jeleztem, Tarde az elit csoportoknak különösen fontos szerepet tulajdonított az innovációk (pl. újabb bűnözői technikák) kidolgozásában és terjesztésében, hiszen felfogásában az elit csoportok mintát, idegen szóval „templát”-ot adhatnak a gondolatok vagy viselkedések társadalmi csoportokban történő tovább-burjánzásához.

A „templát” fogalmi kiemelést nem öncélú okoskodásnak szántam, azért használtam az imént, mert rámutat azokra a kísérletekre, amelyek a gondolatok társadalmi szintű burjánzásának mechanizmusát a természettudományokból ismert „templát” vegyületek szaporodásának az analógiájára kívánják bemutatni. A templát vegyületek szaporodásán keresztül kifejezhető analógiák közül nagyon sikeresnek bizonyult az a génelmélet, amelyet Richard Dawkins 1976-ban megjelent (**Dawkins, R. [1976]**) (magyar nyelven először 1986-ban (**Dawkins, R. [1986]**)), majd 2005-ben a 1989-es második angol nyelvű kiadás alapján (**Dawkins, R. [2005]**) *Önző gén* c. munkájában mémelméletben futtatott ki, és amelyet Paul Marsden 2001-es értekezésében (**Marsden, P. [2000]**) Tarde és Baldwin elméletének modern szociológiai inkarnációjaként aposztrofált. Ez a memetikai megközelítés – a gének analógiájára – mémeknek tekinti azokat a gondolat elemeket, amelyek egyre komplexebb egységekbe szerveződnek. Arról a kérdésről persze megoszlanak a vélemények, hogy vajon milyen életerő (*vis vitalis*) vagy egyéb

mechanizmus biztosítja a mémek autokatalitikus szaporodását (véleményem szerint ebben a társadalmi tanulásnak kitüntetett jelentőséget tulajdoníthatunk), annyiban azonban a mémelmélet egységes, hogy a mémek is – úgy mint a gének – a környezethez történő alkalmazkodás folyamatában formálódnak egyre változatosabb és egyre komplexebb egységekbe.

A fenti gondolatmenetből úgy vélem, kirajzolódik az a kép, amely a mémek evolúciós fejlődését a gének DNS molekulákba szerveződésén és önálló sejtek, szervek, szervezetek létrehozásán keresztül modellezi. A génelmélet által felkínált párhuzamok tehát számos ponton segítséget adhatnak abban, hogy az utánzás tarde-i törvényszerűségeinek szociológiai vonatkozásait plasztikus képekben tovább tudjuk gondolni. A lehetséges párhuzamok kibontása azonban szigorú fegyelemre is int, hiszen – miként arra számos történelmi példa is van – a biológiai analógiák vulgáris használata félreértésekre is okot adhat. A kínálkozó biológiai analógiák távolságtartással történő kezelésére jó példa az elit csoportok társadalmi szerepének és jelentőségének átgondolása is. Emlékezhetünk arra, hogy Tarde fontosnak tartotta az elit, vagy legalábbis a mintát adó csoportok szerepét a gondolatok (vagy mémek) társadalmi szintű burjánzásában, mégsem mondhatjuk azt, hogy ezek a csoportok valamiféle „őssejtet” képeznek a társadalomban. Analógiákat persze megfogalmazhatunk, mint ahogy akár a Werther effektus jelenségére vonatkoztatva meg is fogalmaz a memetika – de úgy vélem, ezek az analógiák csak a képszerű továbbgondolás eszközei lehetnek, azokat társadalombiológiai tartalommal felruházni veszélyes vállalkozás lennel!

Tarde utánzási koncepciójából kiindulva a fentiekben eljutottunk egy *posztmodern* szociológia-elmélet vázolásáig (Paul Marsden fentebb idézett munkájában a memetikai megközelítést Tarde, ill. Baldwin elméletének *posztmodern* inkarnációjaként említi: „Érdeemes megjegyezni, hogy ennek a nézetnek (ti. a memetikának – beszúrás tőlem) végletekig tömör posztmodern természete ellenére ugyanaz a modell, mint amelyet

Tarde elméletének továbbgondolásával Baldwin adott egy évszázaddal korábban²⁸). Mivel a követett gondolati ívben az utánzás tarde-i törvényszerűségei szervesen egymásra épülő tételekben jelennek meg, ez a bemutatási logika úgy vélem, alkalmas keretet adhat az utánzás törvényszerűségei által sugallt problémák, köztük a Werther effektus szociológiai szemléletű konceptualizálására is. Az alábbiakban ennek megfelelően az utánzás tarde-i törvényszerűségeit kriminológiai és szociálpszichológiai vonatkozásaiban, valamint mindezek szociológiai szemléletű kifuttatásában, a Werther effektus konceptualizálási lehetőségeiben ismertetem.

III. 2. Az utánzás tarde-i törvényszerűségei

III. 2. 1. Az utánzás törvényszerűségei, 1890

Tarde Az utánzás törvényszerűségei c. munkájában (**Tarde, G. [1890a]**) a társadalmi invenciók terjedését meghatározó utánzás három törvényszerűségét fogalmazza meg:

1. Közeli kapcsolat törvényszerűsége (Law of Close Association)
2. A felsőbbrendűség utánzásának törvényszerűsége (Law of Superior by Inferior)
3. Beillesztés vagy Oppozíció törvényszerűsége (Law of Insertion)

A „közeli kapcsolat” törvényszerűsége Tarde munkájában arra utal, hogy a közeli, intim kapcsolatban álló vagy egymással gyakran találkozó személyek hajlamosak „utánozni” egymás viselkedését. Ez az „utánzás” Tarde szerint az elit státusszal felruházható társadalmi csoportok közegeiben a társadalmi invenció legtermészetesebb forrása, olyan mechanizmus, amely által az elit utánzásra méltó innovációkat dolgozhat ki (az innovációk terjedési mechanizmusára lásd a későbbiekben Tarde tanuláseméletét). Ez

²⁸ “It is interesting to note that despite the apparent quintessentially post-modern nature of this view, it is essentially the same model that was proposed by Baldwin a century ago in his development of Tarde’s thought.” (In: Marsden, P. [2000] p. 97)

az innováció aztán a „Felsőbbrendűség utánzásának a törvényszerűsége” által koncentrikus körökben terjedhet szét a társadalomban. Hangsúlyozandó azonban, hogy ez a társadalmi diffúzió Tarde megközelítésében koránt sem konfliktusoktól mentes, hiszen egy-egy újítás terjedése sokszor társadalmi csoportok ellentétét involválja (erre utal az utánzás harmadik, Beillesztés vagy Oppozíció fogalmakban leírt törvényszerűsége). Az innovációk diffúziója által keltett társadalmi konfliktusok illusztrálására példaként elég csak a gépkocsi-használat elterjedésére utalni, arra a diffúziós folyamatra, amely számos ponton kiélezte az autójukkal urizálók és a hagyományos közlekedést folytatók viszonyát. Mindez a konfliktus persze ha nem is osztályharcban, de az autó, mint közlekedési eszköz egyre szélesebb társadalmi körökben történő elterjedésével feloldódott és az autózás írott-íratlan szabályai mára a társadalmi kultúra általános részévé váltak.

Tarde az innovációk társadalmi diffúziós folyamatait egy „S” görbével vázolta; mindezt a dinamikát Fokasz Nikosz²⁹ a logisztikus függvény iterálásával megadható szabályos „S” növekedési görbe, valamint az „S” növekedési görbéhez hasonló, ámde kardinális pontokon attól mégis különböző lefutási sémák előállítására alkalmas Gompertz, Bertalanffy és Mitscherlich függvények leírásával szemlélteti. (Fokasz, N. [1999]).

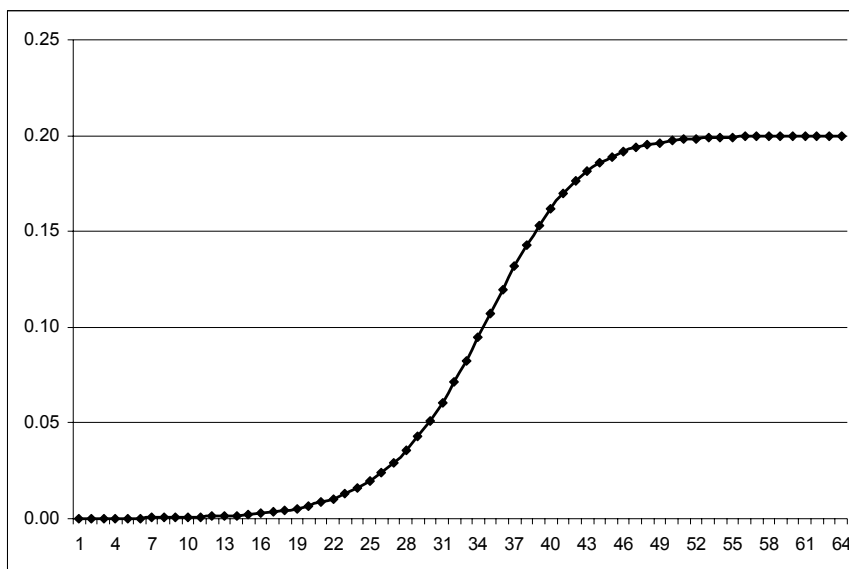
Ami a diszkrét idejű logisztikus függvényt illeti, ez a matematikai nyelven megfogalmazva $x_t = ax_{t-1}(1-x_{t-1})$ formula valójában két részből áll. Az első tag ($x_t = ax_{t-1}$) egy olyan lineáris leképezést képez, amelynek iterálásával az exponenciális növekedés vagy csökkenés különböző pályái (forgatókönyvei) állíthatók elő. Mivel azonban a lineáris leképezés iterálásával képzett exponenciális növekedési pályák csak ritkán előforduló valós lefutások modellezésére képesek (gondoljunk csak Malthus népességnövekedési törvényére, mely szerint az exponenciális népességnövekedést a népességnövekedés természetes fékei ill. – ultima ratio – járványok vagy háborúk egy

²⁹ Fokasz, N. (1999) *Káosz és fraktálok* – Bevezetés a kaotikus dinamikai rendszerek matematikájába – szociológusoknak; Új Mandátum: Budapest

bizonyos szint alá kényszerítik), a lineáris függvényt egy olyan korrekciós taggal kellett kiegészíteni, amely az exponenciális lefutást egy telítődési szinthez igazítja. A lineáris függvény $(1-x_{t-1})$ korrekciós taggal történő kiegészítésével ahhoz a függvényhez jutunk, amelynek folytonos idejű változata Verhulst belga matematikus 1838 és 1847 között publikált három írása nyomán végül is a „logisztikus” nevet kapta.

A diszkrét idejű függvénynek az iterálásával most már olyan lefutási pályákat lehet előállítani, amelyek a természet és társadalomtudományok területén megfigyelhető legkülönbözőbb lefutások (pl. megzabolázott exponenciális növekedés, periodikus ismétlődés vagy éppen a kaotikus viselkedés) sokkal realisabb modellezésére alkalmas, mint a lineáris függvény. A Tarde által emlegetett „S” növekedési görbe is modellezhető a diszkrét idejű logisztikus függvény iterálásával, ahhoz csak az kell, hogy a megfelelő rendszerparamétereket megadjuk. Az 1. ábra egy ilyen lefutást mutat a logisztikus függvény $a=1,25$ paramétere és $0,0001$ induló érték mellett.

1. ábra – A diszkrét idejű logisztikus függvény iterálásával képzett „S” görbe

A (diszkrét vagy folytonos idejű) logisztikus függvény segítségével előállított növekedési pálya ránézésre is teljesen szimmetrikus „S” görbét formál, hiszen a növekedés a kezdeti 0 értékről indulva a pontosan féltávon ($Y=0,1$) levő fordulópontig (inflexiós pont) folyamatosan gyorsul, majd ezt követően fokozatosan lelassul, mígnem végül megáll a telítődési (saturációs) szinten. A bemutatott növekedési pálya szimmetriáját látva a társadalmi folyamatok elemzésével foglalkozó kutató akár megkönnyebbülten hátra is dőlhetne székében és pihentethetné szemét a lefutáson, ha nem tudná, hogy az ilyen szimmetrikus mozgások meglehetősen ritkák nem csak a társadalomtudományok, de még a természettudományok világában is. A matematika egzaktága mindenesetre sok tartalékkal bír még, így a szabályos „S” görbe továbbra is szemet gyönyörködtető, igaz kevésbé szimmetrikus lefutási pályái előállíthatók a Gompertz függvény (itt a görbe fordulópontja nem féltávon, hanem a telítődési szint közel egyharmadánál van), a Bertalanffy vagy Mitscherlich függvények alkalmazásaival³⁰.

A szabályos „S” görbe és annak különböző változatai kardinális pontokon tehát jóllehet különböznek egymástól, annyiban azonban mégis hasonlítanak, hogy a gyorsabb-lassúbb növekedés végül is egy telítődési szinthez igazítja a pályákat. Miként azt a szabályos „S” görbe alakjánál is megfigyelhetjük, a telítődési szint elérése után a növekedés megáll és úgy tűnik semmi jelét nem adja annak, hogy onnan elmozduljon, tovább növekedjen vagy mondjuk visszaessen. Az „S” görbe ezen tulajdonságának a kiemelése úgy vélem kulcsfontosságú Tarde elméletének megértésében, hiszen számos kérészt életű társadalmi innováció felfutásával (és ugyanilyen gyors eltűnésével) szemben Tarde az utánzás törvényszerűségeivel azoknak az innovációknak a diffúzióját igyekszik megmagyarázni, amelyek hosszabb távon beépülnek a társadalmi kultúra mindennapos gyakorlatába. Az innovációk ebben a megközelítésben olyan eljárások vagy gyakorlatok is lehetnek, amelyek nyilvánvalóan hozzájárulnak a társadalmi kultúra erősödéséhez és ez által a társadalmak fennmaradásához (pl. a kövek pattintásának vagy csiszolásának

³⁰ A szabályos „S” görbe és annak különböző változatait, a modellek alkalmazási területeit lásd: **Fokasz N. [2006]**.

kőkorszaki gyakorlata, a vadászó-gyűjtögető életmód számos készsége), de olyan gondolat-elemek is, amelyek – látszólag ellent mondva a kultúra erősödésének – fertőző (elme-)vírusok gyanánt öngyilkosságra is ösztönözhetik hordozóik nagy részét.

Tarde-ot persze koránt sem az öngyilkosság gondolatának a fertőzésszerű terjedése foglalkoztatta, bírói hivatásánál fogva számára sokkal fontosabb volt annak megértése, hogy vajon a bűnözés általa megfigyelt járványa milyen tényezők hatására terjed és hogy ennek a terjedésnek milyen szociális természetű következményei vannak. Ami az utánzás szerepét illeti, az előző fejezetben az öngyilkosság durkheim-i vizsgálatán keresztül került bemutatásra az utánzás társadalmi relevanciájának megkérdőjelezése; az alábbiakban most azt nézzük meg, hogy az „utánzás törvényszerűségei” vajon milyen mechanizmusokat működtetnek Tarde kriminológiai munkájában, a Büntetés filozófiájában (1890)?

III. 2. 2. A büntetés filozófiája, 1890

Az Utánzás három törvényszerűsége (1890) megjelenési évében adták ki Tarde másik nagy jelentőségű munkáját, a *La philosophie pénale*-t, ami az 1912-es angol nyelvű fordítás jóvoltából *Penal Philosophy* címen vált szélesebb körökben ismertté (**Tarde, G. [1912]**). Mint ahogy arra már korábban is kitértem, Tarde ebben a munkájában a bűnöző magatartást egyértelműen társadalmi környezetben megtanult viselkedésként írja le: „a gyilkosok és megrögzött tolvajok többsége elhagyott gyermekként kezdi pályafutását a városi utcák és közterek bűnözésre nevelő iskoláiban; lehetnek akár kisebbek vagy nagyobbak – fecskék csapataihoz hasonlóan – fosztogató utcagyerekek bandájába verődve kezdetben portyákra indulnak, később pedig lopnak, csak azért, mert otthonukban híján vannak az ételnek és a nevelésnek is”³¹ – írja Tarde a *Penal Philosophy*-ben.

³¹ “The majority of murderers and notorious thieves (begin) as children who have been abandoned, and the true seminary of crime must be sought for upon each public square and/or each crossroad of our town, whether they be small or large, in those

A XIX. század végén a bűnözői magatartás társas környezetben megtanult viselkedésként történő leírása újszerűen hangzott, főleg az után, hogy Cesare Lombroso olasz elmeorvos népszerű tételei szerint a bűnözői magatartást született, egyéni alkati-lelki tényezők határozzák meg. Lombroso az 1876-ban megjelentetett *L'uomo delinquente* (A bűnöző ember) c. munkájában megkülönböztet 1/ „Született bűnözőket” (a született bűnöző stigmái: nagy fülek, hegyes fej, beesett homlok), 2/ „Elmebeteg bűnözőket” és 3/ „Bűnözésre hajlamos személyeket” (Lombroso, C. [1876]). Lombroso kategorizálásából világos, hogy – legalábbis a paranoiás „Elmebeteg bűnözők” vonatkozásában – a devianciák magyarázatára lényegében olyan egyéni-pszichés oki magyarázatot adott, miként pár évvel korábban az öngyilkosságok magyarázatára Esquirol adott (Esquirol, E. [1845]).

Lombroso megközelítésével szemben Tarde tehát a bűnözői magatartás terjedését szociális tanulási folyamattal magyarázza, olyan mechanizmussal, amelyet szociológiai következményeivel együtt az „utánzás három törvényszerűsége” integrál:

1. A közeli kapcsolat törvényszerűsége arra utal, hogy az egymással gyakran találkozó, közeli, intim kapcsolatban levő bűnözők hajlamosak újabb bűnözői technikákat kidolgozni és azokat egymás között elmélyíteni;
2. A bűnözés terjedésében a felsőbbrendűség utánzásának a törvényszerűsége a bűnözői innovációk koncentrikus szociális körökben történő terjedésére utal (lásd pl. a „fehérgalléros bűnözés” mintaadó szerepét);
3. A beillesztés vagy oppozíció törvényszerűsége azokra a társadalmi feszültségekre utal, amelyek régebbi bűnözői viselkedési minták háttérbe szorulásával és újabbak elterjedésével különböző társadalmi csoportok között éleződhetnek ki.

flocks of pillaging street urchins, who like bands of sparrows, associate together, at first for marauding, and then for theft, because of a lack of education and food in their homes“ (In: Pfohl, S. [1994])

A bűnözés járványszerű terjedésére és az ezzel együtt járó szociális konfliktusok kialakulására magyarázatot kereső Tarde utánzási koncepciója – Lombroso „született gonosztevők” tanával szemben – úgy vélem tehát egyértelműen túlmutat az egyéni-pszichés oki-magyarázatokon és társadalmi természetű okfejtést fogalmaz meg. Tarde utánzási koncepciója persze egészen más értelmezést kapott korában, főleg az után, hogy Durkheim 1897-ben megjelent Öngyilkosságról szóló értekezésében az utánzást per definitionem egyéni-pszichés magyarázó okként definiálta. Innentől kezdve Tarde utánzásról szóló gondolatai száműzettek a szociológiából, ennek az öngyilkosság kutatásokra gyakorolt hatását már említettem (lásd **Farberow, N. L. [1972]** vagy **Lester, D. [1972]** összegzései).

Tarde szociológiai száműzöttetésénél azonban kevésbé ismert, hogy munkáit a kriminológiában sokkal nagyobb megbecsülés övezte, így pl. a Penal Philosophy megjelenése után jó fél évszázaddal Edwin H. Sutherland egyértelműen Tarde munkája alapján fogalmazta meg Differential Association, azaz Megkülönböztető érintkezés elméletét (**Sutherland, E. [1939]**). Mivel azonban ez az adaptáció egyoldalúan a bűnözői magatartás szociálpszichológiai szemléletű tanuláselméleti megértésére irányult, sajnálatos módon Tarde elméletének szociológiai vonatkozásai elhalványultak ebben a megközelítésben. Ez az adaptációs egyoldalúság aztán meghatározónak bizonyult Tarde elméletének utóéletében is, így munkáját ma többnyire kriminológiai ill. szociálpszichológiai vonatkozásai alapján tartják számon. Mindezek a kriminológiai és szociálpszichológiai vonatkozások azonban úgy vélem, fontosak és hasznosak is Tarde elméletének teljes megértésében, úgyhogy az alábbiakban ezek ismertetésével folytatom értekezésemet.

III. 3. Kriminológiai adaptáció

Miként a fentiekben már említettem, Edwin H. Sutherland 1939-ben jelentette meg a *Principles of Criminology* c. munkáját, amelyben pontokba szedve fejtette ki megkülönböztető érintkezés (azaz: differenciális- vagy megkülönböztető asszociációk, máshol – pl. Wikipédia – differenciális érintkezés) elméletét (Differential Association Theory). A könyv 1955-ben megjelent 5. kiadásából – Buda Béla fordításában – egy rövid részlet magyarul is olvasható *A deviáns viselkedés szociológiája* címmel 1974-ben megjelent tanulmánykötetben (Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.) [1974]), az alábbiakban elsősorban erre a munkára támaszkodva mutatom be Sutherland elméletét, de – hogy az elmélet időközben megfogalmazott lényegi hangsúlyeltolódásait is érzékeltessem – a pontok Burgess és Akers által megfogalmazott 1966-os átiratát (Burgess, R. & Akers, R. L. [1966]) is ismertetem (lásd: „B&A”).

A *Megkülönböztető Érintkezés Elméletének* (Differential Association Theory) Sutherland által 1939-ben megfogalmazott, Burgess és Akers által 1966-ban revizionált tételei tehát az alábbiak:

1. „*A bűnözői viselkedést tanulják*” (mindez B&A 1966-os átiratában: „*A bűnöző viselkedést az operáns kondicionálás alapelvei szerint tanulják*”³² – kiemelés tőlem!). A viselkedés egyszerű kondicionálásától az különbözteti meg az operáns kondicionálást, hogy ez utóbbiban a „tanulók” aktívan részt vesznek. A viselkedés egyszerű kondicionálására jó példát ad Pavlov 1905-ös kísérlete, amelyben kutyáját arra tanította, hogy környezeti inger hatására nyáleválasztása automatikusan meginduljon. A jól ismert vizsgálatban Pavlovnak 25-30 kondicionálási alkalomra volt szüksége ahhoz, hogy az etetés pozitív megerősítésein keresztül kialakuljon az általa „kondicionálnak” nevezett reflex, de – beszámolója szerint – ezek sem bizonyultak örök életűnek, hiszen a pozitív ill. negatív megerősítések elmaradása (habituáció) után a megtanult reflexek

³² “Criminal behavior is learned according to the principles of operant conditioning”

elfelejtődtek. Jó pár évtizeddel később Skinner híres vizsgálatában patkányok úgy tanulták meg a táplálékszerzés adott módját, hogy eleinte véletlenszerűen, majd az ok-okozatiság felismerésével tudatosan nyomkodták ideiglenes lakóhelyük („skinner box”) élelmet adó gombját. A Skinner által bemutatott tanulás annyiban különbözik Pavlov kutyájának tanulásától, hogy – miként az általa vizsgált tanulási folyamat elnevezése is mutatja – a tanulási folyamatban a patkányok *operatíván* vesznek részt, de behaviorista megközelítésében azonos azzal. A társadalmi tanulás folyamat-modellje Tarde és Sutherland elméletében ilyen oldalról nincs részletesen kidolgozva, Akers viszont hasonló értelemben használja a fogalmat, mint Skinner, hiszen meghatározásában (explicit módon is) a bűnözői magatartás operáns kondicionálás eredményeként jelenik meg. A későbbiekben látni fogjuk, hogy Albert Bandura ettől a behaviorista hagyományaitól elszakadva tanuláselméletét alapvetően a megfigyeléses tanulás koncepciójára építi, így számára lehetőség nyílik a vikariáló kondicionálás és modellkövetés tanuláselméleti integrálására is.

2. *A bűnöző viselkedést más személyekkel való interakció során egy kommunikációs folyamatban tanulják.* (B&A: „A bűnöző viselkedést megerősítő vagy diszkrimináló személyközi kapcsolatokon kívül, valamint megerősítő és diszkrimináló személyekkel való interakcióban tanulják”³³). Akers és Burgess a személyközi kapcsolatokon kívüli megerősítések szerepének kiemelésével egészítik ki Sutherland második pontját, mondván pl. egy cipó ellopása személyközi kapcsolatok kommunikációs folyamatain kívül, csupán a fiziológiai éhségérzet csökkentése által is megerősítheti a cselekvést.
3. *A bűnözői viselkedés megtanulásának fő része intim személyi csoportokban következik be.* (B&A: „A bűnöző viselkedés megtanulásának fő része azokban a csoportokban

³³ “Criminal behavior is learned both in nonsocial situations that are reinforcing or discriminative, and through social interaction in which the behavior of other persons is reinforcing or discriminative for criminal behavior”

történik, amelyek a személyiség megerősítésének a legfőbb forrásait integrálják”³⁴.) Miként a bevezető gondolatok között említettem, Akers és Burgess alapvetően azzal módosítják Sutherland harmadik pontját, hogy a tanulási folyamat szempontjából releváns szociális körök meghatározásából elhagyják az „intim személyi” kitélt. Ezzel az aprónak tűnő, ámde hatásában annál jelentősebb változtatással az eredetileg intim-személyi csoportok határait feloldja a szerzőpáros és elvileg beenged oda olyan személyes ismerősnek tartott modellszereplőket is, mint pl. a média sztárjai.

4. *Amikor a bűnözői viselkedést tanulják, ez a tanulás tartalmazza: a) bűncselekmények elkövetésének taktikáit, amelyek néha nagyon bonyolultak, néha nagyon egyszerűek; b) motívumok, ösztönzések, racionalizálások és attitűdök speciális irányulását.* (B&A: „A bűnöző viselkedés – úgy mint sajátos technikák, attitűdök és elkerülési műveletek – megtanulása a hatékony és elérhető megerősítőktől, valamint a létező megerősítés előre nem látott kimeneteleitől függ”³⁵). Akers és Burgess alapvetően egyet ért Sutherlanddel abban, hogy a bűnözői viselkedés megtanulása milyen tételekre terjedhet ki, de a 4-ik pontban kifejtett alapvetéseket kiegészítik a szociális megerősítés fogalmával.
5. *A motívumok és ösztönzések speciális irányulását a jogszabályoknak támogató vagy elítélő definíciójából tanulják meg.* (B&A: „A megtanult viselkedések speciális osztálya, valamint azok előfordulási gyakorisága a hatékony és elérhető megerősítésektől, valamint a megerősítőket alkalmazó szabályoktól és normáktól függ”³⁶.) A jogszabályok támogató vagy elítélő definíálásából történő tanulás Sutherland által kifejtett koncepcióját gyengének találja Akers és Burgess, e helyett ők a bűnöző viselkedés effektív támogatását vagy elítélését tartják fontosnak. (Livingston

³⁴ “The principal part of the learning of criminal behavior occurs in those groups which compromise the individual’s major source of reinforcements”

³⁵ “The learning of criminal behavior, including specific techniques, attitudes, and avoidance procedures, is a function of the effective and available reinforcers, and the existing reinforcement contingencies”

³⁶ “The specific class of behaviors which are learned and their frequency of occurrence are function of the reinforcers which are effective and available, and the rules or norms by which these reinforcers are applied”

1996-ban megjelent kriminológiai munkája szerint a bűnözői viselkedés Akers által is szorgalmazott effektív büntetése – hosszabb távú börtönbüntetések – miatt emelkedett meg radikálisan a börtönlakók száma az Egyesült Államokban **(Livingston, J. [1996])**

6. *Egy személy azért válik bűnözővé, mert a törvény megsértésének nem kedvező definíciójához képest többségbe kerülnek a törvény megsértésének kedvező definíciók.* (B&A: „A bűnöző viselkedés azoktól a szabályoktól függ, amelyek megkülönböztetik a bűnöző viselkedést más viselkedésektől; ez a tanulás akkor fordul elő, amikor a bűnöző viselkedés sokkal inkább megerősítő, mintsem a normakövető viselkedés”³⁷)
Ebben a pontban úgy tűnik, Akers és Burgess egyet ért Sutherlanddel a jogszabályok fontosságát illetően, de mégis azt hangsúlyozzák, hogy ez csak az érem egyik oldala, a bűnözői magatartás nem csak a definíciótól függ, hanem a magatartás támogató vagy elítélő megerősítéseitől is.
7. *A differenciális asszociációk gyakorisága, időtartama, prioritása és intenzitása változó lehet.* (B&A: „A bűnöző viselkedés intenzitása közvetlenül a bűnöző viselkedés megerősítésének mennyiségétől, gyakoriságától és valószínűségétől függ”³⁸.)
8. *A bűnöző viselkedés megtanulási folyamata a bűnöző és bűnözőellenes viselkedési mintákkal való asszociációk útján az összes olyan mechanizmusokat magába foglalja, amelyek minden másfajta tanulásban előfordulnak.* Negatív formában kifejezve ez azt jelenti, hogy a bűnöző viselkedés megtanulása nem korlátozódik az utánzási folyamatokra.
9. *Bár a bűnözői viselkedés általános szükségletek és értékek kifejezője, ezek az általános szükségletek és értékek ezt a viselkedést mégsem magyarázzák meg, mert a nem-bűnözői viselkedésben is ugyanazok a szükségletek és értékek fejeződnek ki.* A tolvajok általában azért lopnak, hogy pénzt szerezzenek, ám a becsületes munkások is pénzszerzés céljából dolgoznak.

³⁷ “Criminal behavior is a function of norms which are discriminative for criminal behavior, the learning of which takes place when such behavior is more highly reinforced than noncriminal behavior”

³⁸ “The strength of criminal behavior is a direct function of the amount, frequency, and probability of its reinforcement”

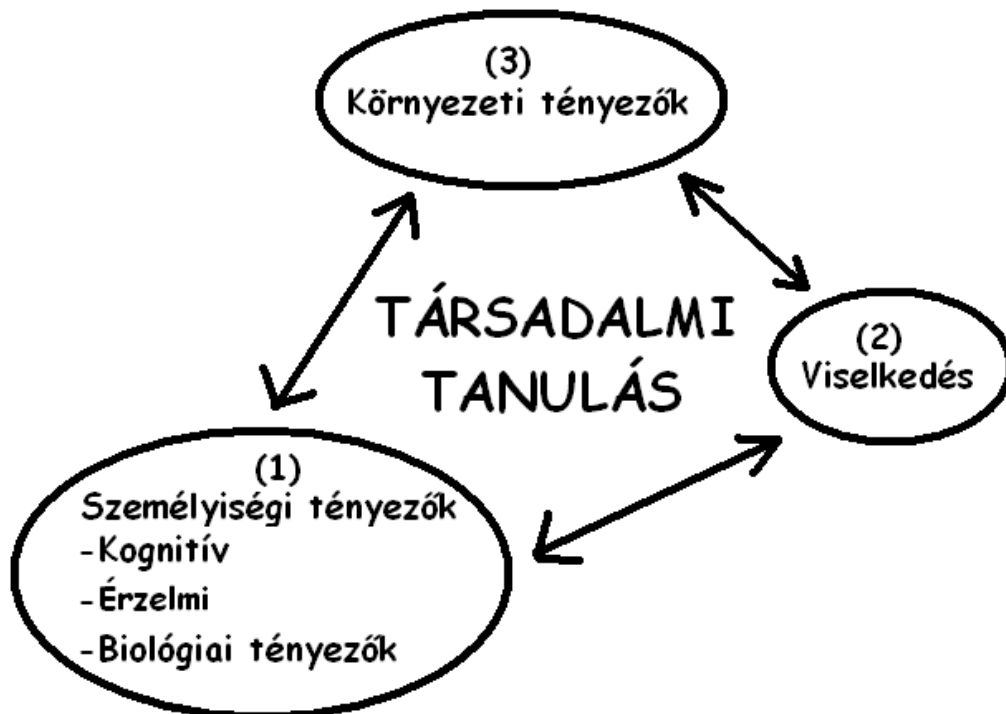
A megkülönböztető érintkezés elméletének Sutherland által megfogalmazott (valamint Burgess és Akers által megreformált) pontjai alapvetően a társas kapcsolatok tanulási folyamatban játszott meghatározó szerepét húzzák alá, de azzal nem foglalkoznak, hogy vajon milyen mintázatok szerint szerveződnek ezek a szociális érintkezések. Maga Sutherland írja idézett munkájában, hogy „A magyarázat ezen szintjén nem szükséges megmagyarázni, hogy valakinek miért azok az asszociációi, érintkezései vannak, mint amelyek ténylegesen vannak”, majd talányosan így folytatja: „Ez kétségtelenül nagyon bonyolult kérdés”, s hogy meglátása ne lógjon levegőben, egy példát is hoz ennek demonstrálására: „Az olyan területen, ahol a bűnözési arányszám nagy, a barátkozó, társaságkedvelő, aktív és erős testű fiú nagyon valószínűen érintkezésbe kerül a környéken élő más fiúkkal, megtanulja tőlük a bűnöző viselkedést és gengszterré válik. Ugyanazon a környéken a pszichopata fiú, aki elszigetelt, introvertált és lusta, otthon maradhat, így előfordulhat, hogy nem ismerkedik meg más környékbeli fiúkkal, és nem válik bűnözővé. Egy másik helyzetben a barátkozó, erős termetű, agresszív fiú egy cserkészcsapat tagjává válhat és így nem keveredik bűnöző viselkedésbe.”

A társadalmi tanulás szempontjából meghatározó „megkülönböztető érintkezések” szociális mintázatai tehát meglehetősen bonyolult rendszert alkotnak, Sutherland is „csak” annyit mond, hogy „A személy asszociációit, érintkezéseit a társadalmi szervezet általános összefüggései határozzák meg”. A kérdés számunkra azonban koránt sem lényegtelen, különösképpen nem akkor, ha meg akarjuk érteni a személyes ismerősnek *tartott* modellszereplők (pl. egy médiasztár) kiválasztását meghatározó egyéni és társadalmi tényezők szerepét. Az alábbiakban azt nézzük meg, hogy a személyiség sajátos asszociációinak, társadalmasodásának, modellszereplő választásának és követésének megértéséhez Albert Bandura milyen rendszert dolgozott ki Társadalmi Kognitív Elméletében.

III. 4. Szociálpszichológiai általánosítás

Miként a fentiekben már jeleztem, a társadalmi tanuláselmélet korai képviselői behaviorista hagyományt követtek, Albert Bandura viszont új alapokra helyezte az elméletet azzal, hogy a megfigyeléses tanulás folyamatát a személyiség fizikai és kognitív tulajdonságai (1), a viselkedés (2) és a környezet (3) triadikus egysége által meghatározott asszociációk rendszerébe helyezte (lásd 2. ábra).

2. ábra – A Társadalmi Kognitív Elmélet triadikus modellje

Az 2. ábrán bemutatott rendszer Bandura számára lehetőséget adott arra, hogy a társadalmi tanulás szempontjából kitüntetett fontossággal bíró asszociációk (társadalmi érintkezések) alakulását sokkal differenciáltabb módon magyarázza, mint a társadalmi tanuláselmélet behaviorista hagyományait követő Sutherland vagy Akers. Tekintettel azonban arra, hogy a társadalmi tanuláselmülethez oly szorosan hozzá láncolódott a

behaviorista jelző, Bandura – jelezvén az elszakadást – 1966-ban megjelentetett *Social Foundations of Thought and Action* c. írásában (Bandura, A. [1986]) társadalmi tanuláselméletét Társadalmi Kognitív Elméletétnek keresztelte át. Az alábbiakban a társadalmi tanulás Bandura által kidolgozott modelljét ismertetem, de mielőtt erre rátérnék, értekezésemet Bandura egy korai, de annál ismertebb vizsgálatával folytatom, a Bobo-doll kísérlettel.

III. 4. 1. Bodo-doll kísérlet

A Bodo-doll kísérlet leírását és a kísérlet tapasztalatait Albert Bandura munkatársaival az *Agresszió-átadás az agresszív modell utánzása által* címmel 1961-ben megjelent írásukban publikálták elsőként (Bandura, A., Ross, D. & Ross, S.A. [1961]).

A vizsgálat nevét arról a kb. 5 láb (kb. 1,5 méter) magasra felfújható játékbabáról kapta, amely elszenvető alanya volt egy agresszív modell, majd az agresszív modellt utánzó kisgyermek fizikai és verbális atrocitásainak. (Természetesen mivel Bobo egy szociálpszichológiai kísérlet főszereplője volt, rendeltetését nem csak ilyen méltatlan szerepben töltötte be, így néhány esetben megúszta a verést és szidalmazást is!)

A vizsgálat leírása szerint a 72 óvodás korú kísérleti személyt 8 db. egyenként 6 fős csoportba sorolták + létre hoztak egy kontroll csoportot összesen 24 fővel, ők voltak azok a szerencsések, akik megúszták a kísérlet egyik felét és sem agressziót, sem agressziót fel-nem mutató modellszereplővel nem találkoztak. A 8 csoportot ellenben két részre osztották, ezek közül az egyik 4 csoportos szekcióban a kísérleti személyeknek azt kellett végignézniük, hogy a modellszereplő üti-vágja és szidalmazza Bobo-t, a másikban pedig azt, hogy békén hagyja. Tekintettel azonban arra, hogy pl. egy fakalapács egészen másként mutat egy férfi, mint egy nő kezében, a modellszereplők neme szerint a szekciókat további al-szekciókra bontották (lásd 1. táblázat fejléce).

A modellszereplők agresszivitást felmutató és agresszió dolgában semleges „előadási” után a kísérleti személyek agresszivitását 6 megnyilvánulásban mérték: 1/ Utánzó fizikai

agresszivitás, 2/ Utánzó verbális agresszivitás, 3/ Fakalapács agresszió, 4/Bobo-ütlegetés, 5/Nem-utánzó agresszivitás, 6/Agresszív fegyver-játék. A hat megnyilvánulás átlagos értékeit a kísérleti szituáció kategóriái szerint az 1. sz. táblázat mutatja.

1. táblázat – A Bobo-doll kísérletben részt vevők átlagos agresszió-értékei

**A kísérleti és kontrol csoportok résztvevőinek
átlagos agresszió-értékei**

Válasz kategóriák	Kísérleti csoportok				Kontrol csoport
	Agresszív		Nem agresszív		
	Női modell	Férfi modell	Női modell	Férfi modell	
Utánzott fizikai agresszió					
Lányok	5,5	7,2	2,5	0,0	1,2
Fiúk	12,4	25,8	0,2	1,5	2,0
Utánzott verbális agresszió					
Lányok	13,7	2,0	0,3	0,0	0,7
Fiúk	4,3	12,7	1,1	0,0	1,7
Fakalapács agresszió					
Lányok	17,2	18,7	0,5	0,5	13,1
Fiúk	15,5	28,8	18,7	6,7	13,5
Bobo-öklözés					
Lányok	6,3	16,5	5,8	4,3	11,7
Fiúk	18,9	11,9	15,6	14,8	15,7
Nem-utánzó agresszió					
Lányok	21,3	8,4	7,2	1,4	6,1
Fiúk	16,2	36,7	26,1	22,3	24,6
Agresszív fegyver-játék					
Lányok	1,8	4,5	2,6	2,5	3,7
Fiúk	7,3	15,9	8,9	16,7	14,3

III. 4. 1. 1. Utánzott agresszió

A 1. sz. táblázat adataiból jól látható, hogy az utánzott fizikai és verbális agresszió alapvetően abban a szekcióban volt magas, ahol korábban a modellszereplők ütötték-vágták és szidalmazták Bobo-t. Érthető módon ilyen pontosan utánzott agressziót szinte alig mutatott fel a másik kísérleti szekció és a kontrol-csoport; a pontszámok szignifikáns eltérését a 2. sz. táblázat mutatja. (A táblázat adataiból figyelemre méltó, hogy az agresszív modellszemély nem-agresszív verbális kifejezéseit is sokan pontosan utánzották.)

2. táblázat – Az agresszió kifejezés különbségei a Bobo-doll kísérletben

A agresszó-kifejezés különbségeinek szignifikanciái a kísérleti és kontrol csoportok között

Válasz kategóriák	Chi^2	r	Q	P	Feltétel-párok összehasonlítása		
					Agresszív vs. Nem-agresszív	Agresszív vs. Kontrol	Nem-agresszív vs. Kontrol
					p	p	p
Utánzó válaszok							
Fizikai agresszió	27,17			<.001	<.001	<.001	.09
Verbális agresszió	9,17			<.02	.004	.048	.09
Nem-agresszív verbális válaszok			17,50	<.001	.004	.004	ns
Részleges utánzás							
Fakalapács agresszió	11,06			<.01	.026	ns	.005
Bobo-ra ülés			13,44	<.01	.018	.059	ns
Nem-utánzó agresszió							
Bobo-öklözés	2,87			ns			
Fizikális és verbális	8,96			<.02	.026	ns	ns
Agresszív fegyver-játék	2,75			ns			

Részlegesen utánzó agresszivitást két megnyilvánulásban mértek, az egyiket „Nem-Bobora-irányuló-fakalapács-agresszió”-nak, a másikat „Bobora-ülés”-nek lehet nevezni (ez utóbbi a modellszereplők által előadott „Bobora-ülés-és-orra-verés” nem pontos utánzása). Ami a „Nem-Bobora-irányuló-fakalapács-agresszió”-t illeti, meglepőnek bizonyult, hogy az agresszív modellszereplő szekciójához hasonlóan a kontrol csoportban is magasra szökött ennek a megnyilvánulásnak az átlagos pontszáma, és

hogy csak az agressziót fel-nem mutató modellszereplő szekciójában csökkent szignifikánsan ez az érték. A kontrol csoportban tapasztalt fakalapács agresszió valószínűsíthetően a fakalapáccsal végezhető tipikus „játékra” vezethető vissza: ha van egy fakalapácsunk és egy játékbabánk, akkor mi mást is lehetne csinálni az előbivel, mint hogy azzal az utóbbit püföljük – természetesen függetlenül attól, hogy egy modellszereplő előzőleg így „játszott” volna. A „Bobora-ülés” megnyilvánulásban – a fakalapács agresszióval szemben – nem kell kétes magyarázkodásokba bonyolódnunk, hiszen itt a papírforma érvényesült: az agresszív modellszereplő szekciójában szignifikánsan többen terítették földre Bobo-t és ültek rá, mint a másik két csoportban. Nem utánzó agresszivitást „Bobo-öklözés”-ben, „Egyéb fizikai és verbális agresszióban”, valamint „Fegyverjáték”-ban mértek, de az agresszív modellszereplő szekciója csak az „Egyéb fizikai és verbális agresszió” megnyilvánulásban múlta felül a másik kísérleti szekciót és a kontrol-csoportot.

III. 4. 1. 2. GENDER és MODELLEK interakció

A Bobo-doll kísérlet egyik központi hipotézise szerint az agresszív modellszereplő viselkedését a fiúk sokkal hajlamosabbak utánozni, mint a lányok. Ezt a feltevést a vizsgálat azonban csak részben igazolta, hiszen a fiúk a fizikai agresszió felmutatásában valóban különböztek a lányoktól, de a verbális agresszió alkalmazásában nem. Ezzel a feltevéssel szemben azonban sokkal előbbre mutatónak bizonyult annak a GENDER X MODELLEK interakciónak a tesztelése, amelynek eredményeit a kutatási beszámoló így összegzi: A fiú kísérleti személyek például egy férfi agresszív modellszereplő előadása után több utánzott fizikai, verbális és nem utánzott agressziót mutattak, valamint szignifikánsan több agresszív fegyver-játékba kezdtek, mint a lány kísérleti személyek. Ezzel szemben a lány kísérleti személyek egy női modellszereplő előadása után sokkal több utánzott verbális agressziót és nem utánzott agressziót mutattak, mint a fiú

kísérleti személyek. A szórások azonban egyaránt magasak voltak és cellánkénti alacsony esetszámmal az átlagos különbségek nem bizonyultak szignifikánsnak.³⁹

A kutatási beszámoló szerint tehát a férfi modellszereplő agresszív viselkedésére a kísérleti személyek általában, de különös tekintetben a fiúk sokkal inkább vevők voltak, mint a női modellszereplő agresszivitására (őt csak verbális agresszióban követte valamivel több lány, mint fiú, de a nemek elkülönülése nem bizonyult szignifikánsnak). Mi állhat a kutatási eredmények hátterében, netán az, hogy a férfi modellszereplő jobb színészként játszotta el szerepét? Nem, a spontán megnyilvánulásokból sokkal inkább arra lehet következtetni, hogy a kísérleti személyek általában, de különös tekintetben a fiúk azért találták hitelesebbnek és ezért követésre méltóbbnak a férfi modellszereplő agresszív magatartását, mert kulturálisan meghatározva az agresszív viselkedést férfias viselkedésnek találták. Egy kislány pl. így kommentálta az eseményeket: „Al (a modellszereplő – beszúrás tőlem) nagy verekedő, össze-vissza verte Bobo-t. Én is úgy szeretnék verekedni, mint Al”; az agresszív férfi modellszereplővel történő azonosulást egy kislány így fejezte ki: „Ez a férfi egy nagy harcos, azonnal kiütötte Bobo-t, aztán ha az mégis felkelt azt mondta: „Csak az orrát üsd!” – igen, Ó egy igazi harcos, akárcsak a nagyapám!” – így a kislány. Az agresszív viselkedés persze más megítélést kapott akkor, ha azt női modellszereplő adta elő: „Ki ez a nő? Egy hölgy így nem viselkedik. A nőkről azt mondják nőiesen viselkednek...” – így az egyik, aztán a másik: „Láthattad volna mit csinált az a nő ott! Úgy viselkedett, mint egy férfi. Egy nőt sem láttam még így viselkedni, szitkozódás nélkül verekedett.”⁴⁰

³⁹ “Male subjects, for example, exhibited more physical ($t = 2.07, p < .05$) and verbal imitative aggression ($t = 2.51, p < .05$), more non-imitative aggression ($t = 3.15, p < .025$), and engaged in significantly more aggressive gun play ($t = 2.12, p < .05$) following exposure to the aggressive male model than the female subjects. In contrast, girls exposed to the female model performed considerably more imitative verbal aggression and more non-imitative aggression than did the boys (Table 1). The variances, however, were equally large and with only a small N in each cell the mean differences did not reach statistical significance.” (In: **Bandura, A., Ross, D. & Ross, S.A. [1961]**)

⁴⁰ „The preceding discussion has assumed that maleness-femaleness rather than some other personal characteristics of the particular models involved, is the significant variable -- an assumption that cannot be tested directly with the data at hand. It was clearly evident, however, particularly from boys' spontaneous remarks about the display of aggression by the female model, that some subjects at least were responding in terms of a sex discrimination and their prior learning about what is sex appropriate behavior (e.g., "Who is that lady. That's not the way for a lady to behave. Ladies are supposed to act like ladies. . .") "You should have seen what that girl did in there. She was just acting like a man. I never saw a girl act like that before. She was punching and

A Bobo-doll kísérlet empirikus adatai és a feljegyzett spontán megnyilvánulások mind arra utalnak, hogy a modellszereplő-választást és követést a masculin és feminin agresszió kulturális megítélése is jelentős mértékben befolyásolta. De vajon honnan ez a kulturális ismeret, a Bobo-doll kísérlet fiataljainak a fejébe mikor, hogyan vésődött az a kulturális attitűd, miszerint a fizikai agresszivitás férfias viselkedés lenne? A kísérlet során feljegyzett spontán megnyilvánulások közül az egyik kislány a nagyapjára hivatkozik, Ő számára nyilván a nagyapa megfigyelt viselkedése szállította a „tananyag” javát. Mások minden bizonnyal az apjukra vagy egy-egy jól ismert „verekedőre” gondoltak, amikor a férfi modellszereplővel azonosulva maguk is ütlegelni kezdték Bobo-t. **Ezt a hosszabb távú társadalmi tanulási folyamatot feltételező modellkövetést Albert Bandura vikariáló modellkövetésnek nevezi, olyan magatartásnak, amely során a személyiség beolvad a modellszereplő személyiségébe és akár fatális, öngyilkos magatartásában is „utánozhatja” őt.** Mivel a vikariáló modellkövetés szocializációs alapjai a Werther effektus újszerű megközelítése szempontjából kulcsfontosságú, az alábbiakban annak a társadalmi tanulási folyamatnak az általános szociálpszichológiai alapjait ismertetem, amely eredményeként ilyen modellkövetés előfordulhat.

III. 4. 2. A megfigyeléses tanulás elmélete

A megfigyeléses tanulás elmélete szerint egy felkínált modellszereplő viselkedéséből és viselkedése megfigyelt következményeiből meg lehet tanulni azt, hogy egy adott viselkedés milyen emberi reakciókat vált ki, hogy az adott viselkedéssel milyen problémákat lehet megoldani és hogy azzal milyen egyéb, szubjektíve fontosnak tartott célokat lehet elérni. Ha pl. kisebb összejevetelen azt látjuk, hogy társunk egy jó vicc

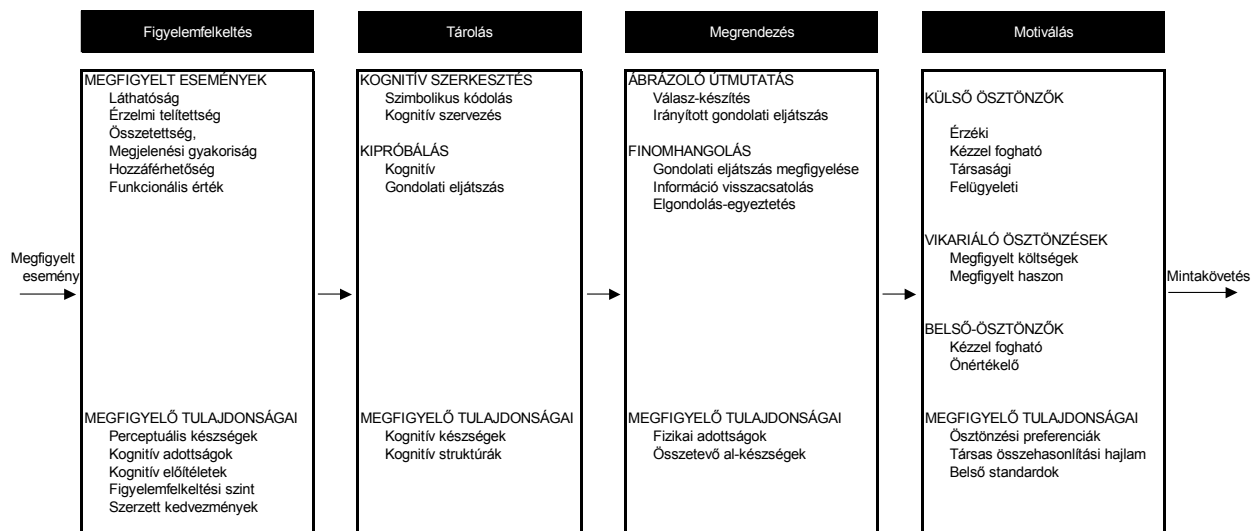
fighting but no swearing."). Aggression by the male model, on the other hand, was more likely to be seen as appropriate and approved by both the boys ("Al's a good socker, he beat up Bobo. I want to sock like Al.") and the girls ("That man is a strong fighter, he punched and punched and he could hit Bobo right down to the floor and if Bobo got up he said, 'Punch your nose.' He's a good fighter like Daddy.")" (In: Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. [1961])

elsütésével a társaság szociometriai sztárja lett, akkor joggal gondolhatjuk, hogy jó viccek elsütésével szociometriai sztárok lehetünk, de fontos hangsúlyozni, hogy a társasági viccelődés kényes műfaj, így ezt a mesterségét még számos modellszereplő szociális sikeréből és kudarcából tanulnunk kell! A fenti példában a modellszereplők vicces magatartásának az átvétele nyilván nem egyszerű utánzást jelent, hanem egy olyan készség elsajátítását, amely által társas elismerésre tehetünk szert. Könnyen belátható, hogy ebben a tanulási folyamatban a viselkedés megerősítése nem közvetlen, hiszen nem saját bőrön szerzett tapasztalatok formálják „jópofaságunkat”, hanem számos modellszereplő viselkedésének megfigyelt következményei.

Bandura nem tagadja persze, hogy a közvetlen megerősítés (egyszerű vagy operáns kondicionálás, lásd fentiekben Sutherland vagy Akers megközelítését) által sok ismeret elsajátítható, de szerinte ez nem elég hatékony és sokszor veszélyes is lehet. Fenti példánkat folytatva gondoljuk csak arra, hogy ha társasági viccelődésünket saját bőrön szerzett tapasztalataink szerint formálnánk, akkor mire betakaríthatnánk munkánk gyümölcseit, a rosszul elsütött viccek jóvoltából már ki is koptunk abból a társaságból, amibe egyébként integrálódni szerettünk volna. Ennél a megoldásnál sokkal szerencsésebb tehát, ha jó ideig figyelünk és rábízunk magunkat a társadalmi tanulási folyamat modellszereplőinek finomhangolására.

A társadalmi tanulási folyamat modellszereplőinek finomhangolását Bandura szerint négy komponens határozza meg: a tanulási folyamatban szükséges, hogy (1) a modellszereplő cselekvésének speciális jegyeire irányuljon a figyelem, hogy (2) a nyert információ a hosszú-távú memóriába kódolódjon, hogy (3) a megfigyelt cselekvés végrehajtásához szükséges kognitív és fizikai képességek trenírozva legyenek, valamint (4), hogy a pozitív ill. negatív megerősítések a cselekvés végrehajtását/nem végrehajtását motiválják. Mindez Albert Bandura 2002-ben megjelent *Social Cognitive Theory of Mass Communication* c. írásában (Bandura, A. [2002]) az alábbi folyamat-ábrában jelenik meg:

3. ábra – Bandura társadalmi tanuláselméletének folyamat-ábrája

A 3. ábra első egységét képező figyelemfelkeltés (Attentional Processes) meghatározza azt, hogy a modellhatások bőségéből mi lesz a szelektív megfigyelés tárgya, és hogy a folyamatosan érkező modell-eseményekből milyen információk nyerhetők. A Társadalmi Kognitív Elmélet rendszerében mindezt egyik oldalról a modell-esemény sajátosságai (láthatóság, érzelmi telítettség, összetettség, megjelenési gyakoriság, hozzáférhetőség, funkcionális érték), másik oldalról a megfigyelő személyiség fizikai és kognitív képességei (Observer Attributes) egymással összhangban határozzák meg.

A megfigyeléses tanulás második al-funkciója a nyert ismeret hosszú távú memóriába történő rögzítésére vonatkozik (Retention Processes). „Az információ tárolása azt az aktív folyamatot jelenti, mely során a modellesemény által hordozott információk átalakításából és újrakonstruálásából az emlékezet számára ábrázolt szabályok és fogalmak létrejönnek”⁴¹ (Cognitive Construction). Az információ tárolását nagyban segíti a modell által közvetített információ szimbolikus átalakítása emlékezeti kódokká

⁴¹ “Retention involves an active process of transforming and restructuring information conveyed by modeled events into rules and conceptions for memory representation.” (In: Bandura, A. [2002])

és a kódolt információk bejáratása (Rehearsal). Mindezt a folyamatot ez esetben is alapvetően meghatározzák a megfigyelő kognitív tulajdonságai (Observer Attributes).

A megfigyeléses tanulás harmadik al-funkciója a szimbolikus fogalmak megfelelő viselkedési szabályokban történő értelmezését jelenti (Production Processes). Ez a folyamat a kódolt információk finomhangolása, olyan mechanizmus, amelyben a viselkedés absztrakt specifikálásával a viselkedés különböző variánsait szembesíteni lehet a viselkedés várható következményeivel (Representational Guidance – Corrective Adjustment).

A megfigyeléses tanulás negyedik al-funkciója a megtanult viselkedés előadásának a motivációját jelenti (Motivational Processes). A Társadalmi Kognitív Elméletben azért van alapvető különbség a viselkedés megtanulása (acquisition) és annak előadása (performance) között, mert elvileg nem minden megtanult viselkedés kerül végül is előadásra. A megtanult viselkedés előadását három ösztönző-csoport befolyásolja:

1. Direkt ösztönzők (External Incentives),
2. Másodkézből származó ösztönzők (Vicarious Incentives),
3. Én-ösztönzők (Self-Incentives).

Bandura szerint egy megtanult viselkedés előadását különböző érzéki-, kézzel fogható-, társadalmi- és irányítási elvárások közvetlenül is ösztönözhetik (External Incentives: Sensory, Tangible, Social, Control) és különböző én-ösztönzők is működhetnek (Self-Incentives), de sokkal gyakoribb az, amikor egy modellszereplő viselkedésének *megfigyelt* következményei hatnak ösztönzőleg a cselekvés végrehajtására, vagy végre-nem-hajtására (Vicarious Incentives: Observed Benefits, Observed Costs). Ez utóbbi esetben a valamilyen tekintetben hozzánk hasonló modellszereplők sikere cselekvésre ösztönözhet, kudarca viszont eltántoríthat megtanult viselkedésünk előadásában.

Visszakanyarodva viccelődős példánkhoz, ha társaságunk modellszereplőinek sikerei ill. kudarcai által megtanultuk a társasági viccelődés írott-íratlan szabályit (és ha tarsolyunkban van egy-két jó vicc), akkor egy ösztönző példa, pl. barátunk társasági

szikrázása kellő ösztönzést adhat vicceink elsütéséhez. A példán bemutatott tanulási folyamat eredményeként jó kedélyű társaságunk elismert tagjai leszünk, jó vicceket hallunk és adunk tovább, hogy a jókedvű viccelődés szokását (és vicceinket is) egyre szélesebb társadalmi körökben tegyük kultúránk integráns részévé. A jókedvű viccelődés szokásának terjedéséhez hasonlóan terjedhetett a Bobo-doll kísérletből megismert masculin agresszió tipikus, egy idő után kulturálisan elfogadott megnyilvánulási formái is.

A Társadalmi Tanuláselmélet bemutatott modellje és a felhozott példák úgy vélem, egyértelműen mutatják a vikariáló modellkövetés azon kettősségét, melyet Fekete Sándor és munkatársai Az öngyilkosságra vonatkozó szociokulturális attitűdök c. írásukban az alábbiak szerint fogalmaznak meg: „Egy szuicid mintával való azonosulásnak közvetlenül, direkt modellkövetés révén vagy áttételesen szummálódó, fokozatosan beépülő, attitűdöket változtató mintákon keresztül szerepe van az öngyilkos viselkedésben. A kultúra közvetítői, így a tömegkommunikáció által közvetített fiktív és reális szuicid mintákkal kapcsolatos azonosulás jelenségeiben is tapasztalható, a média sajátos szuicidogén hatásaiban is tetten érhető mindez” (Fekete S. et al. [2004] p. 33).

III. 5. Szuicidológiai alkalmazások

A Bobo-doll kísérlet tapasztalatainak áttekintése nyomán elérkeztünk a modellkövetés olyan szociálpszichológiai szemléletű kiterjesztéséhez, amelyben az agresszív modellszereplő vikariáló modellkövetését, konkrétan Bobo ütlegelését és szidalmazását egy látens, hosszabb távú társadalmi tanulási folyamat (szocializáció) részének és ugyanakkor közvetlen eredőjének, látványos megnyilvánulásának is tekinthetjük. Azt is láttuk a fentiekben, hogy ebből a megközelítésből a szuicid modellszereplő vikariáló modellkövetését is egy hosszabb távú társadalmi tanulási folyamat részeként, valamint a

szuicidogén kultúra látványos megnyilvánulásaként is értelmezhetjük. Kérdés persze, hogy mit takar pontosan a kultúra szuicidogén jellege és hogy annak milyen látványos megnyilvánulásai lehetnek?

III. 5. 1. Az öngyilkosság tanuláselméleti megközelítése

A feltett kérdések megválaszolásához először is azt kell tisztán látni, hogy az öngyilkosság, csakúgy mint a bűnözői magatartás (vagy a vicces magatartás), „következményeivel szabályzott, kommunikatív aktus” – Adlerre hivatkozva írja Fekete és Osváth a 2004-ben megjelent tanulmánykötetükben (**Fekete S., Osváth P. [2004] p. 89-102**). Ebben az értelemben a szuicid viselkedés „rövid távon igen effektív operáns viselkedés (Schmidtke, 1984), mely a releváns személy odafordulása, viselkedésváltozása nyomán közvetlen megerősítést nyerhet. Ismételt kísérletek esetén a környezet intermittáló megerősítése magyarázatot adhat arra, miért olyan ellenálló a kioltással szemben a szuicid viselkedés. A páciens számára a szuicidium úgy jelenhet meg, mint a külvilág befolyásolásának lehetősége, „drasztikus és hatalmas fegyver”, mint megküzdő (coping) stratégia. Nemcsak előzményeivel, hanem következményeinek révén is értelmezhető, bizonyos populációkban és viselkedésrepertoárban információközlés, kommunikációs mód. Egy adott krízishelyzetben a külső szemlélő a problémamegoldó eszközök elégtelenségét látja, ezzel szemben a szubjektum számára a szuicidium egyfajta reális megoldás lehetőségét, asszertív viselkedést, szociális, interperszonális viszonyokat befolyásoló megküzdő eszközt jelent” (**Fekete S., Osváth P. [2004] p. 92**). Úgy vélem, ennél világosabban nehéz lenne megfogalmazni a szuicid viselkedés (sokszor sajnos nagyon is reális) probléma-megoldási funkcióját, azt a „készséget”, amelyet a környezet – pozitív vagy negatív válasz következményei által – kondicionálhat.

Az öngyilkosság, mint reális probléma-megoldási mód operáns kondicionálásához hasonló eredményekre vezet az öngyilkosság vikariáló, vagyis másodkézből származó

következményeinek kondicionálási mechanizmusa is. Ezt a folyamatot Albert Bandura megfigyeléses tanulásként nevezi (lásd előző rész), olyan mechanizmusnak, amelyben a felkínálkozó modellszereplők viselkedésének megfigyelt következményei kondicionálják a szuicid viselkedéshez fűzött várakozásokat. Ezek a várakozások természetesen reálisak is lehetnek, de ugyanakkor kiterjedhetnek olyan elvont-fatális elvárásokra is, mint pl., hogy „öngyilkossággal győzedelmeskedni lehet a halál felett”. De ki is az valójában, aki öngyilkosságával győzedelmeskedhet a halál felett? A szubjektum számára nyilván az, aki tragikus hősként jelenik meg a kultúrában: a magyar történelemben sajnálatos módon számos nagynevű politikus, tudós, művész és közszereplő szuicidált, de még sajnálatosabb módon ezek történelmi emlékezetét sokszor öngyilkosságuk heroizált bemutatása hatja át. Ez az a sajátosság az, amelyet a kultúra szuicid-jellegének nevezhetünk, olyan entitásnak, amely a történelmi példák vagy napjaink más egyéb modellszereplőinek *bemutatása* által ölt testet. Szociológiai vizsgálhatóság szempontjából mindez azt jelenti, hogy a Werther effektust *ab ovo* meghatározó tényezőként a szuicid-modellszereplők irodalmi művekben, filmekben, újság- vagy televíziós híradásokban történő megjelenítését, a megjelenítés kulturális mintázatait kell releváns vizsgálati tárgynak tekinteni: „Fontos tehát annak vizsgálata, hogyan jeleníti meg, hogyan ábrázolja, értékeli a tömegkommunikáció az öngyilkosságot, a bemutatás milyen vonatkozó társadalmi attitűdöket tükröz, s ezen attitűdök időbeli változása detektálható-e, továbbá, hogy a szuicidium ábrázolása a médiában miként hathat vissza az öngyilkosságokra, illetőleg a vele kapcsolatos attitűdökre.” – írja Fekete Sándor az Osváth Péter, Yoshimoto Takahashi és Armin Schmidtke társszerzőségével megjelent „Az öngyilkosságokra vonatkozó szociokulturális attitűdök” c. írásában (Fekete S. et al. [2004] p. 34).

Szorosan ehhez a problémához tartozik persze az a kérdés is, hogy a kultúra szuicidogén jellegének milyen látványos megnyilvánulásai vannak. Miként a későbbiekben bemutatásra kerül, a Werther effektus vizsgálatok 1974-től kibontakozó

fő árama alapvetően ez utóbbi probléma, a Werther effektus látványos megnyilvánulásaira (pl. Marilyn Monroe öngyilkossága), a látványos megnyilvánulások társadalmi relevanciájának igazolására törekedett. Az 1990-es évek második felében azonban – talán éppen a hazai öngyilkosság kutatások eredményeként – kezdtek lassan elterjedni azok a vizsgálatok is, amelyek a Werther effektust *ab ovo* meghatározó kulturális szemléletű tartalomelemzéses vizsgálatokat hoztak. A fejezet tapasztalatainak tükrében jómagam úgy vélem, hogy ezek a kulturális szemléletű tartalomelemzéses vizsgálatok nem csak kiegészítik a Werther effektus empirikus vizsgálatait, hanem azokat visszavezetik az utánzás tarde-i törvényszerűségeinek alapvető problémafelvetéséhez, ahhoz a kérdéshez, hogy vajon a társadalmi kultúra azonosulásra ajánlkozó (akár elit státusszal is felruházható) modellszereplői miként hatják át polgáraik gondolkodását.

III. 5. 2. Az öngyilkosság memetikai megközelítése

E fejezet zárásaként fel szeretném még hívni a figyelmet arra, hogy a magát Tarde, Baldwin és LeBon posztmodern inkarnációjának tekintő memetikai megközelítésnek különösen újszerű állásfoglalása van a Werther effektus működését *ab ovo* meghatározó szuicidogén kultúra eredetéről, társadalmi funkcióiról és működési mechanizmusairól. Mivel az egyetemes darwinizmus szemléletét átvevő memetika a gének és a mémek koevolúciós fejlődésével magyarázza az utánzási képesség fejlődését, értekezésemet a memetikai koevolúció tételének ismertetésével folytatom.

III. 5. 2. 1. Memetikai koevolúció

Tarde ugyan nem foglalkozott az öngyilkosság problematikájával, de a bűnözés alakulásáról azt a híressé vált megállapítást tette, miszerint délnyugat Franciaországban a „bűnözés járványa a távíróvonalat követi” (Tarde, 1912). Ezzel a furcsa megállapítással

úgy tűnik, mintha Tarde valamiképpen a civilizáció fejlődésével állítaná párhuzamba a bűnöző magatartás terjedését. Eddig rendben is lennének, Tarde megállapítása nyilván a bűnözés általa megfigyelt formáinak városi koncentrálódására vonatkozik, de ha átgondoljuk az utánzás törvényszerűségeinek kriminológiai vonatkozásait, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy Tarde megállapítása végső soron nem is elsősorban a bűnözői magatartás alakulásáról, hanem az azt meghatározó utánzási képesség civilizációs jellegéről szól.

Ez a civilizációs utánzási képesség, egészen pontosan az utánzásban kifinomult emberi tudat aztán Baldwin 1893-ban megjelent *Utánzás: Egy fejezet az öntudatra ébredés természetes történetében* c. munkájában olyan „utánzó gépként” jelenik meg, amely hosszú evolúciós folyamat eredményeként alakult ki: „Ha adottnak vesszük az emberi tudat fejlődéstörténetét, a szervezet – környezet progresszív interakcióját csak és kizárólag az utánzás törvényszerűségének tekinthetjük” (Baldwin, J. M. [1894]).

Baldwin evolúciós megközelítésében tehát hosszú történelmi fejlődés eredményeként alakul ki az a kifinomult utánzási képesség, amely lehetőséget ad a kulturális javak fokozott (akár bővített) újratermelésére is. Ezt a fejlődést az egyetemes darwinizmus szemléletét átvevő memetika szerint a gondolatok (más szóval mémek), valamint a gének koevolúciója jellemzi.

Mivel a mémek evolúciójával foglalkozó memetikát az egyetemes darwinizmus szemlélete hatja át (az egyetemes ebben a megközelítésben a gének és a mémek koevolúciós fejlődésére utal), ennek sajátosságait megvilágítandó Mérő László 2004-ben megjelent mémelmélettel foglalkozó írásából álljon itt egy rövid idézet:

„A hagyományos darwini szemléletmód alapján állók azt emelik ki, hogy a kőkorszakra kialakult egy olyan emberi agy, amely az akkori vadászó-gyűjtögető életmódhoz kiválóan alkalmazkodott, és azóta nemigen változott. ... Az egyetemes darwinizmus egészen másképp látatja ezt a kérdést. Eszerint valamikor a kőkorszakban (vagy nem sokkal azelőtt) kialakult egyfajta agy, amely azáltal bizonyult különösen alkalmasnak a

vadászó-gyűjtögető életmódra, hogy különösen alkalmas volt az utánzás bizonyos formáira. Ennek az evolúciós folyamatnak a melléktermékeként létrejött egy újfajta replikátor, a mém. Az új replikátornak beindult a saját külön bejáratú evolúciója, amely persze koevolúcióban állt a gének további evolúciójával. Mivel a mémek evolúciója az utóbbi néhány évezredben sokszorta gyorsabb volt, mint a géneké, mostanában a mémek által létrehozott változások a látványosabbak.” (Mérő László [2004] p. 115-116).

Az egyetemes darwinizmus szemléletét átvevő memetika szerint tehát az emberi agy egyre kifinomultabb utánzási képessége teszi lehetővé azt, hogy az egyes gondolat-
elemek – nevezzük őket mémeknek – a génekhez hasonlóan replikálódjanak. Mindezt Richard Dawkins *Az önző gén* c. 1976-ban megjelent könyvében (Dawkins, R. [1976]) (magyar nyelven először 1986-ban (Dawkins, R. [1986]), majd 2005-ben a 1989-es második angol nyelvű kiadás alapján (Dawkins, R. [2005]) jelent meg) az alábbiak szerint fogalmazza meg: „csakúgy mint a gének, midőn spermiumok vagy petesejtek közvetítésével testből testbe szállva sokszorosítják magukat a génmedencében, a mémek agyból agyba szállva az utánzás széles értelemben vett procedúráján keresztül sokszorosítják magukat a mémmedencében...Amikor elplántálsz egy termékeny mémet a tudatomban, mémsokszorosítás hordozójává változtatva az agyamat valósággal élősködsz rajtam, csakúgy mint egy vírus, amely élősködik a befogadósejt genetikus mechanizmusán.”⁴² – írja Dawkins az *Önző gén* 11-ik fejezetében (Dawkins, R. [1976]).

Tudjuk persze, hogy a mémek – csakúgy mint a gének – rendkívül önző teremtmények, így saját szaporodásukat azzal biztosítják, hogy egyre jobb-és jobb „utánzó-gépeket” hoznak létre: „Nem lepődnék meg, ha a neurológusok idővel speciális idegsejteket találnának, amelyek az utánzás bizonyos alapvető feladatait látják el” – írja Susan

⁴² „Just as genes propagate themselves in the gene pool by leaping from body to body via sperms or eggs, so memes propagate themselves in the meme pool by leaping from brain to brain via a process which, in the broad sense, can be called imitation. ... When you plant a fertile meme in my mind you literally parasitize my brain, turning it into a vehicle for the meme's propagation in just the way that a virus may parasitize the genetic mechanism of a host cell.” (In: Dawkins, R. [1976])

Blackmore A mémgépezet c. írásában⁴³. Blackmore gondolatait az egyetemes darwinizmus koevolúciós szemléletének megvilágítására azzal egészíthetjük ki, hogy ha valóban létezne ilyen idegsejt (Mérő a 2001-ben megtalált tükörneuronnak tulajdonít ilyen szerepet), akkor a mémek evolúciója nyilván ennek az idegsejtnak a működéséért felelős gének evolúciós fejlődésére hatna.

III. 5. 2. 2. A kultúra szuicidogén mémjei

A mémek és a gének koevolúciós fejlődése tehát egyre tökéletesebb „utánzó gépeket” teremtett, így mindazok az innovációk, amelyekről Tarde is beszélt az Utánzás törvényszerűségeiben, egyre szélesebb társadalmi körökben hathatják át a kultúrát, ezzel is hozzájárulva saját túlélési esélyük növeléséhez.

Mindennek a fejlődésnek azonban nagy ára van, és miként egy nyüzsgő városban, ahol a legkülönösebb szokások is könnyen utánzásra találnak, a fertőzés is gyakrabban felütheti a fejét. Paul Marsden mindezt Tarde-ra és Baldwinra hivatkozva az alábbiak szerint specifikálja: „A ’bűnözés fertőzése’ vagy speciálisan az a tendencia, hogy az öngyilkosságokról szóló híradások utánzást provokálva befolyásolják az öngyilkosságra hajlamos személyek szuicidalitását, az az ár, amelyet fizetni kell az öntudatra ébredés természetes történetének eme fejezetéért.”⁴⁴ A társadalmi fertőzés ilyen megközelítése Gustave Le Bon számára lehetőséget adott arra, hogy az 1895-ben eredeti nyelven, 1903-ban angolul megjelent A tömeg: tanulmány a népszerű tudatról c. munkájában magyarázatot adjon a tömegekben kialakuló „csordaszellem” terjedésére (**Le Bon, G. [1895] [1903]**).

A fentiekből világos, hogy a memetika szerint a bűnözés vagy öngyilkosság gondolata olyan mém, amely az utánzási képesség fejlődésével egyre szélesebb körökben

⁴³ Idézi: (Mérő László [2004] p. 103)

⁴⁴ The 'contagion of crime' and, specifically, a tendency for newspaper reports of suicide to influence suicidality by provoking imitation in the impressionable was the price to pay for this important 'chapter in the natural history of consciousness' (Baldwin, J. M. [1894]; Tarde, G. [1962] In: Marsden, P. [2000], p. 94)

terjedhet, de arra nem kaptunk magyarázatot sem Tarde, sem Baldwin vagy Le Bon munkáiból, hogy miért csak egyeseket ragad el (vagy vet ki a kultúrából) ez a furcsa kór. Erre nézve Paul Marsden szerint a memetikának nagyon is határozott állásfoglalása van, hiszen a génreprodukció szabályainak megfelelően a mémek is csak akkor maradhatnak fenn, ha hozzájárulnak a kultúra állóképességének (cultural fitness) erősödéséhez és fennmaradásához. Ez a memetikai tétel Paul Marsden szerint alkalmas keretet ad az öngyilkosság gondolatának kulturális értelmezésére is, hiszen – miként érvelését kezdi – „ha a kultúrának a reprezentáció továbbadásának valószínűsége alapján terjednie kell, akkor az öngyilkosság gondolata, mint mém, csak akkor életképes hosszabb távon, ha nincs módszeresen káros hatása saját reprodukciójára”⁴⁵. Első ránézésre persze megdől a tétel, hiszen tudjuk az öngyilkosság gondolata *de facto* káros hatással van saját továbbélésére, így hát ebben a perspektívában – folytatja Marsden – „az öngyilkosság úgy tűnik csökkenti saját önátadásának valószínűségét és ezért idővel az ilyen öngyilkos mémek gyakorisága csökken és alkalom adtán kihal. Kivétel ez alól – mintegy magyarázatul is az öngyilkossági fertőzési hajlamnak – ha az öngyilkossági hajlam egyébként is alacsony eszmeátadási feltétellel jár. Ezekben az esetekben az öngyilkosságnak nem lehet káros hatása saját reprodukciójára, pontosan azért, mert a megfertőzött személy kulturálisan nem ’életképes’.”⁴⁶

Kik lehetnek ezek a kulturálisan életképtelen személyek? „Azok lehetnek hajlamosak az öngyilkosság fertőzésére, akiknek nincs, vagy csak gyenge képességük van kulturális információk terjesztésére, azok, akik társadalmilag izoláltak”⁴⁷ – hangzik Marsden válasza. Ezek a „társadalmilag izolált, társadalmilag jogfosztott vagy deviáns

⁴⁵ „If culture was to have a tendency to propagate based on effects of representation on the likelihood of replication, then the idea of suicide as a meme is only viable over time if it had no systematically deleterious effect on its own reproduction.” (In: Marsden, P. [2000] p. 97)

⁴⁶ „From this perspective, suicide actually would seem to reduce the likelihood of its own self-emplacement and therefore over time the prevalence of such suicide memes should reduce in frequency and eventually die out. The exception to this that provides a rationale for susceptibility to suicide contagion would be if susceptibility to suicide were contingent on a low residual capacity to pass on ideas anyway. In such cases, suicide would not have any deleterious effect on its own reproduction, precisely because the infected individual would not be culturally ‘viable.’” (In: Marsden, P. [2000] p. 97-98)

⁴⁷ “Those susceptible to suicide contagion should be those with little or no residual capacity to spread cultural information, that is, those who are socially isolated.” (In: Marsden, P. [2000] p. 98)

személyek” ebben a megközelítésben sokkal inkább költségeket jelentenek a kultúra fenntartása és ápolása szempontjából, mintsem tartalékokat, így hát „ebben az értelemben a mediatizált öngyilkosság úgy is tekinthető, mint egy esetleges kulturális mutáció, amely megengedi a kultúrának, hogy hathatósan megszabaduljon azoktól a tagjaitól, akik saját fennmaradásukkal csökkentik a kultúra reprodukciós képességét.”⁴⁸

A Werther effektus és a Tarde, Baldwin ill. Le Bon posztmodern inkarnációjaként aposztrofált memetika kapcsolódási pontjait Mérő László is legalább olyan fontosnak találta, mint Paul Marsden, úgyhogy e fejezet zárásaként álljon itt egy idézet Tőle is: „Cavalli-Sforza és Feldman amerikai genetikusok gondosan feltérképezték a kulturális átadás mechanizmusait, azokat is, amelyek a környezethez való alkalmazkodás szempontjából nyilvánvalóan hibásak. Ezeket a mechanizmusokat beépítették egy matematikai modellbe, és a modell még így sem vált ellentmondásossá. Kiderült, hogy egy-egy rossz alkalmazkodási magatartásforma saját maga hordozóinak akár ötven százalékát is kiírhatja, és mégis vidáman terjedhet továbbra is a populációban. Ez azt mutatja, hogy olyan furcsa jelenségek, mint például a Werther-effektus, tökéletesen beleillenek a memetikai szemléletmódba; itt nem okoznak semmiféle logikai ellentmondást.” (Mérő László [2004] p. 103-104)

III. 6. Összegzés

Tarde márki szellemi hagyatékának áttekintésével eljutottam a Werther effektus konceptualizálási lehetőségeinek vázolásához: rámutattam arra, hogy egy érzelmi azonosulásra alkalmas modellszereplő hosszabb távú szocializációs, valamint közvetlen, iniciatív jellegű „utánzási” hatást válthat ki. A fejezetben rámutattam arra is, hogy míg a Werther effektus 1974-től kibontakozó klasszikus vizsgálatai alapvetően a modellszereplő közvetlen utánzási hatásának detektálására és az utánzási hatás

⁴⁸ “In this sense, media suicide contagion could be seen as a fortuitous cultural mutation that allows a culture to effectively rid itself of parasites that reduce its reproductive potential to maintain itself.” (In: Marsden, P. [2000] p. 99)

társadalmi szignifikanciájának igazolására törekedett, addig az utóbbi időben kibontakozó tartalomelemzéses vizsgálatok (talán éppen a hazai vizsgálatoknak köszönhetően) a Werther effektus hosszabb távú szocializációs hatását vizsgálták. A kétféle megközelítés úgy vélem, szervesen kiegészíti egymást, nem csak a közös szellemi gyökerek miatt, hanem azért is, mert mindkét megközelítés „forgójában” a tömegkommunikációs médiumok állnak. A média központi szerepe persze koránt sem azt jelenti, hogy a Werther effektus klasszikus vizsgálatait – Steven Stack 1987-es munkája nyomán nyugodtan nevezhetjük „médiahatás vizsgálatoknak” (Stack, S. [1987]) – ugyanolyan természetű médiahatással számoltak, mint a szocializációs, kultúralista szemléletű megközelítések. Hogy pontosan lássuk a két megközelítés médiaelméleti szempontból releváns hasonlóságait és különbségeit, elsőként tekintsük át a médiaelmélet „Médiahatás elméletét” és a Werther effektus „Médiahatás vizsgálatait”, majd ezt követően, mintegy a médiaelmélet effekt tradíciójának és a Werther effektus „médiahatás vizsgálatának” meghaladási kísérleteként tekintsük át a médiaelmélet „Társadalmi konstruktivizmus” névvel illetett paradigmáját és azokat a tartalomelemzéses vizsgálatokat, amelyek Fekete Sándor és munkatársai nevéhez kötődve a Werther effektus szocializációs, kultúralista szemléletű megközelítését adják.

IV. „Médiahatás” elmélet

IV. 1. Áttekintés

Stack szerint Tarde azon az extrém állásponton volt, hogy a média korlátlanul képes befolyásolni az emberi gondolkodást: „a sajtó gondolkodik és dönt az emberek helyett és ez által mechanikusan formálja őket” – idézi Tarde-ot Stack⁴⁹. A média ilyen közvetlen és egyirányú hatásába vetett hit Tarde korában konvencionális hiedelemként élt, jóllehet a médiaelmélet általános történetével foglalkozó egyik-másik kutató szerint ez az elképzelés olyan gyenge lábakon állt már a korai médiahatás vizsgálatok idejében is, hogy azt a médiaelméleti irányzatok között nem is lehet önálló irányzatként meghatározni, hanem csak amolyan vissza-visszatérő közhiedelemként. Erős kritikát fogalmaz meg David Gauntlett „*Ten things wrong with the 'effect modell'*” c. tanulmányában is, midőn felsorolja azt a 10 tényezőt, amely az effekt modell hitelességét aláássa⁵⁰. Témánkhoz, a Werther effektus vizsgálatához kapcsolódva Tulloch és Lupton nyomán Pirks és Blood viszont kevésbé kritikus, ők a témában született „médiahatás” vizsgálatok azon pontjaira mutatnak rá, amelyek „átjárhatóságot” biztosítanak az effekt-tradíciót követő vizsgálatok és az azok alternatívájaként jelentkező kultúralista megközelítések között (Pirkis J. & Blood R.W. [2001]). Hasonló „átjárhatóság” csendül ki Buda Béla szavaiból is, midőn az *Újabb kommunikációs technikák az öngyilkossági krízisek megközelítésében* c. írásában (megjelent *Az öngyilkosság* c. tanulmánykötetben) Werther effektus médiahatás vizsgálatáról azt írja, hogy „ez nagyon szigorú empirikus vizsgálati

⁴⁹ “Tarde takes the extreme position that most people are “mechanically molded” by the press, which “thinks and decides” for them (Tarde 1903, p. 136)” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁵⁰ “1. The effects model tackles social problems 'backwards'.

2. The effects model treats children as inadequate

3. Assumptions within the effects model are characterised by barely-concealed conservative ideology

4. The effects model inadequately defines its own objects of study

5. The effects model is often based on artificial studies

6. The effects model is often based on studies with misapplied methodology

7. The effects model is selective in its criticisms of media depictions of violence

8. The effects model assumes superiority to the masses

9. The effects model makes no attempt to understand meanings of the media

10. The effects model is not grounded in theory”

(In: Gauntlett, David [1998])

rendszerfeltételez, de ugyanakkor az itt kialakuló képet a kutatók nem általánosítják, nyitott módon kezelik és ez által mindenféle elméleti építménybe beilleszthetővé válik.” (Buda Béla [2001] p. 161). Az átjárhatóságra jó példát szolgáltatnak azok a tartalomelemzéses vizsgálatok is, amelyek elszakadva a „médiahatás vizsgálatok” logikájától, sokkal inkább a média kulturális beágyazottságú szocializációs hatásának megértésre helyezik a hangsúlyt. A fentiekből következően úgy vélem, indokolt áttekinteni a médiaelmélet effekt tradíciójának rövid történetét, hátha segítséget ad a Werther effektus médiahatás vizsgálatainak és azok meghaladási kísérleteinek – a médiaelméletben „Társadalmi konstruktivizmus” néven számon tartott paradigma szellemét idéző tartalomelemzéses vizsgálatok – szélesebb kontextuális egységben történő értelmezéséhez.

IV. 2. Hipodermikus fecskendő modell

A médiaelméleti viták középpontjában álló effekt tradíció abban a XX. század elejére jellemző konvencionális meggyőződésben gyökerezik, mely szerint a kor tömegkommunikációs médiumai (újságok, magazinok, könyvek) igen jelentős hatást gyakorolnak közönségükre. Ezt a meggyőződést csak megerősítette a rádió megjelenése az első világháború hatékonynak tűnő propaganda gépezetében és annak későbbi, tömegkommunikációs médiumként történő használata. A két világháború közötti időszak vezető médiuma úgy tűnt első látásra, hogy ellenállhatatlan és kivédhetetlen hatást gyakorol célközönségére. Ezt az elképzelést az Egyesült Államokban 1938. október 30-án sugárzott Világok Harca c. rádiójáték által kiváltott pánik, ill. (egészen pontosan!) inkább a pánik okait feltárni igyekvő Cantril-féle vizsgálat alátámasztani látszott (Cantril, H. [1947]). Mivelhogy azonban az Orson Welles rádiójátéka által kiváltott „Mars-pánik” Cantril-féle vizsgálata – miként azt pl. Bartholomew, R. E. a sugárzás 60-ik évfordulójára írt „The Martian Panic Sixty Years Later c. munkájában

(**Bartholemew, R. [1998]**) bizonyítja – számos kivetnivalót hagyott maga után és tudományos jellegű munkák sem igen születtek a média közvetlen hatásának igazolására, sokan elutasítják az ilyen vizsgálatok médiaelméleti irányzatként történő meghatározását. Ettől függetlenül azonban, ha mégis muszáj valahogy aposztrofálni ezeket a korai vizsgálatokat, akkor legtalálóbban Hipodermikus fecskendő – vagy injekcióelméletnek, lövedékelméletnek, propaganda modellnek, avagy McQuail történeti felosztásában használt fogalommal élve Powerful Media Effect modellnek lehetne nevezni (**McQuail, D. [2003]**).

IV. 3. Kétlépcsős modell

A média hatékonyságára vonatkozó konvencionális elképzelések tudományos alapokon nyugvó megkérdőjelezésére az a kutatássorozat adott alapot, amelyet az 1940-es évektől a Columbiái Egyetemen végeztek. Ez a kutatássorozat – többek között – a kor politikai propagandaanyagainak (röpcédulák, újságcikkek, rádiós műsorok) választói magatartásra gyakorolt hatását vizsgálták (lásd 1940-es elnökválasztás (**Lazarsfeld, P. F. – Berelson, B. – Gaudet, H. [1944]**)) és azt találták, hogy a média közvetlen és egyirányú hatását a személyközi kommunikációban kulcspozícióban álló véleményformáló személyiségek (opinion leaders) saját állásfoglalásaikkal jelentősen moderálják, így hát – szemben a konvencionális elképzeléssel – a média nem közvetlenül, hanem közvetve, két lépcsőben fejti ki hatását. A média hatását kétlépcsős modellben vizsgáló tanulmányok felsorolása meglehetősen hosszadalmas lenne, főleg azután, hogy a Columbiái Egyetemen végzett egyéb kutatások nyomán a társadalmi kontextus vizsgálata – Lazarsfeld nevével fémjelvezve – mai napig ható meghatározó paradigmává nőtte ki magát (**Moksony Ferenc [2002]**). Erre nézve nagyon jó eligazítást ad Elihu Katz Communication Research since Lazarsfeld c. 1987-ben megjelent írása (**Katz, E. [1987]**), amelyben Lazarsfeld columbiái „műhelyének”, a Bureau of Applied Social Sciences

munkáját és annak utóéletét tekinti át. Katz ebben az írásában úgy összegzi a kommunikáció kétlépcsős modelljének utóéletét, hogy az ”önálló életre kelt, kutatások sorozatán vonult át nemcsak a Bureau-n belül, hanem annak kereteit túlnőve, szélesebb egyetemi-kutatói körökben is. Számtalan toldozgatás-foldozgatás után [...] a hipotézis mind a mai napig tartja magát, és nem csillapodnak a körülötte folyó viták sem.”

IV. 4. Kultivációs kutatások

A Lazarsfeld paradigma által „korlátozottnak” minősített médiahatás tekintélyének visszaállítása a televízió 1970-es évekbeli elterjedésével van összefüggésben. Ez a megváltozott technikai háttér legegységesebben a magyar származású George Gerbner munkásságában tükröződik, aki – iskolát teremtve – kultivációs kutatások sorát hívta életre (lásd pl. Pennsylvaniai Egyetem Annenberg Kommunikációs Iskola munkái, ahol Gerbner 1964-től 1989-ig dékán volt, vagy pl. Surgeon General’s Study of Television and Social Behavior, 1972 (**Bogart, Leo [1972-1973]**)). A kultivációs vizsgálatok által feltételezett médiahatást igen szemléletesen mutatja az a metafora, amely „cseppkő-elméletnek” nevezi az ilyen vizsgálatokat: a televízió egy adott szimbolikus struktúrát kultiválva lassan, szinte észrevétlenül, de valójában erőteljesen formálja a televízió nézők világlátását. George Gerbner válogatott írásaiból (Terestyéni Tamás szerkesztésében) A média rejtett üzenete címmel 2002-ben jelent meg egy magyar nyelvű összefoglalás (**Gerbner, G. [2002]**), ez a könyv nem csak a kultivációs kutatások elméleti alaptételeit érinti, hanem ízelítőt ad a George Gerbner által elindított Kulturális Mutatók (KM) programról és néhány esettanulmányt is ismertet. A 2005. karácsonyán elhunyt idős professzort Terestyéni Tamás e szavakkal búcsúztatja a Magyar Tudomány⁵¹ hasábjain: „Gerbner professzor gondolatainak eredetiségét nem utolsósorban az adja, hogy a médiával kapcsolatos társadalmi hatalom

⁵¹ Magyar Tudomány, 2006/4

működését, a közvetített tartalmak (a műsor-folyam) összetételét, a felszín alatti tényleges üzenetét és jelentését, valamint mindennek a kulturális környezethez való hozzájárulását és a szocializációban játszott szerepét szoros kölcsönhatásban szemlélte, következetesen érvényesítve sokat hangoztatott tételét, hogy a médiában a társadalom az üzenet”.

IV. 5. Kognitív médiahatások

A Lazarsfeld paradigma által kétségbe vont „hatáshit ’70-es évekbeli nagy „come-back”-je előtt” – Dessewffy Tibor és Gayer Zoltán (**Dessewffy Tibor és Gayer Zoltán [1999]**) a Replika hasábjain utal a kultivációs kutatások ’70-es években kibontakozó irányzatára – a kétlépcsős modell egy alternatívája is megfogalmazódott az „agenda-setting”, avagy a „napirend-elméletben”. Az elmélet azért tekinthető a kétlépcsős modell alternatívájának, mert jóllehet nem vonja kétségbe a média korlátozott hatását, de mégis feltételezi, hogy „napirend-kijelölő” funkciója által megmondja, hogy miről gondolkodjunk. Mindez a „napirend-elmélet” híres szlogenje szerint úgy hangzik, hogy „a média nem azt mondja meg, hogy mit gondoljuk, hanem azt, hogy miről gondolkodjunk”⁵².

A napirend elmélet sematikus történeti keretét McCombs két munkája adja, ezek közül az egyik 1972-ben útjára indította (**McCombs, M. & Shaw, D. L. [1972]**), a másik 1993-ban – önmagát kifordítva – érkeztette (**McCombs, M. & Shaw, D. L. [1993]**) az elméletet. Az utóbbi munkában McCombs és Show az „agenda-setting” médiaelméleti irányzaton belül a „framing” kérdését tárgyalva arra a megállapításra jutott, hogy a média nem csak azt mondja meg, hogy miről gondolkodjunk, hanem azt is, hogy arról hogyan gondolkodjunk. Ezzel a megközelítéssel és a szerzőpáros azon későbbi munkáival, amelyek a „Framing”-et az „Agenda-setting” második szintjének állították be, az

⁵² “The press [...] may not be successful much of the time in telling people what to think, but it is stunningly successful in telling its readers what to think about.” (In: **Cohen, Bernard [1963]**)

eredetileg korlátozott hatást feltételező vizsgálatokkal revidálták a médiának tulajdonított konvencionális hatáshitét.

Az Agenda-setting, az azzal sok rokon vonást mutató Priming, valamint a Framing megközelítéseket Dietram Scheufele az „Agenda-setting, priming, and framing revisited: another look at cognitive effects of political communication” címmel 2000-ben megjelent tanulmányában (Scheufele, D. A. [2000]) Kognitív médiahatások címszó alatt összevontan, de azon belül határozottan különválasztva tárgyalja. Hasonló tematikus megközelítést ad a Journal of Communication c. amerikai szaklap 2007. márciusban megjelentetett különszáma is: „A Journal of Communication ezen speciális számát az új framing, agenda setting és priming hatás teoretikus kifejtésére szánjuk” – írja Scheufele és Tewksbury a különszámot bevezető tanulmányuk absztraktjában (Scheufele, D. A. & Tewksbury, D. [2007]). Az alábbiakban ennek megfelelően a Kognitív médiahatások címszó alatt ismertetem az Agenda-setting, Priming és az agenda setting második szintjeként értelmezett Framing (Second Level of Agenda Setting, máshol Attribútum Agenda Setting) irányzatokat. Tekintettel azonban arra, hogy az Agenda-setting megközelítéstől elszakadó Framing irányzat (ez vitatja, hogy a Framing kérdés az Agenda-setting megközelítés második szintje lenne) tágabb kontextuális egységben történő kifejtését a médiaelmélet társadalmi konstruktivista paradigmája adja, ezt a kérdést, mint a „médiahatás vizsgálatok” meghaladási lehetőségét, a következő fejezetben tárgyalom.

IV. 5. 1. Agenda-setting

Az Agenda Setting médiaelméleti irányzatot indító 1972-es tanulmány az 1968-as amerikai elnökválasztási kampány vizsgálatára épült. McCombs és Shaw tanulmányuk bevezető gondolatait az „agenda-setting” fogalmának bemutatásának szentelik: „A hírek megválasztásával és megjelenítésével a hírszerkesztők, szerkesztőségek és műsorszolgáltatók fontos szerepet játszanak a politikai valóság formálásában. A

hírolvasók nem csak egy adott kérdéstről értesülnek, hanem a hírben szereplő információk mennyiségéből és annak elhelyezéséből arról is, hogy a kérdésnek milyen fontossága van. Az elnökjelöltek kampányban tett megnyilatkozásaikra reflektálva a tömegmédiá valósággal meghatározza a fontos kérdéseket – vagyis a média kijelöli a kampány „napirendjét”⁵³. Mindezt általánosítva Land and Lang – McCombs és Shaw által is idézve – úgy fejezi ki, miszerint „a tömegmédiá figyelmet kényszerít bizonyos kérdésekre”⁵⁴.

Milyen eszközökkel tud a média figyelmet parancsolni? – joggal tehetjük fel a kérdést. McCombs és Shaw abból kiindulva, hogy a média különböző szinteken képes egy kérdést exponálni, megkülönböztetnek nagy- és kishíreket. „Ami a nyomtatott médiát illeti, ez a nagyhír/kishír különválasztás a híradás helye és pozíciója alapján lett meghatározva; mindez a televízió vonatkozásában a híradás pozícióját és a híradásnak szentelt időt jelentette. Sokkal specifikusabban, a nagyhírek az alábbiak alapján lettek meghatározva:

- Televízió: bármilyen híradás, amely 45 másodperces vagy annál hosszabb időtartamú és/vagy a három vezető hír egyike.
- Újság: bármilyen híradás, amely vezető hírként jelent meg a címlapon, vagy az újság bármelyik lapján egy három rovatos cím alatt, amelyből legalább egy-harmadot (minimum öt bekezdést) politikai híradásnak szántak
- Hírmagazin: egy oszlopnál hosszabb vagy a híradások rovatban első hírként megjelenő bármilyen egység
- Újságok és magazinok vezércikkei: minden vezércikk pozícióban álló egység (szerkesztői oldal bal felső sarka) és minden olyan egység, amelyben a

⁵³ „In choosing and displaying news, editors, newsroom staff, and broadcasters play an important part in shaping political reality. Readers learn not only about a given issue, but also how much importance to attach to that issue from the amount of information in a news story and its position. In reflecting what candidates are saying during a campaign, the mass media may well determine the important issues—that is, the media may set the "agenda" of the campaign.” (In: **McCombs, M. & Shaw, D. L. [1972]**)

⁵⁴ „Specifically focusing on the agenda-setting function of the media, Land and Lang observe: The mass media force attention to certain issues.” (In: **McCombs, M. & Shaw, D. L. [1972]**)

szerkesztői vagy rovatvezetői magyarázat egy-harmada politikai kampány összefoglalónak volt szánva.”⁵⁵

A „nagy hírek” operacionalizált tételeiből látható, hogy McCombs és Shaw a híradások „megjelenítésében” látja azt az eszközt, amely által a média kisebb-nagyobb figyelmet tud parancsolni. Ezt a „figyelmet parancsoló megjelenítést” (heightened accessibility) Scheufele és Tewksbury is kiemeli a *Journal of Communication* 2007. márciusi számában, midőn az Agenda-setting médiaelméleti irányzat főbb vonásait taglalják: „Az Agenda-setting hatásokról azt feltételezik, hogy a hatás attól a figyelmet parancsoló megjelenítéstől függ, amelyet a megjelenített ügyek a hírkezelésből megkapnak. (Price & Tewksbury, 1997).”⁵⁶

A hírek figyelmet parancsoló megjelenítése azonban csak egy, jóllehet viszonylag könnyen azonosítható sajátossága a hírkezelésnek. McCombs és Shaw az 1968-as amerikai elnökválasztási kampány médiaelméleti tapasztalatait feldolgozó tanulmányukban felhívják a figyelmet arra is, hogy a választók sokkal fontosabbnak találták azokat a nagy híreket, amelyek – pártállástól függetlenül – minden híradásban megjelentek, mint azokat, amelyek csak a választott párt vagy elnökjelölt híradásában jelent meg⁵⁷. Mindez a hírkezelés egy másik sajátosságára, a feldolgozási idő szerepére és jelentőségére irányítja a figyelmet: „az a helyzet, hogy azok a médiatartalomban

⁵⁵ „For the print media, this major/minor division was in terms of space and position; for television, it was made in terms of position and time allowed. More specifically, *major* items were defined as follows:

1. Television: Any story 45 seconds or more in length and/or one of the three lead stories.
2. Newspapers: Any story which appeared as the lead on the front page or on any page under a three-column headline in which at least one-third of the story (a minimum of five paragraphs) was devoted to political news coverage.
5. News Magazines: Any story more than one column or any item which appeared in the lead at the beginning of the news section of the magazine.
4. Editorial Page Coverage of Newspapers and Magazines: Any item in the lead editorial position (the top left corner of the editorial page) plus all items in which one-third (at least five paragraphs) of an editorial or columnist comment was devoted to political campaign coverage.” (In: McCombs, M. & Shaw, D. L. [1972])

⁵⁶ „Agenda-setting effects assume that the locus of effect lies with the heightened accessibility an issue receives from its treatment in the news (Price & Tewksbury, 1997).” (In: Scheufelele, D. A. & Tewksbury, D. [2007] p.14)

⁵⁷ „For major news items, correlations were more often higher between voter judgements of important issues and the issues reflected in all the news (including of course news about their favored candidate/party) than were voter judgments of issues reflected in news only about their candidate/party.” (In: McCombs, M. & Shaw, D. L. [1972])

megjelenített ügyek hordozzák a hatást, amelyek bizonyos mennyiségű feldolgozási időt és figyelmet megkaptak”⁵⁸ – hangzik Scheufele és Tewksbury megállapítása.

IV. 5. 2. Priming (Előfeszítés)

A fentiekben bemutatásra került, hogy az Agenda-setting megközelítés szerint a média figyelmet parancsoló megjelenítéssel és nagyobb feldolgozási idővel egyes hírekből olyan „nagyhíreket” tud csinálni, amelyek aztán az emberek tudatába ékelődve beszédtemájukat meghatározhatja. Világosan kell látni azonban, hogy ez a megközelítés a médiának korlátozott hatást tulajdonít, hiszen az, hogy az emberek egy kérdéstről gondolkodnak, még korántsem jelenti azt, hogy konkrét döntéseikben befolyásolná őket. Kérdés azonban, hogy a „nagyhírek” figyelmet parancsoló megjelenésükkel és nagyobb feldolgozási idejükkel mélyebb hatást gyakorolhatnak-e közönségükre? Erre nézve mérvadó lehet Scheufele és Tewksbury azon megállapítása, mely szerint „a tömegmédia az által, hogy a médiatartalomban megjelenített egyes ügyeket az emberek tudatába ékeli (Agenda-setting), azokat a szempontokat is formálja, amelyeket a politikusok vagy egyes ügyek értékelésekor figyelembe vesznek (priming).”⁵⁹ Ebben a megközelítésében „az értékelések és attitűd változások direkt kapcsolatban állnak azzal a lelki megkönnyebbüléssel, amelyet a médiában megjelenő példák vagy társítások hordoznak”⁶⁰. A „nagyhírek” ebben a megközelítésben úgy tűnik tehát nem csak beszédtemát adnak, hanem olyan tudattartalmakat is ékelnek tudatunkba, amelyek a pszichológiából jól ismert Priming, vagy más néven az Előfeszítés hatását növelik.

Az előfeszítés hatása jól megfigyelhető egy adott szituáció értékelésén, Berkowitz és Alioto 1973-as kísérletében (Berkowitz, L. & Alioto, J. [1973]) pl. két férfiakból álló

⁵⁸ „...it is the fact that the issue has received a certain amount of processing time and attention that carries the effect” (In: Scheufele1e, D. A. & Tewksbury, D. [2007] p.14)

⁵⁹ “By making some issues more salient in people’s mind (agenda setting), mass media can also shape the considerations that people take into account when making judgments about political candidates or issues (priming).” (In: Scheufele1e, D. A. & Tewksbury, D. [2007] p.11)

⁶⁰ „In other words, judgments and attitude formation are directly correlated with “the ease in which instances or associations could be brought to mind” (Tversky & Kahneman, 1973, p. 208)” (In: Scheufele1e, D. A. & Tewksbury, D. [2007] p.11)

csoporthoz vetítettek le egy focimérkőzést, de míg a kontroll-csoportnál nem volt előfeszítés, a kísérleti csoport tagjainak azt mondták, hogy a felvételen bemutatott filmen a focisták szándékosan fogják egymást bántani. Előfeszítve ezzel az információval, a kísérleti csoport sokkal nagyobb büntetéseket rótt a játékosokra, mint a kontroll csoport. Berkowitz és Alioto ezen kísérletében az előfeszítés az adott szituáció értékelésére hatott. Hasonlóképpen a szituációk értékeléséhez, az előfeszítés gyakran fizikai, érzelmi vagy lelki állapotok média által előfeszített értékeléséhez, egyfajta előfeszített diagnózis felállításához vezet. Az előfeszítés ilyen hatásának bemutatására jó példa a „Júniusi-csodabogarak” néven ismert eset⁶¹.

1962. júniusában „misztikus betegség” terjedése miatt Strongsville egyik textilipari vállalatában le kellett állítani a termelést. A zárás estéjén egy televíziós riport arról számolt be, hogy a textilipari vállalat 10 női és egy férfi dolgozóját kiütések és komoly émelygési panaszokkal kórházba szállították. A híradás persze oknyomozó riportnak készült, így a beszámolóban a betegségek okát összefüggésbe hozták annak a fertőző bogárnak a harapásával, amelyet egy hajón hoztak Angliába és amely – feltételezhetően – ebben a textilipari gyárban is tanyát ütött. Néhány héttel később, még mikor a vállalat zárva volt, újabb 62 ember vette észre magán a „bogárharapás” nyomát, amely krónikus gyengeségbe és akut pánikfélelembe csapott át. Megindult hát a hajsza a fertőző bogarak ellen: kifüstölték és kiporszívózták az egész hatalmas vállalatot, de egy hangyán, egy házi légyen, egy pár szúnyogon, egy kisebb bogáron és egy atkán kívül nem találtak semmit. Úgy tűnt ekkor a „fertőzést” olyan csodabogár okozza, amelynek fizikálisan nyoma sincs, így hát Kerckhoff és Back (**Kerckhoff, A. C. & Back, K. W. [1968]**) a csodabogár utáni hajsztát a vállalat dolgozóinak a fejében folytatta: interjúkat készítettek mindazokkal, akik a bogárharapásnak tulajdonított szimptomákat tapasztalták magukon és azokkal is, akik nem. A kutatópáros alapos vizsgálat után azt találta, hogy a „csodabogár” azok fejében létezik csak, akik az interjúk tanúsága szerint korábban

⁶¹ A történetről beszámol: (Marsden, P. [2000] p. 137-138)

diagnosztizálatlan stressztől és elidegenüléstől szenvedtek. Mivel lehet magyarázni a csodabogár történetet? Az előzőek tükrében nyilván azzal, hogy a média a bogár-történettel előfeszített egy olyan magyarázatot az általános rossz közérzet kialakulására, amelyet – ha kell – lelki megkönnyebbüléssel fogadtak és vettek magukra az érintettek. Kerckhoff és Back az ilyen biológiai kórfejlődés nélküli fertőzést „hisztériális fertőzésnek” nevezi.

A „hisztériális fertőzés” jelensége nem egyedülálló, a júniusi „csodabogarakról” szóló esethez hasonló történet játszódott le ugyanabban az évben egy közép-nyugat angliai elektronikai vállalatnál. Ez esetben az elektronikai vállalat 51 alkalmazottja úgy érezte, hogy egy különös illat fejfájást, szédülést és émelygést okoz, jóllehet egy alapos vizsgálat semmi okot nem talált a szimptómák kialakulására. A vizsgálat ez esetben is interjúk készítésével folytatódott és Cohen, Colligans, Wester és Smith 1978-ban publikált beszámolója (Cohen, B. G. F., Colligan, M. J., Wester, I. I. W. & Smith, M. J. [1978]) szerint az derült ki a vizsgálatból, hogy „csak” a nagyobb fokú munkahelyi elidegenedéstől, magasabb munkahelyi követelményekkel és nagyobb bizonytalansággal küszködő alkalmazottak tapasztalták magukon az émelygő illat különös „hatását”. A „hisztérikus fertőzést” ebben az esetben nyilván az általános rossz közérzet munkatársak által előfeszített (primed) diagnózisa terjesztette.

Az előfeszítés hatásának fent bemutatott analógiája segít megérteni a hisztériás történetek (hystories) krónikus kimerültségben, trauma utáni stresszben manifesztálódó terjedését (Showalter, E. [1997]), a táplálkozási zavarok anorexiában vagy bulimiában és egyéb betegségekben (Amirault, C. [1995]; Pfefferbaum, B. & Pfefferbaum, R. L. [1998]; Houran, J. & Lange, R. [1996]) ill. az általános rossz közérzet akár szuicid magatartásban történő megjelenését is.

IV. 5. 3. Second Level of Agenda Setting

A *Journal of Communication* 1993/2-es számában McCombs és Shaw – minként publikációjuk címe is jelzi - áttekintik az Agenda-setting kutatási irány 25 éves történetét és arra a találó megállapításra jutnak, hogy az Agenda-setting médiaelméleti irányzaton belül egyre markánsabb arculatot öltő Framing kutatási iránnyal bebizonyosodott, hogy a média nem csak tematizál, vagyis nem csak azt mondja meg, hogy miről gondolkodjunk, hanem azt is megmondja, hogy a napirendre vett ügyekről hogyan gondolkodjunk (Cohen szállóigévé vált 1963-as szentenciájának kifordítása). A tömegkommunikációs média szerepe ebben a megközelítésben a tematizáció (1. szint) mellett kiterjed olyan attribútumok kiemelésére is (2. szint), amelyek az értelmezhetőség alapvető kereteit, frame-jeit adják (erre nézve lásd McCombs, Shaw, Weaver: *Exploring the Intellectual Frontiers in Agenda-Setting Theory*) Az Agenda-setting második szintjének tekintett framing kutatási iránnyal a tömegmédia hatásába vetett hit revideálódott, jóllehet sokak nem értenek egyet sem ezzel a feltételezéssel, sem a keretezés attribútumokban történő meghatározásával és a framing kérdés társadalmi konstruktivista paradigmában történő kifejtését szorgalmazzák. Mielőtt rátérnénk a framing kérdés „Társadalmi konstruktivista” paradigmában történő kifejtésére, az Agenda-setting első és második szintje, valamint a priming kérdés tükrében tekintsük át a Werther effektus David Phillips, Wasserman és Stack „médiahatás” vizsgálatait.

V. A Werther effektus „médiáhatás” vizsgálata

V. 1. Áttekintés

Az öngyilkosságok járványszerű terjedésének kérdését Durkheim után jó pár évtizeddel később David Phillips vetette fel újra, midőn az *American Sociological Review* 1974. júniusi számában publikálta nagy horderejű tanulmányát a sugalmazás öngyilkosságokra gyakorolt hatásáról (**Phillips, D. P. [1974]**). David Phillips ebben a munkában Farberow és Lester 1972-ben publikált összegzései (**Farberow, N. L. [1972]**; **Lester, D. [1972]**) alapján sajnálattal állapítja meg, hogy „Az öngyilkosságot vizsgáló hallgatók inkább Durkheim-et, mintsem Goethe-ét vagy Tarde-ot követték; és az Öngyilkosság nyolcvanas évekbeli publikálásától a sugalmazás öngyilkosságokra gyakorolt hatását alig tanulmányozták,⁶² Ezzel a munkájával David Phillips úgy tűnik tehát nem csak nevet adott a vizsgált jelenségnek, hanem programot is indított Tarde elméletének „rehabilitációjára”. A meghirdetett program azonban úgy tűnik, inkább csak jelzés értékű, hiszen Phillips ezzel és számos későbbi munkájával (lásd Jegyzetek) a médiaexpoziáció robosztus – a hírek strukturális elemei (pl. hány napig jelent meg címlapon a híradás) által közvetített – utánzás hatását vizsgálta.

Tarde elméletének jelzés-szinten meghirdetett programját tíz év múlva Wasserman vitte tovább kissé részletezőbb kifejtésben (**Wasserman, I. M. [1984]**), midőn vizsgálati hipotézisét Tarde azon tételére hivatkozva fogalmazza meg, mely szerint „a társadalmi elit (pl. királyok, nemesek) kezdeményezte viselkedési mintákkal a tömeg verseng olyan területeken, mint a divat vagy a családi élet”⁶³. Wasserman 1984-es megközelítésében a médiáhatást így nem csak a publicitás intenzitása közvetíti, hanem – igaz egyelőre csak felvetés szintjén – a modellszereplő társadalmilag meghatározott karaktere (ünnepelet híresség mivolta) is.

⁶² „Students of suicide have tended to follow Durkheim rather than Goethe or Tarde; and in the eighty years since *Suicide* was published, the influence of suggestion on suicide has seldom been studied” (**In: Phillips, D. P. [1974] p. 340**)

⁶³ „Elites in society (e.g., kings, nobles) initiate patterns of behavior which are emulated by the masses in such areas as fashion and family life (Tarde, 1903:215)” (**In: Wasserman, I. M. [1984] p. 427**)

Tarde elméletének ilyen irányú „rehabilitációját” ez után pár évvel Steven Stack tette határozott programmá (Stack, S. [1987]). Stack 1987-ben publikált tanulmányában – jóllehet lábjegyzetben – megemlíti, hogy „az utánzás törvényszerűségei Tarde-nál alapvetően nem a média viselkedésre gyakorolt hatására vonatkoztak” és, hogy „Tarde-ot sokkal inkább a viselkedés társadalmi intézményekben történő végtelen ismétlődése érdekelte”⁶⁴, mégis Tarde imitt-amott elejtett megjegyzéseiből próbált egy „médiahatás elméletet” megalapozni: „A tömegmédiá viselkedésre gyakorolt hatásával foglalkozó elmélet egy általános elméletbe szisztematikusan egyesítheti Tarde szétszórt tételeit.”⁶⁵ – írja Stack.

Melyek ezek a szétszórt tételek? – joggal tehetjük fel a kérdést, hogy tisztán lássunk Tarde elméletének „rehabilitációjában”. Stack az alábbi tételeket emeli ki Tarde munkájából: (1) „Az utánzás úgy működik, hogy az alsóbbrendű utánozza a felsőbbrendűt”⁶⁶; (2) „Modern demokratikus államokban a felsőbbrendűség legfőbb megjelenési formája a közvélemény”⁶⁷; (3) „A közvélemény legfőbb gépezete a tömegkommunikációs média”⁶⁸, amiből az következik, hogy (4) „címlaptörténetek öngyilkosságot válthatnak ki”⁶⁹; (5) „A felsőbb osztályok vagy/és a társadalmi elit különösen alkalmas az utánzásra”⁷⁰. Stack ezen kiemelt tételekből arra a hipotetikus végkövetkeztetésre jut, hogy (6) „az elitek öngyilkosságáról szóló címlaptörténeteinek lehet a legnagyobb utánzásra gyakorolt hatása”⁷¹.

⁶⁴ „Tarde’s laws of imitation are not principally concerned with the effect of the media on behavior. Tarde was more concerned with the endless repetition of behavior in society’s institutions.” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁶⁵ „I discuss Gabriel Tarde’s (1903, 1912) laws of imitation to ground a theory based on celebrity suicides.” (In: Stack, S. [1987] p. 401)

⁶⁶ „First, imitation is largely a function of the inferior copying the superior (Tarde, 1903, pp. 213-43; 1912, pp. 326-31)” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁶⁷ „Second, in modern democratic societies, public opinion is a key form of superiority (Tarde 1903, p. 203)” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁶⁸ „Third, the mass media are a key mechanism of public opinion. Tarde takes the extreme position that most people are „mechanically molded” by the press, which „thinks and decides” for them (Tarde 1903, p. 136)” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁶⁹ „Fourth, front page stories about suicide should trigger suicides in the real world (my corollary in this study)” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁷⁰ „Fifth, the upper classes and/or elites in society are most apt to be imitated (Tarde, 1903, p. 233; 1912, p. 329).” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

⁷¹ „Sixth, front-page stories about the suicides of elites should have the greatest impact on imitative suicides (my corollary)” (In: Stack, S. [1987] p. 402)

Ezen a ponton azonban érdemes megállni és az előző fejezetek tapasztalatainak a birtokában áttekinteni azt, hogy Stack milyen formában rehabilitálta Tarde utánzásról szóló gondolatait. Ami a fő pontokat illeti, világos kell legyen, hogy Stack az utánzás tarde-i törvényszerűségeiből a modellszereplő látványos utánzását, más szóval a médiában megjelenő modellszereplő vikariáló modellkövetésének kutatási relevanciáját, a Werther effektus „médiahatás elméletét” fogalmazta meg.

Gyakorlati oldalról nézve Tarde elméletének bemutatott konceptualizálása rámutat azokra a szociológiai változókra, amelyek a médiahatást a médiatartalom (Agent) és a közönség (Host) között közvetítik (Host/Agent Correspondence). Az utánzás tarde-i törvényszerűségeinek ilyen irányú adaptációja lehetőséget adott Stack számára, hogy a modellszereplő társadalmi karaktere (pl. ünnepezt híresség mivolta), neme, kora, foglalkozása, családi állapota, nemzeti hovatartozása, eszmei-politikai orientációja stb. által közvetített utánzási hatást a közönség egyes szegmenseiben vizsgálja. Ez a differenciált megközelítés új perspektívát adott a Werther effektus vizsgálatának és – miként a későbbiekben látni fogjuk – számos további munkára nézve megtermékenyítő hatással volt. Megjegyzés szintjén említem, hogy 1985-ben Baron és Reiss az *American Sociological Review* hasábjain (**Baron, JN. & Reiss, PC [1985]**) többek között azért is kritizálták a korábbi vizsgálatokat, mert azok nem vették figyelembe 1/ az újsághírben megjelenő modell karakterét, 2/ annak az állítólagos utánzónak a karakterét, aki később szuicidált és 3/ a kettő interakcióját. Mindez – miként fentebb láttuk – Stack 1987-es munkájában Tarde elméletének a rehabilitációjával került a Werther effektus vizsgálati programjába!

Mielőtt rátérnénk a Werther effektus médiahatás vizsgálatainak több szempontú bemutatására, fel szeretném hívni a figyelmet Stack azon munkáira is, amelyekben Blumer szimbolikus interakcionalizmusára hivatkozva a társadalmi környezet médiahatást közvetítő szerepét emeli ki. Blumer 1969-ben megjelent *Suggestion for the study of mass media effect* c. munkájában (**Blumer, H. [1969]**) kifejti azon tételét, miszerint a

média hatása akkor a legerősebb, amikor a közönség kollektíve prediszponált egyfajta cselekvésre. Ez a megközelítés Stack számára lehetőséget adott arra, hogy a médiahatást közvetítő változók közül a társadalmi környezet jelentőségét kiemelje (Stack, S. [1988], Stack, S. [1990b], Stack, S. [1991], Stack, S. [1993]). Madelyn Gould is kiemeli 2001-ben publikált munkájában (Gould, M. S. [2001]), hogy a történet karaktere (Agent Characteristics: pl. a történetben „szereplő” modellszereplő neme, kora, társadalmi státusza), a befogadóközönség karaktere (Host Characteristics: férfiak vagy a nők, fiatalok vagy idősek, fővárosiak vagy vidékiek öngyilkossági arányszámai) valamint ezek kapcsolata (Host/Agent Correspondence: pl. férfi és női modellszereplők speciális – pl. csak férfiakra vonatkozó – utánzási hatása) mellett a társadalmi környezet karaktere (Environmental Characteristics: békeidő vagy háború, kiegyensúlyozott gazdaság vagy gazdasági válság, alacsony munkanélküliség vagy magas munkanélküliség) is jelentősen befolyásolhatja a médiahatást, és hogy a Werther effektus vizsgálatában ezek vizsgálatára egyre nagyobb hangsúly helyeződött.

A fentiekből látható, hogy a Werther effektus vizsgálatában a főbb vizsgálati hipotézisek – Steven Stack jóvoltából teoretikus szinten is megtámogatva – egyre inkább a közvetítő változók viselkedésének vizsgálatára vonatkoztak. Mindettől függetlenül azonban nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a modellekben magyarázó és függő változók is vannak, ezek pedig olyan tényezők, amelyek alapvetően meghatározzák a vizsgálatok kimenetelét. Az alábbiakban éppen ezért elsőként a vizsgálatok keretét megadó magyarázó és függő változókat ismertetem, majd David Phillips 1974-es *híradás* vizsgálatát és az arra születő replikációkat (Wasserman 1984-es és Stack 1987-es replikációit), valamint egy tipikusnak tekinthető „filmhatás-vizsgálat” replikációs sort ismertetek. Az áttekintés úgy vélem, segítséget adhat a Werther effektus vizsgálatok gerincét kitevő „médiahatás” vizsgálatok főbb típusainak az áttekintésében, valamint a vizsgálhatóság lehetőségeinek megismerésében.

V. 2. A vizsgálatok csoportosítása

A Werther effektus vizsgálatok sokrétűségéből következően különböző csoportosításokat találunk a szakirodalomban, Madelyn Gould pl. a *Suicide and the Media* c. (Gould, M. S. [2001]) írásában a közvetítő változók csoportosítása mellett (lásd fentebb) a mediatizált öngyilkosság valós ill. fiktív jellegét, azon belül az 1990-előtti és utáni kategóriákat találta releváns csoportosítási szempontoknak, de mások (Pirkis J. & Blood R.W. [2001]) a média típusát (Újság, Film és televíziós híradás, Zene, Könyv stb.) találták meghatározónak. Jómagam úgy vélem, hogy mindkét imént említett dimenzió releváns csoportosítását adja a Werther effektust vizsgáló tanulmányoknak, de a bemutatást a vizsgálati típusok (Ökológiai és Individuális szintű vizsgálatok, Esettanulmányok) ismertetésével kell elkezdni.

V. 2. 1. Vizsgálati típusok

Pirkis & Blood fentebb említett munkájukban a témában született és általuk vizsgált 93 angol nyelvű tanulmányt a vizsgálatok típusa (Ökológiai vizsgálatok, Individuális szintű vizsgálatok és Esettanulmányok) alatt függő változóik vonatkozásában is számba vették. A két dimenzió alapján készített gyakorisági tábla jól mutatja, hogy míg a számarányát tekintve legnagyobb súlyú *Ökológiai vizsgálatokban* (64 vizsgálat) a befejezett öngyilkosságok és öngyilkossági kísérletek dominálnak, addig a nálánál kisebb súlyú *Individuális szintű vizsgálatokban* (23 vizsgálat) az öngyilkosság-gondolatok, attitűdök és kockázatok (lásd 3. táblázat).

3. táblázat – A Werther-effektus vizsgálatok megoszlása vizsgálat-típusok és függő változók szerint

	Ökológiai vizsgálatok	Individuális szintű vizsgálatok	Eset-tanulmányok	<i>Együtt</i>
Befejezett öngyilkosság	47	1	1	49
Öngyilkossági kísérlet	12	1	3	16
Befejezett öngyilkosság és Öngyilkossági kísérlet	5		1	6
Öngyilkosság-gondolatok		8	1	9
Öngyilkosság-attitűdök		8		8
Öngyilkosság-kockázatok		5		5
<i>Együtt</i>	64	23	6	93

Az ökológiai és individuális szintű vizsgálatok típusa és függő változóik tipikus kapcsolata nem meglepő, hiszen a két vizsgálati típus nevéből következően is annyiban különbözik egymástól, hogy míg az ökológiai vizsgálatok különböző csoportok jellemzőit hasonlítja össze, addig az individuális szintű vizsgálatok egy csoport tagjainak a tulajdonságait. Áttekintésünk szempontjából a megkülönböztetésnek azért van jelentősége, mert kijelöli a vizsgálatok azon típusát, amelyek szociológiai vonatkozásai miatt fontosak számunkra. Az alábbiakban ennek megfelelően az ökológiai vizsgálatokra koncentrálva mutatom be a témában született vizsgálatokat, de ahol szükséges, ott utalok az individuális szintű vagy esettanulmány jellegű vizsgálatokra is.

V. 2. 1. 1. Ökológiai vizsgálatok

A vizsgálatok csoportosításával foglalkozó szakirodalom alapján úgy tűnik, hogy a Werther effektust vizsgáló modellekben a magyarázó változónak két igazán fontos megkülönböztető tulajdonsága van, az egyik a bemutatott tartalom valós ill. fiktív jellege, a másik annak a médianak a típusa, ami ezt közvetíti. Pirkis & Blood felosztásában a magyarázó változók ezen két tulajdonsága a 4. táblázat szerint osztja meg az ökológiai vizsgálatokat.

4. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatainak megoszlása a mediatizált tartalom fiktív vagy valós jellege és a média 5 elemű típusa szerint

	Valós	Kitalált	Általános	<i>Együtt</i>
Újság	23			23
Film és televízió	8	20	3	31
Zene		3		3
Könyv	2		1	3
Vegyes média	4			4
<i>Együtt</i>	37	23	4	64

A 64 ökológiai vizsgálat kétdimenziós gyakorisági táblája (4. táblázat) jól mutatja, hogy egyes médiumokhoz szorosan kapcsolódik a bemutatott öngyilkosság valós vagy kitalált jellege, újságokhoz pl. tipikusan a valós esetek (23) tartoznak, de zavarba ejtően vegyes az igen nagy súlyú „Film és televízió” kategória, a 31 tanulmányból 8 foglalkozik valós esetekkel, 20 kitalált történetekkel és 3 általános tartalmú. Pirkis & Blood tanulmányában nincs explicit utalás ennek a kategóriának a tovább bontására, de míg a valós eseteket bemutató „Film és televízió” kategória mögött joggal sejthetjük a televíziós híradásokat, addig ugyanebben a kategóriában a fiktív esetek mögött a televíziós filmeket. Mindezeket figyelembe véve a bemutatott öngyilkosság valós ill. fiktív jellege, valamint a média típusa szerint az alábbi gyakoriságokban oszlanak meg a vizsgált ökológiai tanulmányok (5. táblázat).

5. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatainak megoszlása a mediatizált tartalom fiktív vagy valós jellege és a média 7 elemű típusa szerint

	Valós	Kitalált	Általános	Együtt
Újság	23			23
TV – híradás	8			8
TV - film		20		20
TV általános			3	3
Zene		3		3
Könyv	2		1	3
Vegyes média	4			4
<i>Együtt</i>	37	23	4	64

A Werther effektus vizsgálatában alkalmazott magyarázó változók száma a televíziós híradások és televíziós filmek megkülönböztetésével 7 eleműre emelkedett (lásd 5. táblázat), de ha figyelembe vesszük a valós eseteket bemutató újságcikkek és a valós eseteket bemutató televíziós műsorok legjellemzőbb közös tulajdonságát, azt ti., hogy mindkettő *híradás*, a két kategóriát joggal összevonhatjuk. Kategóriánkénti alacsony esetszámuk miatt „Egyéb” címszó alatt úgy vélem nyugodtan összevonhatjuk az általános tartalmú televíziós műsorok vizsgálatát (3 tanulmány), zene (3 tanulmány)- és könyvtanulmányokat (3 tanulmány), valamint vegyes médiahatást (4 tanulmány) vizsgáló tanulmányokat is, így a média típusa szerinti megkülönböztetésünk 3 eleműre csökkenthető (lásd 6. táblázat).

6. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatainak megoszlása a mediatizált tartalom fiktív vagy valós jellege és a média 3 elemű típusa szerint

	Valós	Kitalált	Általános	Együtt
Híradások	31			31
Filmek		20		20
Egyéb	6	3	4	13
<i>Együtt</i>	<i>37</i>	<i>23</i>	<i>4</i>	<i>64</i>

Az fent bemutatott összevonások relevanciáját úgy vélem, megerősíteni látszik azok függő változókkal történő összevetése is, hiszen miként arról az 7-ik táblázat adatai árulkodnak:

- 1) a híradásokban megjelent öngyilkosságok hatását szinte kizárólag halálozási statisztikán vizsgálták;
- 2) filmhatás vizsgálatokat többnyire pszichiátriai intézetekre öngyilkossági kísérlettel felvett betegek betegforgalmi adatain vizsgálták, igaz néhány vizsgálatban kísérlet történik film befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatásának vizsgálatára is;

- 3) az általános tartalmú televíziós vizsgálatok, a zenei, könyv és vegyes média-típusú vizsgálatok függő változója kizárólag befejezett öngyilkosság

7. táblázat – A Werther-effektus ökológiai vizsgálatainak megoszlása a függő változók és a média 3 elemű típusa szerint

	Befejezett öngyilkosság	Öngyilkossági kísérlet	Befejezett öngyilkosság és Öngyilkossági kísérlet	<i>Együtt</i>
Híradások	29	1	1	31
Filmek	5	11	4	20
Egyéb	13			13
<i>Együtt</i>	47	12	5	64

Összegezve az eddigieket, két markáns vizsgálati modell körvonala rajzolódik ki a témában született vizsgálatok áttekintése után, az egyik a *híradások* hatásának detektálására (29 tanulmány), a másik a fiktív történetet feldolgozó *filmek* hatásának detektálására állandósult (11 tanulmány). A két markáns vizsgálati modell között találunk olyan atipikus vizsgálatokat is, amelyek kevert típust alkotnak, hiszen vizsgálati modelljükhöz nem „megszokott” magyarázó változók tartoznak: híradások vizsgálatához öngyilkossági kísérletek betegforgalmi adatai (1 tanulmány), filmhatás vizsgálatokhoz a halálozási statisztika öngyilkossági adatai (5 tanulmány). Úgy vélem, ezen kivételektől eltekintve a két vizsgálati modellt tipikusnak tekinthetjük, már csak azért is, mert miként a 7. táblázat is mutatja, többségében olyan kísérleti jellegű munkákról van szó, amelyekben mindkét függő változót bevonták a vizsgálatba (1 híradás vizsgálat, 4 film vizsgálat). A *híradás* és *filmhatás* vizsgálatokon túl, függő változóik tekintetében tipikus csoportot alkotnak azok az *egyéb* címszó alatt összevont vizsgálatok is (13 tanulmány), amelyek zenei anyagok, könyvek (ill. egészen pontosan egy könyv, az 1991. márciusában megjelent Final Exit) ill. egyszeri események (pl. 1978 telén végrehajtott jonestowni tömeges öngyilkosság vagy Kurt Cobain 1994. április 5-i

öngyilkossága) hatásának detektálására vállalkoztak. A szociológiai vonatkozásai miatt témánk szempontjából releváns ökológiai vizsgálatokat az alábbiakban eme három kategória bontásában ismertetem

V. 2. 1. 1. 1. Híradás vizsgálatok

Miként a témában született tanulmányok csoportosítása mutatja, az utánzásos öngyilkosságok vizsgálatában markáns csoportot képviselnek azok a vizsgálatok, amelyek *híradások* média-expozíciós hatását vizsgálják. Ezek a vizsgálatok a magyarázó és függő változók tekintetében egységesek, hiszen szinte kizárólagosan az újságokban ill. televíziós hírműsorokban megjelent öngyilkosságok befejezetett öngyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálják. Ami a magyarázó változókat illeti, a média típusa szerinti megkülönböztetés (Újság ill. Televízió) nem jelent alapvető tartalmi vagy módszertani sajátosságokat, az írott sajtóban és a televíziós hírműsorokban megjelent öngyilkosságok alapvetően valós öngyilkosságokról szóló *híradások* és hatását – miként azt a dolgozat 1. és 2. számú végjegyzete mutatja – többnyire az öngyilkos statisztika adatsorain vizsgálták.

V. 2. 1. 1. 2. Filmhatás vizsgálatok

A témában született ökológiai vizsgálatok másik markáns csoportját azok a vizsgálatok alkotják, amelyek televízióban bemutatott fiktív történetek (filmek) öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatásával foglalkoztak (lásd 3. végjegyzet). A tartalmi sajátosság ez esetben is együtt jár néhány módszertani sajátossággal, elsősorban azzal, hogy a vizsgálati modellek függő változóját jellemzően pszichiátriai osztályokra öngyilkossági kísérletekkel beszállított betegek adatai adják, igaz a nagyobb volumenű vizsgálatok félig strukturált interjúkból származó információkkal és az öngyilkos statisztika adataival is ki lettek egészítve.

V. 2. 1. 1. 3. Egyéb ökológiai vizsgálatok

A dolgozat 4. végjegyzetében azokat az ökológiai vizsgálatokat ismertetem, amelyeket a közvetített tartalom jellegének heterogenitása (valós és fiktív történetek vegyesen) miatt nem lehet rokonítani sem egymással, sem a híradás ill. filmhatás vizsgálatokkal. A vizsgálatok alacsony esetszáma miatt alkalmi jellegűnek tekintem a vizsgálatok egyetlen közös tulajdonságát is, azt, hogy függő változók a befejezett öngyilkosságok alakulása. Miként korábban említettem, ezek a vizsgálatok inkább sajátos szint képviselnek a Werther effektus vizsgálatának palettáján, mintsem típust alkotva elkülönülnének.

V. 3. Két replikációs lánc

A Werther effektus médiahatás vizsgálatainak csoportosítása és a vizsgálatok egy szűkebb körének (lásd ökológiai vizsgálatok) tömör, ámde koránt sem teljességre törekvő ismertetése is mutatja, hogy a témánkhoz legközelebb álló vizsgálatok egyszerű felsorolása is jelentősen feszegeti e dolgozat terjedelmi kereteit. A vizsgálatok jegyzetekbe szervezett „bőségátlában” (megszabadulva a terjedelmi korlátoktól) igyekeztem kidomborítani azokat a tulajdonságokat, amelyek replikációs láncokba szervezik az egyes vizsgálatokat. A jegyzetekben vázolt replikációs láncok közül úgy vélem, szerepe és jelentősége miatt messze kiemelkedik az a sor, amelyet David Phillips 1974-es híradás vizsgálata nyitott, már csak azért is, mert ebben (Wasserman és Stack replikációinak jóvoltából) tisztázódott végül is az, hogy az utánzás tarde-i törvényszerűségeiből miként lehet egy „médiahatás elméletet” megfogalmazni. Tudjuk persze az elmélet fája önmagában szürke, ezért elsőként nézzük meg a puding próbáját, azt, hogy empirikus adatok felhasználásával miként tudta David Phillips, Wasserman és Stack bizonyítani Tarde – Durkheimmel szemben támasztott - igazát. Ezt követően a tapasztalatok általánosítása és elmélyítése végett a Werther effektus „médiahatás” vizsgálatai közül a másik oldalról (lásd filmhatás vizsgálatok) nézzünk meg egy

replikációs láncot, azt konkrétan, amely az Angliában sugárzott East Enders c. szappanopera 1986. február 27-én sugárzott epizódjának vizsgálatára épült.

V. 3. 1. David Phillips, Wasserman és Stack replikációi

A Werther effektus e fejezetben tárgyalt híradás vizsgálati módszertani szempontból azért tekinthetők a modellek dinamikus leírásainak is, mert a replikációs láncot alkotó egyes vizsgálatok rendre nagyobb és nagyobb időintervallumot átfogva igyekeznek kitölteni a rendelkezésükre álló időintervallumot. David Phillips 1974-es vizsgálata **(Phillips, D. P. [1974])** pl. az Egyesült Államok 1947-1968-as idősorára épült, Wasserman 1984-es replikációjában **(Wasserman, I. M. [1984])** ez az idősor 1947-1977-re bővült, Stack 1987-es replikációjában **(Stack, S. [1987])** pedig 1948-1980-re. Az alábbiakban azt nézzük meg, hogy ezek a szorosan összetartozó vizsgálatok empirikusan hogyan bizonyítják a Werther effektus létezését.

V. 3. 1. 1. A sugalmazás hatása, 1974

A médiahatás „konvencionálisnak” tűnő vizsgálata David Phillips 1974-es munkájában a The New York Times címlapján 1947-1968 között megjelent 33 öngyilkosságról szóló híradás vizsgálatára épült. Felvetődik a kérdés, hogy a vizsgálatba bevont híradásokat egyszerűen csak híreknek, vagy mondjuk az Agenda-setting klasszikusnak számító megközelítése szerint olyan „nagyhíreknek” tekinthetjük-e, amelyek „figyelmet parancsoló megjelenésükkel” (heightened accessibility) beékelődnek tudatunkba? Úgy vélem ha az Agenda-setting 1972-es alapművében McCombs és Shaw **(McCombs, M. – Shaw, D. L. [1972])** azokat a híradásokat tekintette „nagyhíreknek”, amelyek címlapon jelentek meg, akkor az 1950-1970 között átlagosan napi 700.000 példányszámot elérő

The New York Times⁷² címlapján megjelenő híradásokról nyugodtan feltételezhetjük, hogy azok „nagy hírek”.

A „nagy hírek” persze lehetnek bármilyen nagyok, a publicitás általános intenzitása szerint ordinálisan mindenképpen rendezhetők, és ez a rendeződés az Agenda-setting vizsgálatok logikája szerint tükröződnie kell a híradások ismertségében is: „az a helyzet, hogy azok a médiatartalomban megjelenített ügyek hordozzák a hatást, amelyek bizonyos mennyiségű feldolgozási időt és figyelmet megkaptak”⁷³ utalhatunk vissza Scheufele és Tewksbury 2007-es meglátására. David Phillips ezt a kérdést az alábbi hipotézis felállításában fogalmazza meg: „Ha a Werther effektus azért van, mert a híreknek adott publicitás az öngyilkosságok szuggerálhatóságának potenciálját befolyásolja, akkor minél nagyobb publicitást kap egy öngyilkosságról szóló történet, annál nagyobbak kell lennie az öngyilkosságok emelkedésének a híradás megjelenése után.”⁷⁴

Phillips a nagy hírek publicitási intenzitását azzal mérte, hogy azok az adott újság címlapján hány napig jelentek meg. Mivel azonban a The New York Times csak három esettel (Ward, Forrestal és Schulper) foglalkozott címlapon több, mint egy napig, a vizsgálatába bevont 34 híradás publicitás szerinti ordinális rendezéséhez Phillips az Egyesült Államok legnépszerűbb napilapját, a The New York Daily News-t használta fel segítségül. Ez az újság a 8. táblázat szerint cikkezett címlapon a vizsgálatba bevont esetekkel

⁷² A példányszámra lásd Phillips hivatkozását: „The New York Times, was used because it is the only U. S. daily newspaper with a large circulation (averaging about 700,000, 1950-1970) ...” (In: Phillips, D. P. [1974] p. 341)

⁷³ „...it is the fact that the issue has received a certain amount of processing time and attention that carries the effect” (In: Scheufele, D. A. & Tewksbury, D. [2007] p.14)

⁷⁴ „If the Werther effect is due to the influence of newspaper publicity on suggestible potential suicides, than the more publicity given to a story of suicide, the larger should be the rise in suicides after the appearance of that story.” (In: Phillips, D. P. [1974] p. 343)

8. táblázat – Davis Phillips 1974-es vizsgálatában szereplő híradások felsorolása a publicitás intenzitása szerint

1	2	3	4	5	6	7	8
0	Norman	Kanadai nagykövet	1957.04.05	1511	1 650	-139	
0	Lang	Rendőrségi tanú	1951.04.20	1423	1 520	-97	
0	Gedik	Török miniszter	1960.05.31	1568	1 629	-61	
0	Soule	Professzor	1951.08.04	1321	1 342	-21	
0	Lockridge	szerző	1948.03.08	1510	1 522	-12	
0	Armstrong	FM rádió konstruktor	1954.02.02	1240	1 227	13	
0	Vargas	Brazília elnöke	1954.08.25	1357	1 322	36	
0	Amer	Egyiptomi Field- Marsall	1967.09.16	1770	1 734	37	
0	Morrison	Háború-kritikus	1965.11.03	1710	1 652	58 (29)	
0	Smith	Rendőrfőnök	1960.03.20	1669	1 609	60	
0	Heyde és Tillman	Náci hivatalnokok	1964.02.14	1647	1 585	63 (31)	
0	Quiggle	Admirális	1958.07.25	1519	1 451	68	
0	Kravchenko	Orosz disszidens	1966.02.26	1921	1 853	68	
0	Hunt	Szenátor	1954.06.20	1458	1 369	90	
0	Zwillman	Földalatti mozgalom vezetője	1959.02.27	1707	1 609	98	
0	LoJui-Ching	Kínai hadseregvezető	1967.01.21	1821	1 717	104	
0	Baker	Professzor	1950.04.26	1600	1 494	107	24
1	Brooks	befektető	1948.08.28	1250	1 350	-100	
1	Feller	U. N. hivatalnok	1952.11.14	1207	1 229	-22	
1	Adamic	Író	1951.09.05	1276	1 259	18	
1	LaFollette	Szenátor	1953.02.25	1435	1 412	23	
1	Landis	filmsztár	1948.07.06	1482	1 458	25	
1	Mott	Amerikai orosz börtönben	1966.01.22	1757	1 717	40	

1	Pike	Pike püspök fia	1966.02.05	1620	1 568	53	
1	Bang-Jensen	U.N. diplomata	1959.11.27	1477	1 423	54	
1	Forrestal	Volt védelmi miniszter	1949.05.22	1549	1 494	56	
1	Lord, N. J.	Pártvezető	1965.06.17	1801	1 743	58	
1	Burros	Ku-Klux-Klan vezető	1965.11.01	1710	1 652	58 (29)	
1	Stengel, N. J.	Redőrfőnök	1951.10.07	1407	1 297	111	29
2	Young	befektető	1958.01.26	1361	1 352	9	
2	Holt	megcsalt férj	1949.03.10	1583	1 522	62	35
3	Schupler	N.Y.C. tanácsstag	1958.05.03	1672	1 587	85	
3	Ward és Graham	Ward kiadója, Profumo botrányba keveredett	1963.08.04	1801	1 641	161 (80)	83
4	Monroe	Filmsztár	1962.08.06	1838	1 641	198	198

A 8. táblázat első oszlopa azt mutatja, hogy az adott híradás hány napig jelent meg a New York Daily News címlapján, a második a híradásban szereplő öngyilkosságot elkövetett személy/személyek nevét, a harmadik azok hivatását, negyedik a The New York Times publikálási dátumát, az ötödik az öngyilkosságok megfigyelt gyakoriságát a publikálás utáni hónapban, a hatodik az öngyilkosságok elvárt gyakoriságát ugyanebben a hónapban, a hetedik az előbbi kettő különbségét és a nyolcadik ennek az értéknek az átlagát a híradások publicitási ideje szerint meghatározott csoportokban. Ennek a jobb szélső oszlopnak az adataiból látható, hogy azok a híradások, amelyek „csak” a The New York Times címlapján jelentek meg, 24 esettel, az egy napos „rásegítést” kapók 29, a kétnaposak 35, a háromnaposak 83 és a négynapos (igaz ebből csak egy volt) 198 esettel emelték az öngyilkosságok számát a publikálást követő hónapban. Nyilvánvaló, hogy a Phillips által vizsgált esetek közül azok tekinthetők igazán „nagyhíreknek”, amelyek nem csak az amerikai közép ill. felső-osztály által olvasott The New York

Times címlapján, hanem a szélesebb társadalmi körökben is forgatott New York Daily News-ban is megjelentek.

V. 3. 1. 2. Utánzás és öngyilkosság, 1984

Tíz évvel későbbi replikációjában Wasserman részben ezt a Phillips által felvetett agenda setting problémát viszi tovább, midőn kijelenti, hogy csak az egész nemzet által ismert hírességek esetei emelhetik az öngyilkosságok számát. Wasserman a hírességek meghatározásához a The New York Times éves indexét használta fel és csak azokat tekintette hírességnek, akik az öngyilkosságuk előtti öt évben legalább kétszer benne voltak a névlistában. Természetesen ebbe a kategóriába került Marilyn Monroe, akiről 28 történet jelent meg az újságban, de helyet kapott itt Carol Landis, a késő '40-es évek mozsztárja vagy a Puerto rico-i szegényes családjából származó Freddie Prince, akit egyik napról a másikra tett sztárrá a „Chico and the Man” c. televíziós filmsorozat. Wasserman kutatási beszámolója szerint a szórakoztatóipar ezen sztárjai átlagosan 133.8 esettel emelték az öngyilkosságok számát Amerikában. Valamivel kisebb mértékű emelkedéssel járt a hazai (értsd amerikai) politikai elit publikált öngyilkosságai: James Forrestal, az Egyesült Államok egykori védelmi minisztere (secretary of defence) valamint Lester Hunt szenátor öngyilkossága 98 esettel emelte átlagosan az öngyilkosságok számát, de Brazília elnökének, Getulio Vargas öngyilkossága is 35.8 fős emelkedéssel járt. Az összes többi esetnek viszont Wasserman szerint semmiféle hatása nem volt, hiszen azok – állítása szerint – nem tartoznak az egész nemzet által ismert hírességek közé.

Különösen érdekes, hogy Wasserman empirikus tapasztalatait valójában két elmélettel magyarázza, az első a híradások olyan strukturális elemeit emeli ki, amelyek az Agenda-setting médiaelméleti irányzat szerint a kognitív médiahatást hordozzák: „A fenti eredményekre egy lehetséges magyarázat az lehet, hogy a hírességek öngyilkossága

minden bizonnyal nagyobb nemzeti médiafigyelmet generál, mint a *New York Times* címlapján 1947 és 1977 között megjelent összes többi öngyilkosság. A vizsgálatba bevont öngyilkosság nagy részét New York City illetőségű vagy csak az amerikai társadalom egy szűk csoportja által ismert személyek követték el. A *New York Times* közép- és felsőosztályból jelentős olvasóközönsséggel bíró nemzeti ill. nemzetközi lap, így a címlapon közölt öngyilkosságok nem a nemzeti tömegmédia tipikus öngyilkosságai. Ezzel szemben a címlapon megjelenő híresség öngyilkossága minden valószínűség szerint nagyobb publicitást kap általában. Ez a magyarázat azt feltételezi, hogy a hírességek öngyilkossága nem a híresség sajátos minősége miatt emeli az öngyilkosságok számát, hanem mert az Ő öngyilkosságuk nagy nemzeti nyilvánosságot kap.”⁷⁵

Wasserman második magyarázata szerint „a hírességeknek társadalmi karaktere okozza azt, hogy egyesek azonosulnak velük és az Ő öngyilkosságuk növeli az esélyét annak, hogy ezek a személyek öngyilkosságot követnek el. Ez a magyarázat azt feltételezi, hogy a hírességek nyilvánosan meghatározott karaktere közvetíti a médiahatást, és nem a nagy nemzeti publicitás.”⁷⁶ Az adott magyarázatban a médiahatást már nem a híradás publicitási intenzitása (strukturális elem) közvetíti, hanem a történet olyan jellemzője, mint pl. a modellszereplő társadalmi karaktere. A modellszereplőnek természetesen számos társadalmilag meghatározott karaktere lehet, ezek közül Wasserman a modellszereplő ünnepezt státuszára hívja fel a figyelmet, de ugyanígy kiemelhető a modellszereplő neme, kora, sajátos foglalkozása, családi állapota, devianciái vagy más

⁷⁵ “One possible explanation for the previous findings is that celebrity suicides are more likely to generate mass-media publicity than all the other front-page suicides in the *New York Times* between 1947 and 1977. Many of the suicides listed in Table 1 were individuals from the New York City area, or were known to only a small subgroup of the American population. The *New York Times* is a national and international newspaper with a significant readership among middle- and upper-class elites, and front-page suicides in the paper may not be typical of suicides publicized by the national mass media. By contrast, the suicide of a celebrity that appears on the front page of the paper is likely to be highly publicized nationally. This explanation assumes that celebrity suicides lead to increased monthly suicides not because of the unique quality of the celebrities, but because their suicides are highly publicized.” (In: Wasserman, I. M. [1984] p. 434)

⁷⁶ “A second possible explanation of the findings is that celebrities possess certain social characteristics that cause individuals to identify with them, and their suicides increase the probability that these individuals commit suicide. This explanation assumes that it is the publicly defined characteristics of celebrities that cause an increase in monthly suicides, rather than the high national publicity of their suicides.” (In: Wasserman, I. M. [1984] p. 434)

egyéb tulajdonsága is, mint médiahatást közvetítő változók. Mielőtt bemutatnák a modellszereplő sajátos karaktere által meghatározott közvetítő változók vizsgálatát, érdemes néhány gondolat erejéig elidőzni a vizsgálatokat megalapozó hipotetikus feltételezések mellett.

Kiindulásként feltehetjük azt a kérdést, hogy miként lehet azt bizonyítani, hogy nem a nagy nemzeti nyilvánosság, hanem Marilyn Monroe, Carol Landis vagy Freddie Prinze nyilvánosan meghatározott karaktere – az ti. hogy mindnyájan szórakoztatóipari sztárnak számítottak – közvetíti a médiahatást? Nyilván csak úgy, ha azt feltételezzük, hogy a szórakoztató ipar sztárjaival inkább azonosulnak az emberek, mint pl. a politikai hírességekkel (pl. Forrestal volt védelmi miniszterrel, Hunt szenátorral vagy Brazília elnökével, Getulio Vargas-szel). A modellszereplővel történő ilyen jellegű (vertikális) azonosuláson túl hasonló feltételezésekbe bocsátkozhatunk horizontális irányban is, vagyis mondhatjuk pl., hogy a fiatal hírességekkel (pl. Freddie Prinze) inkább a fiatalok, az idősebbekkel (pl. Ernest Hemingway) az idősebbek, nőekkel (pl. Jenis Joplin) inkább a nők, vagy hogy sportolókkal inkább a férfiak azonosulnak – merthogy „a férfiakhoz közelebb áll a sport, mint a nőkhöz” – állítja Stack⁷⁷ Sabo és Runfola (**Sabo, Donald & Ross Runfola [1980]**) megközelítésére hivatkozva. Ez utóbbi feltételezésben azonban joggal érezhetünk némi konvencionizmust, de úgy vélem, így van ez nem csak az összes fenti, hanem még jó néhány további feltételezéssel is: mondhatnánk pl., hogy mivel a fizikai deformitást inkább távolságtartással kezeli a társadalom, az ilyen személyek öngyilkosságáról közölt híradások (pl. a béna, ámde háromszoros milliomos Harvey Firestone öngyilkosságáról szóló híradás) nem közvetítenek médiahatást., vagy hogy – továbbmenve a feltételezésekben – mivel az Egyesült Államokban erős az antikommunista érzés, a kommunisták öngyilkosságáról szóló híradások (pl. Salvador Allende, Chile egykori elnökének öngyilkossága) szintén nem közvetítenek médiahatást.

⁷⁷ “The suicide of a sports hero would probably affect males more than females since males identify more with sports than females (Sabo and Runfola 1980).” (In: Stack, S. [1987] p. 404)

Úgy vélem, a fenti példák egyértelműen mutatják, hogy a modellszereplő sajátos karaktere által közvetített médiahatásokra vonatkozó hipotézisek egy megelőző, kvalitatív vizsgálat nélkül inkább társadalmi konvenciókat, mintsem valós társadalmi kapcsolatokat tükröznek.

A modellszereplő társadalmi karaktere által közvetített utánzási hatás konvencionális értelmezése úgy vélem jelentősen rontja a médiahatás vizsgálatok érvényességét, de nézzük meg, Steven Stack hogyan birkózott meg a feladattal!

V. 3. 1. 3. Hírességek és öngyilkosságok, 1987

Steven Stack az *American Sociological Review* 1987/52. számában közölt Hírességek és Öngyilkosságok c. munkájában explicit módon is a modellszereplő társadalmi karaktere által közvetített médiahatás problematikáját viszi tovább: „Az emberek azért hajlamosak utánozni az elitet, mert azok megtestesítik a felsőbbrendűség birodalmát. Nem minden elit híresség azonban, de a híresség többnyire az elit soraiból kerül ki. Míg a kevésbé híres elitek öngyilkossága öngyilkosságot generálhat, addig az utánzott öngyilkosság valószínűsége akkor a legnagyobb, ha az elit státus hírességgel párosul. Kérdés csak, hogy az elit soraiból kikerülő hírességek mely csoportja a legalkalmasabb arra, hogy utánzásos öngyilkosságot váltson ki?”⁷⁸

Stack az általa megfogalmazott kérdésére úgy keresi a választ, hogy különböző utánzásra hajlamosító elit csoportokat különböztet meg, majd ezek között szétosztja a New York Times címlapján szereplő azon garantáltan híres eliteket, akik a világsajtóban publicitást kapó személyek listájában szerepelnek (Facts on File). A vizsgálatba bevont 38 eset hírességhez kötődését alátámasztani látszik az, hogy azok mindegyike megjelent a Los Angeles Times és a Washington Post címlapján is.

⁷⁸ “People tend to identify with elites because they represent the realm of the superior. Not all members of elites are celebrities, but most celebrities are from elites. While the suicides of noncelebrity elite members may trigger suicides, the probability of imitative suicide is greatest when elite status is combined with celebrity status. A remaining question is, which types of celebrity-elite members are most apt to trigger imitative suicides?” (In: Stack, S. [1987] p. 403)

A garantált híresség persze nem azt jelenti, hogy mindegyik eset ugyanolyan publicitást kapott, ezért Stack különbséget tett a híradások között a szerint is, hogy azok ismételten megjelentek-e címlapon, ill. hogy hány flekket kaptak ott (column inches). Ezzel a két változóval – miként a későbbiekben látni fogjuk – Stack a publicitás intenzitásában rejlő erő szerepét is tesztelni tudta (Agenda-setting probléma).

Visszatérve az elit csoportok meghatározásához, Stack a különböző összevonások után végül is három markáns csoportot tudott megkülönböztetni:

1. Művészek és a szórakoztatóipar sztárjainak öngyilkossága
2. Hírhedt-hírességek öngyilkossága
3. Politikai és gazdasági elitek öngyilkossága

Az első kategóriába ez esetben is természetesen Marilyn Monroe került, őt kiegészítette a Wasserman vizsgálatából ismert Carol Landis és Freddie Prinze, valamint két olyan híresség, akik paraszucidiumaik miatt nem kerültek korábban a vizsgálatba: Ernest Hemingway és Janis Joplin. Joplin drog-túladagolásos öngyilkosságához hasonlóan szuicidált Jimie Henrrix is, de mivel Ő nem jelent meg a New York Times címlapján, Stack nem vonta be a vizsgálatba. Wasserman vizsgálatában szerepelt még két japán művész, Mishima és Kawabatá, valamint Mark Rothko, egy absztrakt impresszionista festő, akit 66 éves korában nyomasztó egészségügyi problémája miatt szuicidált; Stack Őket is, valamint a már Phillips vizsgálatából is ismert Adamicot, az író is bevonta a csoportba.

A David Phillips és Wasserman által vizsgált esetek közül Stack csak Abner Zwillmant, egy New Jersey székhelyű gerillatársaság vezérét és Philip J. Schuplert, azt a New York-i tanácstagot tekintette hírhedt-hírességnek, akit állítólag egy fűszeres azért vesztegetett meg, hogy fiát felvegyék az orvosi iskolába. Stack a hírhedt-híres személyek listáját kibővítette még két külföldi esettel, (1) annak a Philipp Auerbachnak a történetével, aki ugyan túlélte a koncentrációs táborok borzalmait, de később mégis sikkasztott a holocaust zsidó áldozatainak megsegítésére létrehozott alapítvány

pénzéből, valamint (2) Abdel Amer Egyiptom egykori alelnökének és tábornokának öngyilkosságával (őt Nasser elnök azzal vádolt meg, hogy hatalmát akarja megdönteni). Stack az összes többi híresség öngyilkosságát a politikai és gazdasági elit kategóriájába sorolta: a Phillips és Wasserman feldolgozásában is megjelenő James Forrestal volt védelmi miniszter, Lester Hunt szenátor és Getulio Vargas brazil elnök, valamint (a csak Wasserman feldolgozásában szereplő) William F. Knowland (amerikai szenátus egykori legbefolyásosabb republikánus vezetője) öngyilkosságait kiegészítette pl. Eli Black szuicidiumával (Ő a United Brands multinacionális vállalat elnökéként a vállalati ügyek vezetésében túlhajtotta magát és kimerültségében vetette le magát a Pan Am Building 44-ik emeletéről), General Mohammed Oufkir marokkói védelmi miniszter vagy Chile egykori vezetőjének, Allende elnök öngyilkosságával. Ez utóbbi esetet Wasserman azért nem vette be vizsgálatában, mert állítása szerint az amerikai társadalom végül is csak belátta, hogy Allende elnököt meggyilkolták, jóllehet a sajtó legalább egy hétig öngyilkosként tálalta az esetet.

A vizsgálati eredmények tükrében úgy tűnik, hogy a Stack által megkülönböztetett három csoport közül csak a „Művészek és szórakoztatóipari sztárok” öngyilkosságokra gyakorolt hatása igazolható, az Ő esetükben 1.35 egységgel emelkedett a 100.000 lakosra jutó öngyilkosságok száma, ami kb. 217 egy hónapra jutó átlagos öngyilkosnagnak felel meg. Ha összehasonlítjuk Stack és Wasserman vizsgálatát és a kapott eredményeket azt láthatjuk, hogy Stack valójában „csak” két nagy súlyú hírrel egészítette ki Wasserman szórakoztatóipari sztár kategóriáját (Hamigway és Joplin paraszuicidiumával), így a két vizsgálati eredmény +84 öngyilkosság per hónap különbsége értelmezhetővé válik.

Kérdés viszont, hogy vajon az eredmények valóban a modellszereplők társadalmi karaktere által közvetített médiahatást jelzik, avagy a publicitás intenzitását tükrözik? Ez utóbbi tételre nézve mérvadó lehet a publicitás intenzitásának mérésére szolgáló azon két változó mozgása, amely (1) a címlaptörténet ismétlését és (2) a hírek szentelt

terjedelmet mérték: „Más változók mozgását kontrollálva azt találtuk, hogy minél nagyobb egy szórakoztatóipari híresség öngyilkosságának adott publicitás, annál nagyobb az öngyilkossági ráta emelkedése. Az eredmények hasonlóan alakultak a politikai hírességekre vonatkozóan is. Más típusú hírességek esetében a kapcsolat nem igazolható. Az egyenlet nem tartalmaz autokorrelációkat, amint a Durbin féle h mutat az egyenletben. Más változók mozgását kontrollálva az tapasztaltuk, hogy mennél nagyobb egy szórakoztatóipari híresség öngyilkosságáról szóló híradásának flekkben kifejezett terjedelme, annál nagyobb az öngyilkossági ráta változása. Szintúgy a politikai elit esetében. Világos, hogy különbségek vannak az egyes típusok között és hogy a különbségek oka részben az öngyilkosságoknak adott publicitás mennyiségével van összefüggésben.” – összegzi az eredményeket Stack⁷⁹.

Ezzel szemben sokkal óvatosabban fogalmaz Stack, midőn a hírességek sajátos társadalmi karaktere által közvetített médiahatást értékeli. Rögtön néhány technikai problémával kezd: „Sajnos számos utánzásra hajlamosító társadalmi szerep (pl. a sporthíresség) hiányzott az öngyilkosságot elkövetett hírességek populációjából.”⁸⁰ A sporthíresség Stack által kiemelt kategóriája márpedig különösen alkalmas lett volna a médiahatás tesztelésére, hiszen pl. Sabo és Runfola elméletére hivatkozva Stack szerint „feltételezhető, hogy a sporthírességek öngyilkossága inkább a férfiakra hat, mintsem a nőkre, mivel a férfiak inkább azonosulnak a sporttal, mint a nők”⁸¹. Más jellegű technikai problémát jelentett a kor, nem és a rassz közvetítő változók szerint bontott havonkénti szuicid ráták (függő változók) összeállítása, hiszen ezek csak korlátozott

⁷⁹ “Controlling for changes in the other variables, we find that the greater the publicity given to the suicides of entertainment celebrities, the greater the change in the suicide rate. The result for political celebrities are similar. Non of the other celebrity variables is significantly related to suicide. The equation is free from autocorrelation as indicated by Durbin’s b statistic for autoregressive equations. Controlling for the other variables, we find that the greater the coverage of an entertainment celebrity’s suicide, measured in column inches, the greater the change in the suicide rate. Again, the result for political celebrities are similar. Clearly there is variation in the extent to which types of celebrities trigger suicide. Part of the variation can be attributed to the amount of coverage given to the suicide.” (In: Stack, S. [1987] p. 407)

⁸⁰ “Unfortunately, many social roles – such as sports celebrity – that might be very apt to trigger imitative suicide are absent from the population of celebrity suicides.” (In: Stack, S. [1987] p. 405)

⁸¹ “The suicide of a sports hero would probably affect males more than females since males identify more with sports than females (Sabo and Runfola 1980).” (In: Stack, S. [1987] p. 404)

periódusra, 1968-tól 1980-ig terjedően álltak rendelkezésre. Az időintervallum ilyen korlátozása további problémákat generált, azt konkrétan, hogy 38-ról 15-re csökkent a vizsgálatba bevonható hírességek öngyilkosságainak a száma, a szórakoztatóipar sztárjaiból pl. csak Freddie Prinze, a művészek közül pedig csak Janis Joplin került a vizsgálatba.

„Mindezen nehézségek ellenére vannak azért adataink, amelyek előzetes, kimondottan kísérleti jellegű értékelését adhatják a kor szerinti hírességgel történő azonosulásnak.”⁸² – állítja Stack. E célból a 15-34, 35-64 és 65 és a fölötti korcsoportokra vonatkozóan összeállította a 100.000 azonos korú lakosra jutó standardizált szuicid rátákat és ezeket vonta be regressziós egyenletébe. „Ennek a vizsgálatnak az eredményei azt mutatják, hogy a szórakoztatóipar sztárjai (Prinze) változó szignifikáns kapcsolatban van a fiatalok öngyilkosságával. A szórakoztatóipari hírességek változó együtthatója 1.22 re csökkent a középkorúaknál és tovább csökkent -.50 ig az idősek csoportjában. Egyértelmű, hogy a fiatal Freddie Prinze öngyilkossága másként hatott a fiatalokra, mint a többiekre.”⁸³

A korcsoportos vizsgálathoz hasonlóan Stack nemek szerint is bontotta öngyilkossági rátáját és kutatási tapasztalatai szerint „az eredmények ebben a korlátozott időszakban (1968-80) a férfiak és a nők különböző azonosulási mechanizmusait mutatják. Például a periódusba eső egyetlen szórakoztatóipari hírességgel, Freddie Prinze-cel a szórakoztatóipari híresség kategória szignifikáns kapcsolatban van a férfiakkal, de nincs így a nőkkel. Ezzel szemben a művész híresség kategória (Janis Joplin paraszuicidiuma) szignifikáns kapcsolatban van a nők öngyilkosságával, de nem úgy a férfiakéval. Ezek a

⁸² “Nevertheless, there are data that can offer a preliminary and quite tentative assessment of the age identification with celebrity suicides problem.” (In: Stack, S. [1987] p. 408)

⁸³ “The result of this analysis indicate that the entertainment celebrity variable (Prinze) was significantly associated with a rise in youth suicides. The size of the entertainment celebrity variable’s coefficient reduced to 1.22 for the middle-aged cohort, and was further reduced to -.50 for the elderly cohort. It is clear that the suicide of the youthful Freddie Prinze had a different impact on the suicide rate of the young cohort.” (In: Stack, S. [1987] p. 409)

korlátozott adatok azt sugallják, hogy a nemek szerinti azonosulás közvetíti az utánzásos öngyilkosságot.”⁸⁴

Stack a modellszereplővel történő negatív azonosulás tesztelésére újraolvasta a híradásokat és két relevánsnak tűnő tényezőbe botlott: az egyik a fizikai deformitás, a másik a kommunista értékrend: „A fizikailag deformált személyeket általában távolságtartással kezeli a társadalom. Egy ilyen esetünk volt, a rokkant Harvey Firestone, akinek az esetét kihagyva csökkenthetjük a gazdasági elit együttthatóját. Mivel az amerikai kultúrában adott az erős antikommunista érzés, különösképpen a McCarthy érában, a kommunisták öngyilkossága minden bizonnyal csökkenti a külföldi politikai híresség kategóriájának együttthatóját. Három kommunista volt a mintában: Lo Jui Ching, Kao Kang és Allende. Ezt a négy esetet (ebbe Stack minden bizonnyal bele érti Firestone szuicidiumát is) eldobva az újrabeecsült egyenletek együttthatói megváltoztak ugyan, de továbbra is inszignifikánsak maradtak.”⁸⁵

Stack vizsgálata úgy vélem egyértelműen mutatja, hogy szemben a híradások strukturális elemeivel (a publicitás intenzitása, címlapon történő kiemelése és terjedelme), a modellszereplő társadalmi karaktere (státusza, foglalkozása, kora, neme, stb.) által közvetített médiahatást nem könnyű igazolni. A nehézségek kapcsán utaltam a közvetítésre vonatkozó hipotézisek esetlegességére, mindezt Stack vizsgálatának tükrében úgy vélem, ki kell egészítenünk még egy fontos tétellel, a vizsgálatok nyersanyagát képező öngyilkossági ráták milyenségi problémáival. Miként láthattuk a fenti vizsgálatban, Stack az általánosíthatóság problémáját ez utóbbi tényezőre vezette

⁸⁴ “The result for this limited period (1968-80) indicate different identification processes for males and females. For example, for the one entertainer suicide in the period, Freddie Prince, the entertainment celebrity term is significant for the male suicide rate but insignificant for the female suicide rate. In contrast, the artist celebrity term, containing the parasuicide of Janis Joplin, is significant for females but not for males. These limited data suggest that gender identification mediates imitative suicide.” (In: Stack, S. [1987] p. 409)

⁸⁵ “Persons with physical deformities are often shunned by society. One such case was the crippled Harvey Firestone. The inclusion of Firestone may have lowered the coefficient for the economic elite. Given the strong anticommunist sentiments in American culture, especially in the McCarthy era, the suicides of communists may have lowered the coefficient of the foreign political celebrity variable. Three communist were in the sample: Lo Jui Ching, Kao Kang, and Allende. The equations were reestimated with these four cases left out. The coefficient changed but remained insignificant.” (In: Stack, S. [1987] p. 409)

vissza, így hát rögtön adódik a kérdés, hogy más jellegű adatokon jobban vizsgálható-e a modellszereplő társadalmi karaktere által közvetített médiahatás, mint a szuicid rátán.

V. 3. 2. East Enders, 1986. február 27.

A híradás vizsgálatoktól markánsan elkülönülnek azok a vizsgálatok, amelyek filmen, művészi dramaturgiával megjelenített szuicid cselekmények öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatását vizsgálták. Ezen vizsgálatok közül kiemelném az Egyesült Királyságban nagy nézettségnek örvendő East Enders c. szappanopera 1986. február 27-én sugárzott epizódját, mivel a főhős karaktere szinte ajánlja magát azonosulásra. Kérdés csak az, hogy kik lehetnek az érintettek?

A London észak-keleti részében játszódó szappanopera említett epizódjának főszereplője Angie, egy harmincas éveiben járó vonzó lány és férje, a kocsmáros „Ditry” Dan. Kettejük viszonya nem mondható harmonikusnak, főleg az után, hogy Angie saját alkohol-problémáját nem hajlandó felismerni. Egy idő után aztán Dan megismerkedik egy lánnyal, amire Angie természetesen rájön. Ekkor következik be az összeomlás: a jelenetben Angie egyedül van, iszik és sír..., a kamera lassan fókuszál Angie-re, midőn gyógyszereket önt a tenyerébe, szájához emeli és tiszta ginnel lenyeli.

A filmpizódot több, mint 14 millióan nézték az Egyesült Királyságban, a nézettségi arány 28% volt, így hát nem csoda, hogy több vizsgálat is született a filmpizód öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatásának detektálására:

- A filmhatást elsőként Ellis & Walsh vizsgálta (Ellis, SJ, & Walsh, S [1986]). A szerzők a londoni Hackney Kórház Baleseti Osztályára szállított kábítószer túladagolásos öngyilkossági kísérletek számának alakulásából arra következtettek, hogy a filmnek egyértelmű hatása volt a beszállított esetek számára.

- Sandler és munkatársai a Nottingham-i Egészségügyi Központ Baleseti Osztályának (accident & emergency department at Queens Medical Centre) betegforgalmi adatait felhasználva (**Sandler, DA, Connell, PA, & Welsh, K [1986]**) megerősítették Ellis & Walsh londoni tapasztalatait.
- Flower a regisztrált kábítószer túladagolós esetek számát Newcastle upon Tyne-ban vizsgálta (**Fowler, BP [1986]**). A kutatási beszámoló szerint a vetítés hetében a regisztrált esetek száma jelentősen emelkedett a vetítést megelőző nyolc héthez képest, igaz visszaesés volt tapasztalható a vetítést követő öt hétben.
- Williams és munkatársai két londoni kórház (Hackley és St. Bartholomew's Hospitals) napi gyakoriságú betegforgalmi adatain vizsgálták a filmvetítés hatását (**Williams, JMG, Lawton, C, Ellis, SJ, Walsh, S & Reed, J [1987]**). A vizsgálat egyértelműen igazolta a film már korábban kimutatott hatását, de érdekes módon mindkét kórházban az emelkedés jeleit tapasztalták már a filmvetítést megelőzően is.
- Platt az Egyesült Királyság 63 kórházának baleseti osztályaira szándékos önmérgezéssel beszállított esetek számát hasonlította össze a filmvetítés előtti és azt követő héten (**Platt, S. [1987]**). A kutatási beszámoló ez esetben csak az idősebbek vonatkozásában tudta megerősíteni a korábbi vizsgálatok tapasztalatait. Platt összegző megállapítása aszerint a modellszereplő által közvetített médiahatást nem sikerült igazolni.

Mire alapozta Platt fentebb említett megállapítását? Úgy vélem, a kutatási beszámoló áttekintése ráirányítja a figyelmet azokra a problémákra is, amelyekről korábban beszéltünk.

Elsőként tekintsük át azt, hogy Platt milyen hipotéziseket fogalmazott meg munkájában:

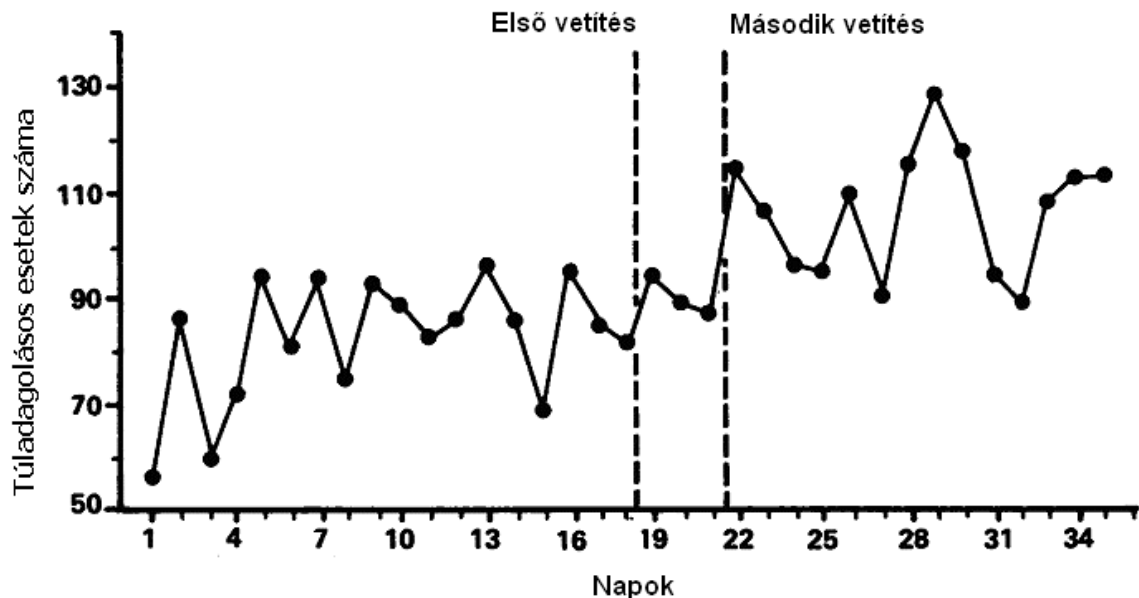
„Az alábbi hipotéziseket teszteltük a vizsgálatban” – írja Platt a *British Medical Journal* 1987. április 11-i számában: – „(a) a filmepizód vetítését megelőző héthez képest a filmepizódot követő héten szignifikánsan emelkedik a kábítószer túladagolások esetek száma; (b) a filmepizód vetítését megelőző héthez képest a filmepizódot követő héten szignifikánsan emelkedik a nők – különös tekintettel a 30-44 éves korcsoportba tartozó nők – kábítószer túladagolások eseteinek a száma; (c) a kábítószer túladagolások esetek száma magasabb Londonban, mint Anglia más területein; (d) a kábítószer túladagolások esetek száma magasabb ott, ahol a nézettségi ráta is magasabb volt.”⁸⁶

Platt Anglia 154 nagyobb kórházának Baleseti osztályait (Accident and Emergency Department) levélben arra kérte, hogy a 1986. (ill. 1985.) február 10-től március 16-ig terjedően az osztályokra szándékos drog-túladagolással felvett páciensek betegforgalmi adatait adják ki. A 154 kórházból végül 63 helyről kaptak vissza használható adatokat.

A Platt írásából származó 4. ábrán (lásd alább) a 19-ik napnál húzott szaggatott vonal mutatja a valós médiaexpozíciót (Első vetítés), a 22-ik napnál húzott szaggatott vonal (Második vetítés) pedig a filmepizód ismétlésének a dátumát (ez az eredeti filmepizód egy rövidített, szuicid jelenetet nem tartalmazó változata volt). Jól látható a 4. ábrán, hogy mind az első, mind a második vetítés után valóban jelentősen emelkedett az osztályokra felvett páciensek száma (15% ill. 31%), igaz a második vetítés utáni emelkedés semmiképpen sem magyarázható az ismétléssel, hiszen az – miként fentebb említettem – egy rövidített, a szuicid jelenetet kisserkesztett összegzés volt.

⁸⁶ “The following hypotheses were tested in the study: (a) there will be a significant overall increase in the incidence of overdoses in the week after the episode compared with the preceding week; (b) there will be a significant increase in the incidence of overdoses among women, particularly those aged 30-44; (c) there will be a greater increase in the incidence of overdoses in London than in other areas of Britain; and (d) there will be a greater increase in the incidence of overdoses in areas where viewing figures are higher.” (In: Platt, S. [1987] p. 955)

4. ábra – Szándékos önmérgezéssel kórházba szállított betegek száma az East Enders 1986. február 10-i (első) és március 16-i (második) vetítése körül

1986. február 10. és március 16. között Anglia 63 baleseti osztályára szándékos önmérgezéssel felvett betegek száma

Figyelemre méltó még az is, hogy valójában az 1. naptól egészen a 29. napig erősen emelkedik a felvett páciensek száma, és hogy a kísérleti szakaszon kívül (a vetítést követő első héten kívül) is vannak jelentősebb fluktuációk: az 1-2 nap között +51%, 4-5 nap között 31%, 15-16 nap között +38, a 27-28 nap között +28%. Ezek az eredmények úgy vélem, önmagukban is megtörik a korábbi vizsgálatok egyöntetűségét, de nézzük meg, hogy a modellszereplő karaktere (neme, kora és lakóhelye) által közvetített médiahatások tesztelésében mire jutott Platt.

Platt második hipotézise szerint a filmpéizód vetítését követően a kórházakba felvett kábítószer túladagolások esetei közül a nők, különös tekintettel a 30-44 éves korcsoportba tartozók száma fog szignifikánsan emelkedni. A megfogalmazott hipotézis háttérében könnyű felismerni a modellszereplővel történő horizontális

azonosulás koncepcióját, azt konkrétan, hogy Angie viselkedésének utánzási hatása alapvetően a nők, azok között is elsősorban a vele közel egykorú fiatalok szuicid viselkedésén detektálható.

Platt írásából származó 9. táblázat nemek és korcsoportok szerint mutatja a kábítószer túladagolós esetek számának alakulását az 1985-ös és 1986-os kontroll ill. kísérleti periódusokban.

9. táblázat – Platt 1987-es vizsgálatának 1. összefoglaló táblázata

Anglia 63 baleseti osztályára szándékos önmérgezéssel felvett betegek száma a kiválasztott hetekben

Minta	1985			1986			Wilcoxon teszt z-score
	Kontroll hét	Kísérleti hét	Változás, %	Kontroll hét	Kísérleti hét	Változás, %	
Együtt összesen	600	613	+2	599	681	+14	1.10
Kor 15-29	286	311	+9	342	375	+10	0.04
Kor 30-44	180	174	-3	154	173	+12	1.01
Kor ≥ 45	123	101	-18	86	113	+31	2.09*
Nők összesen	361	345	-4	352	425	+21	1.86
Kor 15-29	176	175	-1	190	230	+21	1.21
Kor 30-44	108	99	-8	92	113	+23	1.07
Kor ≥ 45	73	60	-18	58	73	+26	1.62
Férfiak összesen	239	268	+12	247	256	+4	0.69
Kor 15-29	110	136	+24	152	145	-5	1.12
Kor 30-44	72	75	+4	62	60	-3	0.3
Kor ≥ 45	50	41	-18	28	40	+45	1.68

* $p < 0.05$ (two tailed test)

A kontroll és a kísérleti periódusokból származó betegforgalmi különbségek úgy tűnik csak a negyvenöt év fölöttiek vonatkozásában különböznek szignifikánsan a két év között, úgyhogy az empirikus adatok nem igazolták azt a feltevést, hogy a modellszereplő neme és kora közvetíti a médiahatást.

Hasonlóképpen a horizontális azonosulás koncepciójára épül a (c) hipotézis is. Még egyszer a tétel: „(c) a kábítószer túladagolós esetek száma magasabb Londonban,

mint Anglia más területein”. A megfogalmazott hipotézis háttérében az a feltételezés áll, hogy mivel az East Enders Londonban játszódik (hősei is londoniak), a fővárosban élők inkább közelebb érzik magukhoz a történetet és annak szereplőit is, mint a fővárostól távolabb élők. A Platt írásából származó 10. táblázat régiók szerint mutatja be a drog-túladagolások esetek százalékos változását a kontroll és médiaexpozíciós kísérleti periódusok között.

10. táblázat – Platt 1987-es vizsgálatának 2. összefoglaló táblázata

A szándékos önmérgezéses esetek változása az 1986-os kísérleti periódusban, a nézettségi arány és a Londontól való távolság

Régió	Kórházak száma*	Emelkedés ill. csökkenés a kísérleti periódusban, % (rangsor)	Nézettségi arány+ (rangsor)	Távolság Londontól (rangsor)
Yorkshire	6	+36 (1)	24 (6)	2
Észak-Kelet	4	+36 (2)	24 (6)	1
Midland	12	+29 (3)	29 (2)	4
Dél-Nyugat	13	+14 (4)	28 (4)	3
Dél és Dél-Kélet	5	+3 (5)	24 (6)	6
Észak	5	-4 (6)	29 (2)	5
London	13	-7 (7)	31 (1)	7

* Öt kórház kihagyva a vizsgálatból

+ Nézettségi arány: az East Enders négy éves vagy annál idősebb potenciális közönsége %-ban

A 10. táblázat számadatai magukért beszélnek: koránt sem a londoniak, hanem sokkal inkább az Észak-angliai lakosság szuicid viselkedésén tapasztalható a filmhatás. Mindez mivel magyarázható? Nyilván azzal, hogy „Anglia észak-keleti területein jelentős a munkanélküliség, gazdasági nélkülözés és szegénység, olyan tényezők, amelyekről ismert, hogy erős kapcsolatban állnak a szuicid viselkedéssel. E tekintetben, és sok egyéb tekintetben is, a londoni régió sokkal kedvezőbb helyzetben van. ... Az tűnik tehát ésszerű feltételezésnek, hogy Észak-kelet Angliában (részben, ha nem teljesen) a

legtöbb ember paraszucidiumra érzékeny. Egy olyan stimulus vagy „trigger”, mint Angie túladagolása, sokkal dramatikusabb és távolabb ható lehet az ilyen területeken, mint Londonban.”⁸⁷

A Platt által megfogalmazott negyedik hipotézis sorsa alapvetően összefügg az előző hipotézis tesztelésével, hiszen jelentősebb médiahatás nem a magas nézőszámmal bíró Londoni régióban (nézettségi arány 31%), hanem sokkal inkább az alacsonyabb nézőszámmal bíró északi területeken volt megfigyelhető (lásd 10. táblázat).

Platt vizsgálat eredményei tehát 1/ arra hívják fel a figyelmet, hogy a modellszereplő sajátos karaktere nem feltétlenül úgy közvetíti a médiahatást, mint ahogy az sokszor elvárható lenne és 2/ rámutatnak arra, hogy a vizsgálati hipotézisek korrekt megfogalmazásához nem elég a kutatói intuíció, hanem mindenképpen szükségesek kvalitatív vizsgálatok is.

V. 4. Összegzés

David Phillips, Wasserman és Stack vizsgálatainak tükrében úgy tűnik, a híradások „szuggerálhatósági potenciáját” növeli a publicitás intenzitása, és ez úgy vélem, még akkor is egybevág az Agenda-setting nagyhírekről és azok feldolgozási idejéről felállított médiaelméleti tételeivel, ha a „szuggerálhatósági potenciál” öngyilkosságokra gyakorolt közvetlen és erőteljes hatását azok kétségbe vonták. (lásd az Agenda-setting vizsgálatok korlátozott hatást feltételező tételeit arról, hogy a „nagyhírek” kellő publicitással csak beszédtemánkat határozhatják meg). Figyelemre méltó azonban az a megközelítés, amely az Agenda-setting médiaelméleti irányzat „szövetségeseként” a Priming megközelítés jelentőségére hívja fel a figyelmet: Willnat (1997) **(Willnat, L. [1997])** meglátásaira hivatkozva pl. Weaver a Journal of Communication 2007. márciusi

⁸⁷ “The north east of England is an area of high unemployment, economic deprivation, and poverty,³² factors that are known to be strongly associated with parasuicide.^{33-3’} In these and many other respects the London region is more favoured. ... It therefore seems reasonable to surmise that the north east of England contains (proportionately if not absolutely) more people who are vulnerable to parasuicide. A stimulus or trigger event, such as Angie’s overdose, might have more dramatic and far reaching consequences in such an area than in London.” **(In: Platt, S. [1987] p. 956)**

számában kifejti, hogy „habár az Agenda-setting és a viselkedés gyakran megfigyelt kapcsolatának teoretikus magyarázata nem jól kidolgozott, a Priming és Agenda-setting szövetsége jobb értelmezhetőséget és teoretikus megerősítést adott annak a tételnek, miszerint „a tömegmédiá nem csak azt mondja meg, hogy miről gondolkodjunk, hanem azt is, hogy arról hogyan gondolkodjunk”⁸⁸ (Cohen 1963-as szállóigévé vált tételének megfordítása, amely valóban a „hatáshit” nagy „come back”-jét hozta). Úgy vélem, ez a médiaelméleti megalapozás az által, hogy a média „nagy híreinek” sajátos kognitív előfeszítési hatást (Priming) tulajdonít, elméleti szinten alátámasztja a Werther effektus vizsgálatának azon klasszikus hipotézisét, mely szerint a médiában megjelenő öngyilkosságok – ha kell „bogarát ültetve fülünkbe” – valóban sugalmazhatnak öngyilkosságot.

Más kérdés a híradásban megjelenő modellszereplő sajátos karaktere által közvetített utánzási hatás vizsgálata. Úgy vélem, ennek a kérdésnek a megítélésében mérvadó lehet Stack óvatosságra intő szava, mely szerint az adatok előzetes, kimondottan kísérleti jellegű vizsgálatok lebonyolítására alkalmasak csak. Mindezt megerősíteni látszik a vizsgálati eredmények alkalminak tűnő jellege is.

Hasonlóképpen Stack híradás vizsgálatához, Platt televíziós filmhatás vizsgálata is azt mutatja, hogy a modellszereplő (adott esetben egy fiktív személy, Angie) karaktere nem úgy és nem olyan formában közvetíti az utánzási hatást, mint ahogy az elvárható lenne. Mindezek az eredmények és megállapítások aláhúzzák annak a jelentőségét is, miszerint a médiahatás vizsgálatokat illene kvalitatív jellegű befogadáselméleti vizsgálatokkal kiegészíteni. Úgy vélem, hogy a Werther effektus vizsgálata szempontjából az újszerű megközelítés relevanciáját mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az 1986. február 27-én sugárzott East-Enders epizód öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatását vizsgáló

⁸⁸ „Willnat (1997, p. 53) has argued that the theoretical explanations for these correlations, especially between agenda setting and behavior, have not been well developed, but the alliance of priming and agenda setting has strengthened the theoretical base of agenda-setting effects by providing “a better understanding of how the mass media not only tell us ‘what to think about’ but also ‘what to think’ ” (Cohen, 1963).” (In: Weaver, D. H. [2007])

tanulmányok zavarba ejtő kutatási tapasztalatait tisztázva David Buckingham a *Public Secrets: EastEnders and its audience* c. 1987-ben publikált munkájában **(Buckingham, D. [1987])** arra hívta fel a figyelmet, hogy befogadásvizsgálati tapasztalatai alapján a kérdéses szappanopera londoni, egészen pontosan East-endi kötődésű gyermek és fiatalokú nézői meglehetősen nagy nézői autonómiával és kritikai távolságtartással kezelték a bemutatott tartalmat⁸⁹. A példaként felhozott szappanopera effekt tradíciót követő kvantitatív vizsgálata és kvalitatív befogadáselméleti vizsgálata – a két vizsgálat egymást kiegészítő tapasztalata alapján is – úgy vélem, szerencsésen megvilágítják a modellszereplő karaktere által közvetített médiahatás és a társadalmi kultúra kapcsolatát. Miként a későbbiekben bemutatásra kerül, a média és a társadalmi kultúra kapcsolata a médiaelmélet „Társadalmi konstruktivista” paradigmájában szerves egységbe olvad, és ezáltal nem csak összebékíti a korábban egymásnak ellentmondó megközelítéseket, hanem a Werther effektus vizsgálata szempontjából is újszerű megközelítésekre irányítja a figyelmet.

⁸⁹ “At certain points, they appear to be judging the programme and the characters from *outside* the fictional world, while at others they seem to accept the reality of that world, and make their judgments, as it were, from *inside* it. In each case, they also use different types of *evidence* to support their arguments. Furthermore, within each perspective there is a range of different but related, concerns. From the more distanced 'outside' perspective, there is firstly a concern about *representation*... [e.g.] about the ways in which teenagers (that is, they themselves) are typically represented... Secondly, they are clearly aware that the programme is a *constructed artifact*, and that decisions about how particular stories develop may be determined at least partly with a view to ratings... From an 'inside' perspective, the group is concerned to debate the *moral* validity of... [a character's] behaviour... Cutting across this inside/outside movement is the group's concern for *plausibility*.” **(In: Buckingham, D. [1987]), p. 172-3)**

VI. „Társadalmi konstruktivizmus”

VI. 1. Áttekintés

Az előző fejezetben említettem, hogy a Werther effektust közvetítő változók viselkedésének oly gyakran megfigyelt ellentmondásai alapvetően arra vezethetők vissza, hogy a vizsgálati hipotézisek nem lettek kvalitatív befogadáselméleti vizsgálatok alapján elmélyítve. Erre nézve példaként mutattam be Steven Stack Hírességek és öngyilkosságok című munkájából néhány kutatási hipotézist és azok verifikálási problémáit, valamint Stephan Platt azon vizsgálatát, amelyben az East Enders c. szappanopera 1986. február 27-én sugárzott epizódjának utánzási hatását vizsgálta Anglia 63 kórházának betegforgalmi adatain. Ez utóbbi vizsgálatból elég ha csak arra a két meglepő eredményre utalok vissza, mely szerint 1/ a Londonban játszódó filmpizód utánzási hatása nem is az egyébként elvárható Londoni régióban volt tapasztalható (ott melleleg Platt 7%-os csökkenést tapasztalt!), hanem a gazdaságilag annál elmaradottabb északi területeken (pl. Yorkshire-ben 36% emelkedés volt tapasztalható), valamint 2/, hogy nem is a főszereplővel (Angie-vel) azonos nemű és hasonló korú fiatal hölgyek körében emelkedett a szándékos túladagolások száma, hanem az idősebbek (45 év fölöttiek) körében. A kapott eredmények értelmezhetőségére nézve úgy vélem fontos tanulságokkal szolgál David Buckingham 1987-es befogadáselméleti vizsgálata (**Buckingham, D. [1987]**): ebben a vizsgálatban Buckingham 60 fiatalkorú, londoni (egészen pontosan East-enders-i kötődésű) East Enders nézőt csoportbeszélgetésen „faggatott” a filmben látott jelenetek befogadásáról és arra a megállapításra jutott, hogy a kérdéses szappanopera gyermek és fiatalkorú nézői meglehetősen nagy nézői autonómiával és kritikai távolságtartással képesek kezelni a bemutatott tartalmat⁹⁰.

⁹⁰ “At certain points, they appear to be judging the programme and the characters from *outside* the fictional world, while at others they seem to accept the reality of that world, and make their judgments, as it were, from *inside* it. In each case, they also use different types of *evidence* to support their arguments. Furthermore, within each perspective there is a range of different but

Buckingham vizsgálati tapasztalata azonban úgy vélem, nem csak, és nem elsősorban az East Enders-ről szól, hanem sokkal inkább a tömegkommunikáció és a társadalmi kultúra bonyolult kapcsolatáról. Ez a reláció azért bír különös fontossággal számunkra, mert számos további ponton meghaladhatóvá teszi a Werther effektus vizsgálatait. Erre nézve álljon itt Pirkis és Blood azon kritikai meglátása, amely médiaelméleti oldalról közelíti a kérdést: „Összegezve, az effekt tradíció a média kommunikációját olyan lineáris, bizonyos szempontból mechanikus folyamatnak tekinti, amelyet a média-forrás (szerep modell, hitelesség, részrehajlás stb.), a csatorna (különböző médiumok) és a befogadók (vagy közönség, mint passzív entitás) fogalmi rendjében kell vizsgálni. A kutatók ritkán veszik figyelembe azt, hogy a közönség mit tesz hozzá a befogadáshoz. Különösen fontos értelemben, a médiatartalom vizsgálatát mellőzik: a tartalomelemzés módszereit nem azért dolgozzák ki, hogy feltárják a látens, ideológiai jelentését az üzeneteknek. Márpedig a médiatartalmat az a médiaszervezet készíti, amelynek értékei, szokásai és gyakorlatai tükrözik a társadalom domináns kulturális, történelmi és politikai gyakorlatait. Például, a fentebb bemutatott vizsgálatokban alig látni az aktuális média-értekezés vizsgálatát. Az inger-válasz társadalom-pszichológiai modelljeire történő hagyatkozás figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a média üzenetei kulturális termékek és a közönség által reprodukálódnak. Nincs adekvát módon értékelve a hatalom, a médiaszervezet, a producerek és a közönség kapcsolatrendszerét. A vizsgálatokból hiányzik a jelentés-készítés és közönség befogadás elmélete. Az által, hogy a média-kommunikációt az ismeretek, attitűdök és viselkedés különálló egységeire bontják, ez a modell képtelen azt felismerni, hogy a növekvő (vagy csökkenő) ismeretek

related, concerns. From the more distanced 'outside' perspective, there is firstly a concern about *representation*... [e.g.] about the ways in which teenagers (that is, they themselves) are typically represented... Secondly, they are clearly aware that the programme is a *constructed artifact*, and that decisions about how particular stories develop may be determined at least partly with a view to ratings... From an 'inside' perspective, the group is concerned to debate the *moral* validity of... [a character's] behaviour... Cutting across this inside/outside movement is the group's concern for *plausibility*.” (In: Buckingham, D. [1987] p. 172-3)

nem feltétlenül járnak együtt attitűd változással és, hogy az attitűd-változások nem feltétlenül vezetnek viselkedés változáshoz.”⁹¹

Az a szemlélet tehát, amely a tömegkommunikációt a társadalmi kultúra oda-visszacsatolásos egységében vizsgálja, a Werther effektus megközelítésében is újszerű kérdéseket vet fel. Hogy lássuk ez a kulturális szemléletű megközelítés miként alkot szerves egységet, tekintsük át Dietram A. Scheufele fogalmi rendszerében a médiaelmélet „Társadalmi konstruktivista” paradigmáját.

VI. 2. Új paradigma

A „Társadalmi konstruktivizmus” McQuail 2003-ban magyar nyelven is megjelent: A tömegkommunikáció elmélete c. munkájában a médiaelmélet 4-ik, befejező szakaszát adja: „Ebben a szakaszban a média és a befogadók leírása kombinálja a tömegmédia erős és korlátozott hatásának elemeit. Egyik oldalról a társadalmi valóság konstruálásával a tömegmédiának erős, ... másik oldalról viszont a média és befogadók interakciója által korlátozott hatást feltételez. A „média értekezés része annak a folyamatnak, amely által a személyiség jelentést konstruál és a közvélemény része annak a folyamatnak, amely által az újságírók ... kidolgozzák és kikristályosítják jelentéseiket a közügyekben (Gamson & Modigliani, 1989, p. 2; lásd még McLeod, Kosicki, Pan & Allen, 1987)” – McQuail munkája alapján értékeli a társadalmi konstrukcionista szakaszt Scheufele a *Journal of Communication* 1999 márciusi számában⁹².

⁹¹ “In summary, the effects tradition regards communication by the mass media as a linear, somewhat mechanistic, process that must be examined in terms of media sources (role models, *c r e d i b i l i t y*, bias and so on), channels (differing media), and receivers (or audiences, largely seen as a passive, monolithic entity). Rarely does research consider what audiences bring to the reception process. In an important sense, the media content is ignored: content analysis methods are not designed to uncover the latent or ideological meaning in messages. Yet media content is produced by media institutions whose values, customs and routines reflect the dominant cultural, social, historical and political practices of their society. For example, in the studies reviewed above it is rare to see examination of actual media discourses. The reliance on a social-psychological model of stimulus-response ignores the fact that media messages are culturally produced and reproduced by audiences. The relationships between sites of power in society, media institutions, producers and audiences are not adequately assessed. The research lacks a theory of meaning production and audience reception. By breaking the mediated communication process down into discrete ‘bits’ — knowledge, attitude and behaviour — this model fails to acknowledge that increased (or decreased) knowledge does not necessarily change attitudes, and changes in attitudes do not necessarily lead to changes in behaviours.” (In: Pirkis J. & Blood R.W. [2001] p. 76)

⁹² “The fourth and present stage, started in the early 1980s, is characterized by “social constructivism”. The description of media and recipients in this stage combines elements of both strong and limited effects of mass media. On the one hand, mass media

Scheufele ebben a hivatkozásul felhozott munkában a Társadalmi konstruktivista paradigma modelljeit a Second Level of Agenda Setting (ez magyarul gyakran az „Agenda Setting Második Szintje” fordításban jelenik meg) médiaelméleti irányzattól elszakadó framing kérdés differenciált kifejtésével adja. Miként a médiaelmélet effekt tradíciójának ismertetésekor említettem, Scheufele megközelítésében a Secod Level of Agenda Setting (másnéven Attribútum Agenda Setting) médiaelméleti modelltől annyiban különbözik a Framing megközelítés, hogy 1/ attribútumok helyett frame-ekről beszél, hogy 2/ a kognitív médiahatások helyett a társadalmi kontextus hatásával is számol és 3/, hogy egyirányú médiahatás helyett oda-visszacsatolásos rendszerben gondolkodik. Ez a megközelítés a Werther effektus médiahatás vizsgálata szempontjából azért kulcsfontosságú, mert újszerű kérdések felvetésére irányítja a figyelmet. Hogy tisztán lássunk a Társadalmi konstruktivista paradigma rendszerében, elsőként tekintsük át a frame-ek típusait.

VI. 3. Média kontra Individuális keretek

Scheufele a Journal of Communication 1999/márciusi számában (Scheufele, D. A. [1999]) a framing vizsgálatok kétdimenziós tipológiájának vázolását elsőként a média kontra individuális frame-ek ismertebb megkülönböztetéseivel kezdi: Gamson és Modigliani 1987-es munkájukban (Gamson, W.A. & A. Modigliani [1989]) pl. a média frame-et úgy definiálták, miszerint az egy olyan „központi rendező elv vagy történetfolyam, amely jelentést ad egy kibontakozás nélküli eseménysornak”⁹³. Ezt a rendező elvet Tuchman (Tuchman, G. [1978]) a mindennapi valóság részének tekinti, olyan eljárásoknak, amelyek segítségével az újságírók gyorsan azonosíthatnak és

have a strong impact by constructing social reality, that is, “by framing images of reality ... in a predictable and patterned way” (McQuail, 1994, p. 331). On the other hand, media effects are limited by an interaction between mass media and recipients. “Media discourse is part of the process by which individuals construct meaning, and public opinion is part of the process by which journalists ... develop and crystallize meaning in public discourse” (Ganson&Modigliani, 1989, p. 2; see also McLeod, Kosicki, Pan, & Allen, 1987).” (In: Scheufele, D. A. [1999] p. 105)

⁹³ “Gamson and Modigliani (1987) conceptually defined a media frame as “a central organizing idea or story line that provides meaning to an unfolding strip of events...” (In: Scheufele, D. A. [1999] p. 106)

csoportosíthatnak információkat, és amelyekkel hatékony jelekbe csomagolhatják közönségnek szánt üzeneteiket⁹⁴. Entman sokkal részletesebb kifejtését adja a média frame-nek: „Keretezni valamit annyit tesz, mint az érzékelt valóság néhány aspektusának kiragadását és kommunikációs szövegekben történő kiemelését, ily módon támogatni egy probléma definíciót, oksági magyarázatot, morális értékelést, és/vagy megoldási javaslatot. (p. 52)” – Entman 1993-as munkájából (**Entman, R. [1993]**) idéz Scheufele⁹⁵.

Entman munkájából álljon itt egy meghatározás az individuális frame-ekre vonatkozóan is: az individuális frame-ek „a mentálisan tárolt gondolatok olyan rendszere, amely vezérli a személyiség információfeldolgozási folyamatát.” (Entman, 1993) – idézi Scheufele⁹⁶.

VI. 4. Független, kontra függő keretek

Mind a média, mind a közönség vonatkozásában könnyen értelmezhető folyamatokat takar a frame-ek független ill. függő változókként történő megkülönböztetése: míg pl. a média frame-ek független változóknál történő értelmezése valójában a média keretezés közönségre (egészen pontosan a közönség keretezésére) gyakorolt hatását vizsgálja, addig a média frame-ek függő változóknál történő kifejtése rámutat arra az újságírói keretezési gyakorlatra, amely különböző társadalmi-kulturális vagy szervezeti változóktól is függhet (**Schoemaker, P. J., & Reese S. D. [1996]**). Mindez a megkülönböztetés a közönség frame-ek vonatkozásában egyik oldalról az egyes kérdések individuális szintű keretezési gyakorlatát és azok – gyakran magatartást is meghatározó – értékelését (lásd. pl. egészség vagy veszélyesség kulturális megítélése),

⁹⁴ “The news frame organizes everyday reality and the news frame is part and parcel of everyday reality ... [it] is an essential feature of news” (p. 193).” (**In: Scheufele, D. A. [1999] p. 106**)

⁹⁵ “To frame is to select some aspect of a perceived reality and make them more salient in a communication text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and/or treatment recommendation” (**In: Scheufele, D. A. [1999] p. 107**)

⁹⁶ “Individual frames are defined as “mentally stored clusters of ideas that guide individuals’ processing of information” (Entman, 1993, p. 53).” (**In: Scheufele, D. A. [1999] p. 107**)

másik oldalról a közönség médiakeretezés által befolyásolt keretezési gyakorlatát vizsgálja.

VI. 5. Keret-tipológia

Miként az a fentiekben bemutatásra került, Scheufele az (A) média kontra (B) individuális frame-ek, valamint az (1) függő kontra (2) független frame-ek dimenziói által kifeszített síkban 4 vizsgálati típust különböztet meg. Ezek a típusok Scheufele megközelítésében különböző tipikus kérdéseket vehetnek fel⁹⁷:

A/1 – (Média frame, mint függő változó)

Q1: „Az újságírók vagy más társadalmi csoportok keretezési gyakorlatát milyen tényezők befolyásolják?”,

Q2: „Ez a folyamat hogyan működik és ennek eredményeként az újságírók milyen keretezési sémákat használnak?”

A/2 – (Média frame, mint független változó)

Q3: A média milyen keretezéssel befolyásolja a közönség befogadását és hogy ez a mechanizmus miként működik?”

B/1 – (Individuális frame, mint függő változó)

Q4: Milyen tényezők befolyásolják a referenciák individuális keretezésének az alapjait, illetve, hogy az individuális keretezés egyszerűen csak a média keretezés másolata lenne?”

⁹⁷ “With respect to media frames as dependent variable, we should ask:

RQ1: What factors influence the way journalists or other societal groups frame certain issues?

RQ2: How do these processes work and, as a result, what are the frames that journalists use?

With respect to media frames as independent variable, we should ask:

RQ3: What kind of media frames influence the audience’s perception of certain issues, and how does this process work?

With respect to individual frames as dependent variable, we should ask:

RQ4: Which factors influence the establishment of individual frames of reference, or are individual frames simply replications of media frames?

RQ5: How can the audience member play an active role in constructing meaning or resisting media frames?

With respect to individual frames as independent variable, we should ask:

RQ6: How do individual frames influence individual perception of issues?” (In: Scheufele, D. A. [1999] p. 108)

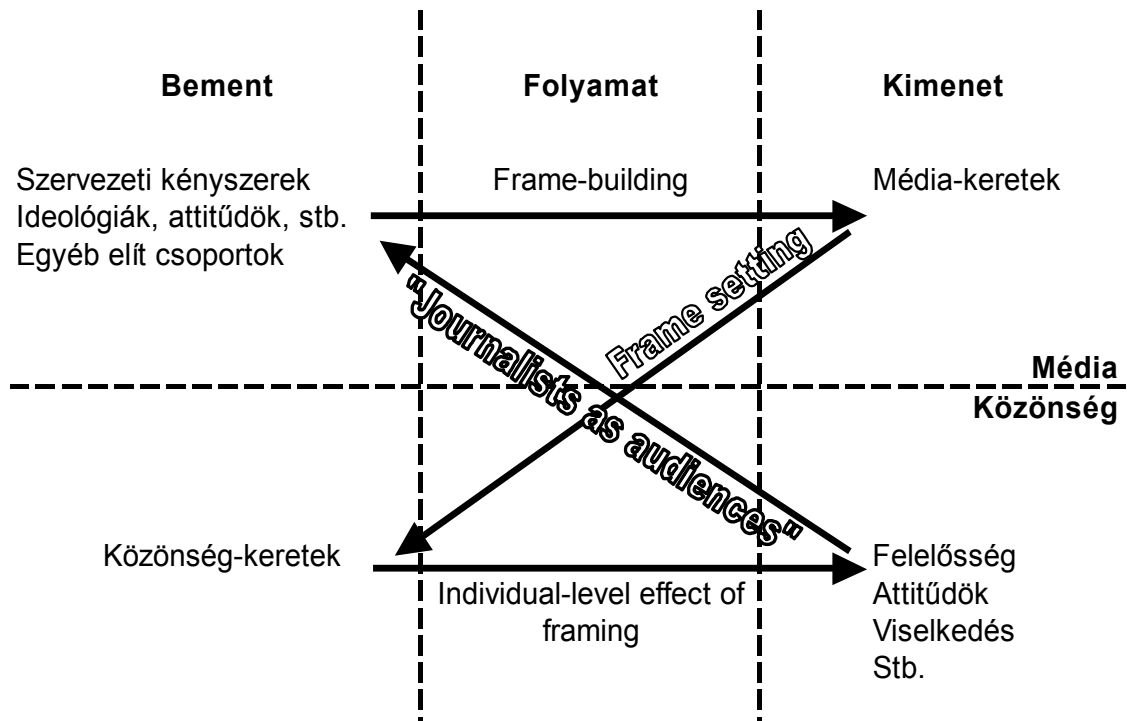
Q5: „A közönség tagjai miként tudnak aktív szerepet játszani a jelentések létrehozásában, ill. miként tudnak ellenállni a média keretezési gyakorlatának?”

B/2 – (Individuális frame, mint független változó)

Q6: „Az individuális keretezés miként befolyásolja bizonyos kérdések személyes befogadását?”

Scheufele számos olyan vizsgálatot sorol fel, amelyek bemenet-kimenet relációban tárgyalják az egyes típusokat, de sajnálattal állapítja meg, hogy ezek egyike sem foglalkozik azokkal a mechanizmusokkal, amelyek egységes modellbe szervezik azokat. A négy vizsgálati típus egymáshoz való viszonyát Scheufele az 5. ábra szerint modellezi:

5. ábra – A framing vizsgálatok folyamat-modellje

A framing vizsgálatok folyamatábráján (lásd 5. ábra) látható, hogy Scheufele az általa meghatározott négy vizsgálati típust négy folyamattal kapcsolja egymáshoz. Ezek az alábbiak:

1. Frame building: az A/1 (média frame, mint független változó) és az A/2 (média frame, mint függő változó) kapcsolata;
2. Frame setting: az A/2 (média frame, mint függő változó) és a B/1 (individuális frame, mint független változó) kapcsolata;
3. Individual-level effects of framing: a B/1 (individuális frame, mint független változó) és a B/2 (individuális frame, mint függő változó) kapcsolata;
4. „Journalist as audience”: a B/2 (individuális frame, mint függő változó) és az A/1 (média frame, mint független változó) kapcsolata.

VI. 6. Egy modell működésben

VI. 6. 1. Frame buildign

Scheufele összegzése szerint számos tanulmány foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a szervezeti ellenállás, az újságírók szakmai értékei vagy a közönség-elvárások ismerete milyen hatással van a hírek formai és tartalmi összeállítására (összegzést lásd: Shoemaker & Reese, 1996), de ezek egyike sem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy ezek a tényezők hogyan befolyásolják a médiatartalom keretezését. Ebből következően – megállapítása szerint – illene azt a kérdést is boncolgatni, hogy milyen folyamatok befolyásolják az újságírók által alkalmazott keretezési gyakorlat kialakulását és változását (Frame building mechanizmus). Erre nézve három tényező meghatározó szerepét emeli ki Scheufele: 1/ mivel a bejövő információk strukturálására és értelmezésére az újságírók aktívan formálják keretezésüket, a keretezési gyakorlatot befolyásolhatják saját ideológiájuk, attitűdjeik vagy szakmai normáik; 2/ a keretezési lehetőségek szelektálását

befolyásolhatja a média típusa vagy politikai orientációja ill. 3/ olyan külső tényezők, mint pl. a politikai szereplők, hatóságok vagy érdekérvényesítő csoportok kényszere. Témánk szempontjából ez utóbbi tényezőnek különös fontosságot adnak azok a médiaajánlások, amelyek irányelveket fogalmaznak meg az öngyilkosságokról szóló híradások készítéséhez. A WHO (**WHO [2000]**), az Egyesült Államok (**United States Department of Health & Human Services [1994]**), Ausztrália (**Penrose-Wall, J., Baume, P., & Martin G. [1999]**), Új-Zéland (**New Zealand Youth Prevention Strategy [1999]**) Svájc (**Michel, K., Frey, C., Wyss, K., & Valach, L. [2000]**) és Ausztria médiaajánlásairól már szóltam a Bevezető részben. A külső tényezők újságírói keretezési gyakorlatot befolyásoló hatása azonban Scheufele szerint akkor igazán hatásos, ha olyan kérdésekre vonatkozik, aminek nincs még bevett keretezési gyakorlata. Az öngyilkosságokról szóló híradások újságírói keretezése úgy tűnik állandósult sémákat mutat (erre nézve lásd Fekete és munkatársai nemzetközi összehasonlító vizsgálatát), így a médiaajánlások gyakorlatba történő átvitele számos ellenállásba ütközhet. Ezt megerősíteni látszik Jim Tully és Nadia Elsaka tapasztalata is Új-Zéland 1999-ben végleges formába öntött médiaajánlásának elfogadtatásáról és pontjainak figyelembevételéről. (Jim Tully erről a témáról „Negotiating Protocols for News Media Reporting of Suicide” címmel előadást tartott a Granadai Egyetem 2007. július 10-13 között megrendezett második Nemzetközi Társadalomtudományi Konferencián). A helyzet azért koránt sem teljesen reménytelen, hiszen ellenpéldaként felhozható Ausztria esete, ahol Etzersdorpher és munkatársainak tapasztalatai szerint az Osztrák Szuicidprevenációs Társaság (Austrian Association for Suicide Prevention) által 1987-ben megfogalmazott médiaajánlások egyértelműen beváltották a hozzájuk fűzött reményeket (**Etzersdorpher, E. & Sonneck, G. [1998]**, **Etzersdorpher, E. & Sonneck, G. & Nagel Kuess, S [1992]**). Gould összegzése szerint az Ausztriában elfogadott médiaajánlás hatására szignifikánsan csökkent az öngyilkossági ráta, az első évben 7%-kal, majd 20%-al a következő négy év átlagában és

75%-kal a médiaajánlás megfogalmazását közvetlenül kiváltó metró-öngyilkosságok vonatkozásában⁹⁸.

VI. 6. 2. Frame setting

A Scheufele által bemutatott modellben azonban a média-keretezés nem közvetlenül az individuális szintű attitűdökre vagy a viselkedésre hat, hanem hatása *elvileg* a közönség keretezési gyakorlata által közvetítődik. A folyamatot egy egyszerű példával szeretném megvilágítani: újságírók részéről bevett keretezési gyakorlat az, hogy sajátos kivitelezési móddal elkövetett öngyilkosságokat felfűznek egy olyan „történetre”, amelynek középpontjában maga a kivitelezési mód áll. Ilyen „történet” volt Magyarországon az a Gramoxon történet, amely végül is a „Gramoxonnal nincs mentség” címet kapta. Ez a média-keretezés könnyen kezelhető és praktikus sémát adott a Baranya megyében elharapózó szuicidiumok interpretálására. A „Gramoxon történettel” azonban a sajtó nem csak egyszerűen ismertette az eseményeket, hanem sajátos keretezésével *elvileg* a közönség keretezését is formálta (Framing setting): a sajtóhírek nyomán – minden bizonnyal – sokak számára a Gramoxon konnotációjaként nem az egyéni vagy családi tragédiák sora ugrott be, hanem a gramoxon „hatékonyságára” vonatkozó információk sokasága. Ez a Framing setting mechanizmus nagyon hasonlít a már korábban megismert Agenda-setting vagy az Attribútum Agenda-setting mechanizmusára, igaz itt az ügyek nem figyelmet parancsoló megjelenésükkel ékelődnek tudatunkba, hanem a sajtó „logikus” történetvezetése (a „lényegi elemek” kiemelése) által. Ez a folyamat azonban többnyire kevésbé kidolgozott az empirikus vizsgálatokban, Fekete és munkatársai például a bemutatott „történet” hatását közvetlenül a gramoxonos öngyilkosságok alakulásán detektálták, de láttuk a fentiekben azt is, hogy Etzersdorpher és munkatársai az osztrák sajtóajánlások nyomán megváltozott keretezési gyakorlat

⁹⁸ „Following implementation of media guidelines for news reporting by the Austrian Association for Suicide Prevention in 1987, a significant decline in suicide rates occurred within the first year (7% decline). In the 4-year period following implementation, the suicide rate decreased nearly 20%, with an even sharper decline (75%) in subway suicides (a particular focus of the media guidelines).” (In: Gould, M. S. [2001] p. 214)

hatását az öngyilkos statisztika adatain demonstrálták. Felvetődik tehát a kérdés, hogy a sajtó keretezési gyakorlata miként hat (hat-e egyáltalán) a közönség individuális szintű keretezési gyakorlatára, és ha igen, akkor az hogyan befolyásolja az attitűdöket és a magatartást?

VI. 6. 3. „Újságírók, mint közönség”

Scheufele modelljében a negyedik procedúra az „Újságírók, mint közönség” nevet viseli. Ez a mechanizmus úgy vélem, nagyon jól kidomborítja a média kulturális beágyazottságát, hiszen a média keretezéseket aktívan létrehozó és használó újságírókat nem független autoritásoknak tekinti, hanem saját kultúrájukat hordozó és saját kultúrájukból élő személyeknek. Fishman 1977-re **(Fishman, M. [1977])** és 1980-ra **(Fishman, M. [1980])** hivatkozva Scheufele pl. rámutat arra, hogy „hasonlóan a hétköznapi közönséghez, az újságírók is érzékenyek azokra a keretezésekre, amelyeket a média készít. Fishman ezt a tételt azzal a példával demonstrálja, miszerint kezdetben egy kis helyi média, később pedig más újságírók majd a teljes hírmédia a bűnözésről szóló híradásokat „bűnözés az idősek ellen” címszó alatt keretezte. Fishman ezt az általa demonstrált jelenséget „hírhullámnak” nevezi” – írja Scheufele a *Journal of Communication* 1999/1-es számában⁹⁹. Úgy vélem, a fentiek tükrében adja magát az a kérdés, hogy vajon a „Gramoxon történet” kifejthető-e ilyen jellegű hírhullám mechanizmusban? Azt hiszem semmiképpen nem lenne haszontalan vállalkozás, hiszen ez nem csak az öngyilkosságokról szóló híradások újságírói keretezési gyakorlatát és a keretezés kulturális dimenzióját domborítaná ki, hanem világosan mutatná azt is, hogy egy esetleges médiaajánlás elfogadtatása milyen kulturális jellegű korlátokba ütközhet.

⁹⁹ “Using the term „themes“ rather than explicitly referring to „frames“, Fishman (1977, 1980) suggested that, similar to “regular” audiences, journalists are susceptible to frames set by news media. Fishman (1980) demonstrated how news coverage of crimes was framed as “crimes against the elderly” by initially a small number of local media, and how that frame was soon picked up by other journalists and news media. Fishman labeled this phenomenon a “news wave”.” **(In: Scheufele, D. A. [1999] p. 117)**

VI. 7. Összegzés

Az „Újságírók, mint közönség” megközelítéssel visszatértünk azokhoz a bemenetekhez, amelyek a keretezés-készítés (Frame building) mechanizmusa által alapvetően meghatározzák a média-keretezés gyakorlatát. Úgy vélem, Scheufele bemutatott modellje szerencsésen kiemeli azokat a pontokat, amelyek mentén a Werther effektus vizsgálata továbbgondolható lenne. Összegzésként fussunk még egyszer körbe a modell pontjain és emeljük ki a számunkra releváns megközelítési lehetőségeket:

1. Scheufele a keretezés készítés (Frame building) bemenő változói között említette 1/ az újságírók ideológiáit, attitűdjeit ill. szakmai normáit; 2/ a média típusát vagy politikai orientációját 3/ olyan külső tényezőket, mint pl. a politikai szereplők, hatóságok vagy érdekérvényesítő csoportok kényszere. A Werther effektus vizsgálata szempontjából indokolt lenne mindhárom tényező-csoport ismerete, már csak azért is, mert azok alapvetően meghatározzák egy esetleges médiaajánlás elfogadásának a sikerét.
2. A keretezés készítés (Frame Building) terméke az a média-keretezés (Media Frame), amely sajátos történetbe ágyazva mutatja be az eseményeket. A Werther effektus vizsgálata szempontjából önmagában izgalmas kérdés lenne az, hogy az újságírók milyen keretezésben interpretálják az öngyilkosságok alakulását. A keretezések eklatáns példáját adja az a Gramoxon történet, amelyben az események (szuicidiumok) a „Gramoxonnal nincsen mentség” főcím alatt kerültek bemutatásra az 1980-es évek elején. Ezt a kérdést Fekete Sándor kollégáival vizsgálta. Ugyanígy Fekete Sándor nevéhez köthető az a vizsgálat is, amely az első magyar szépségkirálynő, Molnár Csilla lidokain befecskendezéses öngyilkossága után lábra kapó öngyilkossági epidémiát vizsgálta (Fekete, S. et al. [1992]). Úgy vélem, az empirikus adatok tapasztalatait szerencsésen

kiegészíthetné egy olyan vizsgálat, amely a tragikus eseményhez kapcsolódó hírek, könyvek, zeneművek és filmek látens történetfüzérét bontanák ki. Végül, de nem utolsó sorban az újságírói keretezés sajátos kulturális meghatározottságát mutatja az a nemzetközi összehasonlító vizsgálat is, amely tartalomelemzéses módszerekkel mutatta ki elsőként a magyar-német (Fekete, S. & Schmidtke, A. [1995]; Fekete, S., & Schmidtke, A. [1996a]; Fekete, S. & Schmidtke, A. [1996b]) azt követően a magyar-német-osztrák-litván sajtó (Fekete, S. et al. [1998]) öngyilkosságokat bemutató kulturális mintázatait. Mindezek az eredmények úgy vélem, világosan mutatják, hogy a Werther effektus vizsgálatában indokolt lehet azoknak a látens, kulturális meghatározottságban értelmezhető média-kereteknek a kibontása is, amelyek könnyen kezelhető – néha kifejezetten romantikus – történetekbe ágyazzák híreiket.

3. Miként említettem a fentiekben, a média keretezés hatását (Framing setting) többnyire a felelősség attribútumai, az attitűdök és a viselkedés individuális szintű kimeneteiben vizsgálják, de nem szabad elfeledkezni arról a mechanizmusról sem, amely ezt a hatást a közönség keretezése által közvetíti (Individual-level effect of framing). A közönség keretezési gyakorlatának a megismerése olyan közönség vizsgálatokat igényelne, amelyek a média keretezések közönség általi befogadását vagy elutasítását térképeznék fel. Témánk szempontjából pl. nem lényegtelen, hogy pl. a Gramoxon történetre vajon a közönség „vevő volt-e”?
4. Az „újságírók, mint közönség” azt a visszacsatolást mutatja be, amely által az újságírók saját kultúrájukat (ebbe par excellence bele kell érteni a média keretezési sémáit is) viszik inputként a keretezés készítésbe (Frame building). Fishman megközelítésében láthattuk azt, hogy ez a mechanizmus miként vezethet sajátos hírhullámokhoz. Azt hiszem különösebb magyarázkodás nélkül könnyen belátható, hogy a Werther effektus vizsgálata szempontjából az ilyen természetű hírhullámok megismerése különösen indokolt lenne.

VII. A hazai helyzet

VII. 1. Áttekintés

A társadalmi kultúra szuicid klímájára, a magyar társadalom térszerkezetében is megfigyelhető szuicidogén „klimatikus viszonyok” jelentőségére viszonylag korán, már 1968-ban felhívta a figyelmet Andorka Rudolf – Cseh-Szombathy László és Dr. Varró Tibor a Statisztikai szemle hasábjain: „Mivel sem a demográfiai, sem a települési, sem pedig a gazdasági-foglalkozási struktúrában rejlő különbségek nem adtak magyarázatot az öngyilkossági gyakoriságok területi különbségeire, úgy véljük, hogy az eltérések okát a megyék népességének komplex normatív rendszerében (társadalmi szabályok összességében), tradicionális magatartási formáiban, összefoglalóan kulturális sajátosságaiban kell keresnünk ...” (**Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Varró István [1968]**)¹⁰⁰. Néhány évvel később, Az öngyilkosságok szociálpszichológiai alapkérdései címmel 1986-ban megjelent írásában (**Buda Béla, Füredi János [1986]**) (a tanulmányt lásd Buda Béla: Az öngyilkosság c. tanulmánykötetében (**Buda Béla, [2001]**)) Buda Béla is kiemeli, hogy „Ha más társadalmi szerkezetben, más értékrendszerben, más életkörülmények között hasonló az öngyilkossági gyakoriság, mint ezt előzőekben a magyar lakosságra vonatkoztatva kiemeltük (de más népekre vonatkozóan is elmondhatjuk), ez arra mutat, hogy a kultúrában, tehát a szokásokban kell lenni valamilyen szuicidogén tényezőnek.” (**Buda Béla, [2001] p. 95**) Melyek lehetnek ezek a szuicidogén tényezők? – joggal tehetjük fel a kérdést. „Ez bonyolult kérdés, önmagában statisztikai adatok alapján már nem vizsgálható, ehhez célzott kutatások kellene” – írja Buda Béla, majd így folytatja: „A legtöbb szakember részben az öngyilkosságot elősegítő attitűdök kulturális bázisára gyanakszik vagy pedig rejtett magatartásmintákat, reakciósmákat tételez fel. Az attitűdök között szerepel pl. a halál „romantizálása”, az

¹⁰⁰ (In: Gergely Mihály [1972] p. 91)

öngyilkosságnak, mint menekülési útnak az elfogadása, igenlése stb. (Shneidman 1971, Reynolds, Farberow 1976 stb.) ... A vizsgálatok és a következtetések szerint a sokféle hajlamosító szociális (pl. településszerkezeti) és kulturális (szokások, segítési minták stb.) tényező mellett az öngyilkossági kultúra lényegét az előforduló öngyilkossági és öngyilkossági kísérleti esetek modellhatásai teszik ki.” (Buda Béla, [2001] p. 95-96). Buda Béla ebben az eredetileg 1986-ban megjelentetett munkájában az 1950-es évek Fejér megyei áramütéses szuicid fertőzését, József Attila, Latinovics Zoltán és Domján Edit öngyilkosságainak esetleges modellhatásait és a Werther effektus kora vizsgálatait (Phillips 1974, Phillips 1979, Bollen és Phillips 1981) említi.

A Buda Béla által felemlített „célzott kutatások” lebonyolításához majd egy évtizeddel később, az 1990-es évek derekán Fekete Sándor adja meg a kulcsot, midőn tartalomelemzéses vizsgálatainak (Fekete, S. & Schmidtke, A. [1995]; Fekete, S. & Schmidtke, A. [1996a]); Fekete, S., & Schmidtke, A. [1996b]; Fekete, S. et al. [1998]) központi hipotézisét arra a tételre alapozta, miszerint „a kultúra értékítéletei, minősítései, az élet-halál diskurzus vonatkozásában adott válaszai megjelennek a média individuális és társadalmi jelenségekkel kapcsolatos, így az öngyilkosságot is érintő híradásaiban, az ábrázolás módjában, megítélésében is.” (Fekete S. et al. [2004] p. 34). Ez a megközelítés az által, hogy az újságírók kulturálisan meghatározott rejtett magatartásmintáiból, reakciósémáiból indul ki, úgy vélem erősen emlékeztet az előző fejezetben megismert „Újságírók, mint közönség” procedúra fogalmi rendjére és a Werther effektus modern, a hagyományos megközelítésektől elszakadó – ha kell, a társadalmi konstruktivista paradigma fogalmi rendjében magyarázható – megközelítését sejteti. Mindezt megerősíti a vizsgálatok konkrét programja is: „Fontos tehát annak vizsgálata, hogyan jeleníti meg, hogyan ábrázolja, értékeli a tömegkommunikáció az öngyilkosságot, a bemutatás milyen vonatkozó társadalmi attitűdöket tükröz, s ezen attitűdök időbeli változása detektálható-e, továbbá, hogy a szuicidium ábrázolása a médiában miként hathat vissza az öngyilkosságokra, illetőleg a vele kapcsolatos

attitűdökre.”– írja Fekete Sándor az Osváth Péter, Yoshimoto Takahashi és Armin Schmidtke társszerzőségével megjelent „Az öngyilkosságokra vonatkozó szociokulturális attitűdök” c. tanulmányban **(Fekete S. et al. [2004] p. 34).**

Ez a nemzetközi szakirodalomban is méltatott kutatássorozat kérdésfeltevéseivel és válaszaival valamint a prevenció lehetőségeinek vázolásával korát messze meghaladó vizsgálatokat hozott. Kár azonban, hogy a kutatási beszámolókból megfogalmazott prevenciók célok mind a mai napig nem valósultak meg. Fekete Sándor a *Psychiatria Hungarica* 1994/2 számában közölt írásában **(Fekete, S. et al. [1994] p. 127)** a média döntéshozóinak és a szakma képviselőinek felelős diskurzusát hiányolja. A prevenciók igények „Az öngyilkosságokra vonatkozó szociokulturális attitűdök” c. későbbi írásban a Szuicidológia Nemzetközi Társaságának (IASP) médiaajánlásaira történő hivatkozással fogalmazódik meg: „Az IASP – a szuicidológia nemzetközi társasága – alapelveit a következőkben fogalmazzák meg: a média kerülje el a szuicid esemény szimplifikálását, de glorifikálását is, se nevetségessé, se elismertté ne tegye a cselekvőt, többszemponú bemutatásra törekedjen, a konzekvenciák s az alternatívák láthatóak legyenek az ábrázolásban. A segítség, a terápia, illetve a megelőzés lehetőségeinek megmutatásával is sokat tehetnek a médiumok. Ilyen jellegű média-kutatások – amelyek adatokat szolgáltathatnak az igen magas szuicid rátájú kelet-közép-európai régióban, illetőleg hazánkban a média által közvetített és tükrözött attitűdökről, azok esetleges befolyásolhatóságáról, továbbá amelyek a Werther-effektus révén az öngyilkosságra való közvetlen és közvetett hatások vonatkozásában a prevenciót illetően fontos információval szolgálhatnak – tudomásunk szerint alig történtek Magyarországon.” **(Fekete S. et al. [2004] p. 39-40)**

Ezek a gondolatok sajnálatos módon mind a mai napig aktuálisak, erre nézve elég ha csak Temesváry Beáta gondolataira hivatkozok, aki a Magyar Nemzet 2002. november 30-án megjelent „Halálsarok - Önmagához is kegyetlenebb a dél-alföldi ember” c. írásban az utánzás ill. mintakövetés jelentőségét a WHO médiaajánlásainak

kiemelésével összegzi: „Óriási tehát a sajtó felelőssége – magyarázza Temesváry Beáta, hozzátéve: az Egészségügyi Világszervezet (WHO) már több alkalommal felszólította az újságírókat, hogy ne szenzációként mutassák be az efféle eseteket, hanem inkább az okokra, köztük a pszichikai betegségekre hívják föl a figyelmet. Helytelen gyakorlat az is, hogy a média sokszor szinte heroikus cselekedetként tálalja az öngyilkosságot, ahelyett hogy a szenvedő, elkeseredett embert állítaná reflektorfénybe. S nagyon fontos, hogy hangot kapjon a tömegkommunikációban: az önpusztításnak mindig van alternatívája.”¹⁰¹

Dolgozatomban én is a hazai médiaajánlások megfogalmazásának és elfogadtatásának fontosságát és aktualitását kívánom aláhúzni, bemutatva és friss adatokkal kiegészítve azoknak a Fekete Sándor kezdeményezésére lebonyolított nemzetközi összehasonlító tartalomelemzéses vizsgálatoknak az eredményeit, amelyek a Werther effektus „médiahatás vizsgálatainak” meghaladásában is előremutatónak bizonyultak, majd – dolgozatom zárásaként – bemutatom azt a vizsgálatot, amelyben az 1970. január 01 és 2000. december 31 között elkövetett 127.887 regisztrált öngyilkosság eset szintű adatainak dinamikai vizsgálata a „rózsaszín zaj” és a Werther effektus (a dolgozat tapasztalatainak tükrében egyáltalán nem kizárható, ámde egyelőre „csak”) hipotetikus szinten megfogalmazható kapcsolatát veti fel.

VII. 2. Az öngyilkosságokkal kapcsolatos attitűdök vizsgálata

Fekete Sándor és munkatársai „Az öngyilkossággal kapcsolatos attitűdök a médiában” címmel 1994-ben megjelent munkájukban (Fekete, S. et al. [1994]) egyértelműen túl kívánnak lépni a médiaelmélet effekt tradíciójának követésén: „Az informálással, értékek, attitűdök alakításával, adott esetben szuggesztív befolyással az emberi viselkedésre gyakorolt médiahatások megfigyelhetők, bár közvetlenül empirikusan nehezen vizsgálhatók. Ugyanakkor a generális társadalmi attitűdök tükröződése is

¹⁰¹ Magyar Nemzet. Halálsarok Önmagához is kegyetlenebb a dél-alföldi ember 2002. november 30. (28. oldal)

látható és vizsgálható a tömegkommunikációban, a kultúra értékítéletei, minősítései megjelennek a média különböző emberi, társadalmi jelenségekkel, így az öngyilkossággal kapcsolatos híradásaiban, az ábrázolás módjában, a megítélésben is. Vizsgálódásunk tárgya, nevezetesen a szuicidium és a média kapcsolata vonatkozásában is élni szándékozunk ezzel a kettős kérdésfeltevessel – egyrészt hogyan jeleníti meg, hogyan ábrázolja, értékeli a tömegkommunikáció az öngyilkosságot, milyen vonatkozó társadalmi attitűdöket tükröz, másrészt a szuicidium ábrázolása a médiában miként hathat vissza az öngyilkosságokra, illetőleg a vele kapcsolatos attitűdökre.” (Fekete, S. et al. [1994] p. 117-118).

A fenti idézetből egyértelműen kiolvasható, hogy a médiaelmélet effekt tradíciójával szemben az újszerű megközelítés egyik sarkalatos pontja éppen az a „kettős kérdésfelvetés”, amelynek médiaelméleti relevanciáját Pirkis és Blood az alábbiak szerint fogalmazták meg: „Ebben a kutatási tradícióban (értsd effekt tradíció – kiegészítés tőlem) a kommunikáció alapvető metaforája az információ-átvitel; a kommunikációt egyszerűen olyan csatornának tekintik, amely a média-üzeneteit elvezeti a közönséghez, amely viszont többnyire passzívnek tekinthető. Mindazonáltal a tömegmédia kommunikációja többet jelent, mint egyszerű információ-átvitelt, hiszen az magába foglalja a közönség üzenet-készítési és reprodukciós társadalmi eljárásait is.”¹⁰²

A Pirkis és Blood által említett közönség tehát saját kultúráját viszi a kommunikációba, hogyan ha másként nem, saját újságíróinak újságírói gyakorlata által biztosan! Az újságírók szerepe és jelentősége ebben az értelemben nagyban emlékeztet a „Társadalmi konstruktivizmus” médiaelméleti paradigma fogalmi rendjében kifejezhető „újságírók, mint közönség” megközelítésre. Scheufele előző fejezetben bemutatott konstruktivista modelljéből érdemes itt még egyszer kiemelni azoknak a bemenő tényezőnek a szerepét, amelyek az újságírói keretezési gyakorlat (Frame building) közvetítésével

¹⁰² “The underlying metaphor of communication in this research tradition is one of communication as information transfer. Communication is seen merely as the conduit for the transfer of media messages to audiences, who in turn were regarded as largely passive. However, ‘communication’ by the mass media is more than simply transmission, and involves a social process of message production and reproduction by audiences.” (In: Pirkis J. & Blood R.W. [2001] p. 75)

alapvetően meghatározzák a média makro-szintű és a közönség mikro-szintű keretezéseit, majd – végső soron – mindazokat a társadalmi attitűdöket és viselkedési formákat, amelyek a kultúra szuicidogén jellegét adják. Ezek a bemenő tényezők tehát az alábbiak: 1/ újságírói ideológiák, attitűdök, szakmai normák, 2/ a média típusa és politikai orientációja, 3/ a politikai szereplők, hatóságok vagy érdekérvényesítő csoportok kényszere.

A vázolt modellben a társadalmi kultúra szuicid jellegét tehát egyik oldalról hordozza, másik oldalról viszont meghatározza az újságírók (média típusa és politikai orientációja, valamint a politikai szereplők, hatóságok vagy érdekérvényesítő csoportok által megregulázott) médiakeretezési gyakorlata. **Ennek a problémának a megértésére irányul az a kettős kérdésfelvetés, amellyel Fekete Sándor és munkatársai élni kívántak vizsgálatukban és amelyről (többek között McQuail-t is idézve) Scheufele beszél, midőn a „Társadalmi konstruktivizmus” médiaelméleti paradigma alapvetéseit ecseteli:** „Ebben a szakaszban (értsd: „Társadalmi konstruktivizmus” – beszúrás tőlem) a média és a befogadók leírása kombinálja a tömegmédiá erős és korlátozott hatásának elemeit. Egyik oldalról a társadalmi valóság konstruálásával a tömegmédiának erős, ... másik oldalról viszont a média és befogadók interakciója által korlátozott hatást feltételez. A „média értekezés része annak a folyamatnak, amely által a személyiség jelentést konstruál és a közvélemény része annak a folyamatnak, amely által az újságírók ... kidolgozzák és kikristályosítják jelentéseiket a közügyekben (Gamson & Modigliani, 1989, p. 2; lásd még McLeod, Kosicki, Pan & Allen, 1987)”¹⁰³.

¹⁰³ “The fourth and present stage, started in the early 1980s, is characterized by “social constructivism”. The description of media and recipients in this stage combines elements of both strong and limited effects of mass media. On the one hand, mass media have a strong impact by constructing social reality, that is, “by framing images of reality ... in a predictable and patterned way” (McQuail, 1994, p. 331). On the other hand, media effects are limited by an interaction between mass media and recipients. “Media discourse is part of the process by which individuals construct meaning, and public opinion is part of the process by which journalists ... develop and crystallize meaning in public discourse” (Ganson&Modigliani, 1989, p. 2; see also McLeod, Kosicki, Pan, & Allen, 1987).” (In: Scheufele, D. A. [1999] p. 105)

Mielőtt rátérnék a „kettős kérdésfeltevés” vonzásában álló hazai vizsgálatok ismertetésére, fel szeretném hívni a figyelmet arra, hogy több tartalomelemzéses vizsgálat hasonló „kettős kérdésfeltevésből” indult ki, mint Feketéék (erre nézve lásd: 4. jegyzet), de ezek közül néhányuk szerencsés lehetősége is volt arra, hogy mindezeket az időközben elfogadott médiaajánlások vonatkozásaiban fejtsék ki. Dolgozatomban többször utaltam Ausztria esetére, ahol az 1987-ben elfogadott médiaajánlások után, Etzersdorpher, Sonneck és munkatársai szerint **(Etzersdorpher, E. & Sonneck, G. [1998]; Etzersdorpher, E. & Sonneck, G. & Nagel Kuess [1992])** a bécsi metró szuicidium járvány a megváltozott elhelyezésű, terjedelmű és ábrázolású híradásokkal párhuzamosan szűnt meg. Kevésbé ismert Jamieson, Hall-Jamieson and Romer 2003-as vizsgálata **(Jamieson P., K. Hall-Jamieson & D. Romer [2003])**, melyben az Egyesült Államokban elfogadott 1994-es médiaajánlás hatását igyekeztek detektálni: „a szerzők tartalomelemzéses módszerekkel megvizsgálták a New York Times hasábjain 1990-ben, 1995-ben és 1999-ben megjelent öngyilkosságokról szóló híradások anyagát és arra a megállapításra jutottak, hogy „habár az öngyilkossági ráta nem emelkedett ebben a periódusban, az öngyilkosságokról szóló híradások megjelenése igen, ami azt sugallja, hogy az 1994-es médiaajánlásnak kis hatása volt az öngyilkosságok újságbeszámolóira.” – értékeli a vizsgálatot Jim Tully és Nadia Elsaka¹⁰⁴.

VII. 2. 2. Elemzési szempontok

A hazai tartalomelemzéses vizsgálatok ismertetése előtt köszönetet szeretnék mondani Dr. Fekete Sándornak azért, mert rendelkezésemre bocsátotta azt az adatbázist, amelyben mind az 1981-es, mind az 1991-es évekre vonatkozó nemzetközi összehasonlító adatok szerepelnek. Ennek az adatbázisnak az ismerete lehetőséget

¹⁰⁴ For example, Jamieson, Hall-Jamieson and Romer (2003) undertook a content analysis of the New York Times for 1990, 1995, and 1999 to determine how suicide was covered and whether the implementation of reporting guidelines in 1994 had any notable effect. They found that, although the suicide rate did not increase during this period, the prominence of suicide reports did, suggesting the 1994 guidelines had little impact upon the newspaper's reporting of suicide" **(In: Tully, J., Elsaka, N. [2004] p. 26)**

adott számomra, hogy az adatbázisban kódolt tartalomelemzéses szempontok alapján végezzem el a vizsgálatomat. Kiindulásként, az adatbázis bőségéből az alábbiakban csak néhány német és magyar összehasonlító adat hazai és nemzetközi sajtóban már publikált bemutatását adom (erre nézve lásd Fekete, Schmidtke, Marton és Kóczán közlését a *Psychiatria Hungarica* 1994. áprilisi számában (Fekete, S. et al. [1994]), valamint Fekete és Schmidtke: *The impact of mass media reports on suicide and attitudes toward self-destruction* címmel 1995-ben megjelent írását (Fekete, S., Schmidtke, A. [1995]), de a hazai tendenciák napjainkig futó vázolásában adatbázisból nyert eredeti, valamint saját feldolgozásból származó újabb adatokat használlok. (Saját vizsgálatom a 2004. január 1 – 2006. december 31 között a *Népszabadság* és a *Blikk* napilapokban megjelent, öngyilkossággal kapcsolatos írásokra terjed ki.)

Ami a tartalomelemzés szempontjait illeti, a vizsgált híradások az alábbi változóiban kerültek feldolgozásra (a változók csoportosításait római számok jelzik, a változó nevek aposztróf jelek között szerepelnek, ha ezeknek nincs számokkal jelzett értéke, akkor a változó 0 ill. 1-es értéket felvehető dummy változó):

I. Alap-információk:

- 'Öngyilkosság'
- 'Öngyilkossági kísérlet'

II. Az elkövető ismertsége

- 'Prominens személy neve említve'
- 'Prominens személy foglalkozása említve'
- 'Pozitív Prominens személy'
- 'Negatív Prominens személy'
- 'Azonosítható Prominens személy'

III. Az elkövetés módszere:

- 'Gyógyszer'
- 'Önakestés'

- 'Lőfegyver'
- 'Vízbefulladás'
- 'Önégetés'
- 'Magas helyről leugrás'
- 'Mozgó jármű által zúzatás'
- 'Gázzal'
- 'Egyéb módon'

IV. Az elkövető neme és kora:

- 'Férfi'
- 'Nő'
- 'Férfi-nő arány'

V. 'Életkor'

- 1 '10-19'
- 2 '20-29'
- 3 '30-39'
- 4 '40-49'
- 5 '50-59'
- 6 '60-69'
- 7 '70-79'
- 8 '80-89'
- 9 '90 - '

VI. 'Hely'

- 0 'Nincs említve'
- 1 'Ország vagy város említve'
- 2 'Általános hely említve'
- 3 'Konkrét hely említve'.

VII. 'Minősítés'

- 1 'Pszichiatrizál'
- 2 'Kriminalizál'
- 3 'Moralizál'

- 4 'Bagatellizál'
- 5 'Önítéletet ad'
- 6 'Mérlegel'
- 7 'Tiltakozik, politikai protest'
- 8 'Tragedizál'
- 9 'Tagad'.

VIII. Következmények említése

- 'Pozitív következmények említése'
- 'Negatív következmények említése'

IX. Említett motívumok

- 'Elszeparálódás'
- 'Alkohol'
- 'Drog'
- 'Magány'
- 'Szerelem'
- 'Inproduktivitás'
- 'Sikertelenség'
- 'Konfliktus'
- 'Motiváció keresése'
- 'Cry For Help'
- 'Betegség'
- 'Anyagi'
- 'Egyéb'

X. Az öngyilkosságra használt kifejezések:

- 'Öngyilkosság'
- 'Szuicidium'
- 'Szabad halál'
- 'Megölte magát'
- 'Kereste a halált'
- 'Kézbe veszi sorsát'
- 'Megölte magát'

- 'Csak módszerválasztást említ'
- 'Meg akar halni'
- 'Keresve választja a halált'

XI. Egyéb információk:

- 'Öngyilkosság gyilkossággal'
- 'Kiterjesztett öngyilkosság'
- 'Preventív, terápiás lehetőségek említése'
- 'Statisztika'
- 'Tudomány'
- 'Burkolt Öngyilkosság – szkepszis, homályos fogalmazás'
- 'Megjelenés éve'

VII. 2. 3. 1991-'92 felvétel

Az adatbázis egy szegmensét az 1991. január 1-től 1992. május 31-ig terjedő időszakban megjelent 249 német és 184 hazai öngyilkosságról szóló híradás feldolgozása alkotja. Fekete, Schmidtke, Marton és Kóczán fentebb említett közleményében utalnak a vizsgálatok térben és időben történő kiterjesztésére, többek között a hazai sajtóban 1981. január 1 és december 31 között megjelent mintegy 60 hasonló tartalmú híradás összehasonlító vizsgálatára is, előzetes adatokat azonban – az említett írásokban – csak utalásszerűen közölnek.

A két ország szociokulturális különbségeinek felderítése céljából készített táblázatban az 1991-'92-es tartalomelemzés szempontjai szerint kapott eredmények és azok különbségeinek szignifikanciaszintjei találhatóak (az eredeti tanulmányban szereplő számadatokat lásd a 11. táblázatban).

11. táblázat Fekete et al. 1994-es összefoglaló táblázata

Elemzési szempont	Németország		Magyarország		Szignif. szint
	Esetek száma	%	Esetek száma	%	
Szucidium	198	79.5	164	89.1%	0.01*
Szucidium kísérlet	51	20.5	20	10.9%	0.01*
Prominens személyiség					
Név említve	37	14.9	30	16.3%	0.78
Foglalkozás említve	16	6.4	11	6.0%	0.85
Kiemelt pozitív jellemző	4	1.6	3	1.6%	0.49
Kiemelt negatív jellemző	22	8.8	6	3.3%	0.03
Pozitív konzekvenciák leírása	23	9.2	35	19.0%	0.005*
Negatív konzekvenciák leírása	51	20.5	26	14.1%	0.04*
Minősítés, címkézés	Összességében				0.008*
Pszichiatrizál	14	5.6	4	2.2%	
Kriminalizál	52	20.9	15	8.2%	
Moralizál	16	6.4	13	7.1%	
bagatellizál	5	2.0	6	3.3%	
Önítéletet ad	3	1.2	4	2.2%	
Mérlegel	9	3.6	6	3.3%	
Tiltakozik, politikai protest	3	1.2	9	4.9%	
Tragedizál	3	1.2	20	10.9%	
Tagad	1	0.4	6	3.3%	
Szucid módszer leírása	119	48.0	96	52.2%	0.94
A szucidium konkrét földrajzi helye	42	16.9	57	31.0%	0.03*
Motívum említése	117	47.0	49	26.6%	
Prevenció, alternatívák	6	2.4	7	3.8%	0.57
Szucidium és gyilkosság együtt	37	14.8	12	6.5%	0.02*
Kiterjesztett szucidium	16	6.4	3	1.6%	0.03*
Öngyilkosságra használt indirekt, csak módszerrel történt megnevezés	79	31.7	73	39.7%	0.087
Homályosan kifejező cikkcím	33	13.3	52	28.3%	0.002*
Egyértelmű cím	216	86.7	132	71.7%	0.002*

A 11. táblázat adataiból kiolvasható, hogy a szucid tematikák (öngyilkosság ill. öngyilkossági kísérlet) közül a magyar híradásokban szignifikánsan nagyobb hangsúly helyeződik a halállal végződő öngyilkosságok közlésére (89%), mint Németországban (80%), ahol öngyilkossági kísérletekről gyakrabban lehet olvasni (20%), mint hazánkban (11%).

A prominens, ismert személyiségek szuicidiumáról szóló híradások úgy tűnik, mind Németországban, mind Magyarországon hasonló kulturális mintázatot követnek, hiszen az ismert személy

- nevét kb. minden 6., 7-ik híradásban,
- foglalkozását minden 16., 17-ik híradásban,
- pozitív tulajdonságait minden 28., 29-ik híradásban említik.

A prominens személyiségek szuicidiumairól szóló híradások kulturális mintázataiban azonban egy kisebb, ámde annál markánsabb különbséget fedezhetünk fel, azt konkrétan, hogy míg Németországban az ismert személy negatív tulajdonságait inkább kiemelik a híradásokban, Magyarországon mindez – talán kegyeleti okokból – kisebb hangsúllyal szerepel.

A tapintatos, megértő és elfogadó bánásmóddal összefüggésben a hazai szuicidiumról szóló híradások anyagában ritkábban volt tapasztalható a tett negatív következményinek a kiemelése, gyakoribb volt viszont a pozitív következmények említése, mint a németországi anyagban.

Mindezzel a tapintatos, inkább elfogadó, mintsem felelősségre vonó bemutatási stílussal összefüggésben a hazai híradások minősítéseiben is inkább a pozitívabb értékelések (lásd: moralizáló és tragedizáló minősítések), a németországiban viszont inkább a negatívak (lásd: kriminalizáló minősítés) dominálnak.

A hazai sajtó szuicidium ábrázolását úgy tűnik, nem teszi sajátossá egy-egy jellemző öngyilkossági módszer kiemelése (pl. önakasztás), kulturális sajátosságoktól függetlenül sokkal inkább a látványos öngyilkossági módszerek kiemelése a jellemző.

Hasonlóképpen a szuicidium módszereihez, a szuicidium motivációiban, a prevenciók lehetőségei, szuicidiummal szembeni alternatívák felsorakoztatásában, a módszer megnevezésével történő indirekt utalásokban sincsenek markáns kulturális különbségek a két mintában.

Az öngyilkosság helyszínének említésében azonban úgy tűnik, a hazai sajtó sokkal inkább hajlamos konkrétumok említésére, mint a németországi; mindez olyan kulturális sajátosság, amely konkrét fogódzókat adhat egy-egy öngyilkosság elkövetéséhez. Ami az öngyilkosság óvatos, nem egyértelmű, ködösítő, implicit megnevezését illeti, szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy mindez „a magyarországi sajtócímekben, kiemelésekben szignifikánsan gyakrabban fordul elő, s megjegyezzük, hogy ez a jelenség, 1981 óta – a 81-91-92-es adatokat összehasonlítva – nemhogy csökkent volna, de még gyakoribbá is vált” (Fekete, S. et al. [1994] p. 124).

VII. 2. 4. 2004-'06-os adatfelvétel

Az 1981-es és 1991-'92-es nemzetközi összehasonlító vizsgálatok tartalomelemzési szempontjainak maximális figyelembevétele mellett néhány adatfelvételi sajátossággal kellett számolnom a 2004-'06-os hazai adatfelvétel során. Mindenekelőtt szólnom kell a választott sajtóorgánumokról. Fekete és munkatársai mind az 1981-es, mind az 1991-'92-es évekre vonatkozóan egy központi napilap (Népszabadság) és három regionális napilap (Dunántúli Napló, Vas Népe, Fejér Megyei Hírlap) híradásait elemezték, ezzel szemben az általam vizsgált 187 híradás két központi terjesztésű napilapban, a Népszabadságban és az időközben meghatározó bulvárlappá kinövő Blikk-ben jelent meg. A napilapok kiválasztásában több szempontot vettem figyelembe: tekintettel egy sajtóajánlás országos szintű általánosíthatóságára, olyan lapokat kerestem, amelyek országos terjesztésben jelentős példányszámmal jelennek meg és karakterében különböző olvasóközönset vonzanak. Mivel ezeknek a szempontoknak a Népszabadság és a Blikk teljességgel megfelelt (ráadásul mindkettőnek több évre visszamenően jól feldolgozott, on-line is elérhető híradás-archívuma van), vizsgálatomba ezt a két újságot vontam be. A vizsgálat lehetőséget adott arra is, hogy a két sajtó-orgánumot a szuicid-témájú írások (témánk szempontjából fontos) sajátosságai alapján is összehasonlítsam.

A tartalomelemzés alapvető egységei munkámban a híradások voltak, jóllehet az eredeti vizsgálatban a híradások címeire – a cikkolvasás „triggereire” – helyeződött különös hangsúly. A híradások elemzésekor azért kényszerültem a teljes szöveg elemzésére, mert egyébként a címek rövidsége az esetek többségében értelmezhetetlenné tette volna az elemzési szempontok következetes érvényesítését: pl. az öngyilkosság konkrét helyének említésekor Feketéék felhívják a figyelmet arra, hogy ez egyre nagyobb hangsúlyt kap a híradásokban. Feketéék egy országos és három regionális napilap adatait elemezték. A regionális lapokban érthető módon a szűkebb közönség eseményeit erősebben konkretizálva közli a sajtó, mindez az országos napilapokban elhalványul, de mindamelllett jelzés értékű közlésekkel a szövegben megjelenik (pl. a pátrohai állomás fényképe a „Katica (†18) a vonat elé ugrott” című híradásban jelent meg – lásd a Blikk 2004. október 8-i száma). A konkrét hely gyakran fényképpel kísért említése persze valóban egyre markánsabb sajátossága a hazai hírkészítésnek, de ez – legalábbis az országos terjesztésű napilapok esetében – csak a híradások teljes szövegéből derül ki! (Ahol azonban az elemzési szempont egyértelműen a címre vonatkozott, alapvető elemzési egységnek a címet tekintettem.)

VII. 2. 5. A tapasztalatok általánosítása

Mindent egybevetve végül is a Népszabadság és a Blikk 2004-2006 között megjelent 187 szuicid tematikájú híradását elemeztem a megadott tartalomelemzéses szempontok szerint. (A vizsgálat legfontosabb összegő táblázatait lásd az 1. sz. mellékletben.)

Az írások a 12. táblázat adatai szerint oszlottak meg az évek és a vizsgált sajtó szerint.

12. táblázat – A Népszabadságban és a Blikkben megjelent szuicid tartalmú híradások száma 2004-'06-ban

Év	Népszabadság	Blikk	Együtt
2004	29	33	62
2005	31	29	60
2006	21	44	65
Együtt	81	106	187

Az 1991-es ill. 1992-es évekre vonatkozó német-magyar összehasonlító vizsgálat szerint hazánkban az *öngyilkossági kísérletekre* sokkal kisebb hangsúly (11%) helyeződött a híradásokban, mint Németországban (20%). E tekintetben 2004-'06-ra jelentősen megváltoztak az arányok, a bulvársajtónak köszönhetően (lásd a Blikk 40%-os és a Népszabadság 6%-os arányát, valamint a különbségek szignifikanciáját lásd a 3. számú függelékben) az öngyilkossági kísérletekről szóló híradások együttes aránya 26%-ra emelkedett. Ezzel a változással a szuicid tematikák közlésének arányait tekintve nagyban idomultunk az 1991-'92-es németországi mintázathoz, hiszen az öngyilkossági kísérletek 1991-'92-ben megfigyelt németországi aránya (20%) és a 2004-'06-ban megfigyelt hazai aránya (26%) szignifikánsan nem különbözik egymástól (lásd 13. táblázat).

13. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása az *öngyilkosságról és öngyilkossági kísérletről* szóló híradások száma és aránya szerint

Vizsgálati szempont 1.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06 *		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Öngyilkosság	198	79,5	131	70,1	5.166	0,023	*
Öngyilkossági kísérlet	51	20,5	48	25,7	1,637	0,201	

* A hazai mintában 7 összetett híradás volt, ezek mindkét helyre be lettek sorolva!

Az 1991-'92-es német-magyar összehasonlítás szerint a **prominens személy nevét, foglalkozását és pozitív tulajdonságait** nagyjából ugyanolyan arányban említik a két országban; mindez az 1981-es és a 2004-'06-os adatfelvétel eredményei alapján úgy tűnik hosszabb távon is állandósult sémát mutat, hiszen a három tulajdonság %-os arányváltozása nem tekinthető szignifikánsnak. Ami viszont a prominens személyiség negatív tulajdonságainak az említését illeti, az 1991-'92-es német minta 9%-os arányához viszonyítva rendkívül alacsonynak tekinthető 1991-'92-es hazai 3%-os arány nagyságrendileg mind az 1981-es, mind 2004-'06-os hazai mintában ugyanolyan alacsony maradt (lásd 14. táblázat), úgyhogy a megértő, kegyeleti okokból a negatív tulajdonságokat inkább elhallgató bánásmód úgy tűnik olyan sajátossága a hazai hírkészítési gyakorlatnak, amelyen még a – sokszor tolakodónak vagy direkt lejáratonak tartott – bulvársajtó sem tud áttörni (lásd az ismert mondást: Halottról jót, vagy semmit!). Mindezzel összefüggésben a **szuicidium negatív konzekvenciáinak** leírásában sem tapasztaltam hosszabb távú elmozdulást, hiszen az 1981-es 23% és a 2004-'06-os 21% ($p < .05$ szignifikanciaszint mellett) jelentősen nem különbözik az 1991-'92-es 14%-tól. A bulvársajtó jelenléte e tekintetben magában hordozza ugyan a szignifikáns változás lehetőségét, hiszen a Blikkben szignifikánsan magasabb a negatív konzekvenciák említése (27%), mint a Népszabadságban (14%), de ez összességében még nem vezetett szignifikáns változáshoz.

A negatív konzekvenciák leírásával szemben a **pozitív konzekvenciák említése** tekintetében szignifikáns változást tapasztaltam: az 1981-es 12% és az 1991-'92-es 19% 2004-'06-ra 4%-ra csökkent, a csökkenés mindkét bázis időszakhoz viszonyítva szignifikánsnak tekinthető. Az arányváltozás hátterében elsősorban a Népszabadság hírkészítési gyakorlata áll, hiszen míg a Blikkben 8 híradás említette a szuicid cselekmény pozitív konzekvenciáját, addig a Népszabadságban egy sem. A pozitív következmények bulvársajtó jellegéről tanulságos példát szolgáltatnak a Blikk azon híradásai, amelyek pl. a halálugrás (Petőfi hídról történő leugrás) vagy gyógyszeres

önmérgezés túlélését küldetéstudatot erősítő égi jelként, a szuicid karriert olyan jelentős momentumként említi, amely ösztönzőleg hat jelentős kulturális alkotások megszületésére (lásd pl. Albert Györgyi *Miért pont én c.* könyve vagy Tom Jones esete, aki „It’s Not Unusual” című számát az után írta, hogy letett öngyilkossági terveiről”), de olyan esetről is olvashatunk, ahol a híradás szerint olyan erősségű volt a szuicid célzatú házrobbantás, hogy az okozott károk turistalátványossággá változtatták a bicskei Varga József utcát...

Mindezektől a bulvársajtóból kiragadott példáktól függetlenül azonban látni kell, hogy a pozitív konzekvenciák leírásában (főleg a Népszabadság hírkészítési gyakorlatából kifolyólag) jelentős csökkenés tapasztalható mind 1991-'92-höz, mind 1981-hez viszonyítva, úgyhogy e tekintetben még a németországi 1991-'92-es 9% alá csökkentünk: 2004-'06-ban 187 híradásból csak a Blikk 8 híradásában (az összes híradás 4%-ában) tapasztaltuk a pozitív konzekvenciák említését, ez a németországi 249/23 (9%) aránynál – igaz csak hajszálnyival, de $p < .05$ szignifikanciaszinthez tartva magunkat mégis – szignifikánsan alacsonyabbnak bizonyult (lásd 14. táblázat).

14. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradásokban említett *negatív és pozitív konzekvenciák* szerint

Vizsgálati szempont 2.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Negatív konzekvenciák említése	51	20,5	40	21,4	0,053	0,817	
Pozitív konzekvenciák említése	23	9,2	8	4,3	3,976	0,046	*

A 2004-'06-os *híradások minősítéseiről* általában elmondható, hogy azokban a pszichiatrizálás (10%), kriminalizálás (18%), mérlegelés (14%) és tagadás (19%) szignifikánsan magasabb arányt tett ki, mint 1991-'92-ben, és így – legalábbis

pszichiatrizáls és kriminalizálás tekintetében – úgy tűnik jelentősen hasonlítottunk a németországi 1991-'92-es arányokhoz (lásd 15. táblázat).

15. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradások *pszichiatrizáls és kriminalizáló minősítései* szerint

Vizsgálati szempont 3.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Pszichiatrizáls	14	5,6	18	9,6	2,517	0,133	
Kriminalizálás	52	20,9	34	18,2	0,492	0,483	

A híradások határozottabban érvényesülő *értékelő jelleg*-ét úgy tűnik nem feltétlenül a bulvársajtó jelenléte okozza, hiszen jóllehet pszichiatrizáls tekintetében éppen a Népszabadság viszi a prímet, de kriminalizálásban vagy az össz-minősítések tekintetében nincs jelentős különbség a két újság között. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a két újság minősítési sémák alapján nem különbözne egymástól: a 3. számú függelék táblázatából kiolvasható, hogy míg a Népszabadság a pszichiatrizáls és a tiltakozás-politikai protest határozottabb érvényesítésében múlja felül a Blikket, ez utóbbi önitéletben és tagadásban az előbbit. A különbségek oka részben visszavezethető a Népszabadság hírsajtó ill. tudományos oknyomozó jellegére, ahol a tiltakozás-politikai protestként történő értékelése jelentős hangsúlyt kap pl. az iszlamista merénylők, a guantanamoi fogolytáborban vagy az orosz hadseregben történt szuicidiumok kapcsán¹⁰⁵, a pszichiatrizáls pedig pl. az öngyilkosság mániás depresszióval történő magyarázatából. Ezzel szemben a Blikk bulvársajtó jellegéből következően az újságírói önitélet, személyes állásfoglalás pl. Briney Spears videóklipjének öngyilkosságra buzdító jellegében, Szécsi Pál vagy Domján Edit szuicidiumára történő visszaelméletzés kapcsán a kor szellemének felelősségében, a laktanyákban

¹⁰⁵ Igaz itt a kulturális szakadék miatt nem számolhatunk jelentősebb utánzási hatással

történt szuicidiumok említésekor a hadsereg negatív szerepének felelőtlenségében mutatkozik meg. A Blikk híradásaiban a tagadás attitűdje sokszor a drog, az anyagi ill. családi problémák megoldatlanságának (sokszor szenzációhajhász) kiemelésében jelenik meg.

A ***különböző motivációk*** említésében is jelentős emelkedést tapasztaltunk 2004-'06-ra: az 1981-es és 1991-'92-es 27%-os arány 2004-'06-ra 65%-ra ugrott fel. A változás hátterében a szerelem, sikertelenség, konfliktus, motiváció keresése és az egyéb motivációk 1991-'92-es arányainak szignifikáns emelkedése áll, ezek közül a motiváció keresése és egyéb motivációk említése 1981-hez képest is szignifikáns emelkedést mutat. Az imént említett motivációk közül érdekes módon főként azokban idomultunk az 1991-'92-es németországi arányokhoz (lásd 16. táblázat), amelyeket a bulvársajtó említ előszeretettel: a 3. számú függelék táblázatából kiderül, hogy míg a Blikk szignifikánsan nagyobb arányban foglalkozik a szerelmi és (többnyire családi) konfliktusok által motivált esetekkel, addig a Népszabadságra inkább a motivációk keresése ill. az egyéb, többnyire politikai motivációk említése jellemző.

16. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradásokban említett *különböző motivációk* szerint

Vizsgálati szempont 4.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Szerelem	11	4,418	15	8,021	2,473	0,115	
Sikertelenség	4	1,606	6	3,209	1,223	0,269	
Konfliktus	18	7,229	23	12,3	3,223	0,073	
Motiváció keresése	17	6,827	36	19,25	15,438	0,000	*
Egyéb	4	1,606	55,0	29,41	70,565	0,000	*

A szuicid módszer leírása sokkal nagyobb arányú volt a 2004-'06-os mintában, mint az 1991-'92-es mintában, de mindez – az egyéb módszerek 42%-os részaránya miatt –

1981-ben is magasnak bizonyult. Ez utóbbi tétellel és az önégetéssel (amely Feketéék szerint az 1992. májusi taxis önégetést követő szuicid járványból adódott) nem számolva azonban általános tendenciának tűnik, hogy legalábbis önakasztás, lőfegyver, vízbe fulladás és mozgó jármű általi zúzatás tekintetében szignifikáns emelkedést mutat a szuicid módszerek említése. Az említett módszerek közül önakasztás, vízbe fulladás és mozgó jármű általi zúzatás esetében 2004-'06-ra szignifikánsan felül múltuk az 1991-92-es németországi arányokat, de a főleg fegyveres testületek kötelékében előforduló lőfegyveres szuicidiumokat úgy tűnik Németországban már 1991-'92-ben nagyobb sajtóérdeklődés övezte, így az itthoni emelkedéssel valójában idomultunk a korábbi német arányhoz (lásd 17. táblázat).

17. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a híradásokban említett kivitelezési módok szerint

Vizsgálati szempont 5.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Önakasztás	23	9,2	34	18,2	7,519	0,006	*
Lőfegyver	25	10,0	26	13,9	1,543	0,214	
Vízbe fulladás	4	1,6	12	6,4	6,992	0,008	*
Mozgó jármű általi zúzatás	4	1,6	13	7,0	8,144	0,004	*

Sajátos szint képvisel a bulvársajtó híradásaiban domináló „mozgó jármű általi zúzatás” kategóriája: a módszer említése 2%-os részarányt képviselt az 1991-'92-es mintában, mindez 2004-'06-ra 7%-ra emelkedett a Blikkben megjelent 11 híradás jóvoltából. Érdeemes megjegyezni, hogy a „mozgó jármű általi zúzatás” említése mellett a Blikk sajátossága még a „gyógyszerekkel történő önmérgezés” említése is: ezt a módszert 9 híradásban említették 2004-'06-ban – arányát tekintve tehát nem sokkal többször, mint 1991-'92-ben vagy 1981-ben – de érdekes módon a 2004-'06-os 9 híradásból 8 a

Blikkben, 1 pedig a Népszabadságban jelent meg (a két lap elkülönülése e tekintetben szignifikánsnak tekinthető).

Az öngyilkosság ***konkrét földrajzi helyének*** említésében is jelentős emelkedést tapasztaltunk mind az 1991-'92-es, mind az 1981-es bázisidőszakhoz viszonyítva: az 1981-es 35%-os ill. az 1991-'92-es 31%-os arány 2004-'06-ra 73%-ra emelkedett. A németországi 1991-'92-es arányhoz (17%) viszonyítva még jelentősebbnek tekinthető emelkedés (lásd 18. táblázat) nagy mértékben a bulvársajtó hírkészítési gyakorlatának köszönhető, hiszen miként azt a két lapot összehasonlító 3. számú függelék táblázata is mutatja, a Népszabadság közlési arányát (63%) szignifikánsan felül múlja a Blikk közlési aránya (80%).

18. táblázat – Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása *konkrét hely említése* szerint

Vizsgálati szempont 6.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Konkrét földrajzi hely említése	42	16,87	136	72,73	137,939	0,000	*

A különböző ***prevenciós lehetőségek említése*** mérsékelt, ámde statisztikailag nem jelentős emelkedést mutat az 1981-es és az 1991-'92-es hazai adatfelvétel eredményeihez viszonyítva. A kétségtelenül kedvező – ámde a hazai tendenciákat nézve egyelőre inszignifikáns – változást jobban kidomborítja a németországi 1991-'92 felvétel eredményeivel történő összehasonlítás, hiszen az ott megfigyelt 2%-os arányhoz viszonyítva a 2004-'06-os hazai 7,5%-os arány szignifikánsan magasabbnak tekinthető (lásd 19. táblázat).

19. táblázat– Az 1991-'92-es német minta és a 2004-'06-os hazai minta összehasonlítása a *prevenció említése* szerint

Vizsgálati szempont 7.	Németország, 1991-'92		Magyarország, 2004-'06		Chi Sq.	p	p<.05
	Esetszám	%	Esetszám	%			
Prevenció említése	6	2,41	14	7,487	6,290	0,012	*

Prevenációs lehetőségek említésével nagyobb arányban találkoztunk a Népszabadságban, mint a Blikkben, igaz a két újság közti különbség nem tekinthető szignifikánsnak.

Az öngyilkosságra használt indirekt, csak módszerrel történő megnevezés az 1981-es és az 1991-'92-es adatfelvételek szerint 63%-ról 40%-ra csökkent; mindez a szignifikáns csökkenés a 2004-'06-os felvétel adatai szerint tovább folytatódott, hiszen mintánkban a szempont aránya már csak 4%. *Homályosan kifejezető cikkcímek* tekintetében azonban erős emelkedést tapasztaltam, az 1991-'92-es németországi mintában tapasztalt 13%-os arányhoz viszonyítva már akkor magasnak számító hazai arány (28%) a 2004-'06-os minta szerint szignifikánsan tovább emelkedett (43%).

A kedvezőtlen tendenciát úgy tűnik nem a Népszabadság vagy a Blikk hírkészítési gyakorlata okozta, hiszen a két újság homályosan kifejezető cikkcímek tekintetében nem különbözik egymástól (a Népszabadságban 31 (38%), a Blikkben 49 (46%) ilyen írást találtunk, az arányok eltérése nem szignifikáns).

VII. 2. 6. Értékelés és összegzés

Az 1981-es, 1991-'92 és 2004-'06-os adatfelvételek eredményeit összegezve megállapítható, hogy a rendszerváltást követő másfél évtizedben – sokban a bulvársajtó

jelenlétének köszönhetően – a hazai sajtó szuicid cselekményeket mediatizáló stílusa sokkal összetettebb lett, mint korábban volt. Az összetettség az öngyilkosságról szóló híradások tekintetében pozitív és negatív módon is értékelhető. Phillips 1990-es munkájára hivatkozva **(Phillips, D. P. [1990])** Fekete és munkatársai kiemelik, hogy az imitáció- identifikáció szempontjából döntő elemek a következők: „autoritások, prominens személyek szuicidiumának romantikus, heroizáló vagy éppen leértékelő bemutatása; a pozitív vagy negatív konzekvenciák kiemelése; minősítések; alternatívák bemutatása a szuicidiummal szemben; más öngyilkosságokkal való kapcsolatba hozás; explicit, konkrét vagy indirekt címzés; kiemelt, első oldalas fényképes híradás vagy rövid, belső oldalon elhelyezett szenzációt kerülő híradás” **(Fekete, S. et al. [1994])**.

A felsorolt tételek között nem szerepel az öngyilkosságról szóló híradások optimális mennyiségének a kérdése. Jómagam abban a kérdésben nem is kívánok állást foglalni, hogy vajon túl sok vagy túl kevés az a 131 konkrét, befejezett öngyilkosságról szóló híradás, amely a 2004-'06 között regisztrált hazai öngyilkosságra vetítve kb. 1,5%-ot teszi ki, de úgy vélem az mindenképpen pozitív irányú változásnak tekinthető, hogy az 1991-'92-es hazai felvétel eredményei szerint alig 11%-ot kitevő öngyilkossági kísérletekről szóló híradások aránya 2004-'06-ra több, mint kétszeresére nőtt.

Ami az autoritásokat, prominens személyiségek szuicidiumának romantikus, heroikus vagy éppen leértékelő bemutatását illeti, úgy tűnik a magyar kultúrában oly erősen él a beteg, sérült vagy éppen meghalt személyekkel szembeni kegyeletes bánásmód (lásd az ismert mondást: „halottakról jót, vagy semmit”), hogy a sajtóhírekben nálunk (szemben az 1991-'92-es német minta 9%-os arányával) továbbra is igen alacsony a szuicidáló prominens személyiségek negatív tulajdonságait kiemelő sajtóhír (2%). Mindez a kegyes bánásmód tetten érhető általában – nem feltétlenül prominens személyiségekhez kötötten – a szuicidium negatív konzekvenciáinak elhallgatásában is. Rámutattam arra, hogy a bulvársajtó tolakodó, sokszor kifejezetten lejáratonak tekintett hírkészítési gyakorlata ellenére – e tekintetben – a 2004-'06-os 21% nem hozott szignifikáns

változást. Mindezzel természetesen nem a kegyes bánásmóddal szembe állítható populáris lejárata gyakorlata mellett kívánok érvelni, de úgy vélem a szuicid cselekmény negatív következményeinek a kiemelése (megfelelő anonimitás biztosítása mellett) társadalmi tájékoztatás szempontjából igenis szükséges lenne.

Úgy vélem, a szuicidium negatív konzekvenciáinak a bemutatása mellett társadalmi tájékoztatás szempontjából fontos lenne a szuicidium pozitív konzekvenciáinak a leírása is – akkor persze, de csak akkor, ha létezne egyáltalán olyan! A tagadáson lehet persze vitatkozni, mert joggal mondhatná valaki, hogy egy öngyilkossági kísérletnek pozitív hozadéka lehet pl. a túléléssel megerősödő küldetéstudat, a valós problémák felismerése vagy szubjektíve fontosnak tartott társadalmi kapcsolatok felélesztése, de saját elvi állásfoglalásom szerint egy alapvetően öndestruktív megnyilvánulásnak nem lehetnek pozitív konzekvenciái (Megjegyzés: elvi állásfoglalásomban megerősít Phillips 1990-es munkájából szárazó, fentebb említett összegzés!) Mindaz a híradás tehát, amely a szuicid cselekmény pozitív következményeit említi, úgy vélem inkább populáris „hírcsinálás”, mintsem valós társadalmi tájékoztatás, íghát kedvező tendenciának találok mindazt a szignifikáns csökkenést, amelyet az 1981-es és 1991-'92-es hazai minták arányaihoz viszonyítva 2004-'06-ra tapasztaltunk.

A híradások a minősítések tekintetében sokkalta színesebbek lettek, a szuicidium negatívabb értékelését hordozó kriminalizálás pl. az 1991-'92-es német minta 21%-os arányát alulról megközelítette a 2004-'06-os mintában (18%), így ezt a tendenciát mindenképpen kedvezőnek tekinthetjük. Pszichiatrizálas tekintetében hasonló tendenciákról számolhatunk be, e tendenciát is egyértelműen kedvezőnek tekinthetjük, hiszen az újságírói pszichiatrizálas önmagában nem éppen glorifikáló tényező. Nem úgy az öngyilkosság egyéb minősítési sémái: a tiltakozás-politikai protest, az újságírók keresett motivációi (pl. lázadás a kor szelleme ellen) mind olyan újságírói minősítési sémák, amelyek bizonyos körökben pozitív értékeléssel járhatnak.

Az öngyilkosság újságírói minősítésével nincsenek közvetlen kapcsolatban a híradásban említett motivációk, mégis jellemző, hogy pl. a bulvársajtó jóvoltából egyre gyakrabban említett szerelmi csalódás miatt elkövetett öngyilkosságot gyakran, többnyire a gyilkosságot követő szuicidálás eseteiben kriminalizáló minősítés hatja át: a 2004-'06-os mintából 15 öngyilkosságot szerelmi csalódás motivált, ebből 5 esetben a később szuicidáló végzett is társával, ami önmagában indokolja (1 kivételével indokolná – sic!) az esetek kriminalizáló minősítéseit. Mivel az említett kivétel eklatáns példáját adja annak a kerülendő újságírói gyakorlatnak, amely a lényegi elemek kiemelése (ti. gyilkosság is történt) és helyes minősítése (kriminalizálás) helyett partikuláris elemek populáris-hatásvadász bemutatását adja, egy rövid kitérő erejéig próbáljuk meg szempontjaink szerint értékelni az írást. A Blikk 2006. május 13-i számában megjelent írás címe ügyes, ámde hatásvadász fogással exponálja témáját: „Órákig tartott a gyilkos haláltusája” – így a cím, azt sugallva, hogy a gyilkos valójában szörnyű áldozat – kérdés csak az, hogy kinek a szörnyű áldozata? Kíváncsiságunk felkeltése után rögtön az első sor egyértelművé teszi, hogy a gyilkos saját maga szörnyű áldozata: „Születésnapján oltotta ki szerelme, majd saját életét B. László (43) a Pór Bertalan utcában szerda éjjel”. Ez után a saját maga szörnyű áldozatává avanszált gyilkos (B. László) haláltusája körül forog az írás, mintha gyilkosság nem is történt volna. Tudjuk persze a híradás első soraiból, hogy a szerelmi csalódás elsőrendű áldozata, P. Enikő gyilkosság, mégpedig szörnyű gyilkosság áldozata lett: „Miután P. Enikő (37) szakított vele, és megkérte, szedje össze a holmiját, az oroszlányi villanyszerelő csavarhúzójával szíven szúrta a nőt, majd magával is végzett”. Mindezek után furcsa az az egyoldalúság, amely a szerelmi csalódás okozta eseménysorból a gyilkosság kriminológiai vonatkozásaival nem foglalkozva csak az öngyilkosság „szörnyű szenvedéseit” ecseteli: „Miután László látta, hogy párja meghalt a fürdőszobában, felvágta az ereit, de ez nem hozott azonnali halált, így egy hajszárítót is beledobott a vízzel teli kádba. Az áramütés sem végzett vele. Utolsó erejével négykézláb bemászott párja holttestéhez, és lábainál lassan kivérzett”.

Hasonlóképpen a híradásokban alkalmazott minősítési sémákhoz és a szuicidium motivációjához, a kivitelezési módszerek leírásában is sokkal színesebbek lettek a hazai híradások 2004-'06-ra. Társadalmi tájékoztatás szempontjából kedvezőnek találok azt, hogy az önakasztás – mint sajátos magyar kivitelezési mód – a látványos kivitelezési módszerrel elkövezett öngyilkosságokról szóló (gyakran szenzációhajhász) beszámolók között egyre nagyobb súllyal szerepel (a 2004-'06-os mintában 18,2%), igaz számos „különleges” módszer továbbra is extrém módon felülreprezentált a híradásokban (vízbe fulladás, mozgó jármű általi önzúzatás, gyógyszeres önmérgezés).

Az öngyilkosság konkrét földrajzi helyének említésében tapasztalt szignifikáns emelkedést különösen negatív tendenciaként értékelhetjük, főleg az után, hogy ezeket a híradásokat gyakran fényképekkel is illusztrálják: a Blikk 2004. szeptember 15-i és 16-i számában pl. két fényképekkel kísért hosszabb terjedelmű írás foglalkozott annak a férfinak az esetével, aki a zuglói vasútállomás felsővezetékén meztelenül mászott ki a felüljáróra és onnan próbált leugrani. A Thököly úti „felsővezeték táncos” esete után alig egy hónappal a Blikk 2004. október 8-i számában a Nyíregyháza – Záhony közti vasúti fővonalon található pátrohai állomás fényképe az alábbi cím alatt jelent meg: „Katica (†18) a vonat elé ugrott”. Ezt követően 4 nappal, 2004. október 12-én szintén öngyilkosságról szóló híradás jelenik meg a Blikkben: „Zsófia (†32) leparkolt és ugrott”. A híradást ez alkalommal egy olyan fénykép kíséri, amelynek felirata önmagáért beszél: „A nő még Passatját is a Margit hídon hagyta”.

Az öngyilkosság konkrét földrajzi helyének – gyakran fényképekkel kísért – említése mellett kedvezőtlen az öngyilkosságot megelőző prevenciók lehetőségei és alternatívák alacsony számaránya is (7%), igaz mind az 1981-es, mind az 1991-'92-es mintához viszonyítva egyre gyakrabban találkozunk olyan és hasonló tartalmú megfogalmazásokkal, mint pl. hogy: „Ha a szülő látja, hogy gyermeke befordul, evési gondokkal küzd, vagy gyógyszerekről, fegyverekről kérdezősködik, forduljon

szakemberhez” – mindezt olvashatjuk a Blikk 2005. október 18-án megjelent Miért ölik meg magukat c. írásában.

Phillips (1990) szerint – idézi Fekete és munkatársai (1994) – a média öngyilkosság ábrázolásában az imitáció-identifikációt illető döntő tényező az „explicit, konkrét vagy indirekt címadás”. Vizsgálati szempontjaink közül a „Homályosan kifejező cikkcím” nyilván a Philips által említett tényező negatív oldalára, az indirekt címadásra utal, így hát mindazokat a cikkcímekeket, amelyekből csak sejthetjük, hogy öngyilkosságról szóló híradásról van szó (pl. „Órákig tartott a gyilkos haláltusája”), nem tartjuk helyes és követendő megfogalmazásnak. Sajnálatos módon az 1991-’92-es németországi mintában tapasztalt 13%-os arányhoz viszonyítva már akkor magasnak számító hazai arány (28%) a 2004-’06-os minta szerint szignifikánsan tovább emelkedett (43%).

A homályosan kifejező cikkcímek rendkívül magas aránya mellett – mintegy összefoglalva tapasztalatainkat – az öngyilkosság konkrét helyének gyakran fényképekkel illusztrált gyakori említése, a látványos módszerekkel elkövetett öngyilkosságokról szóló beszámolók felülreprezentáltsága, a preventív lehetőségek említésének alkalmi jellege, az öngyilkosság partikuláris elemeit kiemelő újságírói minősítések gyakorlata, a szuicidium negatív konzekvenciáinak elhallgatása és a pozitív kiemelése, a szuicid cselekményt elkövető prominens személyiségek negatív tulajdonságainak eltussolása úgy vélem még a számos kétségtelenül kedvezőbbnek tekinthető tendencia ellenére is indokolja a hazai sajtóajánlás kidolgozását. A felelős újságírói körök és a szakma képviselőinek diskurzusa nélkülözhetetlen egy ilyen ajánlás elkészítéséhez. Bízok abban, hogy a témában végzett kutatások eredményei ösztönzően hatnak és az érintett felek valóban asztalhoz ülnek és a kor követelményeinek megfelelően egyeztetik álláspontjaikat e területen is.

Dolgozatomban igyekeztem olyan nyelvezetet követni, amely talán nyitottá és érdekessé teszi munkámat az érintett felek szélesebb körei előtt is. Dolgozatom zárásaként – ezzel

szemben – egy szűkebb szakmai kör számára írok: a Werther effektus és az öngyilkosságok nagy felbontású idősorán megfigyelt (a káoszelméletben jól ismert) „rózsaszínű zaj” kapcsolatának hipotetikus felvetésével foglalkozom.

VII. 3. Egy dinamikai vizsgálat

A Magyar Tudomány 2002/10-es számában *Nagy időfelbontású öngyilkossági idősorok nemlineáris viselkedése* címmel Dr. Bozsonyi Károllyal publikáltuk azon kutatásunk tapasztalatait, amelyben az öngyilkosságok alakulását – a hagyományos megközelítésekkel szemben – társadalmi diffúziós folyamatokba ágyazva vizsgáltuk **(Bozsonyi K., Veres E. [2002])** (A tanulmányt lásd még a *Káosz és fraktálok a társadalomtudományokban* c. tanulmánykötetben **(Bozsonyi K., Veres E. [2003])**). Miként az elméleti kereteket vázoló 2. és 3. fejezetben bemutatásra került, a diffúziós folyamatok vizsgálata sokkal inkább a szociológia tarde-i, mintsem durkheimi hagyományait követi, így hát úgy vélem, megközelítésünk szerves folytatása annak a vizsgálat sorozatnak is, amely Tarde elméletére gyakran visszahivatkozva a Werther effektust vizsgálta.

Az öngyilkosságok alakulásának diffúziós vizsgálata azonban jelentős hangsúlyeltolódásokkal jár az ilyen vizsgálatokhoz képest. Dolgozatomban több helyen utaltam arra, hogy a Werther effektus ökológiainak is nevezett vizsgálatai alapvetően médiahatások detektálására korlátozódtak, így a diffúziós folyamatok egy kardinális, ámde nem teljes folyamatára koncentráltak. Dolgozatom harmadik fejezetében Tarde márki szellemi hagyatékának az áttekintésével azt kívántam aláhúzni, hogy a Werther effektus ökológiai vizsgálataiban hivatkozásul gyakran felhozott Tarde-ot valóban nem is a média viselkedésre gyakorolt hatása érdekelte elsősorban, hanem „a viselkedés társadalmi intézményekben történő végtelen ismétlődése”. Ezt a látszólagos ellentmondást Steven Stack a *Hírességek és öngyilkosságok: egy rendszertan és vizsgálat, 1948-1983* c. munkájában maga emeli ki, midőn saját bevallása szerint is Tarde *eljtett* megjegyzéseiből vázolja „médiahatás” elméletét **(Stack, S. [1987])**. Miként azonban dolgozatom médiaelmélettel foglalkozó negyedik részében rámutattam, ez a Tarde-ra „szelektíven” visszahivatkozó teoretikus megalapozás médiaelméleti szempontból nem

teljesen alaptalan, hiszen ha a kognitív médiahatások jelentőségét figyelembe vesszük, akkor egyáltalán nem tűnnek légből kapottnak az olyan hipotézisek, mint pl. – hogy klasszikust idézzünk – : „Ha a Werther effektus azért van, mert a híreknek adott publicitás az öngyilkosságok szuggerálhatóságának potenciálját befolyásolja, akkor minél nagyobb publicitást kap egy öngyilkosságról szóló történet, annál nagyobbak kell lennie az öngyilkosságok emelkedésének a híradás megjelenése után.”¹⁰⁶ Úgy vélem a Werther effektus ökológiai vizsgálatainak médiaelméleti relevanciáját – a híradások vonatkozásában mindenképpen – megerősítik a dolgozatom ötödik fejezetében bemutatott empirikus vizsgálatok tapasztalatai, de ettől függetlenül nem szabad megfélekedni arról a munkáról sem, amely tovább viszi és *ez által* egységes szociológiaelméleti keretbe rendezi a munkákat.

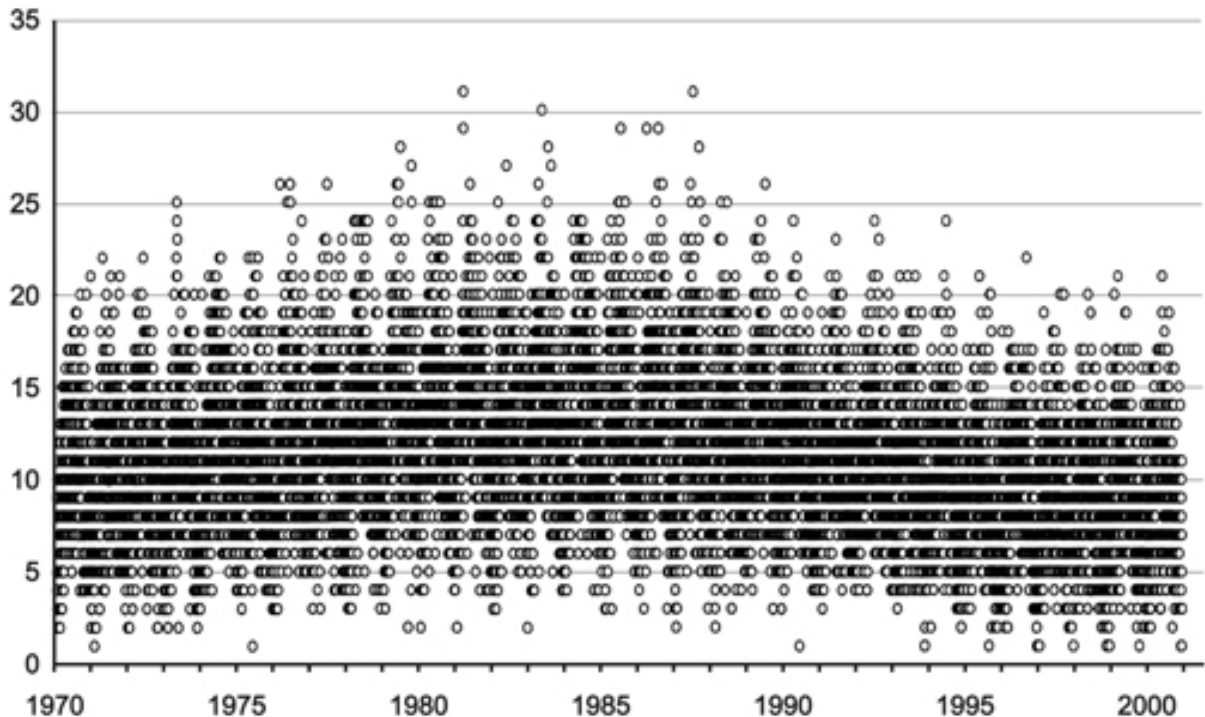
Az alábbiakban ennek jegyében – mintegy dolgozatom zárásaként – arról a vizsgálatról számolok be, amelyben az öngyilkosságok nagy felbontású idősorán a rendszert érő külső hatások (akár médiaexpozíciós hatások) lecsapódását és sajátos terjedését vizsgáltuk.

VII. 3. 1. Bemenő változók

Vizsgálatunkban a KSH halálozási statisztikájában 1970. január 1. és 2000. december 31 között regisztrált 127.887 öngyilkosság nemek szerint bontott napi gyakoriságaiból indultuk ki (Az idősor 1980-1999 közötti adataiból az Adatok az öngyilkosságról 1980-1999 című KSH kiadványban publikáltunk (**Gárdos Éva, Szvitecz Zsuzsanna; közrem. Veres Előd [2000]**). Mivel a vizsgált 31 évben 8 szökőév volt, az idősorok 11.323 napot fognak át, ezekre (egy kivétellel) mindig jutott legalább egy eset, a 31 év átlagában napi 11 (a napi gyakoriságú idősor pont-diagramját lásd a 6. ábrán).

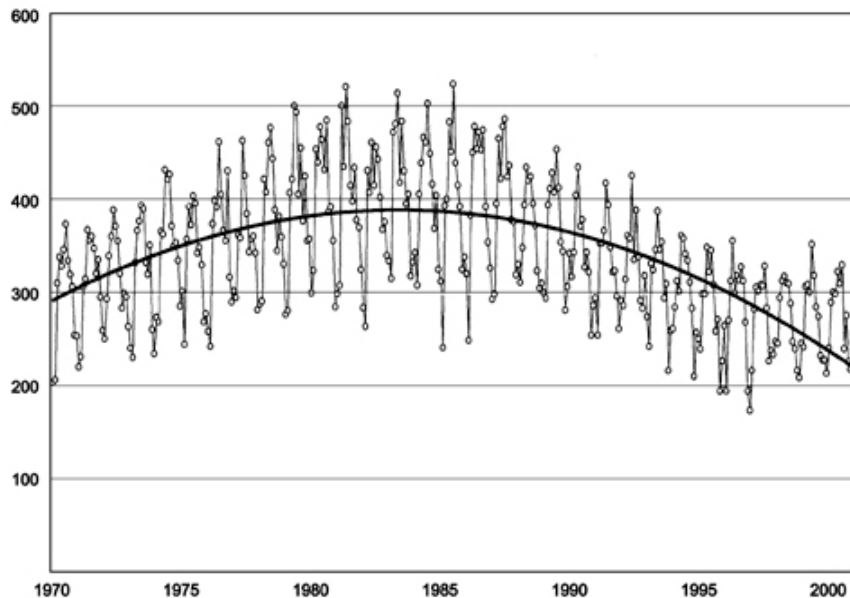
¹⁰⁶ „If the Werther effect is due to the influence of newspaper publicity on suggestible potential suicides, than the more publicity given to a story of suicide, the larger should be the rise in suicides after the appearance of that story.” (In: **Phillips, D. P. (1974] p. 343)**)

6. ábra – Az öngyilkosságok napi gyakoriságú időszora, 1970-2000

A vizsgált idősorokat több lépésben készítettük fel arra, hogy bemenő változóként ne legyenek terhelve az öngyilkosságok máshol egyébként részletesen kifejtett trendjével, a szezonális vagy heti ingadozásokkal, ill. az esetleges autoregressziós hatásokkal. Nyilvánvaló, hogy a nyers napi gyakoriságokból álló idősort különböző idősor-elemzéses módszerek kombinálásával lehet stacionáriussá tenni. Az idősorban markánsan jelen levő trend és szezonális ingadozások eltávolításához eredeti vizsgálatunkban a napi gyakoriságokból álló idősort először hónapokra aggregáltuk (a napi gyakoriságok hónapokra aggregált gyakoriságait és az idősor polinomiális trend-vonalát lásd a 7. ábrán).

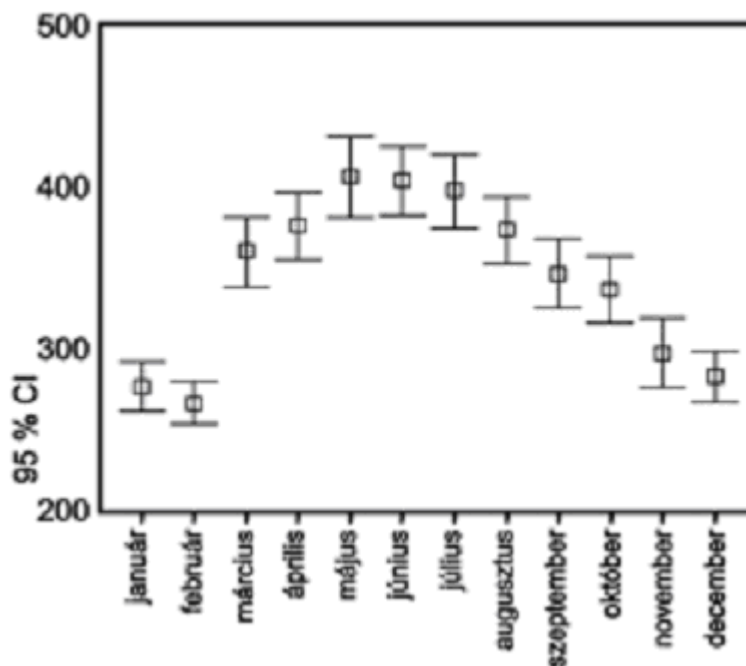
7. ábra – Az öngyilkosságok havi gyakoriságú idősora, 1970-2000

Az öngyilkosságok havi gyakoriságaira vetített polinomiális trendvonal nagyon jól mutatja a hazai öngyilkosságok alakulásában azt a markáns tendenciát, amely alapvetően egy felszálló és egy leszálló ágra osztja az idősort.

Az öngyilkosságok alakulásának ez a trendje önmagában is érdekes kérdés, Zonda Tamással az *Addictológia Hungarica* 2004/1-as számában megjelent *Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon (1970-2000)* c. írásunkban az öngyilkosságok természetének változását alapvetően a két ág vonatkozásában vizsgáltuk (Zonda, T., Veres, E. [2004]), de tiszteletre méltó mentorom számos egyéb munkájára is hivatkozhatnék, amelyek ezt a kérdést járták körül (pl.: Zonda, T. [2001]; Zonda T. [2006]). Bemutatás alatt álló jelen vizsgálatunkban azonban a trendhatás éppen zavaró „külső” tényező volt, íghát azt szükségképpen le kellett választanunk idősorunkról. A trendhatást exponenciális simító eljárással választottuk le idősorunkról, de a kapott detrendelt reziduális idősorban még ott volt az a szuicidológiában jól ismert komponens, amely az öngyilkosságok régóta megfigyelt és leírt szezonálisát tükrözi (lásd 8. ábra).

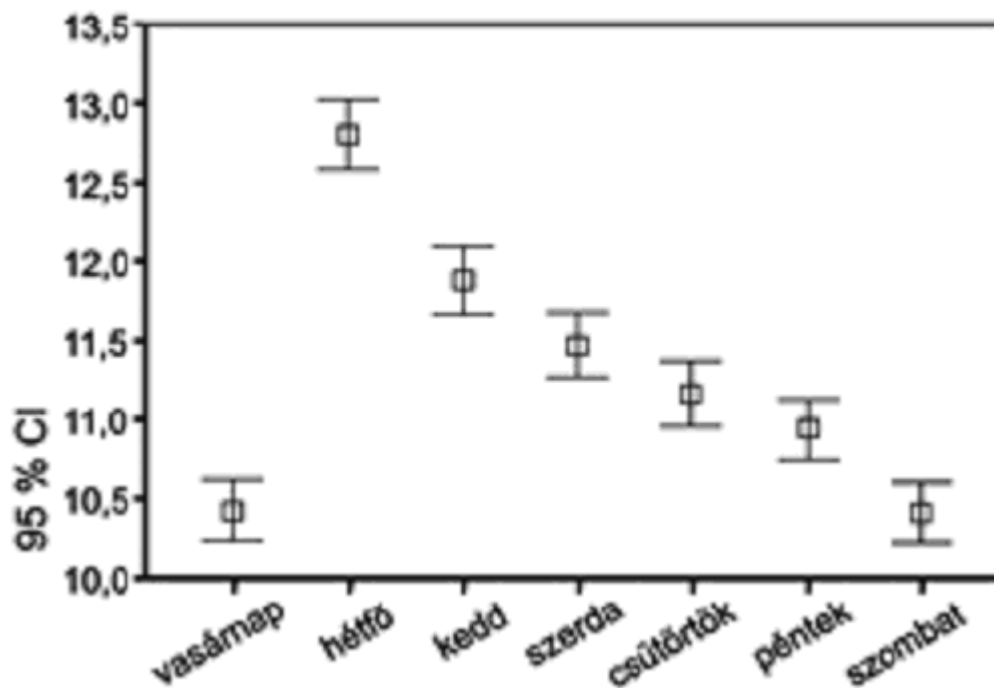
8. ábra – Az öngyilkosságok havi szezonális ingadozása

A szezonális kérdése, hasonlóan a trendhatáshoz, önmagában is izgalmas kérdés, az Archives of Suicide Research 2005. novemberi számában Seasonal Fluctuation of Suicid in Hungary Between 1970-2000 című munkánkban Zonda Tamással és Bozsonyi Károllyal az öngyilkosságok nagy felbontású idősorában megfigyelt szezonálisról számoltunk be (**Zonda T., Bozsonyi K., Veres E. [2005]**) (az írás magyarul a Psychiatria Hungarica 2003/6-os számában is megjelent (**Bozsonyi K., Zonda T., Veres E. [2003]**)), de jelen vizsgálatunkban ez a tényező is zavaró „külső” tényezőnek számított, ezért a havi gyakoriságokból álló detrendelt idősoron „későbbi eltávolítás céljából” azonosítanunk kellett azt. Az azonosításra a szezonális dekompozíciós eljárás additív modelljét használtuk, amelynek számolt szezonális index változója éppen azt a szezonális komponenst fejezte ki, amelyet a későbbiekben a hónapok hosszával normalva kivontunk a napi gyakoriságokból. Az így kapott idősor azonban ha nem is meglepetést, de munkát mindenképpen tartogatott még, hiszen a

szuicidológiában ismert – igaz kellő hosszúságú napi gyakoriságokból álló idősorok hiányában ritkán tanulmányozott – heti ingadozásokat még nem távolítottuk el (lásd 9. ábra).

9. ábra – Az öngyilkosságok heti periodicitása

A heti ciklus komponens szerepét és jelentőségét Gabbennesch „Broken Promises Effect” elmélete köré szervezve Bozsonyi Károly és Zonda Tamás szerzőtársakkal a *Psychiatria Hungarica* 2005/6-os számában Az ünnepek hatása az öngyilkossági hajlandóságra Magyarországon (1970-2002) c. munkánkban publikáltuk (**Bozsonyi K., Veres E. Zonda T. [2005]**). Az öngyilkosságok heti cikluskomponensének eltávolítására a napi gyakoriságokból álló idősor dátum változóján hétnapos ciklusokat definiáltunk, majd a szezonális dekompozíciós eljárás additív modellje alapján kiszámoltuk azt a

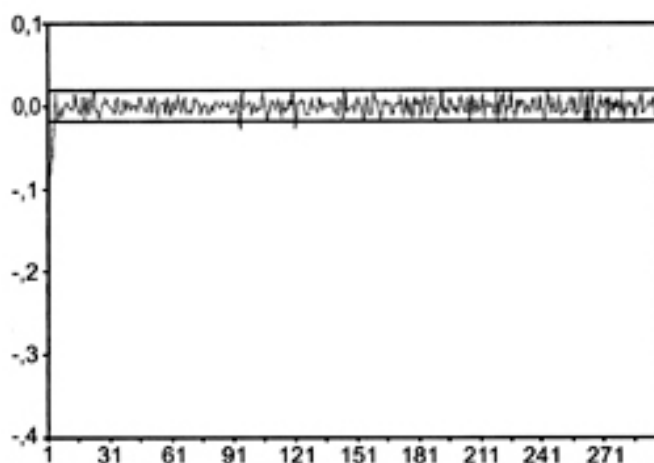
reziduális komponens, amely most már egészen biztos semmiféle trend, szezonális vagy heti periódus komponens nem tartalmazott¹⁰⁷.

Abból persze, hogy idősorunkat megtisztítottuk a trend-, szezonális ill. heti periódus komponensektől, még nem az következik, hogy nincsenek benne lineáris valószínűségi folyamatokból származó hatások. Ezeket ARIMA modell specifikálásával szűrtük ki, így „ennek a folyamatnak a reziduálisa már a lineáris folyamatok „rövid távú memória „ hatásait sem tartalmazta, így teljesen megfelelt idősoelemzésünk céljainak.”

VII. 3. 2. Hurst analízis, Nemlineáris idősor-elemzés

Az öngyilkosságok nagy felbontású idősorából eltávolított trend, szezonális és heti periódusok, valamint a lineáris folyamatokból származó hatások eltávolítása után az autokorrelációs függvények hosszútávú korrelációi is jelzik azt (lásd 10. ábra), hogy a rendszerben vannak olyan nemlineáris folyamatok, amelyeket Hurst analízissel érdemes tovább vizsgálni.

10. ábra – A detrendelt, szzonális és heti periódusok, valamint a lineáris valószínűségi folyamatok hatásától megtisztított nagy felbontású idősor autokorrelációi

¹⁰⁷ A trend komponens is valójában most jött le az idősről, hiszen a havi gyakoriságokból álló idősről csak a tiszta szezonális komponens meghatározása miatt távolítottuk el.

A Hurst analízis lebonyolításához segítségünkre volt az a szoftver, amelynek segítségével a rendszer hosszútávú viselkedését részekre bontva tudtuk vizsgálni. A vizsgálat publikációjában részletesen beszámoltunk a nyers, nyers detrendelt, differenciált valamint az imént bemutatott ARIMA modellel megtisztított detrendelt, szezonális és heti periódushatásoktól megtisztított idősorok nemek szerint is bontott, a rendszer különböző részeiben mért Hurst értékekről és azok szignifikanciájáról (lásd 20. táblázat).

20. táblázat – Bozsonyi és Veres 2002-es vizsgálatában a Hurst exponens értéke és szignifikanciája nemek szerint

	férfi		nő		együtt	
	H	r ²	H	r ²	H	r ²
nyers	0,979	0,957	1,07	0,952	1,03	0,955
nyers detrendelt	0,202	0,822	0,189	0,871	0,217	0,839
differenciált						
10 – 21 nap	0,4	0,97	0,40	0,97	0,4	0,97
22 – 1825 nap (5475)	0,13	0,96	0,110	0,92	0,14	0,96
1826 (5476) –11318 nap	0,09	0,5	0,020	0,03	0,1	0,55
ARIMA reziduális						
0 – 21 nap	0,53	0,97	0,51	0,98	0,44	0,97
22 – 1825 (5475) nap	0,16	0,96	0,17	0,91	0,14	0,88
1826 (5476) –11318 nap	0,39	0,86	0,14	0,16		

Ebben az összefoglaló munkában most csak azokra az eredményekre kívánom felhívni a figyelmet, amelyek témám szerint releváns vonatkozási pontoknak számítanak.

1. „Megállapítható, hogy mind a férfiak mind a nők esetében a maximum 31 éves periódus három szakaszra bomlik. Ezeknek a szakaszoknak a határai azonban különböznek nemek szerint. A Hurst exponens viselkedése az egyes szakaszokon belül, már nem mutat jelentős eltérést a nemek között”

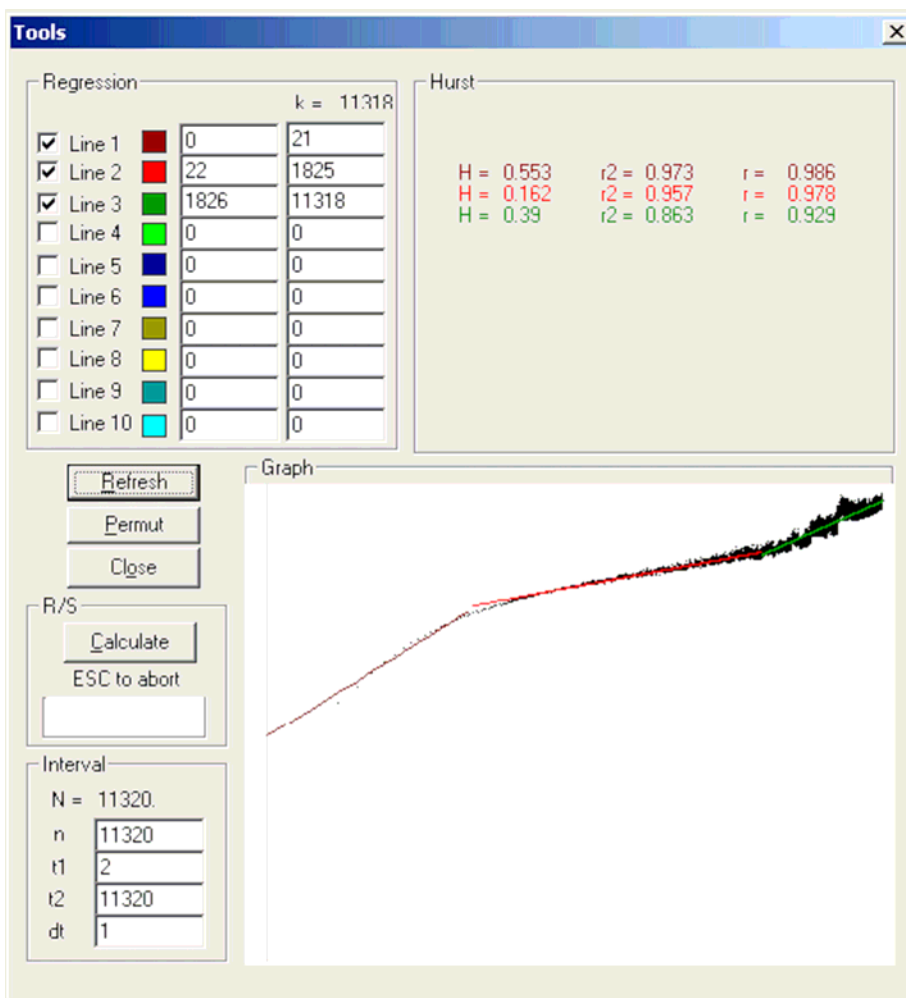
2. „Az első periódus 21 nap körüli hosszúságú (de az egyenes illesztés bizonytalansága és az eljárás robusztussága miatt nyugodtan mondhatjuk azt is hogy néhány hét nagyságrendű) ahol a Hurst értéke 0,5 körül van, ami véletlen bolyongást jelez. Az egyes napok reziduális öngyilkossági adatai tehát néhány héten át nem mutatnak egymással kapcsolatot, véletlenszerűen változnak nőnek, vagy csökkennek egymástól függetlenül.”
3. „Sokkal érdekesebb a középső szakasz. Ez férfiaknál a 21 és 1825 nap között van, ami 5 év körüli periódust jelent, a nőknél viszont 15 év körüli ezen periódus hossza. Ezekben a középső periódusokban 0,15 körüli az exponens értéke mind két nem esetén. Az alacsony érték úgynevezett „rózsaszín zaj” jelenlétére utal. Ilyen zajfolyamat esetén nagyon erősek a trend fordító hatások, ami a mi esetünkben pontosan azt jelenti, hogy a folyamat nem tud messze eltávolodni a trend és a szezonális ciklusok által meghatározott pályától.”
4. „Az alacsony Hurst értékkel jellemezhető folyamatok másik jellegzetessége a relaxációs idő jelenléte. A relaxációs idő az az átlagos időtartam, ami alatt a rendszer egy külső zavar után vissza áll eredeti állapotába. Esetünkben ezt az időtartamot mind két nem esetén néhány hétre becsülhetjük, hiszen átlagosan 21 nap véletlen ingadozás után megjelennek az eredeti pályától való további eltávolodást gátló, visszatérítő hatások.”
5. „A rózsaszín zaj ötéves tartománya a férfiaknál azt jelenti, hogy igazából öt éves intervallumon belül van jó előrejelzési lehetőségünk az öngyilkosságok alakulására, hiszen öt éves szakaszon belül intenzíven a trend felé törekszik az idősor, öt év után pedig ismét 0,5 körüli (0,39) értékkel inkább a véletlen bolyongáshoz hasonlít jobban az viselkedése.”
6. „A nők esetén a trendhez visszatérő viselkedés időtartama 15 év, tehát ott sokkal hosszabb előrejelzéseink lehetnek, mint a férfiak esetén. A harmadik periódusra azonban a nők esetén, már nem tudjuk az exponenst megbízhatóan becsülni,

hiszen már csak idősor második fele áll rendelkezésünkre, ezt a bizonytalanságot egyébként az alacsony (0,14) r_2 is mutatja.”

VII. 3. 3. Összegzés

A rendszerben megfigyelt nemlineáris dinamika fent leír sajátosságait a férfiak 0-21, 22-1825, 1826-11318 napos periódusaiban a Hurst program párbeszédpanelén megfigyelhetjük (lásd 11. ábra).

11. ábra – A Hurst analízis párbeszédpanel-képe

Párbeszédpanel Graph-ja nagyon jól mutatja, hogy a rendszer elemei nem véletlenszerű bolyongásban vannak, hiszen az elemek nem egy átlóban húzható egyenes körül terjednek egyre nagyobb szórásban, hanem – miként fentebb említettük – a számunkra különösen érdekes 22-1825 napos középső periódusban egy 0,16-os meredekségű egyenesre ülnek. Ezt a rendszerállapotot a Graph középső (piros színű) regressziós egyenesre jelzi, a periódus határait a regressziós tulajdonságok mutatják, a Hurst mezőben pedig a Hurst exponens értékét és azok megbízhatóságát lehet látni.

Miként a fentiekben jeleztük, az alacsony Hurst érték rózsaszín zaj jelenlétére utal ebben a periódusban, ami azt jelenti, hogy az egyébként erős külső hatások egyfajta lefojtottságban vannak a rendszer trend ill. szezonális ciklusai által. A rózsaszínű zaj lefojtási idejét kifejező relaxációs időtartam esetünkben átlagosan 21 napos, ami egyik oldalról a külső hatások erősségét, másik oldalról a lefojtási erő nagyságát mutatja.

Természetesen nem feltételezhetjük azt, hogy ezek az egyébként lefojtásban álló külső hatások csak és kizárólag a média hatását (Werther effektus) jelzik, de ismerve az utánzás tarde-i törvényszerűségeit, a törvényszerűségek által meghatározott sajátos diffúziós dinamikát, a Werther effektus hatását és azok médiaelméleti relevanciáját, úgy vélem egyáltalán nem kizárt azok jelentősége.

Jegyzetek

1. Jegyzet – Az írott sajtó vizsgálata

A *híradások* vizsgálatán belül az *írott sajtóban* megjelent öngyilkosságok vizsgálatát azért kezelem külön, mert ezek a vizsgálatok a Werther effektus első, ma már klasszikusnak számító vizsgálatai. A klasszikusnak számító vizsgálatokon belül szimbolikusnak tekinthető David Phillips 1974-es vizsgálata, igaz amerikai kutatók már korábban felfigyeltek a jelenségre és indirekt módon kísérletet tettek annak empirikus igazolására is (Motto, J. A. [1967]); Motto, J. A. [1970]; Blumenthal, S. & Bergner, L. [1973]). David Phillips munkája azonban több ok miatt valóban szimbolikusnak tekinthető; e helyütt úgy vélem elég ha csak arra utalok, hogy ez a vizsgálat nyitotta meg azon replikációs sort, amelyben a Werther effektust az Egyesült Államok egyre hosszabb és hosszabb idősorán tesztelték. Nem szabad azonban elfeledkezi arról, hogy ezen vizsgálatok érvényességi köre térben és időben behatárolt, mind Phillips, mind Wasserman vagy Stack említett vizsgálatai az Egyesült Államok II. világháborút követő éveire vonatkozott.

Az Egyesült Államok más történeti kontextusaiban Stack vizsgálta elsőként a Werther effektus működését. Ebben a megközelítésben Stack a Werther effektus hatását – Blumer szimbolikus interakcionalizmusára hivatkozva – a társadalmi környezet közvetítő hatásának tükrében vizsgálta (Stack, S. [1988]). Az 1910-1920 közötti időszak sajtótermékeinek vizsgálata ezen túl lehetőséget adott arra is, hogy a rádió és televízió torzító hatásaitól függetlenül vizsgálhassa a nyomtatott sajtó hatását háborús és békeidőben. (A vizsgálat kontrollja Wasserman nevéhez kötődik (Wasserman, I. M. [1992])). Stack az Egyesült Államok egy másik történelmi kontextusában (Nagy Gazdasági Világválság) azt vizsgálta, hogy akkor, amikor az öngyilkosság modellként

való társadalmi elfogadottsága magas, az újságokban megjelent beszámolók erősebben hatnak-e a befejezett öngyilkosságokra, mint általában békeidőben (Stack, S. [1992]). Az 1933-1939 közötti évekre vonatkozó vizsgálat csak a politikusok vonatkozásában igazolta a hipotézist.

A vizsgálatok térben történő kiterjesztése Gould 2001-ben megjelent *Suicide and the Media* c. írása szerint a '90-es évekre tehető. Nagy vonalakban valóban igaz ez az ezen fejezetben tárgyalt utánzásos öngyilkosságok vizsgálataira is, igaz két módszertanában egészen egyedülálló vizsgálatra az Egyesült Államokon kívül korábban került sor. Mivel az öngyilkosságokról szóló híradások utánzási hatásával foglalkozó munkák az amerikanizálódással jelentősen megszorodtak, az alábbiakban csak néhány példa vázaltszerű bemutatását adom.

Barraclough & Shepherd & Jennings (Barraclough, B., Shepherd, D., & Jennings, C. [1977]) az Öreg Kontinensen korainak számító 1977-es vizsgálatukban az 1970-1972 között Portsmouth-ban (Egyesült Királyság) regisztrált öngyilkosságok személy szintű azonosítása alapján becsülték meg a megelőző nap média-expozíciós valószínűségét. A szerzők arról számoltak be, hogy azokon a napokon, amikor 45 év alatti férfi öngyilkosság fordult elő, szignifikánsan nagyobb volt a megelőző nap média-expozíciós valószínűsége. Más életkori és nemi csoportban nem tapasztalták a Werther effektus ilyen megnyilvánulását.

Az iménti vizsgálathoz módszertanát tekintve nagyon közel áll Littmann 1985-ös vizsgálata (Littmann, S. K. [1985]). Littmann a portsmouth-i vizsgálathoz hasonlóan a torontói földalattin 1966-1977 között öngyilkosságot elkövetett személyek halálozási napja alapján számolta ki a megelőző és rákövetkező napok öngyilkosságról szóló újságbeszámolóinak valószínűségét és azokat átlagolta az egyes évekre vonatkozóan. A kutatás tapasztalatai szerint az 1971-es epidemiológiai tekintetű évben ugyanolyan valószínűséggel előzte meg és követte az öngyilkosságot öngyilkosságról szóló

beszámoló Torontó legnagyobb napilapjában, mint a nem epidemiológiai tekintetű években.

Jonas (**Jonas, K. [1992]**) 1992-ben publikálta azon vizsgálatának a tapasztalatait, melyben az újságokban megjelent hírességek befejezett öngyilkosságokra történő hatását igazolta a Német Szövetségi Köztársaság egyik tartományában, Baden-Württembergben. A vizsgálat külön érdekessége, hogy Jonas viszonylag hosszú, 1968-tól 1980-ig futó napi gyakoriságú idősoron, mind kvázi kísérleti módszerrel, mind idősor-elemzéses módszerrel igazolta hipotézisét.

Ishii (**Ishii, K. I. [1991]**) 1991-ben számolt be arról a kutatásáról, melyben Japán két nagy terjesztésű napilapjában, 1954-1986 között megjelent öngyilkosságok hatását vizsgálta. Ishii a dose-response effekt mérésére az újságok terjesztési lapszámával megszorozta a tudósítások számát és azokat havonként összeadta. Az így kapott magas mérési szintű havi média-expozíciót korreláltatta az öngyilkos ráta nemek szerint bontott havi adataival, valamint együtt az ország fővárosában, ahol a legnagyobb olvasótábor koncentrálódott. Többváltozós autoregressziós modell alkalmazásával Ishii képes volt igazolni a mediatisált öngyilkosságok befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását (és azt, hogy a folyamat *vice versa* nem működik).

Majdhogynem ugyanezen az idősoron Stack is megvizsgálta az egyik legnagyobb példányszámban terjesztett napilap, a Japan Times címdalán bemutatott öngyilkosságok hatását (**Stack, S. [1996]**). A regressziós technikával végzett idősor elemzés megerősítette Ishii tapasztalatait.

Hassan kvázi kísérleti módszerrel vizsgálta Ausztráliában a Werther effektust (**Hassan, R. [1995]**). Viszonylag hosszú időintervallumban, 1981-1990 között azonosított a publicitás időtartama, tartalma, terjedelme és pozicionálása alapján „erős média-hatású” kísérleti periódusokat az Age és a Sydney Morning Herald c. napilapok hasábjain megjelent öngyilkosságok alapján. Kontroll periódusnak a kísérleti periódust megelőző három hónap + 14 nap, valamint a kísérleti periódust követő 14 nap öngyilkossági

rátáit tekintette. A kísérleti és kontroll időszakok összevetéséből csak a férfiak vonatkozásában igazolta a Werther effektust. A nemek között tapasztalt különbséget Hassan azzal magyarázta, hogy az újságok alapvető olvasótáboruknak megfelelően inkább hajlanak férfiak öngyilkosságaival foglalkozni, mint nők öngyilkosságaival.

2. Jegyzet – Televíziós híradások vizsgálata

A televíziós híradásokban sugárzott valós öngyilkosságok befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását a televízió készülékek elterjedtsége miatt térben és időben sokkalta behatároltabban lehetett vizsgálni, mint az írott sajtóban megjelent valós öngyilkosságok hatását. A térbeli behatároltság ez esetben arra a civilizációs centrumra korlátozza a vizsgálatok körét, ahol (1) a televízió készülékek korainak számító elterjedtsége kellő hosszúságú idősort és média-expozíciós időszakot biztosít olyan vizsgálatok lebonyolításához, mely általánosításra alkalmas méréseket tud produkálni, valamint ahol (2) ezek a médiaesemények regisztrálva is vannak. Az alábbi televíziós kutatások közös vonása az, hogy szinte kizárólagosan az Egyesült Államokra koncentrálnak és vizsgálataikban a műsorok archivált statisztikai adatait gondozó Vandebrin Television News Archive anyagát használják. A vizsgálatok módszeréből és az általánosíthatóság igényéből következően a televíziós hírműsorok vizsgálatán is meg lehet figyelni az idősor-kiterjesztés szükségszerű expanzióját.

A televíziós hírműsorok hatását elsőként Bollen & Phillips az Egyesült Államok esti hírműsoraiban (ABC, CBS, NBC), 1972 – 1976 között bemutatott öngyilkosságok alapján vizsgálta kvázi kísérleti és idősor-elemzéses módszerekkel (**Bollen, K. A. & Phillips, D. P. [1982]**). A kutatási beszámoló szerint a kísérleti periódusra tett becslési hiba átlagosan 35 öngyilkosságot tett ki, de értelmezhetetlenül erős hatást a média-expozíciót követő első és hatodik napon tapasztaltak.

Pár évvel később Phillips és Carstensen kibővített idősoron, 1973-1979 között vizsgálta idősor-elemzéses módszerrel a közszolgálati televízió híradásaiban bemutatott öngyilkosságok fiatalokra gyakorolt hatását (Phillips, D. P. & Carstensen, L. L. [1986]). A vizsgálat tapasztalatai szerint a híradást követő egy héten szignifikáns halmozódás figyelhető meg a fiatalok öngyilkosságát követők körében, igaz Kessler, Downey és Milawsky tovább bővített idősoron (1973-1984), a Vandebrit Television News Archive adatainak kiegészítésével ezt csak az 1973-1980 közötti évekre vonatkozóan igazolta (Kessler, R. C., Downey, G. & Milavsky, J. R., et al [1988]). Phillips és Carstensen azonban ennél is tovább mentek és az idősor-kiterjesztés szükségszerű expanziójának eklatáns példáját adva térben Kalifornia államra leszűkítve, de időben jelentősen kibővítve (1968-1985) egy újabb vizsgálattal megerősítették korábbi tapasztalataikat (Phillips, D. P. & Carstensen, L. L. [1988]).

Stack – hasonlóan Phillips és Carstensen kaliforniai vizsgálatához – viszonylag korai időponttól, 1968-1980 között vizsgálta idősor-elemzéses módszerrel az Egyesült Államok közszolgálati televíziós hírműsorában bemutatott öngyilkosságok befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását (Stack, S. [1989]); Stack, S. [1990a]; Stack, S. [1993]). Az 1989-es vizsgálatban a mediatisált tömeges öngyilkosságok és tömeggyilkosságok öngyilkosságokra ill. gyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálta regressziós idősor-elemzéses módszerrel. A kutatási eredmények szerint a mediatisált tömeges öngyilkosságok és az alvilági tömeggyilkosságok öngyilkosságokra gyakorolt hatása igazolható, a média expozíciók gyilkosságokra való hatása azonban nem igazolható. Stack 1990-es vizsgálatában az összes mediatisált öngyilkosságtól megkülönböztette a fiatalabbak öngyilkosságát és ennek hasonló életkorú fiatalokra tett hatását is vizsgálta. A vizsgálat tapasztalatai szerint abban a hónapban, amikor öngyilkosságról szóló tudósítás jelent meg a hírműsorokban, a fiatalok öngyilkosságát követők száma szignifikánsan emelkedett, de különösen erős volt az emelkedés akkor, amikor a hírműsorban megjelent tudósítás fiatalok öngyilkosságáról tudósított. Stack 1993-as

vizsgálatának az adja az érdekességét, hogy regressziós idősor-elemzéses módszerrel a munkanélküliségi rátával kombinálva vizsgálta a hírműsorok öngyilkosságokra gyakorolt hatását. A vizsgálat eredményei szerint interakció van a munkanélküliségi ráta és a média-expozíció között, de ezek együttes öngyilkosságokra gyakorolt hatása nem olyan erős, mint a média-expozíciónak külön.

3. Jegyzet – Filmhatás vizsgálatok

A filmhatás vizsgálatokban Gould & Shaffer 1986-os munkáját (**Gould, M. S. & Shaffer, D. [1986]**) tekintem olyan jelentőségűnek, mint a híradás vizsgálatokban David Phillips 1974-es újsághírekre fókuszáló ill. Bollen & Phillips 1982-es televíziós híradásokra fókuszáló vizsgálatait. A párhuzamba állítást az indokolja, hogy mindegyik vizsgálat a rá születő replikációkon keresztül jelölte ki a témában születő vizsgálatok irányát, jóllehet ez az irány más a híradás vizsgálatokban és más a filmhatás vizsgálatokban. Ebben a jegyzetben a filmhatás vizsgálatok irányát Gould & Shaffer 1986-os vizsgálatán keresztül mutatom be, majd egy-egy jelentősebb televíziós filmhez kötve ismertetem a témában született vizsgálatokat

Gould & Shaffer New York államban 1984-1985 között sugárzott négy televíziós film öngyilkossági kísérletekre és befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálta:

- 1) Az első történet egy öngyilkossági megállapodásról szól, melyben az egyik fél – megállapodásuknak megfelelően – véget is vet életének.
- 2) A második történet főszereplője egy sokproblémás főiskolai hallgató, aki végül is önkezével vet véget életének.
- 3) A vizsgálat harmadik történet egy tinédzser azon próbálkozását állítja a középpontba, melyben saját édesapját próbálja eltéríteni önnön választott tragikus sorsa elől.
- 4) A negyedik történet egy serdülő pár öngyilkosságba meneküléséről szól.

Gould & Shaffer a kvázi kísérleti modellnek megfelelően a vizsgált történetek sugárzása előtt és után két héttel adatlapokat töltetett ki a vizsgálatban részt vevő New-york-i kórházakkal a modellszereplők korával hasonló korú újonnan regisztrált fiatalok öngyilkossági kísérleteiről.

A vizsgálat megállapításai szerint a kísérletinek tekintett média-expozíciót követő két hétben az öngyilkossági kísérletek átlagos száma (22) szignifikánsan magasabb volt, mint a film bemutatása előtti két hétben (14), de a kapott eredményeket összevetették a regisztrált befejezett öngyilkosságok számával is és azt tapasztalták, hogy a négy film közül csak három esetében igazolható a betegforgalmi adatokon kimutatott emelkedés, úgyhogy a későbbiekben (Gould, Shaffer & Kleinman, 1988) ezt a filmet – természetesen nem a vizsgálatok konzisztenciájának megtörése miatt, hanem a filmben megjelenő sajátos preventív tartalmak miatt – ki is hagyták a vizsgálatokból.

A vizsgálatokból kihagyott film esete plasztikusan mutatja a fiktív történetek szociológiai vizsgálatainak sajátosságait, azt, hogy míg valós történetek (híradások, lásd előző rész) esetében a média-expozíciók hasonlóknak tekinthetők, a fiktív történetek csak fenntartásokkal kezelhetők összevontan, Gould & Shaffer vizsgálatából pl. a második film azért lógott ki a sorból, mert abban sajátos felvilágosító és preventív tartalmak is voltak. Kérdés persze, hogy a maradék három film mennyire egységes e tekintetben és hogy a további vizsgálatok megerősítik-e Gould és Shaffer tapasztalatait.

Berman replikációja (Berman, A. L. [1988]) a Gould & Shaffer által vizsgált négy film közül a kísérleti és kontroll periódusok egymásba csúszása miatt kihagyta az egyes és kettes filmet, de felvett egy újat, amely egy serdülő fiú öngyilkosságának környezetére tett hatásával foglalkozott (Desperate Exit). A három fiktív történet hatását Berman az összes, valamint a serdülő öngyilkosságot elkövetők számával és részarányával vizsgálta. A vizsgálat tapasztalatai szerint csak a Gould & Shaffer vizsgálatában szereplő negyedik film (serdülő pár öngyilkossága) vetítése után emelkedett szignifikánsan a filmben

bemutatott kivitelezési módot választó (szén-monoxid mérgezés) fiatalok – a modellszereplőkkel hasonló korú – öngyilkosságot elkövetők száma.

A Gould & Shaffer vizsgálatára születő egyéb replikációk a vizsgálatok konzisztenciáját tovább gyengítették. Phillips & Paight arról számolt be, hogy Pennsylvániában valamint Kaliforniában a fiatalok öngyilkosságot elkövetők átlagos száma nem emelkedett szignifikánsan az eredeti vizsgálatban szereplő egyes, hármas és négyes film vetítése után két héttel (**Phillips, D. P. & Paight, D. J. [1987]**). Saját munkájukra születő replikációjukban hasonló eredményekről számolt be Gould, Shaffer & Kleinman is (**Gould, M. S., Shaffer, D., & Kleinman, M. [1988]**), miután a vizsgálatot megismételték Cleveland, Dallasban és Los Angeles államokban (csak Cleveland-ben tapasztalták a New York állambeli hatást).

Gould & Shaffer 1986-os kutatása és a rá következő replikációk világosan mutatják a fiktív történetek hatását vizsgáló kutatások irányát és jellemzőit. Ezek az alábbi pontokban foglalhatók össze:

- 1) A televízióban bemutatott fiktív történetek nem kezelhetők egybevonatan, az ilyen jellegű média hatások extenzív kiterjesztése a tartalmi, formai és stílári sokszínűség miatt nem erősíti, hanem inkább gyengíti a vizsgálatok belső érvényességét.
- 2) Az extenzív kiterjesztés modellt gyengítő hatása miatt a televízióban bemutatott fiktív történetek vizsgálata egyre inkább az egy-filmhatás intenzív vizsgálataira koncentrálódik.
- 3) Mivel az egy-filmhez köthető vizsgálatok értelem szerűen egy modellszereplőt állítanak a középpontba, az ilyen vizsgálatok úgy tűnik sokkal alkalmasabbak a modellszereplővel történő azonosulás koncepciójának tesztelésére, mint a híradás vizsgálatok.
- 4) A léptékében és perspektívájában megváltozott vizsgálatok a függő változók tekintetében is megváltoznak. Már a Gould & Shaffer 1986-os vizsgálatából is

világosan látszik, hogy a fiktív történetek vizsgálatához leginkább adaptálható függő változó a – modellszereplő korcsoportjával és/vagy nemével azonos demográfiai tulajdonságú – öngyilkossági kísérletet elkövető személyek betegforgalmi adatai.

Az Egyesült Államokban a Gould & Shaffer 1986-os vizsgálatában szereplő négy film közül Berman egynél, a *Surviving* 1985. február 10-én sugárzott epizódjánál tapasztalt utánzási hatást, de azt is csak a modellszereplővel hasonló korú fiatalok körében. Ennek a filmnek a hatásával Ostroff és munkatársai már korábban foglalkoztak (**Ostroff, R. B., Behrends, R. W. & Lee, K., et al [1985]; Ostroff, R. B. & Boyd, J. H. [1987]**). A szerzők a vetítést megelőzően és azt követően számba vették a Waterbury Kórház Egészségügyi Központjába (Waterbury Hospital Health Center) felvett öngyilkossági kísérletek számát és azt tapasztalták, hogy a film vetítését követően az esetek száma szignifikánsan magasabb volt, mint a vetítést megelőzően. A vizsgálat tapasztalatait megerősítendő a filmvetítést követően regisztrált öngyilkossági kísérletet elkövetőktől megkérdezték, hogy vajon látták-e a filmet. A személyes megkérdezés tovább mélyítette a kapott eredmények hitelességét, minden megkérdezett arról számolt be, hogy valóban látta a *Surviving* 1985. február 10-én sugárzott epizódját.

Az Öreg Kontinensen az angolok ez esetben is egy meglepően korai vizsgálatukkal járnak élen (**Holdings, T. A. [1974]; Holdings, T. A. [1975]**). 1972-ben a BBC Edinburgh-ban vetítette a Szamaritánusokról szóló *The Befrienders* című 11 részes filmsorozatot. Holdings a filmsorozat vetítése előtti tíz hét, a filmvetítés tíz hete és a filmvetítést követő tíz hét három periódusában számba vette (1) az Edindurgh-ban regisztrált öngyilkosságok számát, (2) a helyi Regionális Mérgezés-kezelési Központba (Regional Poisoning Treatment Centre at Edinburgh's Royal Infirmary) szállított öngyilkossági kísérletek számát és (3) a Szamaritánusokhoz szállított öngyilkossági kísérletek számát. A szezonális és trend hatások kiszűrése után Holdings azt tapasztalta, hogy csak a

Szamaritánusokhoz szállított öngyilkossági kísérletek száma emelkedett szignifikánsan a filmvetítést követően.

A szamaritánusokról szóló film vetítése után több, mint tíz évvel az East-Enders c. filmsorozat 1986. március 2-án vetített egyik epizódja vert nagy hullámot Angliában. A filmben egy 30-40 év körüli lány, Angie, kábítószer túladagolással próbált megszabadulni életétől.

A film öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatását elsőként Ellis & Walsh vizsgálta **(Ellis, S. J. & Walsh, S. [1986])**. A szerzők a filmvetítést megelőző tíz hétben és a filmvetítést követő héten (valamint a szezonális és trend komponensek kiszűrése miatt a megelőző 10 év ugyanezen heteiben) a londoni Hackney Kórház Baleseti Osztályára szállított kábítószer túladagolós öngyilkossági kísérletek számát hasonlították össze. A kutatási beszámoló szerint a filmvetítést követő héten beszállított esetek átlagos száma szignifikánsan magasabb volt, mint a filmvetítést megelőző 10 héten, valamint a vetítést megelőző 10 év ugyanezen heteiben.

Ugyanezen vizsgálati design szerint Sandler és munkatársai megismételték Ellis & Walsh vizsgálatát a Nottingham-i Egészségügyi Központ Baleseti Osztályának (accident & emergency department at Queens Medical Centre) betegforgalmi adatait felhasználva **(Sandler, D. A., Connell, P. A. & Welsh, K. [1986])**. A vizsgálat ugyanazt az eredményt adta, mint Ellis & Walsh londoni vizsgálata.

Flower a filmvetítést megelőző nyolc hétben, a vetítés hetében és a vetítést követő öt hétben regisztrált kábítószer túladagolós esetek számán vizsgálta Newcastle upon Tyne-ban a film hatását **(Fowler, B. P. [1986])**. A kutatási beszámoló szerint a vetítés hetében a regisztrált esetek száma jelentősen emelkedett a vetítést megelőző nyolc héthez képest és visszaesés volt tapasztalható a vetítést követő öt hétben.

Williams és munkatársai két londoni kórház (Hackley és St. Bartholomew's Hospitals) napi gyakoriságú betegforgalmi adatain vizsgálta a filmvetítés hatását **(Williams, J. M. G., Lawton, C., Ellis, S. J., Walsh, S. & Reed, J. [1987])**. A szerzők a filmvetítést megelőző és

követő két hét, valamint két kontroll év azonos hetében szándékos önmérgezéssel beszállított esetek számával tesztelte az East Enders filmepizód hatását. A vizsgálat egyértelműen igazolta a film már korábban kimutatott hatását, de érdekes módon mindkét kórházban az emelkedés jeleit tapasztalták már a filmvetítést megelőzően. A szerzők áttekintették a kísérleti periódusba eső és a filmvetítést követő egy hónapon túli (kontroll) önmérgezések kórházi jegyzeteit is és arról számoltak be, hogy a kontroll periódusban levő esetek többnyire már elkövettek öngyilkossági kísérletet, de elkövetési módjukban ez esetben inkább azonosultak Angie-vel, mint korábbi kísérleteikben.

Platt az Egyesült Királyság 63 kórházának baleseti osztályaira szándékos önmérgezéssel beszállított esetek számát hasonlította össze a filmvetítés előtti és azt követő héten **(Platt, S. [1987])**. A kutatási beszámoló ez esetben csak az idősebbek vonatkozásában tudta megerősíteni a korábbi vizsgálatok tapasztalatait.

Az East Enders 1986. március 2-án vetített epizódjához hasonlóan nagy vihart kavart az Egyesült Királyságban a Casualty c. filmsorozat 1993. január 9-én vetített azon epizódja, amelyben egy 15 éves lány 50 paracetamol tableta beszedésével próbált öngyilkosságot elkövetni.

A film öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatását elsőként Collins vizsgálta **(Collins, S. [1993])**. A kvázi kísérlet before-after design-ját követve a Redditch-i Alexandra Kórházba felvett tinédzser lányok átlagos számát hasonlította össze a filmvetítés előtti 10 hetes kontroll és az azt követő 8 hetes kísérleti periódusok között. A vizsgálatot Collins kiegészítette azzal a néhány interjúval is, amelyet a filmvetítést követő két hétben öngyilkossági kísérlet elkövetett tinédzser lányokkal készített. A kutatási beszámoló szerint a kísérleti periódusban emelkedett azon kórházba felvett tinédzser lányok száma, akik paracetamol tableta beszedésével kísérletek meg öngyilkosságot elkövetni és az interjúk is arról árulkodtak, hogy a lányok látták a kérdéses filmet.

Waldron és munkatársai a South West Thames Region kórházba felvett nők számát hasonlította össze a kontrollnak tekintett filmvetítést megelőző 10 hét és az azt követő,

kísérletinek tekintett 8 hét között (Waldron, G., Walton, J., & Helowicz, R. [1993]). A szezonális és trend komponensek hatásának kiszűrésére ugyanezen hetek betegforgalmi adatait 1990-1991 és 1991-1992 vonatkozásában is összehasonlították. A vizsgálat eredményei megerősítették Collins tapasztalatait, igaz a vizsgált időszakokban máskor is tapasztaltak szignifikáns emelkedést.

A Casualty 1993. január 9-én vetített epizódját július 16-án megismételték, ennek a hatását Simkin és munkatársai az oxfordi kórházba szándékos önmérgezéssel és önsértéssel (self-injury) felvett esetek számán vizsgálta (Simkin, S., Hawton, K. & Whitehead, L., et al [1995]). A vizsgálat kontroll periódusát a filmvetítést megelőző három hét, kísérleti periódusát pedig az azt követő három hét adta. A szerzők a kísérleti periódusba eső öngyilkossági kísérletet elkövetett személyekkel kérdőíveket töltettek ki, ezekben rákérdeztek arra, hogy látták-e a filmet, és ha igen, akkor annak hatására cselekedtek-e. A kutatási beszámoló szerint a kísérleti periódusban gyengén emelkedett az öngyilkossági kísérletek száma és a megkérdezettek is arról számoltak be, hogy tettüket nem a film hatására követték el.

Hawton, Simkin és Deeks egy pár évvel később vetített, hasonló tartalmú Casualty epizód hatását vizsgálta (Hawton, K., Simkin, S. & Deeks, J. J., et al [1999]). Az 1996. november 2-án vetített Casualty epizód egy sokproblémás RAF pilótáról szólt, aki 50 paracetamol tablettát beszedésével próbált megszabadulni életétől és ezzel együtt nyomasztó problémáitól. A szerzők az Egyesült Királyság területén működő 49 kórház baleseti és pszichiátriai osztályára (accident and emergency services or psychiatric services in 49 UK hospitals) szándékos önmérgezéssel felvett esetek számát vizsgálta a vetítés előtti és utáni három hétben. Korábbi vizsgálatukhoz (Simkin, S., Hawton, K. & Whitehead, L., et al [1995]) hasonlóan a szerzők kérdőíves adatfelvételen azt is rögzítették, hogy a kórházakba felvett személyek nézői-e egyáltalán a filmsorozatnak és (kísérleti periódusba eső személyek) látták-e a kérdéses filmepizódot és ha igen, akkor az hatással volt-e rájuk. A vizsgálat ki lett egészítve az Anglia és Wales területén

regisztrált, a kontroll és kísérleti periódusba eső befejezett öngyilkosságokkal is. A kutatási beszámoló szerint a filmvetítést követő kísérleti periódusban szignifikánsan emelkedett a szándékos önmérgezéssel kórházba felvett betegek száma, ezek 20 százaléka látta a kérdéses filmet és 4 százalékuk mondta azt, hogy öngyilkossági kísérletüket a film hatására tették. A film befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását azonban nem igazolta a vizsgálat.

Szorosan ehhez a vizsgálatához kapcsolódik a szerzők azon reprezentatív adatfelvétele, amelyet a filmepizód vetítése után közvetlenül és 32 héttel később bonyolítottak le **(O'Connor, S., Deeks, J. J. & Hawton, K., et al [1999])**. Az adatfelvétel mintája az Egyesült Királyság felnőtt lakosságát reprezentálta a fontosabb változók tekintetében és azt mérte fel, hogy a film milyen hatással volt a lakosság paracetamollal kapcsolatos ismereteire. A kiegészítő vizsgálat a filmepizód pozitív, felvilágosító jellegét detektálta.

A filmepizód öngyilkossági kísérletekre és befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását Pell & Murdoch Skócia területén vizsgálta **(Pell, J. & Murdoch, R. [1999])**. A szerzőpáros számba vette az önmérgezések és paracetamol túladagolásos öngyilkossági kísérletek és öngyilkosságok számát 1995-1997 között és azt állapították meg, hogy 1996 novemberében, abban a hónapban, amikor a filmepizódot vetítették, a szándékos önmérgezéssel felvett esetek száma csökkent, igaz ezen belül kissé nőtt a paracetamol túladagolásos esetek száma. A szándékos önmérgezéssel és paracetamol túladagolással elkövetett öngyilkosságok alakulásáról is azt állapították meg, hogy az inkább erős szezonálitásnak, mintsem a filmepizód hatásnak van kiéve.

Az Egyesült Királyságban még egy Casualty filmepizód volt, ami szuicid tartalma miatt magára irányította a kutatók figyelmet. Az 1997. február 15-én sugárzott filmepizód egy fagyálló folyadékkal elkövetett szándékos önmérgezést állított a történet középpontjába. Veysey, Kamanyire & Volans a film öngyilkossági kísérletekre gyakorolt hatását a londoni Nemzeti Mérgezés-információs Szolgálat (National Poisons Information Services) adatainak a felhasználásával vizsgálta **(Veysey, M. J., Kamanyire, R. & Volans, G.**

N. [1999]). A szerzők áttanulmányozva a Szolgálat adatait azt tapasztalták, hogy a filmvetítést megelőző egy év hónapjaihoz képest a filmpizód sugárzásának havában szignifikánsan emelkedett a fagyálló folyadékkal elkövetett mérgezéses esetek száma.

1981-ben és 1982-ben a 'The Death of a Student' címmel Németországban vetített 6 részes sorozat egy 19 éves tanuló fiú vasúti öngyilkosságát állítja a történet középpontjába. Schmidke & Hafner a befejezett öngyilkosságok 1976-1984 közötti alakulását tekintette át Németországban a filmsorozat társadalmi hatásának detektálására (Schmidtké, A. & Hafner, H. [1988]). A kutatók arról számoltak be, hogy a filmben bemutatott „vasúti szerelvény elé ugrás” módszerével elkövetett befejezett öngyilkosságok száma – különös tekintettel a 15-19 éves fiúkra – szignifikáns halmozódást mutatott mindkét vetítés után 70 napig.

4. Jegyzet – Egyéb ökológiai vizsgálatok

A televízióban bemutatott erőszakos filmek és a befejezett öngyilkosságok kapcsolatát elemezte Lester egy nemzetközi vizsgálat keretén belül (Lester, D. [1989]). A vizsgálatban Lester 20 nemzet 1987-es öngyilkossági rátáját vetette össze a bemutatott filmek kalkulált erőszakossági mutatójával és gyenge, nem szignifikáns negatív kapcsolatról számolt be. Lester nevéhez köthető az a vizsgálat is, amelyben a televízió készülékek elterjedtségi arányát és a fiatalkorúak öngyilkossági rátájának kapcsolatát elemezte az Egyesült Államok 48 államában, 1960 és 1970 között (Lester, D. [1994]). A vizsgálat megállapításai szerint a fiatalkorúak öngyilkossági ráta emelkedését nem a televízió készülékek elterjedtsége, hanem sokkal inkább a családok javuló jövedelmi viszonyai indokolták.

Hasonló következtetés levonására jutott egy korábbi vizsgálatában Centerwall is (Centerwall, B. S. [1990]), az Egyesült Államok választási körzeteit (census region) elemezve Ő sem talált egyértelmű kapcsolatot a televízió készülékek elterjedtsége és a

fiatalkorúak öngyilkossági ráta emelkedése között. A tapasztalatokat megerősítette a vizsgálat azon elágazása is, amelyben az Egyesült Államok, Kanada és a Dél-Afrikai Köztársaság emelkedő fiatalkorúak öngyilkossági rátáját vetették össze a televízió készülékek elterjedtségével, beszédes tapasztalata a vizsgálatnak, hogy a Dél-Afrikai Köztársaságban, ahol 1975 előtt nem volt televíziós sugárzás, a fiatalkorúak szuicid ráta emelkedése hasonló volt, mint az Egyesült Államokban vagy Kanadában.

Sajátost szint képvisel az utánzásos öngyilkosságok vizsgálatának palettáján az a néhány tanulmány, amely a *Final Exit* c. bestseller megjelenésének hatását vizsgálta. A könyv szerzője, Derek Humphry gyógyíthatatlan betegek szenvedésein keresztül érvel az eutanázia alkalmazhatósága mellett és nyíltan ajánl egy-két módszert, amellyel a gyógyíthatatlan betegek viszonylag fájdalommentesen megszabadulhatnak életüktől.

A könyv öngyilkosságokra gyakorolt hatását több esettanulmány mellett (**Lavin, M. R., Martin, G. & Roy, A. [1992]; Sacks, M. H. & Kemperman, I. [1992]; Land, W. B. & Gutheil, T. G. [1995]**) Marzuk, Tardiff, Hirsch és munkatársai New York öngyilkossági statisztikáján vizsgálta (**Marzuk, P. M., Tardiff, K. & Hirsch, C. S., et al [1993]**). A szerzők a könyv megjelenést (1991. március 1) megelőző és azt követő év kivitelezési mód szerint bontott öngyilkossági gyakoriságait hasonlították össze és azt tapasztalták, hogy habár az öngyilkosságok száma nem emelkedett jelentősen, a könyvben részletezett elkövetési módok (önmérgezés, nylonzacskós önfulladás) szignifikánsan halmozódtak a megjelenés után. A *Final Exit* közvetlen hatását 144 esetből 50 esetben azzal tudták igazolni, hogy a helyszínen megtalálták a könyvet ill., hogy a hátrahagyott búcsúcédula stílusában nagyon emlékeztetett a könyvben részletezett búcsúcédulákra. A szerzők 1994-ben a vizsgálatot megismételték az Egyesült Államokban és ugyanezt az eredményt kapták (**Marzuk, P. M., Tardiff, K. & Leon, A. C. [1994]**).

Könnyűzenei anyag öngyilkosságokra gyakorolt hatását többnyire szociálpszichológiai ihletésű individuális szintű vizsgálatokkal tanulmányozták, de érdekes szint képvisel Litman & Farberow leíró jellegű esettanulmánya (**Litman, R. E. & Farberow, N. L. [1994]**)

ill. Stack és munkatársainak ökológiai vizsgálatai (Stack, S. & Gundlach, J. [1992]; Stack, S., Gundlach, J. & Reeves, J. L. [1994]; Stack, S. & Gundlach, J. [1995]; Stack, S. [1998]).

Stack és munkatársainak vizsgálatai az alap feltételezésből indulnak ki, hogy az Egyesült Államokban népszerű country, western (popzene) és heavy metal zenei stílusok tudatküszöb alatti szuicid tartalmakat közvetítenek és hatásuk igazolható a befejezett öngyilkosságok alakulásán. Stack & Gundlach a vizsgálatok magarázó változóit az Egyesült Államok 49 városi körzetében country és western (pop) zenének szentelt sugárzási idő lapján képezte (Stack, S. & Gundlach, J. [1994]) és azt tapasztalta, hogy azokon a területeken, ahol a country zenének szánt műsoridő magasabb, ott a fehér városi lakosok öngyilkossági rátája is magasabb.

Ugyanezt a vizsgálatot Maguire & Snipes megismételte (Maguire, E. R. & Snipes, J. B. [1994]), de Ők nem tapasztaltak a country zenének szánt sugárzási idő és a fehér városi lakosok szuicid rátájának pozitív irányú kapcsolatát. Stack & Gundlach azzal magyarázta a két vizsgálat tapasztalatainak diszkrepanciáját, hogy Maguire & Snipes nem jól számolták a fehér városi lakosok szuicid rátáját.

A heavy metal zenei stílus öngyilkosságokra gyakorolt hatását egy nagy port kavart jogi eset vetette fel először, ennek körülményeit dolgozta fel Litman & Farberow 1994-ben megjelent esettanulmányában (Litman, R. E. & Farberow, N. L. [1994]). Az esettanulmány annak a két fiatalnak az öngyilkosságát ill. öngyilkosságának következményeit állítja középpontba, akik a Judas Priest heavy metal zenekar Stained Class c. albumának hallgatása után követték el tetteiket. A kettős öngyilkosság elkövetéséért a szülők a zenekart tették felelőssé, mondván az album tudatküszöb alatti szuicid tartalmakat közvetített. A jogi vitát is kiváltó eset végül azzal a végzéssel járt, hogy nem bizonyított a szuicid tartalom közvetítése és a végzetes tett elkövetéséért a fiatalok személyes karaktere ill. más környezeti tényezők felelősek.

A jogi állásfoglalás empirikus szociológiai tesztelésének lehet tekinteni Stack és munkatársainak azon vizsgálatát, amelyben a heavy metal magazinokra történő

előfizetések számát és a szuicid rátát vetették össze az Egyesült Államok 50 államában **(Stack, S., Gundlach, J. & Reeves, J. L. [1994])**. A vizsgálat tapasztalatai szerint azokban az államokban, ahol nagyobb a heavy metal magazinok előfizetőinek a száma, ott magasabb a fiatalok szuicid rátája is.

A vegyes média-hatás ökológiai vizsgálataiban a média-expozíciós időszakok – a filmhatás vizsgálatokhoz hasonlóan – többnyire egy nagy médianyilvánosságot kapó karakteres eseményhez kötődnek, de függő változóik szinte kizárólagosan befejezett öngyilkosságok.

Viszonylag korai vizsgálatában Stack pl. a jonestowni tömeges öngyilkosság (1978. november 18.) médianyilvánosságának befejezett öngyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálta **(Stack, S. [1983])**. A gyanai dzsungelben felépített várost, Jonestownt azok a kitelepülők alapították, akik vallási szektavezérek, Jim Jones parancsának engedelmeskedve vakon követték őt. A tömeges öngyilkosságban érintett több, mint 900 személy (ebből 270 gyermek), a vallási indíttatású tett, a külügyi vizsgálóbizottság tevékenysége és a CIA feltételezett érintettsége kellő alapot adott arra, hogy az esettel intenzíven foglalkozzon a média, de Stack nem talált szignifikáns emelkedést az Egyesült Államok öngyilkossági rátájában az esetet követően.

Church & Phillips az 1971. február 1. – 1981. január 31. között az Egyesült Államokban nagy nyilvánosságot kapott nylonzacskós önfulladásos esetek öngyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálta **(Church, I. C. & Phillips, J. P. [1984])**. A szerzőpáros a 10 éves időszakot kéthónapos szegmensekre osztotta aszerint, hogy azokban volt-e nylonzacskós önfulladás, vagy nem volt. A vizsgálat tapasztalatai szerint a nylonzacskós önfulladásos szegmenseket nagyobb valószínűséggel követte hasonló szegmens, mint ettől eltérő szegmens.

Cantor, Tucker & Burnett két nagy médiavisszhangot kiváltó esemény hatását vizsgálták Ausztrália 1980-as évekbeli öngyilkossági rátáján, de csak egy esetben

találtak szignifikáns emelkedést az öngyilkossági rátában (Cantor, C. H., Tucker, P. J. & Burnett, P. [1991]).

Martin & Koo a fiatalok körében ünnepelt sztár, Kurt Cobain halálát (1994. április 5.) követő médianyilvánosság öngyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálta (Martin, G. & Koo, L. [1997]). A szerzőpáros Ausztrália 15-24 éves korcsoportjába tartozó fiatalok 5 évre visszamenő öngyilkossági rátájából várható gyakoriságokat számolt a halálozás hónapjára és az azt követő hónapra, de nem tapasztaltak olyan alulbecslést, amely a médiahatás tükrözte volna.

5. Jegyzet - Tartalomelemzéses vizsgálatok

„A tartalomelemzéses vizsgálatok tradicionálisan abban különböznek az ökológiai vagy individuális szintű vizsgálatoktól, hogy azok nem a médiariport öngyilkosságokra gyakorolt hatását vizsgálják, hanem az öngyilkosságokról szóló híradások természetének és formájának megismerésére szorítkoznak (pl.: Fekete et al, [2001]; Coyle & MacWhannell [2002]).” Ez a meghatározás a tartalomelemzéses vizsgálatok azon módszertani sajátosságát emeli ki, hogy azok – szemben az ökológiai vagy individuális szintű analitikus vizsgálatokkal – elkerülik a médiakutatások „effekt tradíciójának” azon központi limitációját, amely passzív hallgatóságra tett általános hatást feltételez. A tartalomelemzéses vizsgálatokat Gould nem módszertani, hanem sokkal inkább tartalmi sajátosságai szerint helyezi el a Werther effektus hatását moderáló interaktív faktorok bemutatásakor: „Egyre nagyobb az erőfeszítés arra, hogy a média különböző hatásait a történet karakterének (agent), a személyiség jellemzőinek (host) és a történet társadalmi kontextusának (environment) függvényében ismerjék meg.”¹⁰⁸ – írja Gould a 2001-ben megjelent *Suicide and the Media* c. írásában. A történet karaktere (agent), mint egy interaktív faktor a három közül, maga is több aspektus szerint vizsgálható

¹⁰⁸ „There is an increasing effort to examine the media’s differential impact as a function of the characteristics of the stories (agent), individuals’ attributes (host), and social context of the stories (environment)” (In: Gould, M. S. [2001] p 209-210)

ebben a felosztásban: az öngyilkosságokról szóló híradások strukturális elemei (pl. címlaptörténet, a publicitás intenzitása), a modellszereplők fizikai ill. szociális tulajdonságai mellett Gould kitüntetett jelentőséget tulajdonít azoknak a speciális történet elemeknek is, amelyekről gyanítható, hogy a Werther effektus hatását moderálják. A „agent”, mint interaktív faktor ebben a megközelítésben nem egységes, hiszen míg pl. számos ökológiai vagy individuális szintű vizsgálat született a strukturális elemek jelentőségének felderítésére, „máig csak néhány tanulmány vizsgálta azokat a speciális történet elemeket, amelyekről sejthető, hogy gyorsítja vagy korlátozza az öngyilkosságokról szóló híradások fertőző hatását.”¹⁰⁹ – állapítja meg Gould.

Úgy vélem büszkeségre adhat okot, hogy Gould a tartalomelemzéses vizsgálatok számbavételekor hiánypótló munkaként első helyen említi azokat a vizsgálatokat, amelyek Fekete Sándor nevével fémjelezve a magyar-német **(Fekete, S. & Schmidtke, A. [1995])**, majd kiterjesztve az összehasonlítást térben és időben, magyar, kelet és nyugatnémet, osztrák, görög és litván öngyilkosságokról szóló híradásokat vizsgáltak tartalomelemzéses módszerrel **(Fekete, S. et al. [1998])** - a vizsgálatok részletes ismertetését lásd: Hazai helyzet.

Weimann és Fishman 1995-ben publikált kutatásukban **(Weimann, G. & G. Fishman [1995])** két vezető izraeli napilap 1955-1990 között megjelent mintegy 430 öngyilkosságról szóló híradását vizsgáltak tartalomelemzéses módszerrel. A tartalomelemzés ebben a vizsgálatban a beszámoló formális jegyei (pl. terjedelem, a híradás helye az újságban, kép szerepeltetése) mellett kiterjedt tartalmi jegyekre is (a modellszereplő demográfiai tulajdonságai, az öngyilkosság módja, felelősség kérdése, a modellszereplő vagy a tett általános megítélése). Weimann és Fishman kutatási tapasztalatait Gould az alábbiak szerint összegzi Suicide and the Media c. írásában:

¹⁰⁹ „Only a few studies have formally investigated the specific story elements believed to either facilitate or limit the contagious effects of a news report on suicide. In one study Fekete and Schmidtke⁸¹ conducted a content analysis of suicide-related headlines in German and Hungarian newspapers to examine cross-cultural differences in reporting style.” **(Gould, M. S. [2001] p. 211)**

szerzők „azt találták, hogy az 1980-as, 1990-es években az öngyilkosságról szóló történeteknek egyre nagyobb helyet szenteltek az újságokban és hogy azok egyre feltűnőbb helyen szerepelnek. Az újságbeszámolók egyre violensebb öngyilkosságokra fókuszálnak. Míg férfiak esetében többnyire gazdasági/pénzügyi motivációk szerepelnek, nőknél romantikus motivációk vagy férfiaknak tulajdonított párkapcsolati problémák kerülnek említésre. Jóllehet a legtöbb beszámoló neutrálisnak bizonyult, az érzelmi hozzáállást kifejezők megközelítően 18%-a pozitív, 8%-a negatív érzelmeket közvetített. Pozitív érzelmeket közvetítő beszámolók sokkal nagyobb valószínűséggel voltak jelen külső okok említésekor és akkor, ha az öngyilkosságra katonai szolgálat közben került sor.”¹¹⁰

Nyolc hónapos periódust lefedve Michel és kollégái Svájcban közel 400 napilap és magazin áttanulmányozása után 151 öngyilkosságról szóló híradást találtak (Frey, C., K. Michel & L. Valach [1997]; Michel, K., C. Frey, T.E. Schlaepfer, et al. [1995]; Michel, K., C. Frey, K. Wyss, et al. [2000]). A mondhatni teljeskörű vizsgálat azért volt különösen újszerű, mert a szerzők azon túl, hogy tartalomelemzéses módszerrel áttekintették a híradások fentebb megismert formai és tartalmi jegyeit, kidolgoztak egy olyan kódoló-értékelő sémát is, amely segítségével meg tudták határozni az egyes híradások „utánzás-kockázati értékét” (imitation risk score). Ez a mutató vizsgálati eredmények szerint majdnem minden második híradásban meglehetősen magasnak bizonyult (44%). Hasonlóképpen a magas utánzás-kockázati értéket kapott híradások százalékos megoszlásához, közel minden második híradás szenzációkeltőnek bizonyult (47%). Ami a tartalomelemzés további tételeit illeti, Michel és kollégái a vizsgált híradások 20%-ában tapasztaltak nem megfelelő képelhelyezést és csupán 11%-ban találtak prevencióra, 9%-ban terápiás kezelésre utalást.

¹¹⁰ „They found that the space devoted to suicide stories and the prominence of the stories increased steadily during the 1980s and 1990s. Newspaper reports focused on the more violent modes of suicide. An economic/financial motive was attributed mainly to males, while romantic motives or problems with a partner were attributed mainly to females. Most of the reports were neutral, but among those that did express an attitude, approximately 18% were positive and 8% were negative. Positive coverage was more likely when external causes were presented and when suicides were committed during military service.” (In: Gould, M. S. [2001] p. 211-212)

Jim Tully és Nadia Elsaka 2004-ben megjelent *Suicide and the Media* c. írásukban két XXI-ik századi tartalomelemzéses vizsgálatról számolnak be. A két frissnek tekinthető vizsgálat közül Coyle és MacWhannen 2002-ben publikált skót vizsgálata (**Coyle J. & D. MacWhannell [2002]**) egy évet felölelve két napilap és két bulvárlap öngyilkosságról szóló híradásainak tartalomelemzéses vizsgálatára terjedt ki. A szerzők vizsgálatuk alapján öt csoportba sorolták a híradásokat:

1. Dramatizáló (dramatising)
2. Helymegállapító (locating)
3. Társadalmi üzenethordozó (social impacting)
4. Oknyomozó (causal searching)
5. Moralizáló (moral labeling)

Ezek a csoportok a kutatási beszámoló szerint hűen tükrözik azt, hogy milyen domináns értékek és értekezések jelennek meg öngyilkosságról, betegségről és halálózásról a skót sajtóban.

A Jim Tully és Nadia Elsaka által említett másik XXI-ik századi tartalomelemzéses vizsgálat Jamieson, Hall-Jamieson és Romer nevéhez köthető (**Jamieson P., K. Hall-Jamieson & D. Romer [2003]**). Ez a vizsgálat azért bír különös jelentőséggel Tully és Elsaka számára, célja szerint az Egyesült Államok 1994-ben elfogadott médiaajánlásának hatását volt hivatva detektálni mind a hírkészítés stílusváltásán, mind az öngyilkosságok alakulásán keresztül.

Fekete Sándor említi, hogy „*Burgeois* (1969) tartalomelemzéses vizsgálataival statisztikai összefüggést talált politikai krízisek és önégetéses öngyilkosságok között. *Gappmair* (1980) hat Salzburg környéki napilapot elemezve 1 év alatt 631 szuicid híradást talált. A megjelenítést általában elítélő, gyakran kriminalizáló, a szociális háttérrel, a prevenció lehetőségeit nagyrészt negligáló szemlélet jellemezte. *Tantalo* (idézi *Schmidtke, Hafner*, 1989) hasonló olaszországi eredményeivel szemben *Niedermaier* (1985) öt nagy példányszámú szupraregionális német újság 144 vonatkozó cikkét áttekintve kevésbé

előítéletes és szenzációkereső, illetve a motivációt, profilaktikus aspektusokat is figyelembe vevő ábrázolásról számol be. *Pell és Watters* (1982) kanadai tanulmánya és egyes ausztriai vizsgálatok szerint a média híradásokban a nyilvános, szokatlan módszerű, főként prominens személyek által elkövetett öngyilkosságok kiemelése, a szenzációkeresés tényezője jellemző, a pszichés és szociális okok alig kerülnek elő, a megelőzés, protektív befolyásolás – úgymond – nem tartozik a tömegkommunikációs médiumokra. Érdekes ellenpélda *Etzensdorpher és Sonneck* (1990) empirikus vizsgálata az újságok kiemelt szenzációs beszámolóí nyomán kiterjedt bécsi metró-szuicidium járványról, amely az osztrák média-szakemberek és szuicidológusok kapcsolatfelvétele és konzultációí nyomán megváltozott elhelyezésű, terjedelmű és ábrázolásmódú híradásokkal párhuzamosan szűnt meg.” (Fekete, S. et al. [1994] p. 127) - az idézetben szereplő hivatkozások (Burgeois, M. [1969]); Gappmair, B. [1980]).

Hivatkozások listája

A

- **Amirault, C. [1995]:** 'Pseudologica Fantastica and other tall tales: The contagious literature of Munchausen Syndrome'. *Literature and Medicine*, 14(2), pp169-190.
- **Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Varró István [1968]:** Társadalmi elítélés alá eső magatartások előfordulásának területi különbségei. *Statisztikai Szemle*, 1968, 1-2. sz. 43-54., 145-148.

B

- **Baldwin, J. M. [1894]:** 'Imitation: A chapter in the natural history of consciousness'. *Mind*, 3, pp25-55.
- **Bandura, A. [1986]:** *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- **Bandura, A. [2002]:** *Social cognitive theory of mass communication*. [Chapter] Bryant, Jennings (Ed); Zillmann, Dolf (Ed). (2002). *Media effects: Advances in theory and research* (2nd ed.). LEA's communication series. (pp. 121-153). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. x, 634pp.
- **Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. [1961]:** Transmission of Aggression Through Imitation of Aggressive Models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 63, 575-582, 1961.
- **Baron, J. N. & Reiss, P. C. [1985]:** Same time next year: aggregate analyses of the mass media and violent behavior. *American Sociological Review*50, 347–363.
- **Barraclough, B., Shepherd, D. & Jennings, C. [1977]:** Do newspaper reports of coroners' inquests incite people to commit suicide? *British Journal of Psychiatry*131, 528–532.
- **Bartholemew, R. [1998]:** "The Martian Panic Sixty Years Later: What Have We Learned" in *Skeptical Inquirer*, Nov/Dec. 1998, p. 40.
- **Berkowitz, L. & Alioto, J. [1973]:** 'The meaning of an observed event as a determinant of its aggressive consequences'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 28, pp206-217.
- **Berman, A. L. [1988]:** Fictional depiction of suicide in television films and imitation effects. *American Journal of Psychiatry* 145(8), 982–986.
- **Blumenthal, S. & Bergner, L. [1973]:** 'Suicide and newspapers: A replicated study'. *American Journal of Psychiatry*, 130(4), pp468-471.
- **Blumer, H. [1969]:** Suggestion for the study of mass media effects. In H Blumer (ed), *Studies in Symbolic Interactionism*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- **Bogart, Leo [1972-1973]:** „Warning: the Surgeon General has determined that tv violence is moderately dangerous to your child's mental health.” *The Public Opinion Quarterly*, 1972-1973, 36(4): 491-521.
- **Bollen, K. A. & Phillips, D. P. [1982]:** Imitative suicides: a national study of the effects of television news stories. *American Sociological Review*47 (6), 802–809.
- **Bozsonyi K., Veres E. [2002]:** Nagy időfelbontású öngyilkossági idősorok nemlineáris viselkedése. *Magyar tudomány*. (2002)10: 1330-1335
- **Bozsonyi K., Veres E. [2003]:** Nagy időfelbontású öngyilkossági idősorok nemlineáris viselkedése. In *Káosz és fraktálok a társadalomtudományokban*. - Budapest : Typotex, 2003
- **Bozsonyi K., Veres E. Zonda T. [2005]:** Az ünnepek hatása az öngyilkossági hajlandóságra Magyarországon (1970-2000). *Psychiatria Hungarica* (20)6: 463-471.
- **Bozsonyi K., Zonda T., Veres E. [2003]:** Az öngyilkosságok szezonális fluktuációja Magyarországon (1970-2000). *Psychiatria Hungarica* (18)6: 391-398.
- **Brigham, A. [1845]:** Note by the Editor. *American Journal of Insanity*, 1, 232-234.
- **Buckingham, D. [1987]:** *Public secrets: EastEnders and its audience*. London: BFI, 1987. 4. fejezet: „Popular television and its audience”
- **Buda Béla [2001]:** *Az öngyilkosság. Orvosi és társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest: Animula Kiadó, 2001
- **Buda Béla, Füredi János [1986]:** *Az öngyilkosság a szociálpszichiátria szempontjából*. MPT, Budapest, 1986. 10-27.
- **Burgeois, M. [1969]:** Suicides by fire in the Bonze Mannar. *Annales Medico-Psychologiques* 2. 116-27.

- **Burgess, R. & Akers, R. L. [1966]:** Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior. *Social Problems*, 14: 363-383.

C

- **Cantor, C. H., Tucker, P. J. & Burnett, P. [1991]:** The media and suicide [letter]. *Medical Journal of Australia* 155(2), 130–131.
- **Cantril, H. [1947]:** *The Invasion From Mars: A Study in the Psychology of Panic*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. Originally published in 1940.
- Centers for Disease Control and Prevention. **United States Department of Health & Human Services [1994]:** Suicide contagion and the reporting of suicide: recommendation from a national workshop. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 43 (RR-6), 13-18.
- **Centerwall, B. S. [1990]:** Young adult suicide and exposure to television. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 25(3), 149–153.
- **Church, I. C. & Phillips, J. P. [1984]:** Suggestion and suicide by plastic bag asphyxia [letter]. *British Journal of Psychiatry* 144, 100–101.
- **Cohen, B. G. F., Colligan, M. J., Wester, I. I. W. & Smith, M. J. [1978]:** ‘An investigation of job satisfaction factors in an incident of mass psychogenic illness at the workplace’. *Occupational Health Nursing*. January, 10-16.
- **Cohen, Bernard [1963]:** *The press and foreign policy*. Princeton: University Press, 1963.
- **Collins, S. [1993]:** Health prevention messages may have paradoxical effect [letter] [see comments]. *British Medical Journal* 306 (6882), 926.
- **Coyle J. & D. MacWhannell [2002]:** ‘The Importance of “Morality” in the Social Construction of Suicide in Scottish Newspapers’, *Sociology of Health and Illness* 24(6): 689-713, 2002.

D

- **Dawkins, R. [1976]:** *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.
- **Dawkins, R. [1986]:** *Az önző gén*. Budapest: Gondolat.
- **Dawkins, R. [2005]:** *Az önző gén*. Budapest: Kossuth. (II. bővített kiadás)
- Department of Mental Health, **WHO [2000]:** *Preventing Suicide: A resource for Media Professionals*. Geneva: WHO.
- **Dessewffy Tibor és Gayer Zoltán [1999]:** “A mulékony kép jármában – avagy van-e szabadság a képernyő előtt?” *Replika* 1999/38
- **Durkheim, E. [2000]:** *Az öngyilkosság*. Osiris, 2000.

E

- Edwin H. Sutherland: *A differenciális asszociáció elmélete*. In: **Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), [1974]:** *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 159-163.
- **Ellis, S. J. & Walsh, S. [1986]:** Soap may seriously damage your health. *Lancet* 1(8482), 686.
- **Entman, R. [1993]** Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- **Esquirol, E. [1845]:** *Mental maladies: A treatise on insanity* (E. K. Hunt, Trans.). Philadelphia: Lea and Blanchard.
- **Etzersdorfer, E. & Sonneck, G. & Nagel Kuess, S. [1992]:** Newspaper reports and Suicide (letter). *New England Journal of Medicine* 327 (7), 502-503.
- **Etzersdorfer, E. & Sonneck, G. [1998]:** Preventing suicide by influencing mass-media reporting: the Viennese experience 1980-1996. *Archives of Suicide Research* 4 (1), 67-74.

F

- **Farberow, N. L. [1972]:** *Bibliography on Suicide and Suicide Prevention, 1897-1957, 1958-1970*. Rockville, MD: National Institute of Mental Health, 1972.
- **Fekete, S. et al. [1992]:** *Az utánczás szerepe az öngyilkos magatartásban*. *Orvosi Hetilap*, 1992/1.
- **Fekete, S. et al. [1994]:** *Az öngyilkossággal kapcsolatos attitűdök a médiában*. Német-magyar összehasonlító vizsgálat. *Psychiatria Hungarica* 1994, 9: 117-127. PH, 1994. április, IX. évf. 2. sz. 117-127. old. (p. 127.)

- **Fekete, S. et al. [1998]:** Media reports on suicide in Hungary, Austria, Germany and Lithuania in 1981 and 1991. In *Suicide Prevention*. D. DeLeo, A. Schmidtke & R.F.W. Diekstra, Eds. Kluwer Academic Publishers. Leiden.
- **Fekete, S. & Schmidtke, A. [1995]:** The impact of mass media reports on suicide and attitudes toward self-destruction: previous studies and some new data from Hungary and Germany. In *The Impact of Suicide*. B. L. Mishara, ed. :142–155. Springer. New York.
- **Fekete, S. & Schmidtke, A. [1996a]:** Attitudes toward suicide in the mass media. Paper presented at the American Association of Suicidology 29th Annual Conference: Suicide—Individual, Cultural, International Perspectives, Missouri.
- **Fekete, S. & Schmidtke, A. [1996b]:** Suicidal models: their frequency and role in suicide attempters, non-suicidal psychiatric patients and normal control cases: a comparative German-Hungarian study. *Omega: Journal of Death and Dying* 3(3), 233–241.
- **Fekete S., Osváth P. [2004]:** Kulturális kitekintés – Korunk sajátos kérdései az önpusztítással kapcsolatban Könyvfejezet. In: Fekete, S., Osváth, P. [2004]: Az öngyilkosság. Az öröklődéstől a kultúráig. Könyv. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2004, Pécs. 89-102. o.
- **Fekete S. et al. [2004]:** Az öngyilkosságra vonatkozó szociokulturális attitűdök. Könyvfejezet. In: Fekete S.: Öngyilkosság és kultúra. Új Mandátum, B-p, 2004. 33-48.o.
- **Fekete S. [2004]:** Szuicídium és modelleffektusok a világirodalomban és az operairodalomban. Könyvfejezet. In: Fekete S.: Öngyilkosság és kultúra. Új Mandátum, Bp, 2004. 49-66.o.
- **Fekete S., Kelemen G. [2004]:** Az öngyilkosság mentalitástörténeti vonatkozásai. Könyvfejezet. In: Fekete S.: Öngyilkosság és kultúra. Új Mandátum, Bp, 2004. 67-94.o.
- **Fishman, M. [1977]:** Crime waves as ideology. *Social Problems*, 1, 531-543.
- **Fishman, M. [1980]:** Manufacturing the news. Austin: University of Texas Press.
- **Fokasz N. [2006]:** Növekedési görbék, társadalmi diffúzió, társadalmi változás. *Szociológiai Szemle*, 2006/3, 19–51.
- **Fokasz, N. [1999]:** Káosz és fraktálok – Bevezetés a kaotikus dinamikai rendszerek matematikájába – szociológusoknak. Új Mandátum, Budapest.
- **Fokasz N. (ed) [2003]:** Káosz és fraktálok a társadalomtudományokban. Typotex, 2003.
- **Fowler, B. P. [1986]:** Emotional crises imitating television [letter]. *Lancet* 1(8488), 1036–1037.
- **Fowler, B. P. [1986]:** Emotional crises imitating television [letter]. *Lancet* 1(8488), 1036–1037.
- **Frey, C., K. Michel & L. Valach. [1997]:** Suicide reporting in the Swiss print media: responsible or irresponsible? *Eur. J. Public Health* 7: 15-19.

G

- **Gamson, W. A. & A. Modigliani [1989]:** 'Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach,' *American Journal of Sociology* 95 (1): 1-37.
- **Gappmaier, B. [1980]:** Suizidberichterstattung in der Presse. Dissertation. Salzburg.
- **Gárdos Éva, Szvitecz Zsuzsanna; közrem. Veres Előd [2000]:** Adatok az öngyilkosságokról 1980-1999. Budapest: KSH, 2000. 17 p
- **Gauntlett, David [1998]:** „Ten things wrong with the 'effects model'.” Dickinson, Roger – Harindranath, Ramaswani - Linné, Olga (szerk.) *Approaches to Audiences – A Reader*, London: Arnold, 1998.
- **Gerbner, G. [2002]:** A média rejtett üzenete. Osiris Kiadó, Bp., 2002.
- **Gergely Mihály [1972]:** Röpirat az öngyilkosságról. Budapest: Medicina, 1972, p. 91.
- **Gould, M. S. & Shaffer, D. [1986]:** The impact of suicide in television movies: evidence of imitation. *New England Journal of Medicine* 315(11), 690–694.
- **Gould, M. S. [2001]:** Suicide and the Media. *Ann. N. Y. Acad. Sci.* 932: 200-224
- **Gould, M. S., Shaffer, D. & Kleinman, M. [1988]:** The impact of suicide in television movies: replication and commentary. *Suicide and Life Threatening Behavior* 18(1), 90–99.
- **Gray, J. P. [1878]:** Suicide. *American journal of Insanity*, 35 (july), 37-73.)

H

- **Habermas, J. [1999]:** A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. (Osiris, 1999)
- **Hassan, R. [1995]:** Effects of newspaper stories on the incidence of suicide in Australia: a research note [see comments]. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 29(3), 480–483.

- **Hawton, K., Simkin, S. & Deeks, J. J., et al [1999]:** Effects of a drug overdose in a television drama on presentations to hospital for self poisoning: time series and questionnaire study. *British Medical Journal*318(7189) 972–977.
- **Holding, T. A. [1974]:** The BBC ‘Befrienders’ series and its effects. *British Journal of Psychiatry*124, 470–472.
- **Holding, T. A. [1975]:** Suicide and ‘Befrienders’. *British Medical Journal*31 (5986), 751–752. Horton, H, and Stack, S (1984) The effect of television on national suicide rates. *Journal of Social Psychology* 123 (first half), 141–142.
- **Houran, J. & Lange, R. [1996]:** ‘Hauntings and poltergeist-like episodes as a confluence of conventional phenomena: A general hypothesis’. *Perceptual and Motor Skills*, 83(2), pp1307-1316.

I

- **Ishii, K. I. [1991]:** Measuring mutual causation: effects of suicide news on suicides in Japan. *Social Science Research*2 0(2), 188–195.

J

- **Jamieson P., K. Hall-Jamieson & D. Romer [2003]:** ‘The Responsible Reporting of Suicide in Print Journalism’, *American Behavioural Scientist* 46(12): 1643-1660, 2003.
- **Jonas, K. [1992]:** Modelling and suicide: a test of the Werther effect. *British Journal of Social Psychology*3 1 (part 4), 295–306.

K

- **Katz, E. [1987]:** Communications Research since Lazarsfeld. *Public Opinion Quarterly* 51, (1987), 50th Anniversary Issue , pp.S25-S45
- **Kerckhoff, A. C. & Back, K. W. [1968]:** The June Bug: A Study in Hysterical Contagion. New York: Appleton-Century-Crofts.
- **Kessler, R. C., Downey, G. & Milavsky, J. R., et al [1988]:** Clustering of teenage suicides after television news stories about suicides: a reconsideration. *American Journal of Psychiatry*145(11), 1379–1383.

L

- **Land, W. B. & Gutheil, T. G. [1995]:** Final Exit and suicide assessment in a forensic setting. *American Journal of Psychiatry* 152(12), 1832–1833.
- **Lavin, M. R., Martin, G. & Roy, A. [1992]:** Final Exit: the practice of self-deliverance and assisted suicide for the dying — comment. *New England Journal of Medicine*3e26(13), 890.
- **Lazarsfeld, P. F. – Berelson, B. – Gaudet, H. [1944]:** The people’s choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign. New York: Columbia University Press, 1944.
- **Le Bon, G. [1895] [1903]:** The Crowd: A Study of the Popular Mind. London: Fisher Unwin.
- **Leonard E. C. [2001]:** Jr. *Suicide & Life - Threatening Behavior*. New York: Winter 2001.Vol. 31, Iss. 4.
- **Lester, D. [1972]:** Why People Kill Themselves: A Summary of Research Findings on Suicidal Behavior. Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1972.
- **Lester, D. [1989]:** Media violence and suicide and homicide rates. *Perceptual and Motor Skills*6s9 (3) (part 1), 894.
- **Lester, D. [1994]:** Young adult suicide and exposure to television: a comment. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*29 (3), 110–111.
- **Litman, R. E. & Farberow, N. L. [1994]:** Pop-rock music as precipitating cause in youth suicide. *Journal of Forensic Science*3s9 (2), 494–499.
- **Littmann, S. K. [1985]:** Suicide epidemics and newspaper reporting. *Suicide and Life Threatening Behavior* 15(1), 43–50.
- **Livingston, J. [1996]:** *Crime and Criminology*, 2nd ed. NJ: Prentice Hall.
- **Lombroso, C. [1876]:** L’Uomo Delinquente. Milan. Translated as *Criminal Man*; Lombroso, C. (1883) *Amori anomali precoci nei pazzi*, *Archiv di Psichiatria*7:22

M

- **Maguire, E. R. & Snipes, J. B. [1994]:** Reassessing the link between country music and suicide. *Social*
- **Magyar Nemzet.** Halálsarok Önmagához is kegyetlenebb a dél-alföldi ember 2002. november 30. (28. oldal)
- **Magyar Tudomány**, 2006/4
- **Marsden. P. [2000]:** The ‘Werther effect’ Fact or Fantasy? Dphil Research Thesis by Paul Marsden. Graduate Research Centre in Social Sciences. University of Sussex

- **Martin, G. & Koo, L. [1997]:** Celebrity suicide: did the death of Kurt Cobain influence young suicides in Australia? *Archives of Suicide Research* 3(3), 187–198.
 - **Marzuk, P. M., Tardiff, K. & Hirsch, C. S., et al [1993]:** Increase in suicide by asphyxiation in New York City after the publication of Final Exit [see comments]. *New England Journal of Medicine* 329(20), 1508–1510.
 - **Marzuk, P. M., Tardiff, K. & Leon, A. C. [1994]:** Increase in fatal suicidal poisonings and suffocations in the year Final Exit was published: a national study. *American Journal of Psychiatry* 151(12), 1813–1814.
 - **McCombs, M. & Shaw, D. L. [1972]:** “The agenda-setting function of mass media.” *Public Opinion Quarterly*, 1972, 36(2): 176–187.
 - **McCombs, M. & Shaw, D. L. [1993]:** “The evolution of agenda setting research: Twenty-five years in the marketplace of ideas”. *Journal of Communication*, 1993, 43(2): 58-67.
 - **McQuail, D. [2003]:** A tömegkommunikáció elmélete. Osiris, 2003.
 - **Mérő László [2004]:** Az élő pénz, Tericum Kiadó, 2004
 - **Michel, K., C. Frey, K. Wyss, et al. [2000]:** An exercise in improving suicide reporting in print media. *Crisis* 21: 1-10.
 - **Michel, K., C. Frey, T. E. Schlaepfer, et al. [1995]:** Suicide reporting in the Swiss print media: frequency, form and content of article. *Eur. J. Public Health* 5: 199-203.
 - **Michel, K., Frey, C., Wyss, K. & Valach, L. [2000]:** An exercise in improving suicide reporting in print media. *Crisis* 21 (2), 71-79.
 - **Moksony Ferenc [2002]:** FOGALOMALKOTÁS ÉS TUDOMÁNYOS FELFEDEZÉS - Gondolatok Paul Lazarsfeld módszertani filozófiájáról. *Szociológiai Szemle* 2002/1. 150-162.
 - **Motto, J. A. [1967]:** Suicide and suggestibility: the role of the press. *American Journal of Psychiatry* 124(2), 252–256.
 - **Motto, J. A. [1970]:** Newspaper influence on suicide: a controlled study. *Archives of General Psychiatry* 23(2), 143–148.
- N
- **New Zealand Youth Prevention Strategy [1999]:** Suicide and the Media: The Reporting and Portrayal of Suicide in the Media. Wellington: Ministry of Health.
- O
- **O'Connor, S., Deeks, J. J. & Hawton, K., et al [1999]:** Effects of a drug overdose in a television drama
 - **O'Dea, J. J. [1882]:** Suicide: Studies on its philosophy, causes and prevention. New York: Putnam.
 - on knowledge of specific dangers of self-poisoning: population-based surveys. *British Medical Journal* 318 (7189), 978–979.
 - **Orthmayr I. [1997]:** Módszertani individualizmus. *Szociológiai Szemle*, 3, 3-31.
 - **Ostroff, R. B. & Boyd, J. H. [1987]:** Television and suicide: comment. *New England Journal of Medicine* 316(14), 876–877.
 - **Ostroff, R. B., Behrends, R. W. & Lee, K., et al [1985]:** Adolescent suicides modeled after television movie [letter]. *American Journal of Psychiatry* 142(8), 989.
- P
- **Parrish, I. [1837]:** Analecta: Case of suicide in a child. *Transylvania Journal of Medicine*, 10, 737-739.
 - **Pell, J. & Murdoch, R. [1999]:** A causal association cannot yet be inferred [letter]. *British Medical Journal* 319 (7217), 1131.
 - **Penrose-Wall, J., Baume, P. & Martin G. [1999]:** Achieving the Balance: A Resource Kit for Australian Media Professionals for the Reporting and Portrayal of Suicide and Mental Illnesses. Canberra: Commonwealth of Australia.
 - **Pfefferbaum, B. & Pfefferbaum, R. L. [1998]:** ‘Contagion in stress - An infectious disease model for post-traumatic stress in children’. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 7, pp183.
 - **Pfohl, S. [1994]:** Images of Deviance and Social Control, Second Edition, 1994d: 299-300.
 - **Phelps, E. B. [1911]:** To what extent are suicide and other crimes against the person due to suggestion from the press? II. Neurotic books and newspapers as factors in the morality of suicide and crime. *Bulletin of the American Academy of Medicine*, 12, 264-306.

- **Phillips, D. P. & Carstensen, L. L. [1986]:** Clustering of teenage suicides after television news stories about suicide. *New England Journal of Medicine* 311(11), 685–689.
- **Phillips, D. P. & Carstensen, L. L. [1988]:** The effect of suicide stories on various demographic groups, 1968–1985. *Suicide and Life Threatening Behavior* 18(1), 100–114.
- **Phillips, D. P. & Paight, D. J. [1987]:** The impact of televised movies about suicide: a replicative study. *New England Journal of Medicine* 317(13), 809–811.
- **Phillips, D. P. [1974]:** The influence of suggestion on suicide: substantive and theoretical implications of the Werther effect. *American Sociological Review* 39(3), 340–354. (p. 340)
- **Phillips, D. P. [1990]:** Suicide and the media: research and policy implication. In: Preventive strategies on suicide. A WHO Organization State of the art publication. Rene Diekstra (Ed.) 1-26.
- **Pirkis J. & Blood R.W. [2001]:** Suicide and the Media: A Critical Review. Canberra: Commonwealth Department of Health and Aged Care.
- **Platt, S. [1987]:** The aftermath of Angie’s overdose: is soap (opera) damaging to your health? *British Medical Journal Clinical Research Edition* 294(6577), 954–957.

R

- **Ray, I. [1863/1968]:** Mental hygiene. New York: Hafner.
- **Rose, W. [1929]:** „Introduction.” Pp. I-XXIX in J. W. von Goethe, the Sorrows of Young Werther.

S

- **Sabo, Donald & Ross Runfola [1980]:** Jock: Sports and the Male Identity. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- **Sacks, M. H. & Kemperman, I. [1992]:** Final Exit as a manual for suicide in depressed patients [letter] [see comments]. *American Journal of Psychiatry* 149(6), 842.
- **Sandler, D. A., Connell, P. A. & Welsh, K. [1986]:** Emotional crises imitating television [letter]. *Lancet* 1(8485), 856.
- **Scheufele, D. A. [1999]:** Framing as a Theory of Media Effects. *Journal of Communication*, Vol. 49 (4): 103-22.
- **Scheufele, D. A. [2000]:** Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication & Society*, 3, 297–316.
- **Scheufele, D. A. & Tewksbury, D. [2007]:** Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, Vol. 57, No. 1. (2007), pp. 9-20.
- **Schmidtke, A. & Hafner, H. [1988]:** The Werther effect after television films: new evidence for an old hypothesis. *Psychological Medicine* 18(3), 665–676.
- **Schoemaker, P. J., & Reese S. D. [1996]:** Mediating the message (2nd ed.). White Plains, NY: Longman.
- **Showalter, E. [1997]:** Hystories: Hysterical Epidemics and Modern Culture. New York: Columbia University Press.
- **Simkin, S., Hawton, K. & Whitehead, L., et al [1995]:** Media influence on parasuicide: a study of the effects of a television drama portrayal of paracetamol self-poisoning. *British Journal of Psychiatry* 167(6), 754–759.
- **Stack, S. & Gundlach, J. [1992]:** The effect of country and western music on suicide. *Social Forces* 71(1), 211–218.
- **Stack, S. & Gundlach, J. [1994]:** Reply. *Social Forces* 72(4), 1239–1243.
- **Stack, S. & Gundlach, J. [1995]:** Country music and suicide: individual, indirect and interaction effects — a reply to Snipes and Maguire. *Social Forces* 74(1), 331–335.
- **Stack, S. [1983]:** The effect of the Jonestown suicides on American suicide rates. *Journal of Social Psychology* 119(1), 145–146.
- **Stack, S. [1987]:** Celebrities and suicide: a taxonomy and analysis, 1948–1983. *American Sociological Review* 52(3), 401–412.
- **Stack, S. [1988]:** Suicide: media impacts in war and peace, 1910–1920. *Suicide and Life Threatening Behavior*. 18(4), 342–357.
- **Stack, S. [1989]:** The effect of publicized mass murders and murder-suicides on lethal violence, 1968–1980: a research note. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 24(4), 202–208.

- **Stack, S. [1990a]:** Audience receptiveness, the media, and aged suicide, 1968–1980. *Journal of Aging Studies* 4(2), 195–209.
- **Stack, S. [1990b]:** Divorce, suicide, and the mass media: an analysis of differential identification, 1948–1980. *J. Marriage Fam.* **52:** 553–560.
- **Stack, S. [1990c]:** A reanalysis of the impact of non-celebrity suicides: a research note. *Soc. Psychiatry Psychiatr. Epidemiol.* **25:** 269–273.
- **Stack, S. [1991]:** Social correlates of suicide by age: media impacts. *In* *Life Span Perspectives of Suicide: Time-Lines in the Suicide Process.* A. Leenaars *et al.*, eds. :187–213. Plenum Press. New York.
- **Stack, S. [1992]:** The effect of the media on suicide: the great depression. *Suicide and Life Threatening Behavior* 22(2), 255–267.
- **Stack, S. [1993]:** The media and suicide: a nonadditive model, 1968–1980. *Suicide and Life Threatening Behavior* 23(1), 63–66.
- **Stack, S. [1996]:** The effect of the media on suicide: evidence from Japan, 1955–1985. *Suicide and Life Threatening Behavior* 26(2), 132–142.
- **Stack, S. [1998]:** Heavy metal, religiosity, and suicide acceptability. *Suicide and Life Threatening Behavior* 28(4), 388–394.
- **Stack, S., Gundlach, J. & Reeves, J. L. [1994]:** The heavy metal subculture and suicide. *Suicide and Life Threatening Behavior* 24(1), 15–23.
- **Sutherland, E. [1939]:** *Principles of Criminology.* J. B. Lippincott Company, Philadelphia.

T

- **Tarde, G. [1890a]:** *La philosophie pénale.* Lyon et Paris, Storck et Masson, 1890.
- **Tarde, G. [1890b]:** *Les lois de l'imitation.* Paris, 1890.
- **Tarde, G. [1903]:** *The Laws of Imitation,* translated by E. C. Parsons with introduction by F. Giddings. New York: Henry, Holt and Co.
- **Tarde, G. [1912]:** *PENAL PHILOSOPHY.* Translated from the fourth French edition. By Rapelje Howell. Boston: Little, Brown, and Company. 1912.
- **Tarde, G. [1962]:** *The Laws of Imitation,* translated by E. C. Parsons with introduction by F. Giddings, reprint, Gloucester, MA: Peter Smith.
- **Trotter, T. [1807]:** *A view of the nervous temperament.* Newcastle: Walker, for Longman, Hurst, Rees, and Orme.
- **Tuchman, G. [1978]:** *Making News: A Study in the Construction of Reality.* New York: Free Press.
- **Tully, J., Elsaka, N. [2004]:** ??????

V

- **Veysey, M. J., Kamanyire, R. & Volans, G. N. [1999]:** Antifreeze poisonings give more insight into copycat behaviour [letter]. *British Medical Journal* 319(7217), 1131.

W

- **Waldron, G., Walton, J. & Helowicz, R. [1993]:** Medical messages on television: copycat overdoses coincidental [letter, comment]. *British Medical Journal* 306(6889), 1416.
- **Wasserman, I. M. [1984]:** Imitation and suicide: a reexamination of the Werther effect. *American Sociological Review* 49(3), 427–436.
- **Wasserman, I. M. [1992]:** The impact of epidemic, war, prohibition and media on suicide: United States, 1910–1920. *Suicide and Life Threatening Behavior* 22(2), 240–254.
- **Weaver, D. H. [2007]:** Thoughts on Agenda Setting, Framing, and Priming. *Journal of Communication,* Vol. 57, No. 1. (2007), pp. 142-147. (p. 145)
- **Weimann, G. & G. Fishman. [1995]:** Reconstructing suicide: reporting suicide in the Israeli press. *Journalism Mass Commun. Q.* **72:** 551-558.
- **Williams, J. M. G., Lawton, C., Ellis, S. J., Walsh, S. & Reed, J. [1987]:** Copycat suicide attempts. *Lancet* 2(8550):102–3.
- **Willnat, L. [1997]:** Agenda setting and priming: Conceptual links and differences. In M. McCombs, D. L. Shaw, & D. Weaver (Eds.), *Communication and democracy: Exploring the intellectual frontiers in agenda-setting theory* (pp. 51–66). Mahwah, NJ: Erlbaum.

- **Winslow, F. [1840]:** Anatomy of suicide. London: Henry Renshaw. Manuscript Received: November 23, 1999 Revision Accepted: October 30, 2000.

Z

- **Zonda T. [2006]:** Öngyilkosság, statisztika, társadalom. Kairosz, 2006.
- **Zonda T., Bozsonyi K., Veres E. [2005]:** Seasonal Fluctuation of Suicide in Hungary Between 1970-2000. Archives of Suicide Research (9)1: 77-85.
- **Zonda, T. [2001]:** A magyarországi öngyilkossági ráták csökkenése mögött feltételezhető okok vázlatos elemzése. Szenvedélybetegségek (9)1: 26-30.
- **Zonda, T., Veres, E. [2004]:** Az öngyilkosságok alakulása Magyarországon (1970-2000). Addictologia Hungarica, (3)1: 7-23.

FÜGGELÉK

A hazai tartalomlelemző vizsgálatok összehasonlító adatai,
1980, 1991-'92, 2004-'06

1. sz. Függelék

Összesen híradások: 60 184 187

	1981	1991	2004-2006	1981	1991	P-chi Sq	Sig	2004-2006	P-chi Sq	Sig	P-chi Sq	Sig
Szucidium	48	164	131	80.0%	89.1%	3.310	0.069	70.1%	20.721	0.000	2.253	0.133
Szucidium kísérlet	12	20	48	20.0%	10.9%	3.310	0.069	25.7%	13.569	0.000	0.794	0.373
Prominens személyiség												
Név említve	10	30	25	16.7%	16.3%	0.004	0.948	13.4%	0.633	0.426	0.406	0.524
Foglalkozás említve	3	11	23	5.0%	6.0%	0.080	0.777	12.3%	4.425	0.035	2.570	0.109
Kiemelt pozitív jellemző	5	3	15	8.3%	1.6%	6.410	0.011	8.0%	8.206	0.004	0.006	0.939
Kiemelt negatív jellemző	1	6	3	1.7%	3.3%	0.413	0.521	1.6%	1.075	0.300	0.001	0.973
Pozitív konzekvenciák leírása	7	35	8	11.7%	19.0%	1.718	0.190	4.3%	19.674	0.000	4.347	0.037
Negatív konzekvenciák leírása	14	26	40	23.3%	14.1%	2.796	0.095	21.4%	3.342	0.068	0.100	0.751
Minősítés, címkézés												
Nem minősít	20	101	29	33.3%	54.9%	8.412	0.004	15.5%	63.197	0.000	9.076	0.003
Pszichiátrizál	2	4	18	3.3%	2.2%	0.254	0.615	9.6%	9.232	0.002	2.417	0.120
Kriminalizál	5	15	34	8.3%	8.2%	0.002	0.965	18.2%	8.139	0.004	3.314	0.069
Moralizál	3	13	6	5.0%	7.1%	0.315	0.575	3.2%	2.839	0.092	0.415	0.519
bagatellizál	3	6	2	5.0%	3.3%	0.385	0.535	1.1%	2.111	0.146	3.538	0.060
Öntételest ad	1	4	8	1.7%	2.2%	0.058	0.810	4.3%	1.312	0.252	0.882	0.348
Mérlegel		6	27		3.3%	2.006	0.157	14.4%	14.299	0.000	9.726	0.002
Tiltakozik, politikai protest	23	9	10	38.3%	4.9%	44.408	0.000	5.3%	0.040	0.842	42.699	0.000
Tragedizál	3	20	17	5.0%	10.9%	1.826	0.177	9.1%	0.327	0.568	1.022	0.312
Tagad		6	36		3.3%	2.000	0.157	19.3%	23.622	0.000	13.522	0.000
Szucidium módster leírása	47	96	160	78.3%	52.2%	11.157	0.001	81.8%	48.335	0.000	2.596	0.107
Gyógyszer	1	6	9	1.7%	3.3%	0.413	0.521	4.8%	0.576	0.442	1.157	0.282
Önakasztás	3	8	34	5.0%	4.3%	0.045	0.833	18.2%	17.680	0.000	6.198	0.013
Lőfegyver	1	15	26	1.7%	8.2%	3.106	0.078	13.9%	3.121	0.077	6.986	0.008
Vízbe fulladás		4	12		2.2%	1.326	0.250	6.4%	4.046	0.044	4.047	0.044
Önégetés	8	35	10	13.3%	19.0%	1.008	0.315	5.3%	16.271	0.000	4.288	0.038
Magas helyről leugrás	6	10	17	10.0%	5.4%	1.539	0.215	9.1%	1.837	0.175	0.044	0.833
Mozgó jármű által zúztatás	3	4	13	5.0%	2.2%	1.297	0.255	7.0%	4.842	0.028	0.286	0.593
Gázzal		4	11		2.2%	1.326	0.250	5.9%	3.288	0.070	3.694	0.055
Egyéb módon	25	10	21	41.7%	5.4%	48.342	0.000	11.2%	4.067	0.044	27.767	0.000
A szucidium konkrét földrajzi helye	21	57	136	35.0%	31.0%	0.336	0.562	72.7%	64.766	0.000	27.916	0.000
Nincs említve	35	124	38	58.3%	67.4%	1.635	0.201	20.3%	83.535	0.000	31.526	0.000
Ország vagy város említve	18	42	75	30.0%	22.8%	1.256	0.262	40.1%	12.828	0.000	1.977	0.160
Általános hely említve	4	3	13	6.7%	1.6%	4.118	0.042	7.0%	6.364	0.012	0.006	0.939
Konkrét hely említve	3	15	61	5.0%	8.2%	0.658	0.417	32.6%	34.088	0.000	18.052	0.000
Motívum említése	16	49	121	26.7%	26.6%	0.000	0.996	64.7%	54.160	0.000	26.610	0.000
Elszeparálódás		1	3		0.5%	0.327	0.567	1.6%	0.979	0.323	0.974	0.324
Alkohol	2	1	1	3.3%	0.5%	2.900	0.089	0.5%	0.000	0.991	2.965	0.085
Drog			2					1.1%	1.979	0.160	0.647	0.421
Magány		2			1.1%	0.658	0.417		2.044	0.153		
Szerelem	2	3	15	3.3%	1.6%	0.654	0.419	8.0%	8.206	0.004	1.558	0.212
Inproduktívitás			3					1.6%	2.976	0.085	0.974	0.324
Sikertelenség			6					3.2%	6.001	0.014	1.973	0.160
Konfliktus	3	8	23	5.0%	4.3%	0.045	0.833	12.3%	7.658	0.006	2.570	0.109
Motiváció keresése	3	13	36	5.0%	7.1%	0.315	0.575	19.3%	12.015	0.001	6.939	0.008
Cry for help		3	7		1.6%	0.990	0.320	3.7%	1.579	0.209	2.311	0.128
Betegség	2	6	12	3.3%	3.3%	0.010	0.978	6.4%	2.001	0.157	0.808	0.369
Anyagi	1	8	12	1.7%	4.3%	0.916	0.339	6.4%	0.779	0.378	2.056	0.152
Egyéb	4	4	55	6.7%	2.2%	2.880	0.090	29.4%	51.448	0.000	12.926	0.000
Prevenció, alternatívák	2	7	14	3.3%	3.8%	0.028	0.867	7.5%	2.355	0.125	1.293	0.255
Szucidium és gyilkosság együtt	3	12	22	5.0%	6.5%	0.182	0.670	11.8%	3.063	0.080	2.285	0.131
Kiterjesztett szucidium	2	3	20	3.3%	1.6%	0.654	0.419	10.7%	13.105	0.000	3.034	0.082
Öngyilkosságra használt indirekt, csak módszerrel történt megnevezés	38	73	8	63.3%	39.7%	10.214	0.001	4.3%	68.086	0.000	104.533	0.000
Homályosan kifejező cikkcím	11	52	80	18.3%	28.3%	2.328	0.127	42.8%	8.531	0.003	11.668	0.001

* 7 híradás az öngyilkosság kimenetében összetett

** 7 híradás a szucidium módszer említésében összetett

2. sz. Függelék **A hazai tartalomlelemzéses vizsgálatok összehasonlító adatai, 1980, 1991-'92, 2004-'06 (áttekintő táblázat)**

	1981	1991	2004-'06	Sum
Szucidium	80.0%	89.1%	70.1%	* ↓
Szucidium kísérlet	20.0%	10.9%	25.7%	* ↑
Prominens személyiség				
Név említve	16.7%	16.3%	13.4%	
Foglalkozás említve	5.0%	6.0%	12.3%	* ↑
Kiemelt pozitív jellemző	8.3%	1.6%	8.0%	* ↑
Kiemelt negatív jellemző	1.7%	3.3%	1.6%	
Pozitív konzekvenciák leírása	11.7%	19.0%	4.3%	* ↓
Negatív konzekvenciák leírása	23.3%	14.1%	21.4%	* ↓
Minősítés, címkézés				
Nem minősít	33.3%	54.9%	15.5%	* ↓
Pszichiatrizál	3.3%	2.2%	9.6%	* ↑
Kriminalizál	8.3%	8.2%	18.2%	* ↑
Moralizál	5.0%	7.1%	3.2%	* ↓
bagatellizál	5.0%	3.3%	1.1%	* ↓
Önitétet ad	1.7%	2.2%	4.3%	* ↑
Mérleget		3.3%	14.4%	* ↑
Tiltakozik, politikai protest	38.3%	4.9%	5.3%	* ↓
Tragedizál	5.0%	10.9%	9.1%	* ↓
Tagad		3.3%	19.3%	* ↑
Szucid módszer leírása	78.3%	52.2%	81.8%	* ↑
Gyógyszer	1.7%	3.3%	4.8%	
Önakasztás	5.0%	4.3%	18.2%	* ↑
Lőfegyver	1.7%	8.2%	13.9%	* ↑
Vízbefulladás		2.2%	6.4%	* ↑
Önégetés	13.3%	19.0%	5.3%	* ↓
Magas helyről leugrás	10.0%	5.4%	9.1%	
Mozgó jármű által zúztatás	5.0%	2.2%	7.0%	* ↑
Gázzal		2.2%	5.9%	
Egyéb módon	41.7%	5.4%	11.2%	* ↓
A szucidium konkrét földrajzi helye	35.0%	31.0%	72.7%	* ↑
Nincs említve	58.3%	67.4%	20.3%	* ↓
Ország vagy város említve	30.0%	22.8%	40.1%	* ↑
Általános hely említve	6.7%	1.6%	7.0%	* ↑
Konkrét hely említve	5.0%	8.2%	32.6%	* ↑
Motívum említése	26.7%	26.6%	64.7%	* ↑
Elszeparálódás		0.5%	1.6%	
Alkohol	3.3%	0.5%	0.5%	
Drog			1.1%	
Magány		1.1%		
Szerelem	3.3%	1.6%	8.0%	* ↑
Inproduktivitás			1.6%	
Sikertelenség			3.2%	* ↑
Konfliktus	5.0%	4.3%	12.3%	* ↑
Motiváció keresése	5.0%	7.1%	19.3%	* ↑
Cry for help'		1.6%	3.7%	
Betegség	3.3%	3.3%	6.4%	
Anyagi	1.7%	4.3%	6.4%	
Egyéb	6.7%	2.2%	29.4%	* ↑
Prevenció, alternatívák	3.3%	3.8%	7.5%	* ↑
Szucidium és gyilkosság együtt	5.0%	6.5%	11.8%	* ↑
Kiterjesztett szucidium	3.3%	1.6%	10.7%	* ↑
Öngyilkosságra használt indirekt, csak módszerrel történt megnevezés	63.3%	39.7%	4.3%	* ↓
Homályosan kifejező cíkcím	18.3%	28.3%	42.8%	* ↑

* 7 híradás az öngyilkosság kimenetében összetett

** 7 híradás a szucid módszer említésében összetett

A 2004-'06-os tartalomelemzéses vizsgálat két sajtóorgánumának összehasonlító adatai

3. sz. Függelék

Összesen híradás:

	81	106	187			
Népsz.	Blikk	Együtt	Népsz.	Blikk	P-chi Sq	Sig

	Népsz.	Blikk	Együtt	Népsz.	Blikk	P-chi Sq	Sig
Szucidium	79	52	131	97.5%	49.1%	51.428	0.000 *
Szucidium kísérlet	5	43	48	6.2%	40.6%	28.466	0.000 *
Prominens személyiség							
Név említve	7	18	25	8.6%	17.0%	2.757	0.097
Foglalkozás említve	6	17	23	7.4%	16.0%	3.170	0.075
Kiemelt pozitív jellemző	3	12	15	3.7%	11.3%	3.611	0.057
Kiemelt negatív jellemző	2	1	3	2.5%	0.9%	0.677	0.411
Pozitív konzekvenciák leírása	0	8	8	0.0%	7.5%	0.386	0.011 *
Negatív konzekvenciák leírása	11	29	40	13.6%	27.4%	5.184	0.023 *
Minősítés, címkézés							
Nem minősít	17	12	29	14.8%	16.0%	3.275	0.070
Pszichiatrizál	13	5	18	16.0%	4.7%	6.778	0.009 *
Kriminalizál	14	20	34	17.3%	18.9%	0.077	0.781
Moralizál	2	4	6	2.5%	3.8%	0.252	0.616
bagatellizál	0	2	2	0.0%	1.9%	1.545	0.214
Önítéletet ad	0	8	8	0.0%	7.5%	6.386	0.011 *
Mérleget	14	13	27	17.3%	12.3%	0.937	0.333
Tiltakozik, politikai protest	10	0	10	12.3%	0.0%	13.826	0.000 *
Tragedizál	5	12	17	6.2%	11.3%	1.472	0.225
Tagad	6	30	36	7.4%	28.3%	12.895	0.000 *
Szucid módszer leírása	55	105	160	67.9%	99.1%	36.076	0.000 *
Gyógyszer	1	8	9	1.2%	7.5%	3.994	0.046 *
Önakasztás	16	18	34	19.8%	17.0%	0.237	0.626
Lőfegyver	14	12	26	17.3%	11.3%	1.364	0.243
Vízbefulladás	2	10	12	2.5%	9.4%	3.709	0.054
Önégetés	6	4	10	7.4%	3.8%	1.198	0.274
Magas helyről leugrás	4	13	17	4.9%	12.3%	2.982	0.084
Mozgó jármű által zúzatás	2	11	13	2.5%	10.4%	4.439	0.035 *
Gázzal	7	4	11	8.6%	3.8%	1.966	0.161
Egyéb módon	3	18	21	3.7%	17.0%	8.120	0.004 *
A szucidium konkrét földrajzi helye	51	85	136	63.0%	80.2%	6.869	0.009 *
Nincs említve	24	14	38	29.6%	13.2%	7.647	0.006 *
Ország vagy város említve	31	44	75	38.3%	41.5%	0.200	0.654
Általános hely említve	6	7	13	7.4%	6.6%	0.046	0.830
Konkrét hely említve	20	41	61	24.7%	38.7%	4.087	0.043 *
Motívum említése	52	69	121	64.2%	65.1%	0.016	0.899
Elszeparálódás	1	2	3	1.2%	1.9%	0.124	0.725
Alkohol	0	1	1	0.0%	0.9%	0.768	0.381
Drog	1	1	2	1.2%	0.9%	0.037	0.849
Magány	0	0	0	0.0%	0.0%		
Szerelem	1	41	15	1.2%	38.7%	8.921	0.003 *
Inproduktivitás	1	2	3	1.2%	1.9%	0.124	0.725
Sikertelenség	1	5	6	1.2%	4.7%	1.793	0.181
Konfliktus	2	21	23	2.5%	19.8%	12.802	0.000 *
Motiváció keresése	21	15	36	25.9%	14.2%	4.095	0.043 *
Cry for help'	1	6	7	1.2%	5.7%	2.496	0.114
Betegség	3	9	12	3.7%	8.5%	1.752	0.186
Anyagi	3	9	12	3.7%	8.5%	1.752	0.186
Egyéb	45	10	55	55.6%	9.4%	47.044	0.000 *
Prevenció, alternatívák	9	5	14	11.1%	4.7%	2.710	0.100
Szucidium és gyilkosság együtt	10	12	22	12.3%	11.3%	0.046	0.829
Kiterjesztett szucidium	9	11	20	11.1%	10.4%	0.023	0.872
Öngyilkosságra használt indirekt, csak módszerrel történt megnevezés	7	1	8	8.6%	0.9%	6.645	0.010 *
Homályosan kifejező cikkcím	31	49	80	38.3%	46.2%	1.187	0.276

* 7 híradás az öngyilkosság kimenetében összetett

** 7 híradás a szucid módszer említésében összetett

WHO/MNH/MBD/00.2
Original: English
Distr.: General

PREVENTING SUICIDE

A RESOURCE FOR MEDIA PROFESSIONALS

This document is one of a series of resources addressed to specific social and professional groups particularly relevant to the prevention of suicide.

It has been prepared as part of SUPRE, the WHO worldwide initiative for the prevention of suicide.

Keywords: suicide / prevention / resources / media / media professionals.

Mental and Behavioural Disorders
Department of Mental Health
World Health Organization
Geneva
2000

© World Health Organization, 2000

This document is not a formal publication of the World Health Organization (WHO), and all rights are reserved by the Organization. The document may, however, be freely reviewed, abstracted, reproduced or translated, in part or in whole, but not for sale in conjunction with commercial purposes.

The views expressed in documents by named authors are solely the responsibility of those authors.

CONTENTS

Foreword.....	4
Impact of media reporting on suicide	5
Sources of reliable information.....	6
How to report on suicide in general.....	7
How to report on a specific suicide	7
Providing information on help available	8
Summary of what to do and not to do	8
References	9

FOREWORD

Suicide is a complex phenomenon that has attracted the attention of philosophers, theologians, physicians, sociologists and artists over the centuries; according to the French philosopher Albert Camus, in *The Myth of Sisyphus*, it is the only serious philosophical problem.

As a serious public health problem it demands our attention, but its prevention and control, unfortunately, are no easy task. State-of-the-art research indicates that the prevention of suicide, while feasible, involves a whole series of activities, ranging from the provision of the best possible conditions for bringing up our children and youth, through the effective treatment of mental disorders, to the environmental control of risk factors. Appropriate dissemination of information and awareness-raising are essential elements in the success of suicide prevention programmes.

In 1999 WHO launched SUPRE, its worldwide initiative for the prevention of suicide. This booklet is one of a series of resources prepared as part of SUPRE and addressed to specific social and professional groups that are particularly relevant to the prevention of suicide. It represents a link in a long and diversified chain involving a wide range of people and groups, including health professionals, educators, social agencies, governments, legislators, social communicators, law enforcers, families and communities.

We are particularly indebted to Professor Diego de Leo, Griffith University, Brisbane, Queensland, Australia, who produced an earlier version of this booklet. The text was subsequently reviewed by the following members of the WHO International Network for Suicide Prevention, to whom we are grateful:

Dr Sergio Pérez Barrero, Hospital de Bayamo, Granma, Cuba

Dr Annette Beautrais, Christchurch School of Medicine, Christchurch, New Zealand

Dr Ahmed Okasha, Ain Shams University, Cairo, Egypt

Professor Lourens Schlebusch, University of Natal, Durban, South Africa

Professor Jean-Pierre Soubrier, Groupe Hospitalier Cochin, Paris, France

Dr Airi Värnik, Tartu University, Tallinn, Estonia

Professor Danuta Wasserman, National Centre for Suicide Research and Control, Stockholm, Sweden

Dr Shutao Zhai, Nanjing Medical University Brain Hospital, Nanjing, China.

Our gratitude also goes to Dr Lakshmi Vijayakumar, SNEHA, Chennai, India, for her assistance in the technical editing of earlier versions of these resources.

The resources are now being widely disseminated, in the hope that they will be translated and adapted to local conditions - a prerequisite for their effectiveness. Comments and requests for permission to translate and adapt them will be welcome.

Dr J. M. Bertolote
Coordinator, Mental and Behavioural Disorders
Department of Mental Health
World Health Organization

PREVENTING SUICIDE

A RESOURCE FOR MEDIA PROFESSIONALS

Media play a significant role in today's society by providing a very wide range of information in a variety of ways. They strongly influence community attitudes, beliefs and behaviour, and play a vital role in politics, economics and social practice. Because of that influence media can also play an active role in the prevention of suicide.

Suicide is perhaps the most tragic way of ending one's life. The majority of people who consider suicide are ambivalent. They are not sure that they want to die. One of the many factors that may lead a vulnerable individual to suicide could be publicity about suicides in the media. How the media report on suicide cases can influence other suicides.

These resources seek to outline the impact of media reporting on suicide, indicate sources of reliable information, suggest how to report on suicide in both general and specific circumstances, and point to pitfalls to be avoided in reporting on suicide.

IMPACT OF MEDIA REPORTING ON SUICIDE

One of the earliest known associations between the media and suicide arose from Goethe's novel *Die Leiden des jungen Werther* (*The Sorrows of Young Werther*), published in 1774. In that work the hero shoots himself after an ill-fated love, and shortly after its publication there were many reports of young men using the same method to commit suicide. This resulted in a ban of the book in several places (1). Hence the term "Werther effect", used in the technical literature to designate imitation (or copycat) suicides.¹

Other studies of the media's role in suicide include a review going back to the last century in the United States (2). Another famous and recent case concerns the book *Final Exit* written by Derek Humphry: after the publication of this book, there was an increase in suicides in New York using the methods described (3). The publication of *Suicide, mode d'emploi* in France also led to an increase in the number of suicides (4). According to Philips and colleagues (5), the degree of publicity given to a suicide story is directly correlated with the number of subsequent suicides. Cases of suicide involving celebrities have had a particularly strong impact (6).

Television also influences suicidal behaviour. Philips (7) showed an increase in suicide up to 10 days after television news reports of cases of suicide. As in the printed media, highly publicized stories that appear in multiple programmes on multiple channels seem to carry the greatest impact - all the more so if they involve celebrities. However, there are conflicting reports about the impact of fictional programmes: some show no effect, while others cause an increase in suicidal behaviour (8).

The association between stage plays or music and suicidal behaviour has been poorly investigated and remains mainly anecdotal.

¹ *Imitation* is the process by which one suicide exerts a modelling effect on subsequent suicides. *Clusters* are a number of suicides that occur in close temporal and/or geographical proximity, with or without any direct link. *Contagion* is the process by which a given suicide facilitates the occurrence of a further suicide, regardless of the direct or indirect knowledge of the prior suicide. (adapted from Gould MS. Suicide clusters and media exposure. In: Blumenthal SJ, Kupfer DJ, eds. *Suicide Over the Life Cycle*. Washington DC, American Psychiatric Press, 1990.)

More recently, the Internet has introduced a number of new issues. There are web sites that help a person with suicidal plans and others that try to prevent suicides. So far, no systematic studies have analysed its impact on suicide.

Overall, there is enough evidence to suggest that some forms of non-fictional newspaper and television coverage of suicide are associated with a statistically significant excess of suicide; the impact appears to be strongest among young people. Nevertheless, the majority of suicides are not reported in the media; when the decision is taken to inform the public about a suicide, it usually involves a particular person, method or place. Suicide is often newsworthy and the media have the right to report it. However, the suicides most likely to attract the attention of the media are those that depart from usual patterns. In fact, it is striking that cases presented in the media are almost invariably atypical and uncommon, and to represent them as typical further perpetuates misinformation about suicide. Clinicians and researchers acknowledge that it is not news coverage of suicide *per se*, but certain types of news coverage, that increase suicidal behaviour in vulnerable populations. Conversely, certain types of coverage may help to prevent imitation of the suicidal behaviour. Nevertheless, there is always the possibility that publicity about suicide might make the idea of suicide seem "normal". Repeated and continual coverage of suicide tends to induce and promote suicidal preoccupations, particularly among adolescents and young adults.

Reporting of suicide in an appropriate, accurate and potentially helpful manner by enlightened media can prevent tragic loss of lives by suicide.

SOURCES OF RELIABLE INFORMATION

Reliable information on suicide mortality can be obtained from a number of agencies around the world. The WHO data bank contains data starting from 1950, by age and gender. Other agencies that may provide information are United Nations Children's Fund (UNICEF), United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI), United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), International Clinical Epidemiology Network (INCLEN), International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN), INTERPOL, Statistical Office of the European Communities (EUROSTAT) and the World Bank.

A number of governmental agencies, national associations and voluntary organizations also provide information: the Swedish National Centre for Suicide Research and Prevention, the Australian Bureau of Statistics and the US Centers for Disease Control and Prevention are examples.

The International Association for Suicide Prevention <<http://www.who.int/ina-ngo/ngo/ngo027.htm>>, the American Association of Suicidology <<http://www.suicidology.org/>>, the Australian Early Intervention Network for Mental Health in Young People <<http://auseinet.flinders.edu.au/>> and the International Academy for Suicide Research <<http://www.uni-wuerzburg.de/IASR/>> have their own web sites which can be accessed for information. The most recent suicide mortality data available from these agencies usually relate to a period some 18-36 months in the past, depending on the country in question.

The number of suicides is often underestimated. The extent of underestimation varies from country to country, depending chiefly on the ways in which suicide is ascertained. Other reasons for the underestimation of suicide include stigma, social and political factors, and insurance regulations, which means that some suicides may be reported under the guise of accidents or death from undetermined causes. The extent of underestimation of suicides is

thought to be 20-25% in the elderly and 6-12% in others. There are no worldwide official records of non-fatal suicidal behaviour (suicide attempts), largely because on average only about 25% of attempters need or seek medical intervention. Most suicide attempts therefore go unreported and unrecorded.

Precautions in using suicide data

Comparisons are frequently made between suicide data from different countries, but it must be borne in mind that procedures for the recording of mortality data vary greatly among countries, and this seriously affects any direct comparability.

Suicide rates are normally expressed as the number of suicidal deaths per 100 000 population. If reported rates refer to small populations (e.g. cities, provinces or even small countries) their interpretation requires extra caution, since just a few deaths may radically change the picture. For populations under 250 000, crude numbers of suicides are generally used. Some rates may be reported in age-standardized form. This can exclude suicides under 15 years because of the small numbers, but in many countries there is an alarming increase in suicides in this age group.

HOW TO REPORT ON SUICIDE IN GENERAL

Specific issues that need to be addressed when reporting on suicide include the following:

- Statistics should be interpreted carefully and correctly;
- Authentic and reliable sources should be used;
- Impromptu comments should be handled carefully in spite of time pressures;
- Generalizations based on small figures require particular attention, and expressions such as “suicide epidemic” or “the place with the highest suicide rate in the world” should be avoided;
- Reporting suicidal behaviour as an understandable response to social or cultural changes or degradation should be resisted.

HOW TO REPORT ON A SPECIFIC SUICIDE

The following points should be borne in mind:

- Sensational coverage of suicides should be assiduously avoided, particularly when a celebrity is involved. The coverage should be minimized to the extent possible. Any mental health problem the celebrity may have had should also be acknowledged. Every effort should be made to avoid overstatement. Photographs of the deceased, of the method used and of the scene of the suicide are to be avoided. Front page headlines are never the ideal location for suicide reports.
- Detailed descriptions of the method used and how the method was procured should be avoided. Research has shown that media coverage of suicide has a greater impact on the method of suicide adopted than the frequency of suicides. Certain locations - bridges, cliffs, tall buildings, railways, etc. - are traditionally associated with suicide and added publicity increases the risk that more people will use them.
- Suicide should not be reported as unexplainable or in a simplistic way. Suicide is never the result of a single factor or event. It is usually caused by a complex interaction of many factors such as mental and physical illness, substance abuse, family disturbances, interpersonal conflicts and life stressors. Acknowledging that a variety of factors contributes to suicide would be helpful.

- Suicide should not be depicted as a method of coping with personal problems such as bankruptcy, failure to pass an examination, or sexual abuse.
- Reports should take account of the impact of suicide on families and other survivors in terms of both stigma and psychological suffering.
- Glorifying suicide victims as martyrs and objects of public adulation may suggest to susceptible persons that their society honours suicidal behaviour. Instead, the emphasis should be on mourning the person's death.
- Describing the physical consequences of non-fatal suicide attempts (brain damage, paralysis, etc.) can act as a deterrent.

PROVIDING INFORMATION ON HELP AVAILABLE

Media can play a proactive role in helping to prevent suicide by publishing the following information along with news on suicide:

- Listing available mental health services and helplines with their up-to-date telephone numbers and addresses;
- Publicizing the warning signs of suicidal behaviour;
- Conveying the message that depression is often associated with suicidal behaviour and that depression is a treatable condition;
- Offering a message of sympathy to the survivors in their hour of grief and providing telephone numbers of support groups for survivors, if available. This increases the likelihood of intervention by mental health professionals, friends and family in suicidal crises.

SUMMARY OF WHAT TO DO AND NOT TO DO

WHAT TO DO

- Work closely with health authorities in presenting the facts.
- Refer to suicide as a completed suicide, not a successful one.
- Present only relevant data, on the inside pages.
- Highlight alternatives to suicide.
- Provide information on helplines and community resources.
- Publicize risk indicators and warning signs.

WHAT NOT TO DO

- Don't publish photographs or suicide notes.
- Don't report specific details of the method used.
- Don't give simplistic reasons.
- Don't glorify or sensationalize suicide.
- Don't use religious or cultural stereotypes.
- Don't apportion blame.

REFERENCES

1. Schmidtke A, Schaller S. What do we do about media effects on imitation of suicidal behaviour. In: De Leo D, Schmidtke A, Schaller S, eds. *Suicide prevention: a holistic approach*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1998: 121-137.
2. Motto J. Suicide and suggestibility. *American journal of psychiatry*, 1967, 124: 252-256.
3. Mazurk PM et al. Increase of suicide by asphyxiation in New York City after the publication of "Final Exit". *New England journal of medicine*, 1993, 329: 1508-1510.
4. Soubrier, J.-P. La prévention du suicide est-elle encore possible depuis la publication autorisée d'un livre intitulé: Suicide Mode d'Emploi - Histoire, Techniques, Actualités. [Is suicide prevention still possible after the authorized publication of a book entitled "Suicide: How to do it - History, techniques, news"] *Bulletin de l'Académie Nationale de Médecine*, 1984, 168: 40-46.
5. Philips DP, Lesnya K, Paight DJ. Suicide and media. In: Maris RW, Berman AL, Maltzberger JT, eds. *Assessment and prediction of suicide*. New York, Guilford, 1992: 499-519.
6. Wasserman D. Imitation and suicide: a re-examination of the Werther effect. *American sociological review*, 1984, 49: 427-436.
7. Philips DP. The impact of fictional television stories on US adult fatalities: new evidence on the effect of the mass media on violence. *American journal of sociology*, 1982, 87: 1340-1359.
8. Hawton K et al. Effects of a drug overdose in a television drama on presentations to hospital for self-poisoning: time series and questionnaire study. *British medical journal*, 1999, 318: 972-977.

GUIDELINES

FOR THE PORTRAYAL OF SUICIDE

IAS The Irish Association
of Suicidology

SAMARITANS

I would be careful not to go into graphic description about the mode of the suicide because I think that's voyeuristic and ultimately unhelpful.

Anne Dempsey, Freelance features journalist (RoI)

information & advice

ABOUT FACTUAL AND DRAMATIC PORTRAYALS OF SUICIDE IN THE MEDIA

The media continue to play a very important part in raising awareness about suicide and suicide prevention and in changing the stigma and our attitudes to suicidal behaviour and to mental illness. Copy cat suicides account for about six percent of all suicides and this imitative behaviour can follow certain types of news reports and other portrayals of suicide. Though numbers may sound small they are significant and are a group of suicides that might be easily prevented.

Suicides can be newsworthy and dramatic events. That an individual has chosen to end their life, deliberately and prematurely, suggests that there's a story to be told. This revised series of guidelines is about how and when that story can be told, and the wider effects that a narrative can have – factual or dramatic.

These guidelines have suggestions for journalists and writers, photographers and directors, working in television, radio, theatre, film, print and electronic media. They are not exhaustive and they do not seek to dictate, because each situation is different. They aim simply to offer support in deciding how to approach what is ultimately one of the most difficult things to write or speak about.

For journalists and editors, suicide presents a dilemma. It can be an issue of public interest, and it is clearly the responsibility of the reporter to convey the news. Indeed there can be a positive aspect to reporting suicide, as debate may help to destigmatise the subject and provoke a wider discussion about the importance of good emotional health. But research also clearly shows that inappropriate reporting or photography can lead to copycat suicides.

In film and TV drama, a similar quandary exists. A suicide or attempted suicide of a popular character, particularly where 'life-like' scenarios are presented, can have real life consequences for viewers. Drama can improve people's understanding of the complexity of suicide. But if a suicide plotline is introduced gratuitously, for example, to remove an awkward character in a dramatic way, the viewer is ill-served. Whether there is an educational motive or not, it is important that the handling of the plot does not lead, by suggestion, vulnerable viewers or listeners into difficulty.

Samaritans have over 50 years experience of providing support to people in emotional distress, and the Irish Association of Suicidology, established in 1996, has worked extensively to raise public awareness of suicide and suicide prevention. By continuing our joint partnership with the media, we hope to develop and improve public understanding of this very difficult problem.

David King, Chief Executive, Samaritans
Dan Neville, President, Irish Association of Suicidology
Michael Fitzgerald, Chairman, Irish Association of Suicidology
John Connolly, Secretary, Irish Association of Suicidology
Geoff Day, Head, National Office for Suicide Prevention

a quick **g**uide

to reporting suicide

- Avoid explicit or technical details of suicide methods
- Include details of further sources of information and advice
- Avoid simplistic explanations for suicide
- Challenge the common myths about suicide
- Remember the effect on survivors of suicide
- Look after yourself
- Don't romanticise or glorify suicide
- Don't imply that there are 'positive' results to be gained by suicide
- Seek expert advice
- Use appropriate language

avoid phrases like:

- A 'successful' suicide attempt
- An 'unsuccessful' suicide attempt
- 'Commit' suicide
- Suicide 'victim'
- 'Just a cry for help'
- 'Suicide-prone' person
- Stop the 'spread/epidemic' of suicide

use phrases like:

- A suicide
- Die by suicide
- A suicide attempt
- Take his/her life
- Kill oneself
- A completed suicide
- Person at risk of suicide
- Help prevent suicide

the myths & the facts

the facts

- There were a total of 587 suicides in the Republic of Ireland and Northern Ireland in 2003, representing one death every 15 hours.
- Suicide is the biggest cause of death amongst men and women under the age of 35 on the island of Ireland.
- A 2005 World Health Organisation report shows that the Republic of Ireland has the fifth highest rate of youth suicide in the European Union.
- According to the National Parasuicide Registry, 11,000 people presented to hospital in 2004 following deliberate self harm (DSH). Research has shown that the majority of people who harm themselves do not seek help. Those presenting to hospital are thought to be the tip of the iceberg.
The real figure for deliberate self harm may be 60,000 in the Republic of Ireland.
- The average number of admissions to hospital each year in Northern Ireland as a result of deliberate self-harm (DSH) is 280 per 100,000 persons”
- It is suggested that more than 25% of adolescents have had suicidal thoughts at some point in their life.
- A history of attempted suicide is the most important risk factor for future completed suicide.
- The more medically serious a suicide attempt, is the greater the risk of completed suicide in the future.
- With each additional attempt the risk for future completed suicide becomes greater.
- Over 50% of people who die by suicide do so at the first attempt.
- Research shows that suicide can be imitative and for that reason sometimes occurs in clusters.

Detailed data on suicide in Ireland is included as an appendix in this publication. More information about suicide rates and suicide in Ireland, broken down by jurisdiction, can be found in Samaritans’ information resource pack, available to download from www.samaritans.org, and at the Irish Association of Suicidology website: www.ias.ie These websites also offer regularly updated information about how the following issues are linked to suicide:

- ethnicity
- drug and/or alcohol dependency
- stress
- geographical location
- time of year
- self harm
- mental health
- age
- gender
- occupation
- sexuality

the myths

Because suicide is such a taboo and complex subject, it is surrounded by a great deal of confusion and misunderstanding. Below is a list of the most common misconceptions about suicide that we are aware of, along with the truth.

MYTH: “If someone is going to kill themselves, there is nothing you can do about it.”

FACT: If you can offer appropriate help and emotional support to people who are experiencing deep unhappiness and distress then you can reduce their risk of dying by suicide.

MYTH: “Suicidal people are fully intent on dying.”

FACT: Suicide is not a lifestyle choice and it’s dangerous to make it sound like one. The majority of people who die by suicide are ambivalent about living or dying and many who experience suicidal thoughts don’t really want to die. They can’t see a way to go on living with their emotional distress.

MYTH: “Talking about suicide encourages it.”

FACT: On the contrary, talking about suicide in a controlled, supportive, educational and informative way will not lead to its ‘normalisation’ or encourage people to think of taking their lives. To ignore it or hide the situation – even for honourable motives – is stigmatising and damaging. Samaritan’s services give people the opportunity to express suicidal feelings, exploring their most feared emotions. Samaritans provide time and space to explore feelings and consider strategies for dealing with emotional crises. Not to talk about suicide makes it much harder for someone to open up about their feelings and could prevent them finding a way forward.

MYTH “Those who talk about suicide are the least likely to attempt it.”

FACT: Research shows that a high percentage of people who go on to attempt or complete suicide will have mentioned their intention, even in a light-hearted manner, to significant others in their lives in the month prior to embarking on this course of action.

MYTH: “Suicide attempts are just cries for help – it’s a form of attention-seeking.”

FACT: Those who have attempted suicide are 100 times more likely than the general population to actually die by suicide within a year of self harming. Approximately four out of ten people who take their own life will have attempted suicide earlier.

MYTH: “Only mentally ill/clinically depressed people make serious attempts at suicide.”

FACT: Although the majority of people who end their lives by suicide are judged to have had some sort of psychiatric illness, often undiagnosed in their lifetime, feelings of desperation, helplessness and hopelessness can be better indicators of possible future suicide.

MYTH: “A good pumping out in the A&E will teach those who make silly gestures a lesson they won’t forget.”

FACT: An unsympathetic response by those in a position to help leads to a missed opportunity for therapeutic intervention. It may lead to those at risk choosing a more certain method next time. An attempted suicide should always be taken seriously.

MYTH: “Once a person is suicidal, they are suicidal forever.”

FACT: Suicidal feelings and suicidal intent are often of short duration and vary in intensity over time. Alcohol and drugs impact very directly on suicidal thoughts and behaviour in the short term. People can and do feel very differently about suicide if they receive time and space where they feel accepted and supported to examine all their options.

MYTH: “Suicide can be a blessed relief not just for the individual but for those that surround him or her.”

FACT: The effects of suicide should not be trivialised. The loss of a loved one through suicide can leave profound feelings of loss, grief and guilt.

MYTH: “She killed herself because she was worried about her exam results.”

FACT: No one takes their life for one single reason. Each person makes decisions based on an individual set of circumstances unique to them. It is not accurate to attribute the cause of suicide to one factor alone.

Furthermore, in presenting this real unreal world, Fair City is mindful of its obligation towards viewers who may take certain messages from a story or passage of script in a way never intended by the writers.

Niall Matthews,
Executive Producer – Fair City Soap, RTE (RoI)

Like many other people, broadcasters have competing perceptions of suicide. On occasions it is an event which may be reported on, and at other times it must not be. We have very strict codes of practice about interviewing people in grief, but more and more often bereft people want to be interviewed for very altruistic reasons – they do not want others to experience what they are suffering.

Alan Bremner, former Controller of Programming, UTV (NI)

The positive & negative

EFFECT OF MEDIA PORTRAYALS OF SUICIDE, FACTUAL & FICTIONAL

Suicide is a valid subject for both reporting and dramatic representation. The media has an important role to play in educating the public about suicide and the wider issues involved that may lead people to feel suicidal. Certain types of portrayals and media reporting are potentially harmful, and can act as a catalyst to influence the behaviour of those people who are already vulnerable. A growing body of research from the UK, USA and other countries overwhelmingly indicates that public representation, whether factual or fictional, can and does lead to copycat behaviour. Specific areas for concern identified by research are as follows:

- Those most affected appear to be under the age of 24, although there is now more evidence that elderly people are also more prone to copycat suicide. Both these groups can be less well integrated into society than the age groups in between, however people can be influenced at any age. (See Schmidtke in Hawton and van Heeringen).
- The risk is greater when there is a sense of identification with the deceased, such as in the case of a celebrity's suicide, or the suicide of a fictional character with whom the vulnerable person empathises and identifies, for example, because of age or background.
- Research further suggests that romanticising suicide, idealising those who take their own lives or portraying suicide as an heroic act, even inadvertently, may encourage others to identify with the victim and view suicide as an attractive option and an acceptable strategy for dealing with their problems.
- Providing specific details of a suicide method gives vulnerable people the knowledge they need to take their own life.
- Media portrayal doesn't just affect choice of method, it can increase the numbers of suicides, as the examples below on Page 10-11 illustrate.
- Written media (i.e. newspapers, magazines, books and websites) are more likely to provoke imitation than broadcast media. This seems to be because the affected person can look at, absorb and be influenced by the information on a number of occasions, whereas broadcast coverage is more transitory.

There is a growing belief that the internet has the power to influence behaviour. This may often be positive in terms of education and ensuring access to help. But there is a sinister side to the internet; it can also be quite negative and unhelpful. For example, some sites advocate suicide and there is a growing culture of people using chat rooms on the net to meet, discuss and plan their suicides. There are also reports of people in chat rooms urging each other on to end their lives.

The internet is much more interactive than many other media and this makes it potentially more influential in relation to suicide than other media. There is limited research available about the effect of the internet and it represents a particular challenge to research given the rate of development and change taking place. Existing research and anecdotal evidence suggests it is vital that this be examined further.

One of the challenges we face is the temptation to go to spokesmen and spokeswomen to hear their analysis. In fact the more important challenge is listening closely to ordinary people. Last year we broadcast a film made by young adults about suicides in their immediate community. They got closer to the situation than we could – and afforded vulnerable people the opportunity to be heard.

Alan Bremner, former Controller of Programming, UTV (NI)

negative EFFECT

THE NEGATIVE EFFECT OF MEDIA PORTRAYALS OF SUICIDE

EXAMPLES OF HOW DRAMA AFFECTS SUICIDE RATES

- A German television series, *Death of a Student*, depicted the railway suicide of a young man at the start of each episode. During the series, railway suicides by teenage males increased by 175%. Suicide by other fatal methods did not decrease so it seems that the series created a real increase in suicide, rather than simply influencing the choice of method.
 - An episode of *Casualty* contained a story line about a paracetamol overdose. Research showed that self-poisoning increased by 17% in the week following the broadcast and by 9% in the second week. 20% of self-poisoning patients who had seen the programme said that it had influenced their decision to attempt suicide.
-

EXAMPLES OF HOW FACTUAL REPORTING AFFECTS SUICIDE RATES

- In the UK, a newspaper report of suicide by the unusual method of antifreeze poisoning detailed how the antifreeze had been mixed with lemonade and drunk in a field. In the month following the coverage there were 9 cases of intentional antifreeze poisoning compared with an average of 2 per month previously. In one case the exact method was replicated.
- In Hong Kong, explicit newspaper and online reporting of a cluster of suicides using carbon dioxide by burning charcoal led to a rise in the percentage of suicides by this method from 0% in 1996 to 10% in 1999, making it the third most common method of suicide in the area.

As a feature journalist, my involvement in reporting suicide has been related typically to interviewing people - parents, spouses - where a family member has died by suicide, as well as doing some stories on different aspects of your own services, and promoting public courses on suicide prevention/education/awareness.

In meeting the families, I am prepared for such interviews to take a long time, and don't begrudge this, knowing how important it is for people to tell the story the way they want and need to.

Anne Dempsey, Freelance features journalist (RoI)

Potentially every word written or spoken, picture printed and situation portrayed could affect people's beliefs, perceptions and ultimately their actions in relation to suicide. Everyone hopes that this effect will be to the good and will help people understand emotional health issues, and where necessary seek help. The evidence indicates a clear connection between certain types of factual and fictional media representation and imitative behaviour.

Much is to be learned from a research project by John Cullen, "Meanings, Messages and Myths: The Coverage and Treatment of Suicide in the Irish Print Media". Survey of the reportage of suicide in the media showed that guidelines tended to be ignored in 18% of the print media output, more so in the national Sunday broadsheets and the national tabloids. In general the media tended to focus on personal and medical reasons for suicide and to ignore the wider issues of profound social change.

Positive EFFECT

POSITIVE EXAMPLES OF RESPONSIBLE REPORTING

As long as these issues are presented sensitively, the media can help to save lives. Responsible reporting helps to educate the public and destigmatise the issue, as the following examples show.

The dramatic reporting of suicides on the Viennese underground system was found in a study to be followed by a rise in the number of suicides by this method. Thirteen suicides occurred on the system in 1986 and nine in the first nine months of 1987, compared to only nine suicides between 1983 -1984. The local media agreed voluntary reporting guidelines limiting dramatic or sensational coverage given to suicides. The subsequent number of suicides on the underground fell (to four in 1989 and three in 1990) as did the number of attempted suicides on the system.

A study following the death by suicide of Nirvana's lead singer Kurt Cobain found that there was no overall increase in suicide rates in his home town of Seattle as a result of close collaboration between media and authorities involved to ensure appropriate reporting took place. The portrayal managed to differentiate strongly between the brilliance of Cobain's achievements and the wastefulness of his death. Much attention was given to a highly emotional eulogy by Courtney Love in which she spoke of the futility of her husband's death and defused much of the potential for Cobain to be identified as a tragic anti-hero to be emulated. It was also helpful that the media coverage discussed suicide risk factors and identified sources of help for those people experiencing suicidal feelings.

Following the damaging episode of Casualty (see Page 10), mentioned above research shows that subsequent media coverage about the programme led to a greater understanding of the dangers of paracetamol poisoning. The law was subsequently changed to prevent people from buying large numbers of paracetamol tablets.

It is essential for soaps like Fair City to allow, even invite the audience to form a 'special' relationship with the soap characters. For many viewers, soap operas live in the 'real' world and successful soaps understand this dynamic and leverage it to the maximum by ensuring that all aspects of the 'unreal' world are presented in a manner as 'real' as possible.

Niall Matthews, Executive Producer – Fair City Soap, RTE – (RoI)

How the media can help

do's&don'ts

for factual and fictional reporting of suicide

Suicide is a difficult and complex issue but it is also a legitimate topic for serious discussion in factual and fictional media. Samaritans and the Irish Association of Suicidology disagree with the view that suicide should not be discussed. Instead we'd like to highlight some of the ways the media can avoid perpetuating myths and misinformation, and make a positive difference in people's attitudes.

There will always be a fine line between sensitive, intelligent reporting and over-sensational portrayal of the issue. It can be difficult to make decisions about what to do to get your story across in an effective way. The most important guiding principle is to consider the reader, listener or viewer (including the relatives and friends of the deceased) who might be in crisis when they read, hear or see the piece. Will this piece make it more likely that they will attempt suicide or more likely that they will seek help?

Compiled below are some ideas about how you can portray suicide appropriately, whether you are working with the issue in a dramatic or factual context.

AVOID EXPLICIT OR TECHNICAL DETAILS OF SUICIDE METHODS

Any detailed description of suicide methods is potentially harmful. Reporting/showing that a person died for example, from carbon monoxide poisoning is not in itself dangerous, but providing details of the mechanism and procedure used to carry out the suicide can lead to the imitation of suicidal behaviour by other people at risk.

Particular care should be taken in specifying the type and number of tablets used in an overdose. Describing or depicting a means of death where the person may use easily obtained everyday objects to produce a fatal result should also be avoided, as should the precise depiction of, for example, the tying of a noose and how to hang oneself.

INCLUDE DETAILS OF FURTHER SOURCES OF INFORMATION AND ADVICE

Listing appropriate sources of help or support at the end of an article or a programme shows the person who might be feeling suicidal that they are not alone and that they have the opportunity to make positive choices. The example about Kurt Cobain shows that this action can have a positive effect on vulnerable people and those who have been touched in other ways by the issue.

AVOID SIMPLISTIC EXPLANATIONS FOR SUICIDE – HELP YOUR AUDIENCE TO UNDERSTAND THE COMPLEXITY OF THE ISSUE

Suicide is seldom if ever the result of a single factor or event, even if a catalyst (such as problems at work, illness or exam pressure) seems obvious. Nor can social conditions alone explain someone's decision to end their life. Accounts which try to explain a suicide as the inevitable outcome of dashed romantic feelings or a single dramatic incident should be challenged. News features could be used to provide more detailed analysis of the reasons behind suicides.

CHALLENGE THE COMMON MYTHS ABOUT SUICIDE

Every time suicide is mentioned in the media there is an opportunity to educate the public, either by exposing myths for what they are, or by actively depicting the truth behind the myths.

REMEMBER THE EFFECT ON SURVIVORS OF SUICIDE – ON THOSE WHO HAVE ATTEMPTED IT, THOSE WHO HAVE BEEN BEREAVED, AND ON YOU

Bear in mind that it is estimated that one in four people knows someone who has taken their own life. It is likely that some people watching or reading have lost a relative or friend and been deeply affected by this so bear this in mind. If you had lost someone, how would you want the issue to be treated?

If you are interviewing someone as part of your work, it can be helpful to offer them some form of support such as information about Samaritans or another helpline or service offered by organisations including Console, AWARE, Cruse, Mental Health Ireland, Praxis, Northern Ireland Association for Mental Health and any other well-run services which exist on a local or national level. Services also exist for the suicide bereaved, and a list of these can be obtained from the National Suicide Bereavement Support Network. Also see the Irish Association of Suicidology website: www.ias.ie.

LOOK AFTER YOURSELF

Reporting or researching suicide can be very distressing in itself, even for the most hardened person, especially if the subject touches something in your own experience. Talk it over with colleagues, friends, family or Samaritans; do not be afraid to seek help.

In drama, unnecessary concentration on suicide methods should be avoided. Particular care should be taken in making editorial judgements about any drama that seems to exploit or glorify suicidal behaviour and actions or to overemphasise the “positive” results of a person’s suicide. Suicide is a legitimate subject for news reporting but the factual reporting of suicides may encourage others. Reports should avoid glamorising the story, providing simplistic explanations, or imposing on the grief of those affected. They should also usually avoid graphic or technical details of a suicide method particularly when the method is unusual.

BBC Producers’ guidelines

Reporting any death is difficult; however suicide brings with it several other complications and responsibilities for the broadcaster. At the BBC we are very aware of the research that suggests sensationalizing suicide can often lead to copycat cases and we have always taken advice from organisations like Samaritans to guide us.

Tara Mills, Television news correspondent, BBC Northern Ireland (NI)

USE APPROPRIATE LANGUAGE

Research shows that one of the main reasons people do not seek help when they're feeling down or suicidal is that they are embarrassed. Despite the fact that one in four people will suffer from a mental health issue at some time in their lives, many people are too worried about being labelled by society to seek help and using stigmatising language compounds this problem.

The media has an important role to play in destigmatising the whole area of suicide and emotional health. One of the simplest ways of doing this is to use appropriate language. Here are some suggestions about phrases to avoid, and phrases that are helpful to use.

AVOID PHRASES LIKE:

- A 'successful' suicide attempt
- An 'unsuccessful' suicide attempt
- 'Commit' suicide (suicide was decriminalised in 1962 in Northern Ireland and 1993 in the Republic of Ireland, so it's stigmatising to talk about "committing suicide" – the only other context in which the word 'commit' is used is when associated with crime)
- Suicide 'victim'
- 'Just a cry for help'
- 'Suicide-prone' person
- Stop the 'spread/epidemic' of suicide. (Suicide is not a disease it is a behaviour, a symptom of some underlying problem or illness.)

USE PHRASES LIKE:

- A suicide
- Die by suicide
- A suicide attempt
- Take his/her life
- Kill oneself
- A completed suicide
- Person at risk of suicide
- Help prevent suicide

Due to the sensitivities involved in reporting suicide, it is almost impossible to find the appropriate words to properly report without causing hurt for those families affected. I feel that while guidelines can be helpful there still remains an individual responsibility on reporters to avoid sensationalism.

A tendency to under report cases of suicide has not led to a reduction in the suicide rate. It is now important to deal with suicide openly but with the utmost sensitivity.

Christy Loftus
Former President, National Union of Journalists (NUJ)

DON'T ROMANTICISE OR GLORIFY SUICIDE

The reporting or portraying of suicide should guard against expressions of grief, regret and other comments that may suggest the act of killing oneself is in some way honourable. Similarly, the media can have a huge positive influence by avoiding the portrayal of suicide as the tragic last act of an anti-hero, which risks immortalising and glorifying the act of suicide as much as it does the person who has died.

DON'T IMPLY THAT THERE ARE 'POSITIVE' RESULTS TO BE GAINED BY SUICIDE

A dangerous message from the media is that suicide achieves results; it makes people sorry or it makes people eulogise you. For instance, a soap opera story line or newspaper coverage where a child's suicide or suicide attempt seems to result in separated parents reconciling or school bullies being publicly shamed, may offer an appealing option to a despairing child in similar circumstances.

SEEK EXPERT ADVICE

Samaritans' Press Office and the Irish Association of Suicidology can put you in contact with acknowledged experts on suicide and offer advice about depiction based on an overview of previous cases.

Some time ago we were advised that many families of those who have taken their own lives find the term 'commit' suicide deeply offensive because of the suggestion that it is a crime. Since then we have made every effort to stop using that phrase.

Tara Mills
Television news correspondent, BBC Northern Ireland (NI)

FACTUAL PORTRAYALS

In addition to the general guidelines listed above, there are some special considerations for journalists who report suicide.

Press coverage or broadcast footage of a suicide should be discreet and sensitive. Positioning and repetition of stories involving suicide can have a negative impact so it is better that suicide reports do not appear on the front page of a newspaper and care should be taken around follow-ups.

Where possible the inclusions of dramatic photographs, however newsworthy or appealing should be avoided.

Reports should avoid explicit details of method (e.g. the number of tablets taken) and if possible, avoid the use of dramatic photographs or images related to the suicide. In retrospective reporting or reconstructions, actual depiction of means should be avoided; use of a long shot or a cutaway would be better.

Gratuitous, uninformed or insensitive discussion of suicide is potentially trivialising and is not an appropriate way to treat so serious and emotive an issue. Help audiences understand the complex factors involved by encouraging explanation of the risk factors of suicide. Encourage discussion by genuinely knowledgeable experts on the possible contributory causes of suicide.

Consider the timing of your work. The coincidental deaths by suicide of two or more people makes the story more topical and newsworthy, but additional care is required in the reporting of “another suicide, just days after...”, which might imply a connection. On average, based on the fact that there are more than 11 suicides every week in Ireland, most of which go unreported and are unrelated.

Depending on the publication I'm writing for, I might ask what headline the sub-editor is putting on it, as while the body of the copy could be fine and accurate, the headline could be sensationalist, and again, cause pain.

Anne Dempsey,
Freelance features journalist (RoI)

Most often broadcasters have to exercise discipline and caution. We have sometimes been told that a community has had a significant number of young adults taking their own lives. On closer consideration this has not been the case, so we have to bring a sense of perspective to the situation. The Samaritans/IAS media “Guidelines on portrayal of suicide” are excellent, and are absolutely essential for our work.

*Alan Bremner,
former Controller of Programming, UTV (NI)*

DRAMATIC PORTRAYALS

In addition to the general guidelines listed above, here are some specific guidelines for writers, editors and producers working on drama which contains a portrayal of suicide.

THE CHARACTER

One of the key factors in influencing suicidal behaviour appears to be the choice of character. If the viewer or listener feels they can identify with the character, then the likelihood of imitative behaviour is increased. This is particularly the case if the character concerned is young and sympathetic. Young people and the elderly are at great risk of suicide and research shows that they are the most likely groups to be influenced by media representation.

THE REALITY OF A SUICIDE ATTEMPT

Don't brush off the harsh reality of the consequences of a suicide attempt. It's frequently not shown that attempts to take one's life can be very painful, uncomfortable and may also leave serious injury and permanent disability. By making no attempt to reflect this, such as showing a character who has attempted suicide immediately recovered or by glossing over the grim reality of slow liver failure following a paracetamol overdose, the audience is not being presented with a realistic scenario.

In addition to the physical consequences, consider the emotional fallout of the suicide. Those bereaved by suicide are in great pain and turmoil. Grieving following any death is difficult to cope with but that following a suicide can be much more complicated, painful and difficult to resolve. It is also well known that those bereaved by suicide are themselves more at risk for future suicide than the general population. Public interviews with those recently bereaved and possibly still in a state of shock may complicate the grieving process.

FOLLOW-UP

How does the character and those around them change after the suicide or suicide attempt? Evidence suggests that a programme is more dangerous if the character is eulogised and if the situation they were finding difficult has been positively affected, for example, a previously estranged family becoming closer, or people getting their comeuppance: “Everyone's sorry now.” Are feelings talked through and are other characters listened to?

TIME OF TRANSMISSION

The time of day or time of year of transmission needs to be taken into account. Christmas, New Year's Day, St Valentine's Day, for example, are all particularly difficult times as they mark major anniversaries without a loved one. Also consider whether there is help at hand easily available. In general, public holidays, weekends and late at night can be lonely times.

WHAT TO DO IF YOU THINK SOMEONE IS SUICIDAL

It is very difficult to tell if someone is suicidal or depressed, as people in distress have unique feelings, react in different ways and may be skilled at hiding and denying these feelings and intentions. There are some factors which can indicate suicide risk and these are outlined on the previous page. If you are concerned about an individual, encourage them to seek help and talk to someone they trust and feel will listen - a friend, neighbour, family member, teacher, GP, a doctor or Samaritans.

If you're worried about someone you've been interviewing, trust your instinct - if you're concerned, you're probably right. Ask how the person is feeling and listen to the answer. Let them talk. However, if you feel out of your depth, you have

press deadlines to meet and time doesn't allow you to stay with them, or you think that they may need professional help, help them find the support they need. There is help available.

Interviewing people in crisis can be a difficult and painful experience. Remember that in these encounters we all need support and someone with whom to vent our own feelings. If you're helping someone who feels suicidal, please remember that you also need to deal with your feelings and not suppress them. Take care of yourself and seek help and support from colleagues or professionals.

Often, I would censor interviewees slightly as they can reveal details about their own private affairs - such as, for example, a son dying by suicide where the parents are separated, with the mum believing that the marital separation had a bearing on the action. I tend to clarify if they would like such information published, and they usually reply 'no'. I would hate people already shocked and bereaved to open the paper over something I had written and be further distressed.

Anne Dempsey, Freelance features journalist (RoI)

References & additional information

If you have any queries about the portrayal of suicide, please talk to Samaritans' press office or the Irish Association of Suicidology who will be happy to talk through any questions or concerns.

Samaritans provides 24 hour confidential emotional support to people in distress and at risk of suicide. Trained volunteers listen, without judgement and without giving advice.

In the Republic of Ireland, you can contact Samaritans on 1850 60 90 90 at a lo-call rate. In Northern Ireland, you can contact Samaritans at 084 57909090 for the cost of a local call. You can also drop into your local branch (address and telephone number in your local phone book), email jo@samaritans.org, text on 0872 60 90 90(ROI), 07725 90 90 90 (UK) or write to Chris, Samaritans, PO Box 90 90, Stirling, FK8 2SA. Scotland

Samaritans' web site, www.samaritans.org, offers contact details and information about other sources of support.

The website of the Irish Association of Suicidology is www.ias.ie. You can contact IAS through Josephine Scott, Executive Officer, Irish Association of Suicidology, 16 NewAntrim St., Castlebar, Co Mayo. Tel + 353 (0) 9492 50858 fax +353 (0) 9492 50859, email: joscott@eircom.net or drjfc@iol.ie, web : www.ias.ie.

A copy of the Guidelines is posted on the site which also contains information on suicide in Ireland, north and south, and helpful additional addresses.

Throughout this booklet, a reference to suicide includes references to "undetermined deaths". It is widely considered that a large proportion of deaths in this category are cases where individuals have deliberately taken their life but the coroner has been reluctant to cause additional grief to the family by recording a verdict of suicide.

SUGGESTED FURTHER READING

American Foundation for Suicide Prevention, American Association of Suicidology, Annenberg Public Policy Center “Reporting on Suicide: Recommendations for the Media”, *Suicide and Life-Threatening Behavior*, Volume 32 (2); viii - xiii

Baume, P, Cantor, C, Rolfe, A “Cybersuicide: The Role of Interactive Suicide Notes on the Internet”, *Crisis* 1997; Volume 18 (2): 73 - 79

Becker, K; Mayer, M; Nagenborg, M; El-Faddagh, M; Schmidt, M “Parasuicide online: can suicide web sites trigger suicidal behaviour in predisposed adolescents?”, *Nord J Psychiatry* 2004; 58:000

Blood R W, Pirkis J : Suicide and the Media: Part III: Theoretical Issues: *Crisis*, October 2001, Vol. 22, No. 4, 163-169

Cullen J “Meanings, Messages and Myths: The Coverage and Treatment of Suicide in the Irish Print Media” Published by Health Service Executive (HSE), Dublin, 2006

Data from Office for National Statistics (England and Wales), Registrars General for Scotland and for Northern Ireland. ICD Codes E950-9,E980-9,excluding E988.8

Fekete S, Schmidtke A, Takahashi Y, Etzersdorfer E, Upanne M, Osvath P: Mass Media, Cultural Attitudes, and Suicide: Results of an International Comparative Study; *Crisis*, October 2001, Vol. 22, No. 4, 170-172,

Goldney Robert D The Media and Suicide: A Cautionary View: *Crisis*, October 2001, Vol. 22, No. 4, 173-175,

Hawton, K “Suicide and attempted suicide” in *Handbook of Affective Disorders*, ed. Paykel, ES, Churchill Livingstone, Edinburgh 1992

Hawton, K, Simkin, S, Deeks, JJ, O'Connor, S, Keen, A, Altman, DG, Philo, G and Bulstrode, C, (1999) “Effects of a drug overdose in a television drama on presentations to hospital for self-poisoning: Time series and questionnaire study”, *British Medical Journal*, 318:972-7

Hawton, K, Rodham, K, Evans, E, and Weatherall, R (2002) “Deliberate self harm in adolescents: self report survey in schools in England”, *Samaritans*.

Hawton K, Williams K, The Connection Between Media and Suicidal Behavior Warrants Serious Attention: *Crisis*, October 2001 Vol. 22, No. 4, 137-140

Hawton, K, Rodham, K, Evans, E, and Weatherall, R (2002) “Deliberate self harm in adolescents: self report survey in schools in England”, *Samaritans*.

Lee, D; Chan, K; Lee, S; Yip, P; “Burning Charcoal: A Novel and Contagious Method of Suicide in Asia”, Archives of General Psychiatry, Mar 2002; 59: 293 – 29

Mishara Brian L., How the Media Influences Children’s Conceptions of Suicide: Crisis 2003 Vol. 24, No. 3, 128-130

Pirkis J, Blood R. W: Suicide and the Media: Part I: Reportage in Nonfictional Media Crisis, October 2001, Vol. 22, No. 4, 146-154,

Pirkis J, Blood R. W.: Suicide and the Media: Part II: Portrayal in Fictional Media Crisis, October 2001, Vol. 22, No. 4, 155-162

Health Service Executive and Department of Health and Children “Reach Out” National Strategy for Action on Suicide Prevention 2005-2014, Dublin, 2005

Schmidke, A and Häfner, H, 1988 “The Werther effect after Television films evidence for an old hypothesis 2 .” Psychological Medicine,18:665-676

Schmidke, A and Schaller, S “The role of mass media in suicide prevention ” The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide, Hawton, K and van Heeringen, K, Wiley, Chichester, 2000

Sonneck, G, Etzersdorfer, E and Nagel-Kuess, S “Subway suicide in Vienna (1980-1990): A contribution to the imitation effect in suicidal behaviour”, in Suicidal Behaviour in Europe: Recent Research Findings, eds P Crepet, G Ferrari, S Platt and M Bellini, John Libbey, Rome, 1992

Stack, S “Media Coverage as a Risk Factor in suicide.” Journal of Epidemiol Community Health 2003; 57:238-40

Veysey, MJ, Kamanyire, R, and Volans, GN , (1999) “Antifreeze poisonings give more insight into copycat behaviour”, British Medical Journal, 319:1131

Williams, K, and Hawton, K “Suicidal behaviour and the mass media: Summary of the findings from a systematic review of the research literature”, Centre for Suicide Research, Department of Psychiatry, Oxford University Information available on www.befrienders.org/media

REPORTING SUICIDE · GUIDANCE FOR JOURNALISTS

The MediaWise Trust, the National Union of Journalists (UK and Ireland) and the International Federation of Journalists (IFJ) compiled these guidelines in consultation with suicide prevention agencies. The aim of the guidelines is to assist print, broadcast and online journalists to appreciate the risks associated with suicide coverage, and suggest simple ways of avoiding unnecessary harm.

<http://www.mediawise.org.uk>

Sensitive reporting saves lives

Not all suicides are newsworthy. But when they are, it is less likely that others will attempt to take their own lives if media professionals handle the stories responsibly.

SENSITIVE REPORTING INCLUDES:

- a.. consideration for the feelings of relatives;
- b.. avoiding detailed descriptions of suicide methods;
- c.. acknowledging the complexities of suicidal behaviour;
- d.. providing information about where help and advice can be found.

AVOID SENSATIONAL HEADLINES, IMAGES, AND LANGUAGE.

In the aftermath of a suicide, relatives are especially vulnerable. They may feel anger, despair, guilt, incomprehension or shame. Publicity makes the situation worse, particularly for children. Consult with immediate family before publishing material that may not have been in the public domain. Some may welcome sympathetic media interest especially if a suicide occurs in unusual circumstances, but avoid unnecessary intrusion into grief and family privacy.

PUBLICISING DETAILS OF SUICIDE METHODS CAN ENCOURAGE IMITATION.

It may be relevant to indicate how a person has died, but providing too much detail may encourage others to try these methods. Explicit descriptions can also cause additional distress to relatives and friends of the deceased, especially children.

AVOID SPECULATION, ESPECIALLY ABOUT ‘CELEBRITY’ SUICIDES.

Prominent figures are entitled to privacy, even if they kill themselves. Beware of gossip and rumours. Always check your sources and consult with relatives before publishing speculative comment that may be unfounded, untrue or hurtful to survivors.

SUICIDE IS A COMPLEX ISSUE, OFTEN LINKED TO MENTAL ILLNESS.

It is neither helpful nor accurate to suggest that suicide occurs as a result of a single factor. Often there will be history of forms of mental illness like depression, and this should be acknowledged. Avoid giving the impression that suicide is a simple ‘solution’ to a particular problem; acknowledge that sudden death creates problems for family and friends.

CONSIDER CONTEXT - SUICIDES IN INSTITUTIONS DESERVE INVESTIGATION.

When people kill themselves while in the care of the authorities - in hospital, in police custody, in prison, or in other institutions, their deaths may raise important questions about levels of supervision and care. The public interest is best served if suspicions are investigated, and lessons learned that may prevent recurrences.

CHALLENGE ‘MYTHS’ ABOUT SUICIDE.

Avoid perpetuating popular misconceptions - like ‘those who threaten suicide are unlikely to do it’ or ‘if someone wants to kill themselves, nothing will stop them’. Our job is to report the facts and to try to explain the phenomenon, the circumstances and the wider issues.

CENSORSHIP OR MISINFORMATION ABOUT SUICIDE IS UNHELPFUL.

Attitudes towards suicide vary from culture to culture, but media professionals should not seek to hide the facts. It is more important for the public to be aware of the phenomenon than to be ignorant of the warning signs or where to go for help to prevent suicide. Newsrooms should encourage debate among staff, and develop their own policies on suicide coverage.

PUT PEOPLE IN TOUCH WITH SUICIDE PREVENTION AGENCIES.

If a suicide story merits coverage there should be space or time to let people know where they can get help if the issues affect them. Newsrooms should ensure that they have up-to-date contact details of support organisations that can provide advice or counselling.

JOURNALISTS ARE VULNERABLE TOO - SUPPORT COLLEAGUES.

Working in the media involves stress, competition and unusual challenges, in addition to the pressures individuals face in their private lives. A willingness to share concerns and provide support should be a feature of professional relationships in the workplace, especially when colleagues experience emotional difficulties.

SUPPORT AGENCIES

AMEN

Amen is a voluntary group which provides a confidential helpline, support and advice service for male victims of domestic abuse and their children.

9-10 Academy Street, Navan, Co. Meath, Tel: 046 9076864
amen@irl.ie www.amen.ie

AWARE

AWARE is a voluntary organisation formed in 1985 by a group of interested patients, relatives and mental health professionals. To provide support group meetings for sufferers of depression and manic depression and their families. **AWARE** : 72 Lower Leeson St, Dublin 2. Tel: +353 1 6617211,

Fax: +353 1 6617217, Callsave: 1890303302,
E-mail: info@aware.ie www.aware.ie

ALCOHOLICS ANONYMOUS

AA is a self-help programme for people who may have a problem with alcohol. Group meetings are held in most towns throughout the country.

General Service Office: 109, South Circular Rd, Leonard's Corner, Dublin 8.
Tel: 048 90 774879 N.I. Tel: +353 1 4538998
E-mail: ala@indigo.ie www.alcoholicsanonymous.ie

AL ANON

A fellowship of young people whose lives have been or are being affected by parent's compulsive drinking.

Al Anon Information Centre, Room 5, 5 Chapel St, Dublin 1.
Tel: +353 1 8732699. Helpline +353 1 8732699

ASSOCIATION FOR PSYCHIATRIC STUDY OF ADOLESCENT

Brings together those concerned with the psychiatric care of adolescents.

Evelyn Gordon C/o St. Joseph's Adolescent Unit, Richmond Rd, Fairview, Dublin 3. Tel: +353 1 8370802

BODYWHYS

Bodywhys is a charity which offers help, support, understanding and information to people with anorexia or bulimia nervosa to families and friends and to professionals involved in the treatment of eating disorders.

Bodywhys Central Office, PO Box 105, Blackrock, Co Dublin.
Tel: +353 1 2834963. info@bodywhys.ie

BULLYING

A.B.C. Anti Bullying Research and Resource Unit. Advice, guidance and counselling for all who need help and support in relation to bullying.

Room 3125, Arts Building Trinity College Dublin 2 Tel: +353 1 6082573 Fax: +353 1 6082573/6777238 e-mail: imcguire@tcd.ie

CAMPAIGN AGAINST BULLYING.

Aims to reduce the incidence of, and minimise the ill-effects of bullying.

72 Lakelands Avenue Stillorgan, Co. Dublin
Tel: +353 1 2887976 E-mail: odonnllb@indigo.ie

SUPPORT AGENCIES

CARIFOUNDATION

The CARI is a registered charity founded in 1989. Our primary aim is to provide a professional child.

Child Bereavement (Ni) Tel: 048 90 403000

COMBAT POVERTY AGENCY

Bridgewater Centre, Conyngham Rd, Island Bridge, Dublin 8
Tel: 01. 6706746, info@cpa.ie www.combatpoverty.ie

CRUSE BEREAVEMENT CARE (NI)

(Regional Headquarters) Tel: 048 90 792419

CUMAS - SUPPORTING FAMILIES AROUND DRUGS

The Old Supermarket, Neilstown Shopping Centre, Clondalkin, Dublin 22.

Tel: 01 4573515. Fax: 01 4573122e-mail: cumas@indigo.ie

DRUG TREATMENT CENTRE BOARD

Provides services for drug misusers. Treatment is free of charge. Offers advisory service to medical profession, parents, young people and teachers.

Trinity Court, 30-31 Pearse Street Dublin 2. Tel: +353 1 6771122

FOYLE SEARCH & RESCUE

Foyle Search & Rescues main aim is the preservation of life in and around the river Foyle. It is made up of volunteers that patrol the banks of the river

Tel: 01 504 313800 foylesearch@foylesearch.demon.co.uk

GAMBLERS ANONYMOUS

Gamblers Anonymous is self-help for people who may have a problem with gambling.

Tel: 048 71 351329 N.I. Tel: 048 90 249185 N.I.

Tel: +353 1 8721133 www.gamblersanonymous.ie

GROW

GROW aims to help the individual grow towards personal maturity by use of their own personal resources, through mutual help groups in a caring and sharing community. The programme is based on providing a supportive environment for its group members.

GROW National Office, Ormonde Home, Barrack Street, Kilkenny.

Info Line 1890 474 474 www.grow.ie info@grow.ie

IRISH ASSOCIATION FOR COUNSELLING AND THERAPY

Offers courses in personal development and self-esteem. Provides counselling services for alcohol and drug abuse, and bereavement.

8 Cumberland Street, Dun Laoghaire, Co. Dublin.

Tel: +353 1 8370802

IRISH ASSOCIATION OF SUICIDOLOGY

16 New Antrim St., Castlebar, Co Mayo

Tel + 353 (0) 9492 50858 Fax +353 (0) 9492 50859

Email: drjfc@iol.ie Web: www.ias.ie

IRISH STAMMERING ASSOCIATION

Aims: to improve service provision for children and adults; set up local self-help groups throughout the country; arrange intensive stammer courses for adults; research the causes of stammering.

Carmichael House, North Brunswick St., Dublin 7.

Tel: +353 1 8724405. Fax: +353 1 8735737 Helpline +353 1 8735702

LEGAL AID BOARD

The Legal Aid Board provides legal aid and advice in civil cases to persons who satisfy the requirements of the Civil Legal Aid Act. 1995. The Board makes the services of Solicitors and if necessary Barristers available to people of moderate means at little cost. The service includes anything from writing a solicitors letter on your behalf to representing you in court. In practice the Board deals mainly with family law.

Legal Aid Department

Tel: 048 90 246441 N.I. Tel: +353 669471000

LESBIAN AND GAY RESOURCE GROUP

The Other Place 8, South Main St, Cork .

Gay Helpline: +353 (0) 21 4278745

Lesbian Helpline +353 (0) 21 4808600

NATIONAL LESBIAN AND GAY FEDERATION

Unit 2 Scarlet Row, Temple Bar, Dublin .

Tel: 201 6710939 Email : gcn@tinet.ie

SUPPORT AGENCIES

MENTAL HEALTH IRELAND

The Mental Health Ireland is a national voluntary organisation with over 99 local association and branches throughout the country. Its aim is twofold to help those who are mentally ill and to promote positive mental health. Tel: 01 2841166
www.mentalhealthireland.ie email info@menalhealthireland.ie

NAR-ANON

Nar-Anon is a self-help group for relatives and friends of people who may have a problem with drugs.
Tel: +35318748431

NARCOTICS ANONYMOUS

NA is a self-help group for people who feel they may have a problem with drugs.
4-5 Eustace St, Dublin 2. Tel: +353 1 8300944 ext. 486

NATIONAL YOUTH COUNCIL OF IRELAND

The NYCI is the representative body for voluntary youth organisations.3, Montague St., Dublin 2.
Tel: +353 1 4784122. Fax: +353 1 4783974. E-mail: info@nyci.ie

NATIONAL YOUTH FEDERATION

The National Youth Federation (NYF) is Ireland's largest youthwork organisation. The NYF has published research on young people and suicide, produced guidelines for youth workers on prevention and postvention work and provides workshops on the use of the guidelines.
Tel: +353 1 8729933. Email: fbissett@nyf.ie

NORTHERN IRELAND MENTAL HEALTH ASSOCIATION

Tel: 028 90 328474

OVEREATERS ANONYMOUS

The only requirement for overeaters anonymous membership is a desire to stop eating compulsively Tel: (01) 2788106

PRISM – BEREAVED AND SEPARATED PARENTS.

A programme specially designed for bereaved and separated parents. It helps them to become attuned to their own and their child's grief process and to learn single parenting skills so they can recreate family life again.

OANDA, THE ASSOCIATION FOR PHOBIAS IN IRELAND

OANDA was set in 1974 as the National Organisation for sufferers of Agoraphobia.
OANDA, 140 St. Lawrence's Road, Clontarf, Dublin 3
Tel: +353 1 8338252/3

PSYCHOLOGICAL SERVICES, DEPARTMENT OF EDUCATION AND SCIENCE

Psychological support service for Post Primary Schools & Colleges Marlborough St., Dublin 1. Tel: +353 1 8892700

RAINBOWS IRELAND

Rainbows are a support group programme for children and young adults who have suffered a significant loss through death or separation or any painful transition.
Tel: 01 4734175

RECOVERY INCORPORATED

Offers self-help mental health programme for people suffering from anxiety, phobias, depression and nervous symptoms.
Tel: +353 1 6260775E-mail: recovirl@indigo.ie

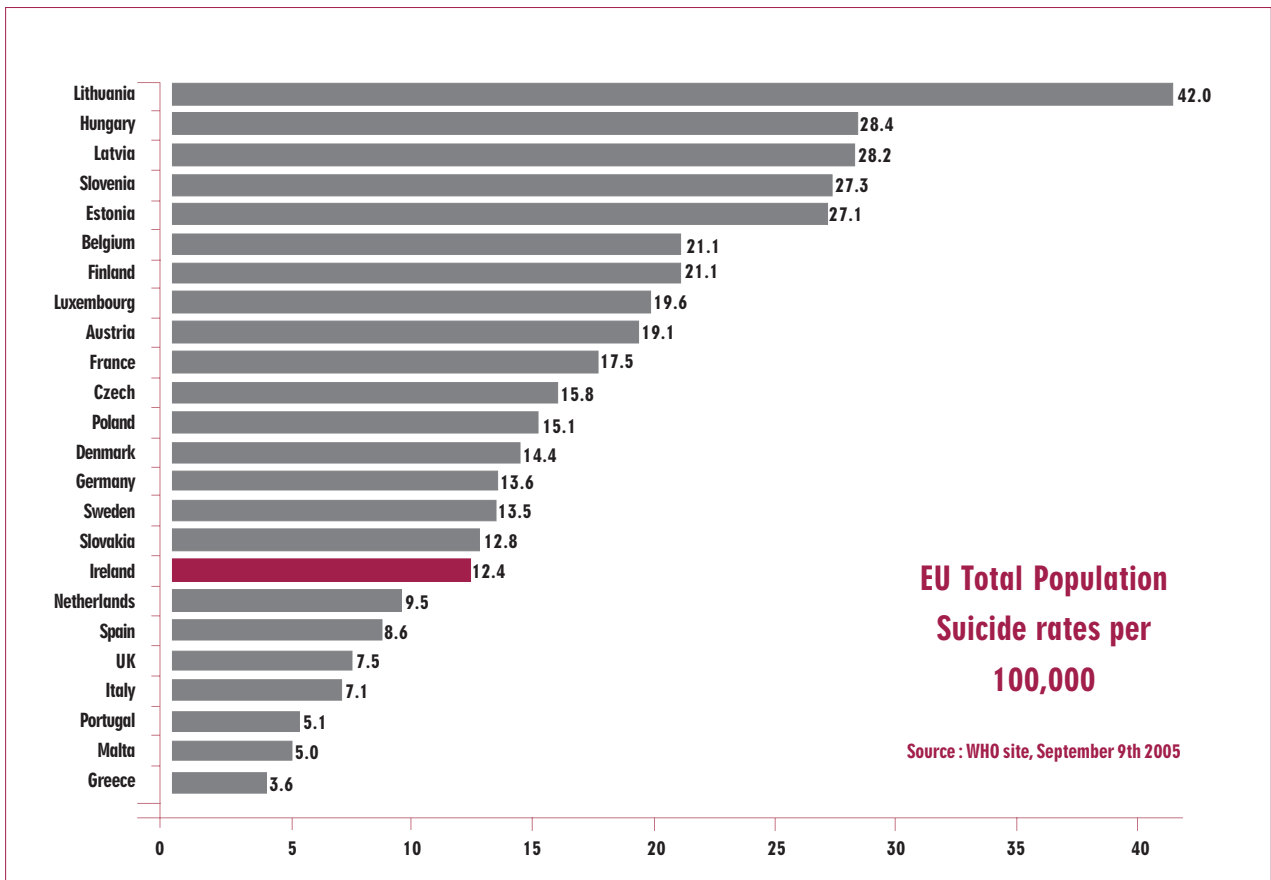
SAMARITANS

The Samaritans vision is that fewer people will take their own lives. Samaritans befriending is available at any hour of the day or night for everyone passing through personal crisis and at risk of dying by suicide. Samaritans provide society with a better understanding of suicide, suicidal behaviour and the value of expressing feelings that may lead to suicide.
Tel 0044 (0)2083948300 (UK) 0044 (0) 84 57909090 (NI)
1850 60 90 90 (ROI) www.samaritans.org

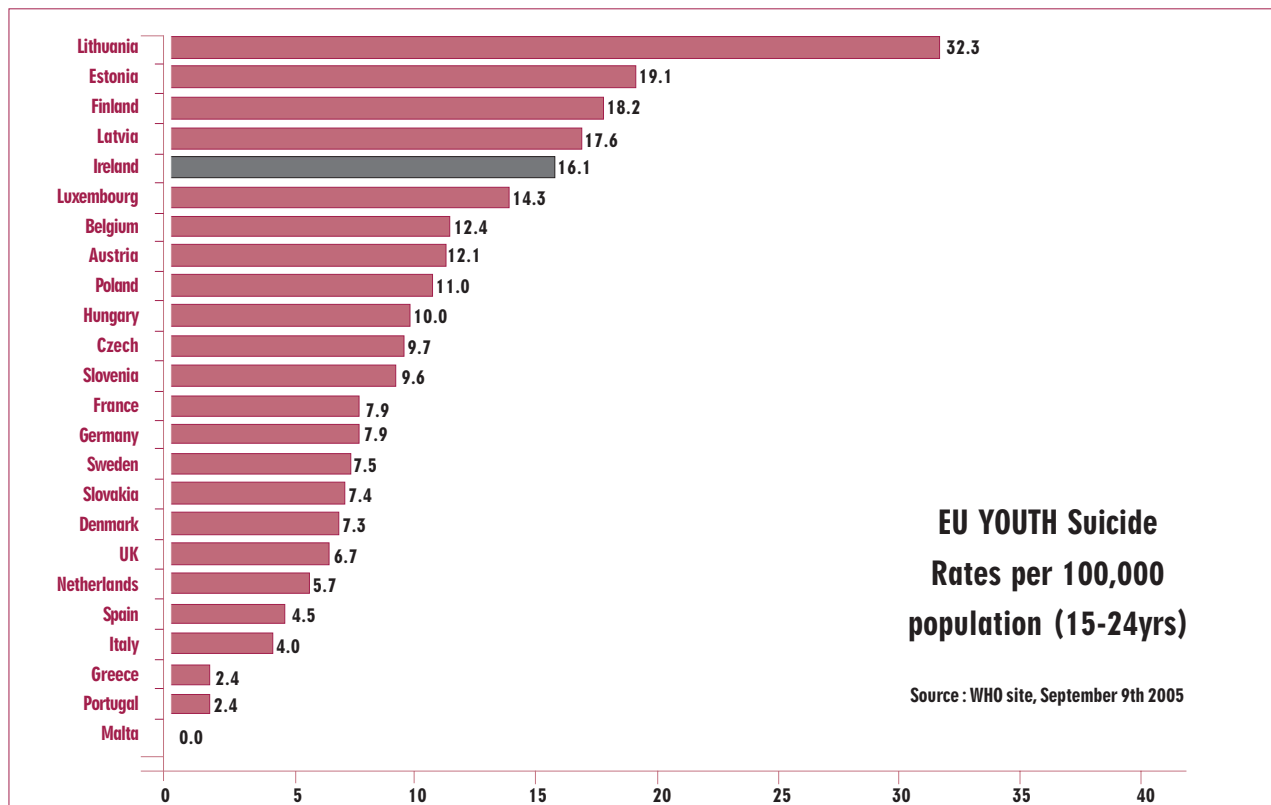
SCHIZOPHRENIA IRELAND

Schizophrenia Ireland is the national organisation dedicated to advocating the rights and needs of those affected by schizophrenia and related illnesses, and to promoting and providing best quality services for the people it serves
Schizophrenia Ireland, 38 Blessington St, Dublin 7.
Tel: +353 1 860 1602. Fax: +353 1 860 1602 Helpline: 1890 621 631
<http://www.iol.ie/lucia> Email: schizi@iol.ie

MEDIA GUIDELINES FOR THE PORTRAYAL OF SUICIDE

Figures: Paul Corcoran, National Suicide Research Foundation

Suicide Deaths by Sex and Ten Year Age Group 1980 - 2004

Republic of Ireland

Year	MALE SUICIDES							FEMALE SUICIDES							TOTAL SUICIDES										
	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	Total
1980	2	17	26	32	28	22	14	2	1	10	13	11	13	16	6	3	3	27	39	43	41	38	20	5	216
1981	0	29	35	28	28	22	12	4	0	4	13	14	15	12	6	1	0	33	48	42	43	34	18	5	223
1982	1	31	40	34	19	27	19	7	0	7	5	14	10	16	8	3	1	38	45	48	29	43	27	10	241
1983	2	46	48	27	23	27	24	5	0	9	14	12	14	21	8	2	2	55	62	39	37	48	32	7	282
1984	1	25	37	23	24	29	22	3	1	10	8	15	13	13	8	0	2	35	45	38	37	42	30	3	232
1985	1	48	47	32	19	42	23	4	0	3	11	13	11	11	10	1	1	51	58	45	30	53	33	5	276
1986	2	34	47	39	33	35	22	5	0	11	9	10	13	16	6	1	2	45	56	49	46	51	28	6	283
1987	0	29	39	35	19	32	26	5	1	7	8	13	8	10	7	6	1	36	47	48	27	42	33	11	245
1988	0	47	50	23	13	34	13	15	0	6	13	16	16	11	7	2	0	53	63	39	29	45	20	17	266
1989	0	41	42	47	30	20	22	11	0	7	8	10	11	12	12	5	0	48	50	57	41	32	34	16	278
1990	4	44	51	45	40	38	20	9	0	12	20	16	13	11	9	2	4	56	71	61	53	49	29	11	334
1991	0	61	69	65	27	35	18	8	0	4	15	11	12	11	8	2	0	65	84	76	39	46	26	10	346
1992	3	68	80	42	40	33	27	11	0	6	12	7	9	13	8	4	3	74	92	49	49	46	35	15	363
1993	8	45	58	58	27	34	22	8	0	9	13	14	14	10	4	3	8	54	71	72	41	44	26	11	327
1994	2	69	77	52	48	28	16	13	0	13	9	17	21	11	16	3	2	82	86	69	69	39	32	16	395
1995	4	76	67	72	40	23	25	14	2	11	20	18	16	10	3	3	6	87	87	90	56	33	28	17	404
1996	4	82	89	72	39	31	13	15	0	14	15	12	13	7	1	2	4	96	104	84	52	38	14	17	409
1997	4	107	80	80	51	38	14	12	0	19	12	16	17	10	15	3	4	126	92	96	68	48	29	15	478
1998	1	114	106	78	67	31	25	11	1	14	10	22	17	10	3	4	2	128	116	100	84	41	28	15	514
1999	2	87	90	60	47	38	23	11	1	19	16	15	19	15	7	5	3	106	106	75	66	53	30	16	455
2000	1	87	103	80	64	38	15	7	0	22	10	21	18	6	9	5	1	109	113	101	82	44	24	12	486
2001	2	90	110	82	68	45	23	9	0	16	13	19	20	18	2	2	2	106	123	101	88	63	25	11	519
2002	1	90	106	62	55	41	23	8	2	15	21	15	19	11	4	4	3	105	127	77	74	52	28	12	478
2003	2	92	81	68	44	46	16	9	2	16	20	11	20	12	2	3	4	108	101	79	64	58	18	12	444
*2004	1	83	77	78	53	44	14	6	1	10	17	20	26	17	7	3	2	93	94	98	79	61	21	9	457

*Figures for 2004 by year of registration are provisional

Undetermined Deaths by Sex and Ten Year Age Group 1980 - 2004

Republic of Ireland

YEAR	MALE SUICIDES							FEMALE SUICIDES							TOTAL SUICIDES										
	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	Total
1980	1	10	13	4	16	8	7	2	0	3	5	2	3	3	6	1	1	13	18	6	19	11	13	3	84
1981	0	6	10	9	12	7	4	3	0	2	0	5	7	7	0	0	0	8	10	14	19	14	4	3	72
1982	0	7	12	14	9	3	3	2	0	2	2	2	2	5	2	2	0	9	14	16	11	8	5	4	67
1983	0	7	4	6	13	10	7	0	0	1	1	3	1	8	1	0	0	8	5	9	14	18	8	0	62
1984	2	4	14	10	4	7	2	3	0	0	2	5	4	6	3	1	2	4	16	15	8	13	5	4	67
1985	0	8	8	4	4	9	11	1	1	2	3	3	4	3	4	0	1	10	11	7	8	12	15	1	65
1986	0	17	7	10	8	7	6	2	1	2	2	3	8	3	7	0	1	19	9	13	16	10	13	2	83
1987	1	11	11	12	10	8	1	1	0	3	1	5	4	3	0	0	1	14	12	17	14	11	1	1	71
1988	0	4	11	6	9	8	8	3	1	2	1	3	1	6	4	1	1	6	12	9	10	14	12	4	68
1989	2	6	11	10	14	13	7	1	1	3	2	5	1	4	8	4	3	9	13	15	15	17	15	5	92
1990	1	6	7	7	6	6	0	0	0	2	2	2	2	4	0	3	1	8	9	9	8	10	0	3	48
1991	0	7	6	5	6	3	2	2	0	0	0	1	3	0	1	2	0	7	6	6	9	3	3	4	38
1992	0	5	6	1	3	2	1	1	0	1	0	0	0	0	2	0	0	6	6	1	3	2	3	1	22
1993	1	2	3	4	3	1	1	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	2	3	5	3	2	2	1	19
1994	0	3	1	2	1	3	1	0	2	0	0	0	0	1	1	0	2	3	1	2	1	4	2	0	15
1995	1	0	0	2	1	1	0	0	0	0	0	1	2	1	0	0	0	0	0	3	3	2	0	1	10
1996	0	1	2	3	5	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	2	4	6	1	0	0	14
1997	0	7	5	6	3	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	8	5	6	3	0	1	0	23
1998	0	4	8	10	5	3	1	4	0	1	5	3	3	4	2	0	0	5	13	13	8	7	3	4	53
1999	1	12	8	5	14	11	0	1	0	1	2	5	4	3	3	1	1	13	10	10	18	14	3	2	71
2000	0	10	12	6	6	7	5	0	3	2	3	6	2	3	4	0	3	12	15	12	8	10	9	0	69
2001	1	8	12	15	12	4	4	2	0	2	5	3	6	2	1	1	1	10	17	18	18	6	5	3	78
2002	0	14	21	13	9	4	5	1	0	1	5	4	5	3	2	1	0	15	26	17	14	7	7	2	88
2003	0	9	11	9	6	3	3	2	0	0	2	1	3	2	0	1	0	9	13	10	9	5	3	3	52
*2004	0	4	14	8	7	5	2	3	1	2	3	4	4	1	1	0	1	6	17	12	11	6	3	3	59

*Figures for 2004 by year of registration are provisional

Suicide and Undetermined Deaths by Sex and Ten Year Age Group 1980 - 2004

Republic of Ireland

YEAR	MALE SUICIDES							FEMALE SUICIDES							TOTAL SUICIDES										
	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	Total
1980	3	27	39	36	44	30	21	4	1	13	18	13	15	19	12	4	4	40	57	49	60	49	33	8	300
1981	0	35	45	37	40	29	16	7	0	6	13	19	22	19	6	1	0	41	58	56	62	48	22	8	295
1982	1	38	52	48	28	30	22	9	0	9	7	16	12	21	10	5	1	47	59	64	40	51	32	14	308
1983	2	53	52	33	36	37	31	5	0	10	15	15	15	29	9	2	2	63	67	48	51	66	40	7	344
1984	3	29	51	33	28	36	24	6	1	10	10	20	17	19	11	1	4	39	61	53	45	55	35	7	299
1985	1	56	55	36	23	51	34	5	1	5	14	16	15	14	14	1	2	61	69	52	38	65	48	6	341
1986	2	51	54	49	41	42	28	7	1	13	11	13	21	19	13	1	3	64	65	62	62	61	41	8	366
1987	1	40	50	47	29	40	27	6	1	10	9	18	12	13	7	6	2	50	59	65	41	53	34	12	316
1988	0	51	61	29	22	42	21	18	1	8	14	19	17	17	11	3	1	59	75	48	39	59	32	21	334
1989	2	47	53	57	44	33	29	12	1	10	10	15	12	16	20	9	3	57	63	72	56	49	49	21	370
1990	5	50	58	52	46	44	20	9	0	14	22	18													

MEDIA GUIDELINES FOR THE PORTRAYAL OF SUICIDE

Suicide and Undetermined Deaths by Sex and Ten Year Age Group 1980 - 2004

Northern Ireland - Year of Registration

Year	MALE SUICIDES							FEMALE SUICIDES							TOTAL SUICIDES										
	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	
1980	0	10	9	15	5	9	4	2	0	2	9	5	4	5	1	1	0	12	18	20	9	14	5	3	81
1981	1	8	16	9	12	12	7	3	0	2	3	3	4	8	2	0	1	10	19	12	16	20	9	3	90
1982	1	11	8	11	7	11	8	0	0	4	5	2	8	14	3	0	1	15	13	13	15	25	11	0	93
1983	1	17	16	12	12	14	10	5	1	3	7	10	9	15	6	4	2	20	23	22	21	29	16	9	142
1984	0	10	10	16	15	9	8	4	0	5	7	5	3	11	4	2	0	15	17	21	18	20	12	6	109
1985	0	18	18	18	12	13	4	2	0	0	3	8	8	6	6	1	0	18	21	26	20	19	10	3	117
1986	0	19	19	18	20	8	9	8	1	7	4	7	5	8	9	3	1	26	23	25	25	16	18	11	145
1987	1	17	12	12	7	4	1	2	1	6	4	6	3	4	4	2	2	23	16	18	10	8	5	4	86
1988	0	36	23	18	13	20	7	3	0	5	3	7	6	5	5	1	1	41	26	25	19	25	12	4	153
1989	0	18	22	11	10	16	6	6	0	3	6	3	7	5	3	0	0	21	28	14	17	21	9	6	116
1990	0	18	30	20	13	21	10	3	0	6	3	9	13	5	5	2	0	24	33	29	26	26	15	5	158
1991	1	20	21	16	16	9	7	3	0	3	7	9	9	4	2	2	1	23	28	25	25	13	9	5	129
1992	0	21	23	11	13	10	8	4	0	2	4	3	3	2	2	1	0	23	27	14	16	12	10	5	107
1993	2	30	27	15	12	9	5	3	0	3	3	8	8	3	1	0	2	33	30	23	20	12	6	3	129
1994	1	28	35	15	10	9	3	6	1	1	7	5	8	4	3	2	2	29	42	20	18	13	6	8	138
1995	0	25	21	16	10	6	6	7	0	4	3	9	4	5	4	2	0	29	24	25	14	11	10	9	122
1996	0	20	30	17	13	9	7	3	0	3	3	8	8	0	3	0	0	23	33	25	21	9	10	3	124
1997	1	23	27	13	15	7	7	2	1	5	4	3	6	4	2	0	2	28	31	16	21	11	9	2	120
1998	0	23	33	15	11	6	6	1	0	5	8	10	4	2	2	0	0	28	41	25	15	8	8	1	126
1999	0	28	35	21	9	5	2	3	0	8	2	5	1	0	1	1	0	36	37	26	10	5	3	4	121
2000	0	37	36	29	10	11	5	2	0	5	7	7	8	3	1	2	0	42	43	36	18	14	6	4	163
2001	0	30	32	26	16	3	9	3	0	2	5	4	5	2	4	0	0	32	37	30	21	5	13	3	141
2002	1	21	49	24	24	6	4	3	1	2	12	4	7	1	1	2	2	23	61	28	31	7	5	5	162
2003	1	18	23	26	19	8	6	3	0	5	7	7	7	1	1	0	1	23	30	33	26	9	7	3	132
*2004	0	18	18	26	19	9	3	3	0	4	8	7	5	3	4	1	0	22	26	33	24	12	7	4	128

*Figures for 2004 by year of registration are provisional

Undetermined Deaths by Sex and Ten Year Age Group 1980 - 2004

Northern Ireland - Year of Registration

1 Cause undetermined

Year	MALE SUICIDES							FEMALE SUICIDES							TOTAL SUICIDES										
	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	
1980	0	3	3	5	3	4	3	0	0	2	2	0	3	4	4	1	0	5	5	5	6	8	7	1	37
1981	0	8	8	5	3	5	4	1	0	0	2	2	6	4	0	0	0	8	10	7	9	9	4	1	48
1982	0	2	6	2	1	1	2	0	0	2	1	4	2	2	3	1	0	4	7	6	3	3	5	1	29
1983	0	3	0	3	2	5	1	0	0	0	0	3	1	3	0	0	0	3	0	6	3	8	1	0	21
1984	0	0	4	2	2	1	1	0	0	0	1	0	1	2	0	0	0	0	5	2	3	3	1	0	14
1985	2	5	5	4	5	4	2	1	0	2	0	2	3	3	2	0	2	7	5	6	8	7	4	1	40
1986	0	3	6	4	2	4	2	1	0	1	1	1	3	0	0	1	0	4	7	5	5	4	2	2	29
1987	0	5	5	1	5	1	4	3	0	2	2	2	3	1	4	0	0	6	6	3	8	2	8	3	36
1988	0	2	5	4	0	5	2	0	0	2	2	2	3	2	0	1	0	4	7	6	3	7	2	1	30
1989	0	3	1	1	3	1	3	2	1	0	1	0	2	1	0	0	0	2	3	3	4	1	3	2	18
1990	0	0	1	1	1	2	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	2	2	1	3	0	2	10
1991	0	2	4	2	2	0	1	1	0	2	0	0	1	2	1	1	0	4	4	2	3	2	2	2	19
1992	0	1	1	3	3	3	1	1	0	1	0	2	0	2	2	1	0	2	1	5	3	5	3	2	21
1993	0	3	4	4	2	1	2	1	0	1	0	2	2	0	0	0	0	4	4	6	4	1	2	1	22
1994	0	2	3	2	0	1	2	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	2	3	2	1	1	2	1	13
1995	0	5	0	6	2	1	0	0	1	0	0	2	3	3	1	1	1	5	0	8	5	4	1	1	25
1996	1	3	4	2	1	1	2	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	3	5	3	1	1	3	2	19
1997	0	2	1	4	4	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	0	3	1	5	5	2	1	1	18
1998	1	4	4	4	2	2	1	0	0	0	0	2	2	1	1	0	1	4	4	6	4	3	2	0	24
1999	0	3	2	5	8	3	2	1	0	1	1	2	3	1	1	0	0	4	3	7	11	4	3	1	33
2000	0	1	4	1	2	2	0	0	0	1	2	4	4	0	0	1	0	2	6	5	6	2	0	1	22
2001	0	2	2	2	4	1	1	1	1	0	0	0	2	0	0	1	1	2	2	2	6	1	1	2	17
2002	0	1	0	2	5	0	1	1	0	0	3	4	1	2	0	1	0	1	3	6	6	2	1	2	21
2003	0	0	2	1	2	2	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	3	2	3	3	0	1	12
*2004	0	1	0	0	5	1	1	1	0	1	2	0	4	2	0	0	0	2	2	0	9	3	1	1	18

*Figures for 2004 by year of registration are provisional

Undetermined Deaths by Sex and Ten Year Age Group 1980 - 2004

Northern Ireland - Year of Registration

Suicides + undetermined

Year	MALE SUICIDES							FEMALE SUICIDES							TOTAL SUICIDES										
	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75&over	
1980	0	13	12	20	8	13	7	2	0	4	11	5	7	9	5	2	0	17	23	25	15	22	12	4	118
1981	1	16	24	14	15	17	11	4	0	2	5	5	10	12	2	0	1	18	29	19	25	29	13	4	138
1982	1	13	14	13	8	12	10	0	0	6	6	6	10	16	6	1	1	19	20	19	18	28	16	1	122
1983	1	20	16	15	14	19	11	5	1	3	7	13	10	18	6	4	2	23	23	28	24	37	17	9	163
1984	0	10	14	18	17	10	9	4	0	5	8	5	4	13	4	2	0	15	22	23	21	23	13	6	123
1985	2	23	23	22	17	17	6	3	0	2	3	10	11	9	8	1	1	25	26	32	28	26	14	4	157
1986	0	22	25	22	12	11	9	1	1	8	5	8	8	8	9	4	1	30	30	30	30	20	20	13	174
1987	1	22	17	13	12	5	5	5	1	7	5	8	6	5	8	2	2	29	22	21	18	10	13	7	122
1988	1	38	28	22	13	25	9	3	0	7	5	9	9	7	5	2	1	45	33	31	22	32	14	5	183
1989	0	19	25	12	13	17	9	8	0	4	6	5	8	5	3	0	0	23	31	17	21	22	12	8	134
1990	0	18	31	21	14	23	10	4	0	6	4	10	13	6	5	3	0	24	35	31	27	29	15	7	168
1991	1	22	25	18	18	9	8	4	0	5	7	9	10	6	3	3	1	27	32	27	28	15	11	7	148
1992																									

A grayscale photograph of a desk with a fountain pen, a bottle of India ink, and a spiral notebook. The fountain pen is in the foreground, lying diagonally. The bottle of India ink is in the middle ground, with a label that includes the text '3 fl. oz. (89.2 ml.)', 'INDIA INK', and 'AP'. The spiral notebook is on the right side of the frame. The background is a plain, light-colored surface.

MEDIA GUIDELINES

FOR THE PORTRAYAL OF SUICIDE

We also try to ensure that we avoid broadcasting details about how the person killed themselves. One positive thing to come out of our coverage has been feedback from many families who welcome a more open approach to what in the past was a taboo subject.”

Tara Mills Television news correspondent, BBC Northern Ireland (NI)

Positive examples of responsible reporting

IAS The Irish Association of Suicidology

16 NewAntrim St., Castlebar, Co Mayo
Tel + 353 (0) 9492 50858
Fax +353 (0) 9492 50859
Email: drjfc@iol.ie
Web: www.ias.ie

SAMARITANS

The Samaritans,
The Upper Mill, Kingston Road, Ewell,
Surrey, KT172AF
Tel 0044 (0)2083948300
Fax 0044 (0)20 82948301
Tel : 0044 (0) 84 57909090 (NI)
Tel : 1850 60 90 90 (ROI)
www.samaritans.org

ACKNOWLEDGEMENTS

HSE National Office for Suicide Prevention
Health Promotion Agency Northern Ireland

INFORMATION
ADVICE